

Eğitim ve Toplum

Education And Society In The 21st Century

EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ / THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

Cilt / Volume 4 - Sayı / Number 12 - Kış / Winter 2015

ISSN : 2147 - 0928

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gay-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre)
The Place Of Non-Muslims In The Crimean Khanate (According To Ottoman Court Records)

Doç. Dr. Nuri KAVAK

Bursa Ulu Camii Mihrap Yazılan
The Writings on Mihrab of Ulu Mosque in Bursa

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM - Kasım KARA

Türkiye'deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlerarası Etkileşim Algısının İncelenmesi
An Investigation of Foreign Students' Perception of Intercultural Interaction in Turkey

Yrd. Doç. Dr. Ramin ALİYEV - Prof. Dr. Selahiddin ÖĞÜLMÜŞ

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Temel Düzey (A1, A2) Ders Kitaplarında Kültür Aktarımı
The Cultural Transmission Of School Book Of Turkish In Basic Stage(A1 A2) Of Teaching Foreign Language

Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU

İlköğretim 4. Sınıf Arapça Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri
Elementary 4th Grade Teacher Perceptions Arabic Curriculum

Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR

Sahalar (Yakutlar)'la İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar
Sakhas (Yakut's) With Relevant Studies In Turkey

Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ

Alpamis Destanının Kaynaklarda Masal Olarak Adlandırılan Varyantları
The Variants of Alpamis Epos Named As Tale

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

Şeyh Gâlib'in Sâkinâme'sinde İmgesel Söylem
Imaginative Speech in Sheikh Gâlib's Sakiname

Yrd. Doç. Dr. Fettah KUZU

Türkiye'de Üstün Ve Özel Yetenekli Çocuklara Yönelik Bir Eğitim Politikası
Oluşturulamaması Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation Over Unavailable Education Programme Policy For Gifted And Talented Children In Turkey

Dr. Vicdan CEVHER KILIÇ

1960–1980 Döneminde Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri
1960-1980 Period in Turkey And Foreign Socio-Economic Changes in The Orientation Of The Social Dynamics

Dr. Sinan DEMİRTÜRK

Türk Dünyasında Masal Tarih İlişkisi
Fairytales World History In Turkish Relations

Dr. Ali Osman AKALAN

Ağız Kopuzundan Çene Arpına; Türk Enstürmanının İzinde
From The Mouth Kopuz To The Jews Arp; On The Track Of The Turkish Musical Instruments

Dr. Yılmaz YEŞİL

Arap Baharı'nın Suriye'ye Yansıması ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)
Syrian Arab Spring Reflection And Turkey Refuge Refugees (Gaziantep Sample)

Vesysel KARKIN - Önder YAZICI

TANITIMLAR / REVIEWS

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM EĞİTİM BİLİMLERİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

EDUCATION AND SOCIETY IN THE 21ST CENTURY THE JOURNAL OF EDUCATION SCIENCE AND SOCIAL RESEARCH

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Uluslararası Hakemli Süreli Yayındır.
Nisan 15, Ağustos 15 ve Aralık 15 olmak üzere yılda üç kez yayınlanır.

21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies
International Peer-review published.
April 15, August 15 and December 15 to be published three times a year.

“Dergimizde yayınlanan yazılar yazarının görüşlerini yansıtmaktadır. Makalelerde yer alan görüşler Türk Eğitim-Sen’in resmi görüşünü ifade etmemektedir.”

“Reflects the views of the author of articles published in our journal. The opinions expressed in the articles do not express the official views of the Turkish Education Union.”

ISSN: 2147-0928

www.asosindex.com

DergiPark
AKADEMİK

dergipark.ulakbim.gov.tr/egitimvetoplum

“21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Akademia Sosyal Bilimler İndeksi Tarafından Taranmaktadır.”

21. Century, Journal of Educational Science and Social Studies Education and Society indexed
in akademia Social Sciences Index

KURULUŞ / ESTABLISHMENT
2012

KURUCUSU / FOUNDER
İsmail KONCUK

TÜRKİYE EĞİTİM, ÖĞRETİM VE BİLİM HİZMETLERİ KOLU
KAMU ÇALIŞANLARI SENDİKASI (TÜRK EĞİTİM-SEN)
ADINA SAHİBİ / JOURNAL OWNER
İsmail KONCUK

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
RESPONSIBLE EDITOR
Sami ÖZDEMİR

YAYIN YÖNETMENLERİ / EDITORIAL BOARD
Dr. Sinan DEMİRTÜRK (Gazi Üniversitesi)
Dr. Yılmaz YEŞİL (Gazi Üniversitesi)

DİL DANIŞMANI / LANGUAGE ADVISOR
Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)

İNGİLİZCE DİL DANIŞMANI / ENGLISH LANGUAGE ADVISOR
Esra N. KILCI

KAPAK VE SAYFA TASARIM / COVER AND PAGE DESIGN
Altuğ Ajans (f.taha@altugajans.com)
Basım Yeri :M Bahçekapı Mh. 2477 Sk No:8 Şaşmaz/Etimesgut/ANKARA

21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanan makaleler yayımcının yazılı izni olmadan tamamı veya bir kısmı herhangi bir yolla çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imla tercihi yazarlarına aittir. Başka kaynaklardan alınmış tablo, resim ve benzerlerinin yazılarda kullanım sorumluluğu yazara aittir.

“21. Century, Journal of Education and Community Education Science and Social Studies articles published in whole or in part without the written consent of the publisher of any be reproduced. The idea of Scripture belongs to the author's responsibility and choice of spelling. other taken from sources tables, figures, and similar writings the author's responsibility belongs.”

YAYIN TARİHİ 15 Aralık 2015 / DATE OF PUBLICATION December 15, 2015

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri
Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

Türkiye Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Kolu
Kamu Çalışanları Sendikası
Talatpaşa Bulvarı No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0 312 424 09 60

Genel ağ: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
Belge Geçer: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

21. Century, Journal of Education and Community
Education Science and Social Studies

Turkish Education and Science Workers
Trade Union
Talatpaşa Avenue No:160/6 Cebeci-ANKARA
TEL: 0312424 09 60

web adress: www.egitimvetoplum.org
www.egitimvetoplum.com • www.egitimvetoplum.net
mail: egitimvetoplum@turkegitimsen.org.tr

YAYIN DANIŞMA KURULU / PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS

- Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)
- Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Ali AKYILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Prof. Dr. Arzu TERZİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Bernt BRENDMEON
(Norveç)
- Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Gazi UÇKUN
(Kocaeli Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria ÇIKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Sevil SARGIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFIZ
(Priştine Üniversitesi, PRİŞTİNE / KOSOVA)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Vahdettin ENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Asım YAPICI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Bekir TATLI
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Birsen ÇEKEN
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)

Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Doç. Dr. Gültekin AKENGİN
(Gazi Üniversitesi)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Fatih Yahya AYAZ
(Çukurova Üniversitesi)

Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)

Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
(Kastamonu Üniversitesi)

Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Doç. Dr. Nevzat TOPAL
(Niğde Üniversitesi)

Doç. Dr. Sebahattin ŞİMŞİR
(Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)

Doç.Dr. Nuri KAVAK
(Osman Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. M. Zahit SERARSLAN
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)

Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)

Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)

Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

İsmail KONCUK, Musa AKKAŞ, Seyit Ali KAPLAN, Talip GEYLAN,
Cengiz KOCAKAPLAN, M. Yaşar ŞAHİNDÖĞAN, Sami ÖZDEMİR.

YAYIN HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES

Prof. Dr. A.İhsan YİTİK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet KANLIDERE
(Marmara Üniversitesi)

Prof.Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU
(Çukurova Üniversitesi)

Prof.Dr. Adnan BAKİ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Aleksander KADİRBAYEV
(Rusya Federasyonu)

Prof. Dr. Ali YAKICI
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Alikram ABDULLAYEV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)

Prof. Dr. Alimcan İNAYET
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram BAYRAKTAR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)

Prof. Dr. Bernt BRENDEMEON
(Norveç)

Prof. Dr. Cemal YILDIZ
(Marmara Üniversitesi)

- Prof. Dr. Cemil ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cengiz HAKOV
(Bulgaristan)
- Prof. Dr. Cihangir DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Cüneyt KANAT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Dursun YILDIRIM
(Hacettepe Üniversitesi)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
(Ardahan Üniversitesi)
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Fuad MEMMEDOV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Prof. Dr. F. Hülya AŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülay ÖĞÜN BEZER
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Gülşen SEYHAN IŞIK
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hasan KASAP
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Himmet KONUR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim GÜLER
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Prof. Dr. Maria ÇİKİA
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Mehmet AKALIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet ERSAN
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Meltem CANIKLIOĞLU
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Metin EKİCİ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer NURLU
(Gazi Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DEMİRKAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Murat DOĞANLAR
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa DELİCAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nadim MACİT
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Neslihan OKAKIN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Nesrin SARIAHMETOĞLU
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
- Prof. Doç. Dr. Okan YEŞİLOT
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Ramazan ÖZEY
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Recep KÖK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİŞVİLİ
(Gürcistan)
- Prof. Dr. Rüstem ŞÜKÜROV
(Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Sebahat DENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Tacida HAFİZ
(Bosna-Hersek)
- Prof. Dr. Turan GÖKÇE
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Uwe BLAESİNG
(Hollanda)
- Prof. Dr. Yavuz AKPINAR
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zekeriya KURŞUN
(Marmara Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki KAYMAZ
(Ege Üniversitesi)
- Prof. Dr. Zeki Salih ZENGİN
(Çukurova Üniversitesi)
- Prof. Dr. İbrahim DİLEK
(Gazi Üniversitesi)

- Prof. Dr. Kasım İNCE
(Pamukkale Üniversitesi)
- Prof. Dr. Yunus BALCI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BALCI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali KIZILET
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Doç. Dr. Ali SATAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali BÜYÜKASLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ali Osman ALAKUŞ
(Dicle Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayhan GENÇLER
(Trakya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ayfer YILMAZ
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bahri ATA
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Beyhan KEŞİK
(Giresun Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bilal DUMAN
(Muğla Üniversitesi)
- Doç. Dr. Birsen ÇEKEN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜL
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Bülent GÜVEN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cemalettin ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cemil AYDOĞDU
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gültekin AKENGİN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gökhan DEMİRCİOĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU
(Kastamonu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal BAY
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ferhat AĞIRMAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hacı Ömer BEYDOĞAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hamza AKENGİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Zeynep GÜREL
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Elman NESİROV
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Erdal AKSOY
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih SAKALLI
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Firdevs CANBAZ YUMUŞAK
(TOBB ETÜ)
- Doç. Dr. Fuat BAYRAM
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Gözde YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan AKÇAY
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hasan MERT
(Ege Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hikmet YAZICI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Doç. Dr. Kayhan KURTULDU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Korkmaz MUSTAFAYEV
(Diller Üniversitesi /Azerbaycan)
- Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL
(Kafkas Üniversitesi)
- Doç. Dr. Latif BEYRELİ
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Lemara S. SELENDİLİ
(M.V. Frunze Simferopol State University)
- Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ
(Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Hakkı SUÇIN
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa AVCI
(Anadolu Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa YILDIZ
(Gazi Üniversitesi)

- Doç. Dr. Münir YILDIRIM
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuran ÖZTÜRK
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AĞARI
(Gaziantep Üniversitesi)
- Doç. Dr. Murat AŞICI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Musa YÜCE
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mürteza HASANOĞLU
(Devlet İdarecilik Akademisi/Azerbaycan)
- Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nedim BAKIRCI
(Niğde Üniversitesi)
- Doç. Dr. Orhan KURTOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sare ŞENGÜL
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sevgi KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sibel GÖK
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sinan ERTEN
(Hacettepe Üniversitesi)
- Doç. Dr. Solmaz GÜZELOVA
(Devlet İktisat Üniversitesi /Azerbaycan)
- Doç. Dr. Yavuz KARTALIOĞLU
(Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Erdal ŞAHİN
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yusuf CERİT
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Doç. Dr. Çavuş ŞAHİN
(Çanakkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Levent ERASLAN
(Kırıkkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ
(Çukurova Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuri KAVAK
(Osman Gazi Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fehmi Yılmaz
(İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
- Doç. Dr. Rifat GÜNALAN
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sabri SİDEKLİ
(Muğla Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman SOLMAZ
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa SOYLU
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mustafa ARSLAN
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yunus KILIÇ
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Turgut TOK
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Mehmet Vefa NALBANT
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nergis BİRAY
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Recep AHISKALI
(Marmara Üniversitesi)
- Doç. Dr. Tahir KODAL
(Pamukkale Üniversitesi)
- Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA
(Kiev –Mogilyansk Akademisi-Ukrayna)
- Doç. Dr. Selçuk KOÇ
(Kocaeli Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil TURGUT
(Sinop Üniversitesi)
- Doç. Dr. Suat ÜNAL
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Şahin BARANOĞLU
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali Murat KIRIK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayhan DOĞAN
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet ATALAY
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayten Can TUNALI
(Adnan Menderes Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Atınç OLCAY
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Behiye KÖKSEL
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Derya ÇELİK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Mehmet Yiğit ERSOYDAN
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa KILINÇ
(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Yard. Doç. Dr. Mustafa YORULMAZLAR
(Marmara Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Nermin Özcan ÖZER
(Marmara Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Levent MERCİN
(Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet KATILMIŞ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ali TAN
(Mersin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ayhan ORHAN
(Kocaeli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bilal YILDIRIM
(Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bülent BAYRAM
(Kırklareli Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ebru ÖZGEN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ebru GENÇTÜRK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel POYRAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Emel YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ercüment YILDIRIM
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erman ÖNCÜ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Esra KESKİNKILIÇ
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nesrin CANBEK MENGİ
(Mersin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. F. NEŞE KAPLAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Göksel ÖZTÜRK
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Gül TUNCEL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hakan AKÇA
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hanefi BOSTAN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Haşim AKÇA
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Hülya ÇELİK
(Sakarya Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Faik Özgür KARATAŞ
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İsmail ŞIK
(Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. İrfan GÖRKAŞ
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat DURU
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat KOÇAK
(Nevşehir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM
(Gaziantep Üniversitesi)
Yard. Doç. Dr. Murat ERSÖZ
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GÜLTEKİN
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELİKDEMİR
(Gaziantep Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Veli Savaş YELOK
(Gazi Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet AKPINAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ŞAHİN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet PALANCI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ONUR
(Giresun Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Nedim ALEV
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan YONCALIK
(Kırıkkale Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN
(Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Raif KALYONCU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sadettin BAŞTÜRK
(Dicle Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR
(Artvin Çoruh Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Turgay SEBZECİOĞLU
(Mersin Üniversitesi)

- Yrd. Doç. Dr. Tülin MALKOÇ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünal ÇAKIROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yalçın SARIKAYA
(Giresun Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yalçın YILMAZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yasin ŞEHİTOĞLU
(Yıldız Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yaşar KOP
(Kafkas Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN
(Sakarya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zekeriya BAŞARSLAN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ali AHMETBEYOĞLU
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Dinçer KOÇ
(İstanbul Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet TAŞDEMİR
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Veysel KÜÇÜK
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ
(Çukurova Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yasin GÖKBULUT
(Gazi Osman Paşa Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Zeki SEVEROĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali SARI
(Pamukkale Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sait KOFOĞLU
(İstanbul Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÜNÜVAR
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünsal YEŞİLDAL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Temel KÖSA
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Dr. Abdurrahman KEPOĞLU
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. İrina KAYAN-POKROVSKAYA
(Ukrayna)
- Yrd. Doç. Dr. Sebahattin KAYMAKÇI
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin DİNÇ
(Adıyaman Üniversitesi)
- Dr. Sibel YILMAZ TÜRKMEN
(Marmara Üniversitesi)
- Dr. Stale KNUDSEN
(Norveç)
- Yrd. Doç. Dr. Salih Kürşat DOLUNAY
(Abant İzzet Baysal Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Taner ALTUN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba Aydoğdu İSKENDEROĞLU
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuba GÖKÇEK
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tolga ERDOĞAN
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ömer Zafer GÜVEN
(Dumlupınar Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ
(Gaziantep Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZCAN
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Muvaffak EFLATUN
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Onur Alp KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih DOĞRUCAN
(Akdeniz Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Rabia Gökçen KAYABAŞI
(Aksaray Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Galip ÇAĞ
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Ali Osman AKALAN
Dr. Azra AKÇAY
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Bahadır B. ÖZARSLAN
(Boston University-ABD)
- Dr. Cemile KINACI
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Halil ÖZYİĞİT
(Pamukkale Üniversitesi)
- Dr. Mustafa Yaşar ŞAHİN
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Yılmaz YEŞİL
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Yavuz GÜLER

AKADEMİK TEMSİLCİLER / ACADEMIC REPRESENTATIVES

- Prof. Dr. Erman ARTUN (Çukurova Üniversitesi)
Prof. Dr. Okan YEŞİLOT (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Cengiz ŞAHİN (Ahi Evran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ (Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ (Çukurova Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet KOÇAK (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Murteza HASANOV (Azerbaycan)
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Abdülkadir PALABIYIK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Bayram POLAT (Niğde Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Elif GENÇ (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Erdoğan TEZCİ (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Kafkas Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BÜLBÜL (Marmara Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Muharrem AVCI (Kastamonu Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER (Çukurova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ARSLAN (Ardahan Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL (Akdeniz Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Yunus Emre TANSU (Gaziantep Üniversitesi)
Öğr. Gör. Pehlivan UZUN (Kırıkkale Üniversitesi)
Arş. Gör. Emrullah TÖREN (Anadolu Üniversitesi)
Mustafa Fedai ÇAVUŞ (Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi)
Ferhat AŞIKFERKİ (Prizren - KOSOVA)
Doç. Dr. Aleksandra GUMENNAYA (Kiev – Mogilyansk Akademisi-UKRAYNA)

21. YÜZYILDA EĞİTİM VE TOPLUM YAYIN İLKELERİ

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, yılda iki kez yayınlanır.

2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, hakemli bir yayındır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplumda yayınlanmak üzere gönderilen özgün makaleler, YAZI KURULU tarafından incelendikten sonra konunun uzmanı iki hakem tarafından değerlendirilir ve iki hakemin ikisinden olumlu rapor gelmesi halinde yayınlanır.

3. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum'a gönderilen yazılar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olmalıdır. Derginin yayın dili Türkçedir.

4. Yazılar, basılı üç kopya halinde ve diskette birlikte gönderilmelidir. Özel çeviri yazım işaretlerinin kullanıldığı yazılarda fontlar da (PC uyumlu) diskete yüklenmelidir.

5. Makalenin yazarı, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve akademik unvanını tam ve açık olarak belirtmeli, kendisiyle doğrudan iletişim kurulabilecek açık adres, telefon numarası ve elektronik posta adresini vermelidir.

6. Yazıların başında kısa birer Türkçe ve İngilizce özet (en çok 100 sözcük) ile Türkçe ve İngilizce anahtar sözcükler (en çok 10 sözcük) bulunmalıdır (İtalik olarak ve Times 9 punto ile yazılmalıdır).

7. Yazılar, Apple Mac Word 5.1 veya MS Word Windows 95 ve üstü programla, Times 10 puntuyla ve 1,5 satır aralığıyla yazılmalıdır. Paragraf başlarında tab tuşu, paragraf aralarında enter tuşu kullanılmamalıdır.

8. Metin içinde göndermeler ad ve tarih ve/veya sayfa olarak parantez içinde belirtilmelidir. Örnek: (fanpınar 1985) veya (fanpınar 1985: 316). Üç sanrdan az alınolar satır arasında ve tirnak içinde, üç sanrdan uzun alınolar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok halinde, 9 puntuyla, tek satır aralığıyla verilmelidir.

9. Dipnotlar sayfa altında, numaralandırılarak verilmeli ve sadece açıklamalar için kullanılmalıdır. Makalenin sonunda yer alacak kaynakçada kitaplar (koyu ve italik) ve makaleler (dergi adı koyu, cilt Romen rakamıyla, sayı, üst üste iki nokta, sayfa numaraları) alfabetik sırayla ve şu düzenle verilmelidir:

10. ELÇİN, Şüktü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

11. STOELIJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

12. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), xıX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan Basımevi.

13. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513- 514.

14. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

15. WOOLE, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

16. Bir yazarın birden fazla yayını kaynak gösterildiği takdirde yayımlar tarih sırasıyla, aynı yazarın aynı yıldaki yayımları ise (1985a), (1985b) şeklinde harf sırasıyla verilmelidir.

17. Tezlerin hangi üniversitede yapıldığı ve hangi akademik dereceye (yüksek lisans/doktora ...) yönelik olduğu belirtilmelidir.

18. Yukarıda belirlenen yazım koşullarına uygun olmayan yazılar değerlendirmeye kesinlikle alınmayacaktır.

Submission Guidelines for 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum

1. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is published twice a year.

2. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum is a refereed publication. After original manuscripts are examined by Executive Board, they are peer-reviewed by two referees. They are published two referees send affirmative report. The authors bear the full responsibility for their articles.

3. Manuscripts must be originally sent to the board, and no other places for publication or

4. evaluation. The publication language of the issue is Turkish.

5. Manuscripts must be sent as three printed copies along with the disk. if any special fonts

6. (suitable for PC) are used in manuscripts, they must be in the disk.

7. The authors' names, last names and academic positions should be written. in addition, the full postal address, fax, telephone numbers and e-mail addresses of the author(s) who will check proofs and receive correspondence and offprint should also be included.

8. Summaries must be in Turkish and English, should not exceed 100 words and key words may not exceed 5 (5 words for Turkish; 5 words for English) words at the beginning of the

9. manuscripts. Latin words must be in Times 9 point and italic.

10. Manuscripts must be written in Mac Word 5,1 or Ms Word Windows 95 or further versions (pc compatible) with Times 10 point with 1,5 line spaced. Tab and enter key must not be used for paragraphs.

11. Texts must follow in-text footnote system. In parenthesis in the text, author's name, date of

12. publication, and page number is given. if a source is cited many times, parentheses are given instead of "ibid, idem, op. cit. etc." For example, (Tanpınar 1985) veya (Tanpınar 1985: 316). Quoted passages under three lines must be given by quotation mark. if quoted passage is over three lines, they must be given 1 cm margins from left and right side of line as block with 9 point and odd line spaced.

13. Additional information must be given on the same page as footnotes enumerated 1, 2, 3.

14. Citations in them must follow the above guidelines.

15. References must include only the cited sources and be given in alphabetical order. Books names must be written bold and italic. Articles must be written (name of journal is bold, volume in Roman number, issue number, colon and page numbers) as below:

16. ELÇİN, Şükrü, (1998), "Yeşil Abdal'ın Bir Şiiri", Folkloristik: Prof. Dr. Durmuş Yıldırım

17. Armağaru, (Ed. M. Özarslan-Ö.Çobanoğlu), Ankara: Feryal Matbaacılık, 216-231.

18. STOELTJE, J. Beverly, (1983), "Festival in America", Handbook of American Folklore, (ed R.

19. M. Dorson.), Bloomington: Indiana University Press, 239-246.

20. TANPINAR, Ahmet Hamdi, (1985), XIX Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Çağlayan

21. Basımevi.

22. ÜLKEN, Hilmi Ziya, (1952), "Milli Destan ve Folklor", Türk Folklor Araştırmaları, II, 33: 513-514.

23. WELLEK, R. ve A. WARREN, (1982), Yazın Kuramı, (Çeviren: Y. Salman ve S. Karantay), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

24. WOOLF, Virginia, (1986), "Kitap Nasıl Okunmalı?", (Çeviren: Kemal Atakay), Adam Sanat, 4: 5-14.

25. If more than one source of the same author is cited, they must be put in a chronological order from the oldest to the newest. Sources of the same years must be given letters "198sa, 198sb"

26. The university and the academic degree (MA. or PH.) of academic thesis must be given,

27. Manuscripts not prepared based on the directions above will not be taken into

28. consideration for publication in 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum.

Değerli Akademisyenler, Kıymetli Eğitim Çalışanları,

2015 yılı içinde yapılan akademik performans değerlendirme sisteminde de değerli akademisyenlerimize önemli katkısı olacağını öngördüğümüz ve 2016 yılında da bu katkının devam edeceği aşikâr olan, Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Bilimleri dergimizin 12. sayısını sizlere takdim etmenin haklı gururunu yaşıyoruz. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, sizlerin katkısı ve teveccühü ile bu gün 5 yıllık bir dergi olmuştur.

Eksik ve aksayan yönleri de olsa; akademik çalışmanın teşvik edilmesi, bilim insanlarının kıt kaynaklarla pek çok zorluğun üstesinden gelerek ortaya koyduğu akademik üretimin takdir edilmesi doğru olmuştur. Fakat performans değerlendirme kriterlerindeki eksikliklerin o alanda çalışan akademisyenlerin öneri ve çalışmaları ile yeniden düzenlenmesi uygulamanın daha yararlı olmasına imkân verecektir. Özellikle ulusal çalışmaların, konferansların, sosyal bilimlerdeki faaliyetlerin performans kriterine alınması ve puan ağırlığı tartışılmakla beraber akademik hayatta yapılan bütün faaliyetlerin teşvik edilmesinin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

İki yüz kırk bin üyesiyle, “Zalime yavuz; mazluma yunus olmayı” şiar edinen sendikamız eğitim çalışanlarının güçlü sesi olarak; çalışma ahlakının, hür düşüncenin ve bilim hayatının gelişmesine katkı sağlamayı büyük bir sorumluluk olarak görmektedir.

Sendikamız, eğitim çalışanları, akademisyenler, öğretmenler, idari personelimiz ve öğrencilerimizi bir bütün olarak gören anlayışı temsil etmektedir. Böylece geçmişte eğitim çalışanı olarak hizmet etmiş emeklilerimiz, hali hazırda bu hizmet kolunda çalışanlar ile geleceğin meslektaşları arasında bir bağ ve dayanışma tesis etmek mümkün olacaktır. Öğrencilerimizin haklarını aldığı, eğitim çalışanlarının huzur bulduğu ve bilimsel özgürlüğün önündeki bütün engellerin kaldırıldığı, millî ve demokratik bir üniversite idealimiz çerçevesinde, bu faaliyetleri sizlerin görüşleri ve desteğiyle sürdürmek arzusundayız.

Önümüzdeki en kritik dönemeçlerden birisi olan kamu çalışanlarının iş güvencesinin tartışılması meselesidir. Cumhuriyet tarihinin memurlar açısından en büyük kazanımı olan iş güvencesi elimizden alınmak istenmektedir. Buna karşılık elbette bizlerin yapacağı meşru pek çok şey bulunmaktadır. Türk Eğitim-Sen'e üye olmak, Türkiye Kamusene omuz vermek; Kamu çalışanını haklarını alma mücadelesinde yalnız bırakan “sendikamsı” yapılardan istifa ederek onlara tepki göstermek ve iş güvencesinin hakkımız olduğunu dile getirip bu konuda kamuoyu oluşturmak yapabileceklerimizden sadece birkaçıdır.

Uluslararası hakemli yayınınızın on ikinci sayısını sizlere takdim ederken, danışma ve hakem kurullarında yer almak nezaketini göstererek, bu çalışmaya en büyük manevi desteği ve bilimsel öncülüğü sağlayan kıymetli hocalarımıza, dergimize büyük bir teveccüh gösteren akademisyen, eğitim çalışanı yazarlarımız ile teşkilatlarımıza Türkiye Kamu-Sen ailesi ve Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi adına teşekkür ederim.

İsmail KONCUK

Türkiye Kamu-Sen Konfederasyonu ve
Türk Eğitim-Sen Genel Başkanı

Yeni Bir Sayı, Yeni Bir Sunuş...

Saygıdeğer Eğitimciler ve Bilim İnsanları, Bu sayının sunuşuna geçmeden önce geçtiğimiz yıllarda aramızdan ayrılan; ömrünü Türk milletine, Türk kültürüne adanmış, bu alandaki çalışmalarına eğitimi bir araç olarak yerleştirmiş; hocaların hocası, Türk Dünyası'nın aksakalı merhum Prof. Dr. Turan YAZGAN hocamızı uçmağa varışının üçüncü sene-i devriyesinde; rahmet, minnet ve şükranla anıyoruz.

Derginizin dördüncü cildini bu sayı ile tamamlamış bulunuyoruz. Böylece 2011 yılında hazırlıklarla yola çıktığımız ve 2012 Nisan'ın olduğumuz heyecanlı ve bir o kadar da zevkli bir uğraşın dördüncü yılını Aralık 16'sındaki 12. sayımız ile tamamlamış bulunmaktayız. Bu güne kadar yüz binden fazla okunma ve kır altı binden fazla makale indirilme sayısına ulaşan ve ülkemizin dört bir tarafına dağılan derginizin akademik çalışmalara destek yolunda hızla ilerlemektedir. Aynı heyecan ve ruh ile yolumuza devam edeceğiz. Bunu yaparken de şiarımız "Gelişerek devam etmek ve devam ederek gelişmek olacaktır." Bu hususta cömertçe göstermiş olduğunuz ilgi ve desteğin devam edeceğine inanıyoruz. Bu desteğe layık olmaya çalışacağımıza söz veriyoruz.

2015 yılı akademik çalışmalarını kapsayarak başlayan ve devam edecek olan akademik performans sistemine dergimizde yapacağınız görev ile yazacağınız makalelerin katkısı olacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda sizlerin desteği ve ilgisi ile yine sizlere hizmet olacak bu uluslararası dergi

Uluslararası ve hakemli olarak yayın hayatına başlayan 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, bu yolda emin adımlarla ilerlemektedir. Derginin ulaştığı pek çok ülkeden de makale almış bulunmaktayız. Bu gelen makaleler alanlarına hâkim bilim adamları tarafından değerlendirilmekte ve uygun bulunanlar siz değerli bilim insanı, eğitimci ve okurlarımız ile buluşmaktadır. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum dergisi bildiğiniz gibi eğitim bilimleri ve sosyal araştırmalar dergisi olarak faaliyet göstermekte dolayısı ile bu alanlarda yayınlar yer almaktadır. Sizlerden, akademisyenlerden, eğitim çalışanlarından ve teşkilatlarımızdan gelen talep üzerine bir de fen bilimleri alanı üzerine bir hakemli süreli yayın çıkarma çalışmalarımız bitmiş şu an yazarlarımızdan gelecek makaleler ile bu dergimizde yayın hayatına başlayacaktır. Bu alanda çıkaracağımız dergimiz de çevrimiçi olarak makale kayıt sürecine başlamıştır. Alanında yetkin editörler tarafından yayın alanları ve ilkeleri belirlenen dergimize göstereceğiniz ilgi ve destek için peşinen teşekkür ederiz.

Dergimizin ilk sayısından bu güne kadar emeği geçen bütün eğitimcilere ve bilim insanlarına, yayın danışma kurulumuza, Türk Eğitim-Sen teşkilatlarına ve mensuplarına, Türk Eğitim-Sen'in yöneticilerine, yönetim kuruluna ve bizden bu konuda hiçbir desteğini esirgemeyen genel başkanımız Sayın İsmail KONCUK'a huzurlarınızda teşekkürü zevkle yerine getirilmesi gereken bir borç olarak görürüz.

Dr. Sinan DEMİRTÜRK

Dr. Yılmaz YEŞİL

21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi Editörleri

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyeye Sicillerine Göre) <i>The Place Of Non-Muslims In The Crimean Khanate</i> <i>(According To Ottoman Court Records)</i>	19
Doç. Dr. Nuri KAVAK	
Bursa Ulu Camii Mihrap Yazıları <i>The Writings on Mihrab of Ulu Mosque in Bursa</i>	29
Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM - Kasım KARA	
Türkiye'deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlerarası Etkileşim Algısının İncelenmesi <i>An Investigation of Foreign Students' Perception of Intercultural Interaction in Turkey</i>	49
Yrd. Doç. Dr. Ramin ALİYEV - Prof. Dr. Selahiddin ÖĞÜLMÜŞ	
Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Temel Düzey (A1, A2) Ders Kitaplarında Kültür Aktarımı <i>The Cultural Transmission Of School Book Of Turkish In Basic Stage(A1 A2)</i> <i>Of Teaching Foreign Language</i>	73
Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU	
İlköğretim 4. Sınıf Arapça Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri <i>Elementary 4th Grade Teacher Perceptions Arabic Curriculum</i>	85
Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR	
Sahalar (Yakutlar)'la İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar <i>Sakhas (Yakut's) With Relevant Studies In Turkey</i>	101
Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ	
Alpamış Destanının Kaynaklarda Masal Olarak Adlandırılan Varyantları <i>The Variants of Alpamış Epos Named As Tale</i>	117
Yrd. Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM	
Şeyh Gâlib'in Sâkinâme'sinde İmgesel Söylem <i>Imaginative Speech in Sheikh Gâlib's Sakiname</i>	133
Yrd. Doç. Dr. Fettah KUZU	
Türkiye'de Üstün Ve Özel Yetenekli Çocuklara Yönelik Bir Eğitim Politikası Oluşturulamaması Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Evaluation Over Unavailable Education Programme Policy For Gifted</i> <i>And Talented Children In Turkey</i>	145
Dr. Vicdan CEVHER KILIÇ	
1960–1980 Döneminde Türkiye'de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri <i>1960-1980 Period in Turkey And Foreign Socio-Economic Changes</i> <i>in The Orientation Of The Social Dynamics</i>	155
Dr. Sinan DEMİRTÜRK	

Türk Dünyasında Masal Tarih İlişkisi
Fairytale World History In Turkish Relations..... 183

Dr. Ali Osman AKALAN

Ağız Kopuzundan Çene Arpına; Türk Enstürmanının İzinde
From The Mouth Kopuz To The Jews Arp; On The Track Of The Turkish Musical Instrumnets . 191

Dr. Yılmaz YEŞİL

Arap Baharı'nın Suriye'ye Yansıması ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)
Syrian Arab Spring Reflection And Turkey Refuge Refugees (Gaziantep Sample)201

Vesyel KARKIN - Önder YAZICI

TANITMALAR / REVIEWS

XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Kırım Hanlığı'nda Gayr-i Müslimlerin Yeri (Şer'iyye Sicillerine Göre)

The Place Of Non-Muslims In The Crimean Khanate (According To Ottoman Court Records)

Doç Dr. Nuri KAVAK *

Öz:

Kırım Hanlığı sınırları içinde yaşam süren nüfusun büyük bir kısmı Müslüman tebaa olmasına rağmen farklı dinlere ve etnik kökenlere mensup topluluklar da vardı. Hanlık, dini kanaatlere özgürce yaşama imkanı vermekle birlikte medeni hukuk alanına giren tutum ve uygulamalar konusunda kendi cemaatleri içinde ve kendi dini gereklerine göre hareket etmelerine izin vermişti. Bu cümleden olarak çalışmamız, bahsedilen uygulamaların adalet sisteminde nasıl bir yer bulduğunu ortaya koymayı amaçlamış olup mahkeme kayıtları vasıtasıyla da bu konuyu örneklendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca Kırım, Doğu Avrupa'da Türk mirasının son kalesi olması hasebiyle incelenmeye değer bir çalışma alanıdır.

Osmanlı Devleti'nde olduğu üzere Kırım Hanlığı'nın da adli yapısının aynası konumunda olan Şer'iyye Sicilleri, kadınların mahkemede icra ettikleri bütün davaların yanı sıra birçok konuya haiz belge ve yazışmaların kaydedildiği defterlerdir. Kırım'a ait sicillerin incelenmesi sonucu, ortaya çıkardığımız veriler ışığında İslâm'ın ve de şer'i mahkemelerin din farkı gözetmeksizin herkesin talebine cevap verdiğini ortaya koyan verilerle dolu olduğu görülmektedir. Gayri Müslimler gerek kendi aralarındaki sorunlar için, gerekse de Müslimlerle olan problemleri için çözüm aradıklarına dair; miras, eşya, borçlar, ticaret, ceza, usul ve mali hukuk örneklerini içeren dava konuları kayıtlarda sıklıkla yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırım Hanlığı, Kadı, Şer'iyye Sicili, Gayr-i Müslim, Şer'i Hukuk.

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Ün. Fen-Ed. Fak. Tarih Böl., nkavak@ogu.edu.tr

Abstract:

In Crimean Khanate, in spite of the existence of a Muslim majority, there were also communities of different faiths and of different ethnicities living together. The Khanate, in addition to giving all people the freedom and the opportunity to live freely in their own religious convictions, also had allowed communities to act in accordance with their religious requirements on issues and practices within the civil law. In this context, the present study investigates how these practices and procedures were integrated into the judicial system as indicated by religious court records.

The Şer'iyye Registries, as mirrors of the judiciary system, are records of all legal cases as well as all relevant written communication and legal documents managed by Kadi-s. Through the analysis of Şer'iyye registries and the data obtained, we can safely say that religion of Islam and religious courts, without any exception and regardless of religious beliefs, had responded and met the needs of all groups and people. The Şer'iyye registry is full of cases which indicate that the non-Muslims having problems among themselves or with the Muslims went to court for issues such as inheritance, goods, debt, trade, criminal law and litigation matters involving financial matters. Briefly, the Islamic law and Crimean Khanate managed to offer a fair judicial system for all people regardless of religious or ethnic orientations.

Key Words: Crimean Khanate, kadi, Şer'iyye registry, non-Muslims, religious judiciary system

Giriş:

Osmanlı coğrafyasının birçok yerleşim yerine ait siciller arşivlerimizde mevcut iken, Kırım Hanlığı sahasına dair tek bir sicil örneği yakın bir zamana kadar elimizde bulunmamakta idi. Bu durum, Kırım Hanlığı ile ilgili yapılmakta olan araştırmalar üzerinde doldurulması güç bir eksikliği ortaya çıkarmıştı. Ancak Türkiye ile Ukrayna Devletleri arasındaki ilişkilerin temin edilmesi ile başlayan araştırmalar sonucunda, ilk kez Halil İnalçık vasıtasıyla sicillerin olduğuna dair bir tespit bilim dünyasının önüne konulmuştur (İnalçık, 1996: 165-190). Bu tespite göre Kırım'ın Simferopol şehrinde bulunan Gaspıralı **Kütüphanesi'nde 61 adet sicile ait kopyaların olduğu şeklinde idi (Turan, 2003: 5). Ancak yapılan çalışmalar sonrasında St. Petersburg Saltıkov-Şchedrin Kütüphanesi'nde sicillerin tamamının 120 adet olduğu ortaya çıkarıldı¹.**

Şer'iyye Sicilleri araştırmacılar için mahkeme defteri olmaktan ziyade ait oldukları dönemin adeta hafıza kayıtlarıdır. İçerikleri çok zengin ve çeşitlidir. Tama-

¹ V. Dubrovskiy, "Türk Kırımı Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar", Dergi, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 2. yıl, No: 4, Münih 1956, s.53'de Leningrad Umumi Kütüphanesi'nde 124 tane deri ciltli defterlerin bulduklarına işaret etmiştir. Ayrıca General Münih'in 1736 yılındaki Bahçesaray istilası esnasında bütün Kırım Hanlığı'na ait arşivin yakıldığını işaret ederek, bugüne dek kalabilen tek eserin bunlar olduğunu belirtmektedir.

mı ile orijinal ilk elden belgelere sahip olmaları da ayrıca önemlerini artıran diğer bir husustur. Kısacası idari, hukuki, ilmi, askeri, iktisadi, sosyo-kültürel ve daha birçok konu başlığı ile ilgili ilmi çalışmaların temel başvuru kaynağıdır.

Çalışmamızın hedefi, 61 sicil içinden dokuzuna yansıyan gayri Müslimlere ait dava kayıtları üzerinden, İslâm Hukuku'nun ya da Kırım Hanlığı adalet sisteminin farklı kanaatlere sahip kimselere ürettiği çözümleri ortaya çıkarmaktır. Araştırmamızın sınırlarını ise, gayri Müslimlerle ilgili şer'iyeye sicillerinde yer almış olan -yansıdığı oranda- dava konu ve örneklerine dair veriler oluşturmaktadır.

Kırım Hanlığı Adalet Sistemi ve Gayr-i Müslimler

İnsanların dini tercihleri, tarih boyunca birbirlerinden ayırıcı bir farklılık olarak algılanmıştır. Devletler sahip oldukları tebaayı bile kanaatlerine göre tasnif etmişlerdir. Kırım Hanlığı da sınırları içinde yaşayan insanlara, pratikte Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlar şeklinde hitap etmiştir. Fakat buna rağmen Kırım Hanlığı, inanç ve mezhep topluluğunu kendi aralarında serbest bırakarak onlara belirli bir rahatlık tanımış, zorla onları yönlendirmeye tabi tutmamıştır. Din ve mezhep esasına göre teşkilatlandırılan insanlar, adeta devletin sahibi Müslümanlara emanet edilmiş topluluklardı. Hiçbir zaman dine davet etme hususunda zorlayıcı olunmamıştır². Bu cümleden olarak gayri Müslimlerin İslâm'a geçişi ile ilgili sicillere yansıyan mühtedi kayıtlarına bakmamız daha net veriler elde etmemizi sağlayacaktır. Nitekim elimizde bulunan bir hükümde, ihtida eden bir baba ile kızının gayri Müslim birisi ile namzet olması meselesi mahkemeye taşınmıştır. Mustafa el-mühtedi, şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonra 16 yaşındaki kızına da İslâm'a ilhâk ve İslâm'ı teklif ettiğini belirtir. Fakat kızının bu teklifi kabul etmediğinden dolayı Müslüman olmadığını ifade eder. Daha sonra kızını zımmîye olmasından dolayı da bir gayr-i Müslimle namzet eylediğini açıklar (Karasu Ş. S., 25-113b-1137). Bu durum bize, aile içinde bile kendi kararlarını verebilecek yaşta olan birisi için herhangi bir zorlamada bulunulmadığını ispat etmektedir. Buna mukabil mahkeme ise, kıza İslâma girmediğini doğrulattıktan sonra zımmî bir erkekle evlenmesinin sakıncası olmadığını karar vermiştir. Konu nadir rastlanılacak bir içeriğe sahip olmakla birlikte Kırım Hanlığındaki adaletin inceliğini de gösteren örnek davalardan birisidir.

Kırım Hanlığı, din ve vicdan hürriyetinin aynı zamanda da hukuki bir özerklik olarak da tanımlanmasını belli ölçüler çerçevesinde kabul etmiş ve de uygulamaya gayret göstermiştir. Ancak hanlığın adalet sistemi içinde genel kabul gören anlayış; "devletin hakimiyet hakkı" ve "kamu düzeni" prensiplerini göz önünde tutarak, ceza hukuku sahasında adli ve hukuki özerkliğin sınırlanması şeklindedir. Sadece medeni hukuk sahasında gayri Müslimler, kendi dinlerinin gereği gibi hareket

² Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi (1453-1559), c. 2, (İstanbul: Cem Yayınları, 1995), s. 42 ve 50 'de yazar, Türk halkının başka inançları kendileri için rakip saymadıklarından dolayı, farklı dinlere korkunç gelmediğini ifade etmektedir.

edebilirler idi. Böylece gayr-i Müslimlerin hukuki ve kazai özerkliklerinin yani çok hukukluluğun sınırları çizilmiştir (Güneş, Ocak-Şubat-Mart 2013, 85). Lakin bununla beraber herhangi bir gayr-i müslim, dilediği takdirde şer'i mahkemeye gelerek adalet isteyebilir ve de önünde herhangi bir engelle karşılaşmadan adli mekanizmadan yararlanabilir idi. Nitekim Karasu kazasına ait sicillerde yer alan 496 tereke kaydının 184 tanesi gayri Müslimlere 312 tanesi de Müslimlere ait olması gayri Müslimlerin şer'i mahkemeye gelme oranlarının çok yüksek olduğu iddiasını doğrulamaktadır.

Gayri Müslimlerle Müslümanlar arasındaki ilişkileri ortaya koyabilecek birçok veri hükümlerde mevcuttur. Mühtedilerle Müslümanlar arasında da kefalet, şahitlik, iş verme, ortaklık, vekâlet, evlenme, alış-veriş ve borçlanma gibi ilişkilerin devam ettiğini söyleyebiliriz³. Benzer durumlar Gayri Müslimler ile mühtediler arasında da yaşanmış olup, birçok örnekleri bulunmaktadır⁴. Bütün bu tür kurulan münasebetler esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar da olmuştur. Bu anlaşmazlıkların da temelinde dini bir etkinin olmaması önemli bir noktadır.

Diğer yandan ülkede yaşayan gayri Müslimlere sebepsiz yere müdahale edilmezdi. Vergilerini ödedikleri sürece hem kendilerine hem de kutsal mekanlarına asla dokunulmazdı (Bahçesaray Ş. S., 37-57a-2). Nitekim gayri Müslimlerden sağlıklı ve güvenlik içinde yaşamalarının bir karşılığı olarak alınan şer'i bir vergiye cizye adı verilmektedir (Tabakoğlu, 1985; 136 ve Bahçesaray Ş. S., 15-7a-1). Cizye vergisini ödeyen zımmiler, dini, hukuki, can ve mal güvenliklerini garanti altına almış oluyordu. Ayrıca kendilerinden askerlik hizmeti de istenmiyordu. Hanlık tahsilat yapmak üzere seçtiği şahıslar vasıtasıyla bu vergiyi toplattırmaktaydı (Ülküsal,1980; 39). Bu amaçla 1095 / 1683-1684 yılına ait yerleşik ve göçebe reayanın cizyelerini toplamak üzere, Bazargan Moşi görevlendirilmiştir. Kadıya yazılan ferman vasıtasıyla cizyeleri Moşi'nin hesap edeceği vurgulanırken, ona vermeme-yeltenenlerin olabileceği uyarısında da bulunulmuştur. Bunun üzerine Karasu kadısından, ödemekte zorluk çıkaranlara müdahale etmesi istenmiştir. Ayrıca fermana kadının vermemek isteyen zımmiden cizyesini alarak Moşi'ye vermesi gerektiği emredilmiştir (Karasu Ş.S., 25-7b-70). Gerek fermana gerekse diğer belgelerde miktarına dair kayıt olmamakla birlikte, cizye veren reayaların başına "Cemaatbaşı" ve "Kethüda" atandığına dair elimizde bir atama kaydı bulunmaktadır (Karasu Ş.S., 25-9b-98). Bu atama fermanında, reayanın bu atanmış şahsın sözünden çıkmaması gerektiği özenle vurgulanmıştır. Yine İslam'ın men ettiği, domuz eti yemek, şarap içmek gibi davranışlarda bulunmalarına engel olunmazdı. Öte yandan teorik olarak gayri Müslimlerin Müslümanlarla aynı mahallede oturmaları beklenmezdi. Ama buna rağmen sicillerdeki kayıtlarda, olması gerekenin aksi istikametinde olduğuna dair de örnekler bulunmaktadır. Örneğin Kırım'ın Karasu kazasındaki Çorum ve Sadık Efendi mahallelerinde gayri Müslimlerin de

³ Bahsedilen konularla alakalı Karasu Ş.S., 25-100b-1004, 25-11a-114, 25-5b-48, 33-100a-895, 33-79b-721 ve Bahçesaray Ş. S., 8-126a-5, 27-7a-1 numaralı hükümlerde örnekler yer almaktadır.

⁴ Karasu Ş.S., 25-77a-821 ile 25-9a-94 numaralı kayıtlara bakınız.

oturduğunu belgeleyen sicil örnekleri görülmektedir⁵. Yine gayri Müslim tabanın kazadaki yerleşimlerine baktığımızda, her biri milliyetlerini ifade eden ayrı ayrı mahallelerde yaşamayı tercih etmişlerdir (Evliya Çelebi, 2003: 246). Örneğin Ermeni, Rum, Yahudi ve Acem mahalleleri bu konuya güzel birer örnektirler. Öte yandan Kıpti ve Çingenelerin de karışmayarak ayrı ayrı yaşadıklarına şahit olunmaktadır⁶. Bir başka kayıttan ise gayri Müslimlerin vakıf kurarak kendi içlerinde yardımlaştıkları görülmektedir⁷.

Müslümanlarla her alanda eşit sayılmayan gayri Müslimler, aynı zamanda Müslümanların yerine getirmesi gereken zorunlu yükümlülüklerle de sahip değillerdi. Buna karşılık gayri Müslimlere; öncelikle can, mal ve dini inançlarını koruma güvencesi verilmişti. İlave olarak dini cemaatlerin evlenme, boşanma ve miras gibi medeni hukuka giren hususları kendi dini vecibelerine uygun geliştirdikleri hukuklarına göre halledebilme imkânı da tanınmıştır (Eryılmaz, 1996; 46). Ancak tanınan bu imtiyaza rağmen kendi rızalarıyla İslâm hukukundan yararlandıklarına dair birçok dava konusu ve başlığı da görülmektedir. Örneğin, eşya, miras, borçlar, ticaret, ceza, usul ve mali hukukun alanına giren davalar için bile şer'i mahkemelere gittiklerini gösteren çok fazla misal bulunmaktadır (Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 58-48a-3 ve Karasu Şer'iyye Sicili, 33-92a-821). Öte yandan İslâm hukukunda gayri Müslimlere tanınan din ve vicdan hürriyetinin onlara hukuki özerkliklerin verilmesine neden olduğundan, cemaat mahkemelerinin karar vermesine ve de uygulamasına da imkân sağlanmıştır (Üçok ve diğerleri, 2002; 179). İslâm ülkesinde cemaat mahkemesinin verdiği hükümlere taraflar uymaz ise devlet her iki tarafa da karışmazdı. Bu durum cemaat mahkemelerinin yaptırım gücünün olmadığı adeta hakemlik yaptıkları anlamına gelmektedir (Özel, 1982; 200). Bu nedenle taraflar cemaat mahkemelerinin hükmüne rıza göstermezler ise, şer'i mahkemelere gidebilirlerdi. Hanefi fıkhına göre de, gayri Müslimlerin müracaatları şer'i mahkemece kabul edilmek zorunda idi. Aksi takdirde yaptırım gücünün olmaması anlaşmazlıkların devamını, bu durum da toplum içinde asayiş sorunlarının ortaya çıkmasına neden olacağından, huzursuzluğun meydana gelmemesi veya toplum düzeninin bozulmaması için adaletin tanzimini gerekli kılmaktadır. Bu anlayış ile de şer'i mahkemelere başvuran gayri Müslimlere adalet dağıtılması bir mecburiyet olmuştur. Örneğin kendi din adamları ile olan anlaşmazlıklarını bile kadı huzuruna taşımışlardır. Karasu kazası sicil kayıtlarında yer alan bir dava metninde; iki kızı ölen bir anne, cemaatlerinin papazından defin meselesi yüzünden şikâyetçi olmuştur. Kadın, biri beş diğeri iki yaşında olan kızlarının öldüğünü ve papazın bunları defnettiğini, defin karşılığında da 16 kuruş cenaze masrafını kendisinden talep ettiğini ifade etmiş ve kendisinin fakir biri olduğundan dolayı ancak 3-4 kuruşun kifayet edebileceğini, üstelikte bu miktardan fazlasını vermesi-

⁵ Karasu Şer'iyye Sicili, 33-92a-821 Çorum mahallesi ile 33-88b-791 Sadık Efendi mahallesinde, Müslümanlarla gayr-i müslimlerin beraber oturduklarına dair kayıtlar mevcuttur.

⁶ Karasu Ş.S., 33-83b-755, 47-32a-215, 25-9a-92, 25-5b-46.

⁷ Bahçesaray Ş. S., 58/48a-3, de Yahudilerin kendi cemaatlerindeki çocukların eğitimi ve fakirlere yardım amacıyla bir vakıf kurmuşlardır. Ayrıca bakınız Ahmet Türk, "Kırım Hanlığı'nda İslamiyet", Kırım, Editör: Yücel Öztürk, İstanbul 2015, s. 141.

nin mümkün olmadığını belirtmiştir. Mahkeme diğer papazlara defin masrafının ne kadar tutacağını sorduğunda, küçüğüne üç büyüğüne beş kuruşun yeteceğini nakletmişlerdir. Bunun üzerine kadı, mahkemeye başvuran kadından toplam 8 kuruşun papaza verilmesini istemiştir (Karasu Ş. S., 25-40a-408). Davanın kendi cemaatlerinin bir meselesi olması kadar Hristiyan bir din adamını ilgilendirmesi ve devamında da İslâm hukukundan çözüm bulunması önemli bir husustur. İslâm Hukuku ve uygulayıcısı Kadı, yetki alanı dışında bir dava olarak görmek yerine, yine diğer papazlara sorarak meseleyi hoşgörü ortamı içinde halletmeyi tercih etmiştir. Kadı, farklı kanaatlere de sahip olursa herkesin barış ve huzur içinde yaşaması açısından önemli bir konuyu çözerek toplumu sıkıntıya düşürmemiştir. Başka bir örnek davada, Erzurumlu olup Karasu'da yaşayan bir zımmî, Kuyumcu Ovanis'in dayısının kızına namzed olup nişan eşyası yollamıştır. Geçen zaman sonrasında da Ovanis kızı vermedi diye mahkemeye başvurmuştur. Ovanis ise, dayı kızının bâliğa olduğundan dolayı kendisine fikrini sorduğunu, ama onun bu nişanı mahkemede şahitler huzurunda istemediğini belirtmiştir. Mahkemeye getirilen kıza burada tekrar isteyip-istemediği sorulduğunda, iradem elimdedir, âkil bâliğim ben bu nişanı istemiyorum demiştir. Bunun sonucunda Kadı, gönderilen eşyaların iade edilmesini isteyerek nişanı feshetmiştir (Karasu Ş.S., 25-68a-732).

Kırım Hanlığı Şer'iyye Sicillerinde gayri Müslimleri aşağılamak ya da eziyet ederek haksız muameleye tabi tutmak gibi davranışların olduğuna dair davalar nadiren görülmektedir. Sadece Yahudilerle ilgili bir ferman bu anlamda kayıtlar arasında yer almıştır. Buna göre; Karasu'daki emin ve zabıtalara gönderilen ilâm-ı yarlığ-ı şerif ile eskiden Karasu'da bulunan Yahudiler'in rencide edilmediği hatırlatıldıktan sonra, şimdi de karışılmaması buyurulmuş ve bu konuda hanlık olarak rızalarının olmayıp, ona göre hareket etmeleri uyarısında bulunulmuştur (Ramazan 1095/Ağustos-Eylül 1684) (Karasu Ş.S., 25-8a-74). Sadece bir örnek olmasına rağmen meselenin ortaya konuluşu ve halledilmesi konumuz açısından çok önemlidir. Fermanın sicile kaydedilmesi, diğer gayri Müslim halkın huzur içinde yaşaması açısından önemli olduğu kadar yanlış yapmaya eğilimli yönetici zümresine de bir gözdağı vermiştir. Farklı kanaatlere sahip insanlara hanlığın koruyucu tavır sergilemesi, konunun mahkemeye kadar ulaşarak dava konusu olarak görülmesi, Kırım Hanlığı topraklarındaki konumlarını göstermesi açısından olduğu kadar, adli kayıtlar içinde yer alması da ilgi çekicidir.

Kırım Hanlığı idari yapısının önemli bir parçası olan mahallelerde beraber yaşayan insanların adeta bir aile gibi birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olmalarına özen gösterilirdi. Örneğin, bir ocak yapan komşunun diğer komşusuna zarar vermesi üzerine mahkemeye yansıyan bir dava konusu ilgi çekicidir. En önemlisi cemaat adamları ile mahkeme görevlisi olan muhızrın, olayı yerinde görerek zararlı olduğuna karar vermeleri davanın işleyişini göstermesi açısından hayli önemlidir (Karasu Ş.S., 25-44a-444). Yine burada cemaat adamları kavramı ile mahalle sakinlerinin olaya müdahil olması ayrıca önemli bir husustur. Bir başka davada Yahudilerin yaşadığı bir mahallede, sokak ve sokaktaki gerzin tıkanması ile meydana gelen pis akıntılar önlenmesi konusunda çıkan anlaşmazlık, her iki tarafın ortaklaşa çöz-

mesi noktasında alınan mahkeme kararıyla önlenmiştir (Karasu Ş.S., 25-36b-371). Bu hüküm, sokaktaki pis su akıntılarının ve karşılıklı komşuların birbirine zarar vermemesi üzerine alınan örnek bir karardır. Kadı huzurunda iki Gayri Müslimle arasındaki komşuluk meselesinin çözümü de dikkat çekicidir.

Ayrıca sicillerin iktisadi konularla ilgili belgeleri arasında gayri Müslimlerin problemlerine dair birçok hüküm ve belge çeşidi yer almaktadır. Ticaret yapmak amacıyla kurulan ortaklıkların da ne amaçla ve ne miktarda bir sermaye ile kurulduğunu, sicile kaydettirme ihtiyacı hisseden gayri Müslim ortaklar bulunmaktadır (Karasu Ş. S., 47-59b-413). Diğer bir ticari konu da ise, evini kiralamış olan Kostantin hem kirasını alamadığını, hem de kiracı Mihail'in evin çitini bozup yaktığından dolayı şikayetçi olmuştur (Karasu Ş. S., 25-60b-639). Öte yandan genelde günlük yevmiyenin standart bir rakamdan ziyade, ücretin karşılıklı olarak tespit edildiği görülmekle beraber genelde 15 akça⁸ olduğu ama zaman zaman 10 akçaya kadar düştüğü tespit edilmiştir⁹. Sicillerde Gayri Müslimlerin çalıştıkları süreye karşılık yevmiyelerini alamadıklarına dair birçok dava konusu görülmektedir¹⁰. Başka bir kayıta ise Adil Giray Han zamanında darphane emniğine bir Yahudinin görevlendirildiği görülmektedir (Bahçesaray Ş. S., 10-59b-1).

Yine gayri Müslimlerin ellerindeki köleler ile ilgili de mahkemeye yansımış dava örnekleri görülmektedir. İlgili bir davada; Leh asıllı bir köle mahkemeye gelerek "Efendim Bedrus beni okutarak yarım papas itdirüb azâd ve it'ak itmişdir ve ben sâir ahrâr gibi hür olmuşumdur. Bedrus'un oğlu ile bir alakam kalmamıştır." diyerek azadlığını onaylatmak istemiştir. Gerçekte Bedrus öldüğünden dolayı bir meta olarak miras paylaşımına tabi tutulacak olan köle, şahitlerin lehine ifade vermeleri üzerine tereke listesinden çıkarılarak, özgür bırakılmıştır (Karasu Ş. S., 25-19b-203). Yine bir başka kayıta, Müslüman olduğu halde kul diye satılmak istenilen bir mühtedinin mahkemeye yaptığı başvuru dikkatimizi çekmiştir. Kendisi Boğdan zımmîsi iken, Akkerman'da Müslüman olmuş ve Karasu kazasına gelmiştir. Karasu'da Müslüman ve hür olmadığı söylenilerek kul olarak satılmak istenmiş, o da bunun üzerine mahkemeye gitmiştir. Mahkemede Akkerman'da Müslüman olurken şahitlik yapanların isimlerini söyleyerek, onların şahadetleri ile düştüğü kul durumundan kurtulmuştur (Karasu Ş.S., 25-65a-700). Burada bah-

⁸ Karasu Ş.S., 47-64b-458 numaralı sicilde: "Oldur ki Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'îde Mehemmed nâm kimesne üzerine da'vâ idüb iş bu Mehemmed'e on beşer akçeye üç gün hıdmet idüb bir günlük 15 akçemi alub 30 akçe ücretim kalmışdır didikde mezbûr Mehemmed bir günden mağasına münkîr olub". Cemaziyelahir 1129/ Mayıs 1717.

⁹ Karasu Ş.S., 33-48a-466 numaralı dava; 10 akça günlük yevmiye ile yapılan çalışma sonrası, 19 günlük yevmiyesinin hala ödenmediğinden şikayetçi olan bir kişinin mahkemeye yaptığı başvuruyu içermektedir (1110/1698).

¹⁰ Karasu Ş.S., 25-30b-317 numaralı belgede; Çizmecî Todor veled-i İstefan, yıllığı 20 guruş ve ayda bir ödeme yapmak kaydıyla, Panayut veled-i İstefan'ı çizme işi için hizmete aldığı ifade ettikten sonra, Panayut'un üç hafta çalışarak işi bıraktığını belirtmiştir. Devamında da ayın tamam olmamasından ötürü, herhangi bir ödeme yapamayacağını aktarmıştır. Ancak mahkeme tarafları dinledikten sonra, Todor'u 6 guruş ödemeye mahkum etmiştir. Ayrıca diğer zımmîleri konu alan davalar için Karasu Ş.S., 25-107b-1074, 33-30a-272, 33-92b-833, 33-70b-628 ve 47-55b-374 numaralı belgelere bakılabilir.

si geçen kişinin Kırım'da yaşayan insanlardan farklı özellikler aksettirmiş olması, diğerlerinde böyle bir kanaatin oluşmasına neden olmuş olabilir.

Öte taraftan sicillerde Kırım Hanlığının, dışarıdan gelen tüccarlara bir takım sınırlamalar getirerek ticari hayatı düzenlemek istediğini gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Nitekim sınırlamaların genellikle ana konusu içerideki ticari yaşamın zedelenmemesi üzerine kurulu bir takım tedbirler oluşturmakta idi. Gümrüklerde vergisi ödenen malların satılmasına itiraz edilmezken, tekrar ülke içinden mal temin ederek satmaya kalkanlara şiddetle karşı çıkmıştır¹¹. Hâlbuki dışarıdan gelen tüccar ile ülke sınırları içinde yaşayan bazı insanların aynı etnik köken ve dinden gelmelerine karşın, her ikisine de farklı kurallar konulmuştur. Sicillerde görüldüğü üzere bir yerli Acem veya Ermeni tüccar ile dışarıdan gelen aynı milletten ve dinden olan tüccar arasında eşitlik söz konusu olmamıştır (Karasu Ş. S., 25-33b-347). Bu durum Müslüman olmamasına karşılık Kırım Hanlığı tebaası olan herkesin yabancı tüccarlara karşı dini ne olursa olsun korunduğu anlamına gelmektedir. Kadı, sicile kaydettiği bu fermanlar sonrasında, ticari hayatı dışarıya karşı ölçülü bir şekilde koruyarak yerli tüccarın aleyhine bir durumun ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili vergi uygulamaları ile ticaretin süresi ve satışa konu olan meta ile ilgili değişik ticari yükümlülükler ortaya çıkarıldığını sicil kayıtlarından görmekteyiz.

Mamafih gayri Müslimlere ait miras paylaşımına dair hükümler sicil kayıtları arasında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bunun neden kaynaklandığına dair elimizde yeteri kadar bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak İslâmi esaslara göre mal paylaşımının daha adil olduğu söylenebilir ama sadece bunu ifade etmenin yetersiz kalacağı düşünülünce, altında ayrıca araştırılacak başka nedenler olabileceğini iddia etmekten başka bir yol kalmamaktadır. Öte taraftan Kırım'ın Karasu kazasına ait 1683-1744 tarihleri arasında tutulan dört şer'iyye sicili içerisinde, 312 adet Müslim tereke kaydı bulunurken, gayri Müslimlere ait tereke sayısı ise, nüfuslarının az olmasına rağmen 184 adettir¹². Rakamlar neredeyse gayri Müslimlerin sorumlu bütün tereke kayıtlarının kadı huzuruna getirilerek çözümlendiğini gösterecek kadar fazladır. Örnek olarak Bokçuoğlu Serkiz ölen kızından dolayı intikal etmesi gereken 38 miskal altını, damadı Kara Ovanis'in vermediğini mahkemeye dava konusu olarak getirmiştir (Karasu Ş. S., 25-90b-926). Yukarıdaki örnek davaların birçoğunda her iki kesiminde gayri Müslim olduğu düşünüldüğünde, mesele kendi hukuki kuralları ile cemaatleri içinde halledilebileceği halde, şer'i mahkemeye gelerek adalet bulmayı tercih etmişlerdir. Mahkeme konuyu sıradan bir alacak-verecek davası olarak değerlendirerek meseleye bakmış ve sonuca ulaştırmıştır.

¹¹ Karasu Ş. S., 25-7a-59 ve Karasu Ş. S., 25-7b-73'de Acem tüccarlarının gümrüğe muhakkak uğradıktan sonra mallarını satabileceği, başkaca mal alıp satamayacaklarını içeren bir ferman olup, Acemiyan taifesinin ileri gelenlerine iletilmesi vurgulanmıştır.

¹² Kavak, Nuri, "Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicilleri'ne Göre)", (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 139. Karasu Ş. S., 25.cilt, 10a, hük. No: 105'de Sofiya'nın, 47. cilt, 9b, hük. No: 71'de Despina'nın tereke kayıtları bulunmaktadır.

Gayri Müslim tebaa içinde ceza davasının konusuna girebilecek adi suçların işlendiği ve bunların diğer Müslimlerde olduğu üzere muhakeme edildiğine dair çok fazla kayıt örneği bulunmaktadır. Örneğin birbirlerine küfür, zorlama, darp, yaralama, öldürme, hırsızlık, mala zarar verme, çalıştırdığı halde emeğinin karşılığını ödememe gibi daha sayamayacağımız birçok konu içeriği ile mahkemeye yansıyan davalar vardır. Bunlardan Sadık Efendi mahallesindeki bir kuyuya düşerek ölen bir zımmi kız çocuğu üzerine açılan dava iyi bir örnektir. Nitekim mahallede yaşayan bir kızın ölümü üzerine, adeta bir kamu davası anlayışıyla şikâyetçi olmayan anne ve babaya rağmen muhakeme icra olunmuştur. Mahkeme oluşturduğu keşif heyeti ile olayı yerinde incelemiştir. Ardından da anne ile babaya mahalle adamlarından ve kuyu sahibinden şikâyetçi olup-olmadığı sorulmuştur. Ölen kızın anne ve babası "Allah'ın emri yapılacak bir şey yoktur" diyerek kimsenin olayla alakasının olmadığını belirterek davacı olmamışlardır (Karasu Ş. S., 25-117a-1179). Ama mahkeme Sadık Efendi Mahallesi sakinlerini mesul olabilecekler arasına koymakla, farklı bir yaklaşım ortaya çıkardığı gibi, ölüm nedeninin üzerinde ısrarla tahkikat yapılması, insan canına din farklılığına rağmen ne denli önem verildiğinin göstergesidir.

Ayrıca dava kayıtlarındaki "Şuhûdü'l-hâl" kısmında bile Gayri Müslimlerin isimlerine yer verilmiştir. Hem dava tarafları olarak hem de bilinen tanınan, şahitliği muteber sayılan insanlar olarak şer'i mahkeme kayıtlarında bulunmuşlardır. Nitekim gayri Müslimlerin genel nüfus içindeki yeri küçük olmasına rağmen, şer'i mahkeme kayıtlarında oldukça fazla yer almaları önemli bir husustur. Örnek olarak çok fazla kayıt bulunmakla birlikte, her iki tarafı gayr-i müslim olan bir davanın şahitler kısmında da Greko Efendi'nin yer aldığı görülmektedir (Karasu Ş. S., 25-90b-926).

SONUÇ

Hulasa şer'i mahkemeler, din farkı gözetmeksizin mahkemeye gelen her şikâyet sahibinin başvurusunu kabul ederek, sorunlarına çözüm üretmeye çalışmıştır. Bahsedildiği üzere dini cemaatlere medeni hukukun alanına giren konuları kendi içlerinde halletme imtiyazı tanınmasına rağmen, kadı huzuruna gelen herkes kanaatleri ne olursa olsun, hoşgörü ortamı içinde toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşması amacıyla yardımcı olunmuştur. Kırım Hanlığı sergilediği mükemmel yönetimi ile pratik ve adilane adalet dağıtan bir mekanizma inşa ederek, ülkede yaşayan herkesi birbirleri ile kenetlemiş, birbirleri ile barışık bir yaşam sürmelerini temin etmiştir.

Araştırmamız, Kırım Hanlığı adalet sisteminden ziyade, işleyen muhakemenin içinde farklı dinden olan insanlara yer verilip onlar ile ilgili dava konularının olup olmadığı tezi üzerine hazırlanmıştır. Hareket noktamızı ve sınırlarımızı ise mahkemelerde çeşitli zamanlarda tutulmuş Şer'iyye Sicili dediğimiz kadı defterleri oluşturmaktadır. Bahsettiğimiz kadı defterlerine yansıyan gayri Müslimlerle ilgili bazı dava konularını, örnekleri ile beraber aktararak ifa edilen hizmetin niteliğini ve boyutlarını ortaya koymaya çabaladık. Amacımız hanlığın adalet sistemine gay-

ri Müslimlerin ihtiyacı var mı, var ise hangi konularda ve nedenleri üzerinde fikir yürüterek, sağlanan bu güzel toplumsal yapının nasıl meydana getirildiğine dair fikir verebilmektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Bahçesaray Şer'iyye Sicili, 8, 10, 15, 27, 37, 58 numaralı defterler.

Karasu Şer'iyye Sicili, 25, 33 ve 47 numaralı defterler.

Kitap ve Tez

Akdağ, Mustafa, Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi 81453-1559), c. 2, Cem Yayınları, İstanbul 1995.

Dubrovskiy, V., "Türk Kırımı Dair Tarihi Kaynak ve Araştırmalar", Dergi, Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü, 2. yıl, No: 4.

Erten, Hayri, Konya Şer'iyye Sicilleri ışığında Ailenin Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y. Y. İlk Yarısı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001.

Eryılmaz, Bilal, Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, 2. bsk., Risale Yayınları, İstanbul Mart 1996.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli; Evliya Çelebi Seyahatnamesi Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, Robert Dankoff, 7. Kitap, Yapı Kredi Yay., İstanbul, Nisan 2003.

Güneş, Ahmet, "Aileyle Alakalı İslami Değerler", Yeni Ümit Dini İlimler Ve Kültür Dergisi, Sayı: 99, Yıl: 26, Ocak-Şubat-Mart 2013.

Kavak, Nuri, "Kırım'ın Karasu Kazası 1683-1744 (Şer'iyye Sicilleri'ne Göre)", (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Özel, Ahmet, İslâm Hukukunda Milletlerarası Münasebetler Ve Ülke Kavramı, İklim Yayınları, İstanbul 1982.

Üçok, Çoşkun v.dğr., Türk Hukuk Tarihi, 10 Bsk., (Ankara: Savaş Yayınları, 2002).

Ülküsal, Müstecib; Kırım Türk Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını), Baha Matbaası, İstanbul 1980.

Türk, Ahmet, "Kırım Hanlığı'nda İslamiyet", Kırım, Editör: Yücel Öztürk, Çamlıca Yay., İstanbul 2015.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 09.06.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Bursa Ulu Camii Mihrap Yazıları

The Writings on Mihrab of Ulu Mosque in Bursa

Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM *
Kasım KARA **

Öz:

Bursa Ulu Camii mihrabında celi sülüs ve kufi yazı çeşitlerinde hat sanatı açısından oldukça zengin yazı örneklerinin yer aldığı âyet-i kerimeler, esma-ül hüсна'dan bir kısım ve dua metinleri bulunmaktadır. Bahsi geçen metinler farklı tasarım ve tekniklerle yazılarak mihrap tezyinatının ana unsuru olmuştur. Mihrabın çerçeve, alınlık, köşelik ve niş bölümlerinde bulunan yazıların titiz bir çalışmanın ürünü olmasının yanı sıra, bilhassa alınlık ve niş kısımlarında bulunan yazılar harf bünyeleri ve istif tasarımı açısından oldukça değerlidir. Çalışmamızda mihrap tezyinatında kullanılan yazılarda, hangi metinlerin hangi yazı çeşidiyle yazılarak nasıl istif edildiği, aynı zamanda kullanılan yazım teknikleri ve kalem ölçüleri gibi konularla alakalı bilgi verilerek, mihrabın biçimsel özellikleri farklı bir açıdan tekrar vurgulanacaktır. Bursa İl Müftülüğü'nden alınan izinle mihrap-taki yazıların kalem ölçüleri alınmıştır. Mihrabın oldukça yüksek olmasından ve merdiven sisteminin daha yukarı çıkartılamamasından ötürü, dış çerçevenin sağ ve sol üst köşesinde bulunan yazıların ölçüsü alınamamıştır. Bu yazılara tahmini ölçü verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Camii, Mihrap, Yazı

Abstract:

The mihrab in Ulu Mosque has verses from the Quran and a part of the names of Allah and pray texts. The writings are in forms of bright thulut and cufic and are

* N.E.Ü İlahiyat Fakültesi Türk-İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Konya

** Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya

quite rich in examples of calligraphy. They have been written with different designs and tecnics so they have been the main element for mihrab trappings. The writings on the frame , fronton, the corner elements and niche parts of the mihrab are a product of a meticulous work, especially the writings on the pediment and niche parts are considerably precious in terms of letter structure and stowage design .In this study, the stylistic features of the mihrab will be emphasised from a different viewpoint and information will be given about which texts have been written in which types of writing, how they were stowed, and also about the tecnics and pen sizes. The pen sizes of the writings on the mihrab have been measured thanks to the permission obtained from the provincial office of mufti. For the mihrab is very high and the ladder system could not go higher, the writings on the top right-hand and top left-hand corners of the outer frame could not be measured. Some estimated measures have been given to those writings.

Key Words: Bursa, Mosque, Mihrap, Writing

I. GİRİŞ

Dünyamız asırlar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu medeniyetler kendilerine dair az ya da çok irili ufaklı izler bırakmıştır. Yazının ortaya çıkışıyla birlikte daha kesin yargılara varabildiğimiz tarihi süreç, insanların yaşayışları, inanışları, devletlerin nasıl kurulduğu, nasıl yönetildiği, nasıl yıkıldığı gibi birçok konu hakkında günümüz dünyasını aydınlatmaktadır. Geçmişten gelen bu kaynaklar bazen günümüzde yaşadığımız olaylara ders olabilecek mahiyette iken bazen de örnek alınması gereken abidevi eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu bağlamda Türk-İslam medeniyeti ve bu medeniyetin günümüze bırakmış olduğu sayısız birçok eser hayati önem taşımaktadır.

İslam dininin ortaya çıkışıyla başlayan ve sonrasında Türklerin İslamiyeti kabul edip benimsemeleriyle devam eden bu dönemde dini, askeri ve sivil alanlarda mimari adına birçok gelişme yaşanmıştır. Her İslam medeniyeti kendi zevk ve de-halarını yaşadıkları coğrafi bölgeye adapte ederek, günümüzde hayranlıkla seyrettiğimiz birçok eser inşa etmiştir. Hiç şüphesiz bu eserler arasında camiler önemli bir yere sahiptir. Yapılış amacını ve mahiyetini tümüyle İslam dininden alan camilerin mimarisi ve tezyinatı da hiç şüphesiz din kaynaklı olmuştur.

Kutsal kitabımız Kur-an'ı Kerim'in Arap lisanıyla indirilmesi ve ayetlerin yazımının da haliyle Arapça olması bu yazının değerini arttırmış, Türk hattatlarının elinde sanat halini almıştır. "Allah güzeldir güzeli sever" hadis-i şerifini şiar eden Müslüman sanatkârın tek gayesi olan İlahi güzelliğe hizmet etme amacı, "Hüsn-i Hat" denilen bir sanat kolunu ortaya çıkarmış ve Kur-an'ı Kerim'in güzel yazılmasından, mimari alana kadar birçok sahada kullanır olmuş ve her daim kullanım alanı bulmuştur. Bu bağlamda camilerde önemli bir mimari eleman olan mihrap bölümünde tezyinat unsurları olarak geometrik ve bitkisel motiflerin yanında yazıyı da görmekteyiz. Birçok âyet-i kerime, esma-ül hüsnâ metinleri, dua ve hadis metinleri gibi birçok ibare mihraplarda yazılmıştır.

Camii mimarisinde önemli bir yere sahip olan mihraplar ilk zamanlarda basit bir nişten ibaret iken özellikle Osmanlı dönemi camilerinde gelişme göstermiştir. Mihrapların yapımında kullanılan farklı malzeme ve tekniklerin yanı sıra, tezyinat unsurları olarak yazının, bitkisel ve geometrik motiflerin kullanılması sonucunda mihraplar sanatsal bir boyuta ulaşmıştır. Osmanlı Devletinin ilk başkenti Bursa'da bulunan Ulu Camii mihrabı da Türk-İslam medeniyetinin sanat dehâsını ve zevkini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmanın amacı; Bursa Ulu Camii mihrabında bulunan yazıların hat sanatı açısından oldukça değerli olduğu konusuna katkı sağlayarak, camii mihraplarının tezyinatında yazı kullanımının sadece kible yönünü gösteren bir ibare olmadığı ya da kullanılan ibarelerin sadece önemine binaen yazılmadığı, mana bütünlüğü kadar biçimsel özelliklerinin de ayrı bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktır.

II. MİHRABIN ÖZELLİKLERİ

Ulu caminin inşasına Yıldırım Bayezid zamanında, 1396 yılında Niğbolu savaşında kazanılan ganimetlerle başlanmış, 1399 yılında tamamlanmıştır. Cami mimarının İvaz Paşa ya da Ali Neccar olduğunu veya Rum usta tarafından yapıldığını söyleyenler varsa da kesin olarak bilinmemektedir¹. Geçmişte caminin çevresinde, hamam, medrese, muvakkithane, mezarlık, çeşme ve umumi tuvaletler gibi yapıların olduğu bilinmektedir. Günümüzde bu yapılardan sadece Orhan Camii, Kozahan ve Emirhan kalabilmiştir².

Mihrabın yapım tarihi veya ustası ile doğrudan ilgili bir kitabesi bulunmamaktadır. Camiinin 15. yüzyıl sonlarından 19.yüzyılın ortalarına kadar olan süreçte geçirdiği onarımlarla ilgili Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yayınladığı arşiv kayıtlarından 29 Şubat 1572'de Zeyni Çelebi isminde bir hayır sahibinin, mihrabın nakışlarını 3000 akçeye Mehmed isminde birine yaptırdığı anlaşılmaktadır³. Erdem Yücel, mihrabın Sultan Abdülmecid devrinde "Ressam Tefik Paşa" tarafından yapılan barok tezyinat ile eski karakterini kaybettiğini belirtmektedir. Bugünkü şeklini ise büyük ölçüde 1904'te yine "Mehmed" adında bir ustanın gerçekleştirdiği onarımda almıştır. Kible duvarı ortasında, kuzey girişi aksında konumlanan mihrabın yüzeyi tamamen alçı siva üzerine boyalı süslemelerle kaplıdır. Özgün malzeme özelliklerini tespit etmek zordur. Ancak, ağırlıklı olarak alçı malzemenin kullanıldığı söylenebilir. Mihrapta izlenen, alçı siva üzerine kalemşi süslemelerin tamamı 20. yüzyılda yapılmıştır⁴.

¹ Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi*, I. Baskı, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959, s. 372., M. Asım Yediyıldız, "**Ulu Camii Tarihi**" Bursa Ulu Camii, Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, Ankara, 2012, s.33.

² Albert Gabriel, *Bir Türk Başkenti Bursa*, Paris-E. De Boccard-1958, Hazırlayanlar, Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, C.1, İlaveli 2.Baskı, Seçil Ofset, İstanbul, 2010, ss.39-41.

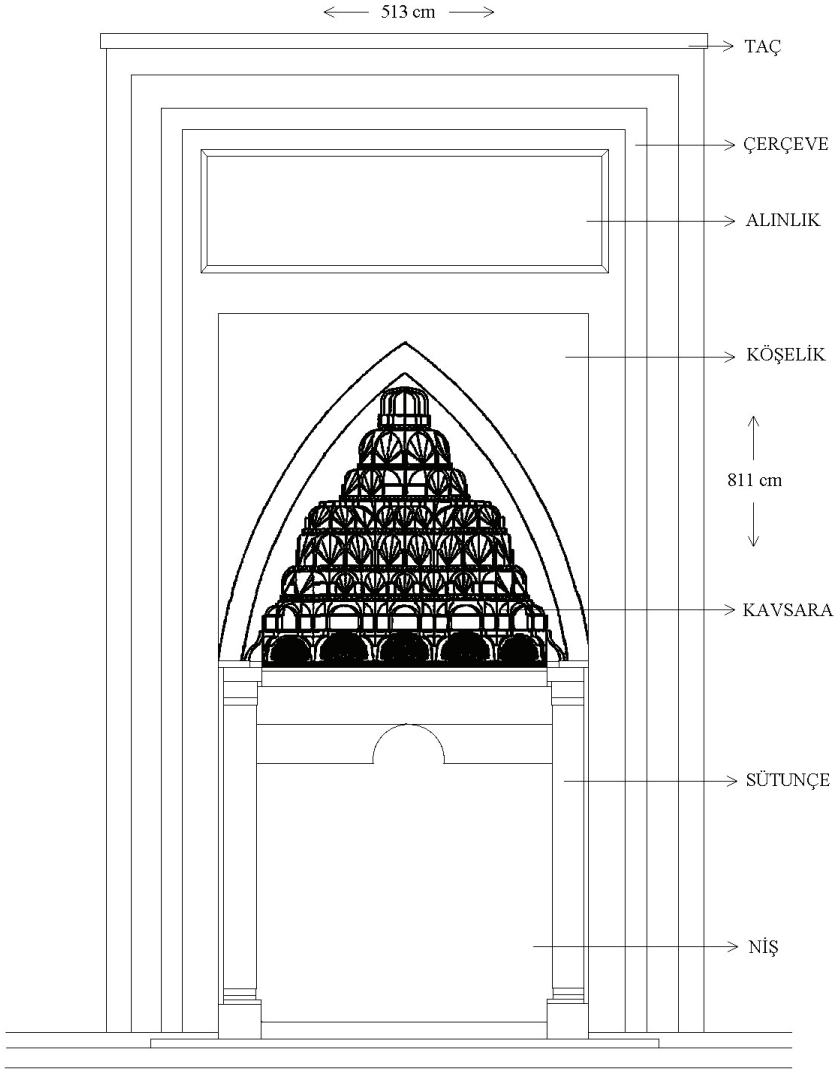
³ Tolga Bozkurt, *Osmanlı Selâtin Camii Mihrapları*, Dr. Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya, 2007, ss.42-43.

⁴ Bozkurt, **a.g.t.**, ss.42-43.

Mihrabın tezyini özellikleri;⁵

513 x 811 cm. ölçülerinde iç mekâna doğru 29 cm çıkıntısı olan mihrap, taç, çerçeve, alınlık, köşelik, kavsara, niş ve sütunçelerden oluşmaktadır (bkz s.4.). **Taç**; yeşil zemin üzerine altın yaldız renginde baklava dizisi ve aralardaki kurdele motifleriyle süslüdür. **Çerçeve**; altın yaldız, kırmızı ve mor renklerde yarı üsluplaştırılmış çiçek, yazı kuşağı, üsluplaştırılmış çiçek ve saplardan meydana getirilmiş birimler ve yaprak motifleriyle süslü sarmaşık dallar dört ayrı bordürde bulunmaktadır. **Alınlık**; yeşil zemin üzerine altın yaldızla 1275 tarihli celi yazı. **Köşelik**; kavsarayı kuşatan sivri kemer motifi etrafında yeşil, mor ve altın yaldız renkleriyle üsluplaştırılmış bitkisel süsleme, köşelerde bitkisel motifli madalyon, Besmele-i Şerif ve Ayet-el Kürsi yazıları bulunmaktadır. Kavsara sekiz sıra mukarnas dolguludur. Tepe noktasında sekiz köşeli yıldızın kullanıldığı, merkez açısı 45°'lik dört ana dilim ile köşegenler üzerinde yıldız-çokgen almaşıklığından meydana gelmektedir. Alt kısımda altın yaldızla boyanmış lotus-palmet kuşağı vardır. **Niş**; iki sıra yazı kuşağı, üsluplaştırılmış çiçek ve yapraklardan oluşan sarmaşık dal motifleriyle süslüdür. İkinci bir mihrap nişini anımsatan kalemî süslemelerde altın yaldız ve mor tonlar hâkimdir. Kemer gözünde düz kenar bordür, kandil görünümlü bitkisel düzenlemeyle gerçekleştirilmiş damla motifi içerisine yazılmış bir âyet-i kerime bulunmaktadır (bkz. s.5.).

⁵ Bozkurt, a.g.t, ss.43-47

Bursa Ulu Camii Mihrap Çizimi⁶

⁶ * Tolga Bozkurt'un doktora tezinden alınan mihrap çizimi şablon olarak kullanılmış ve mihrap tekrar çizilmiştir.

Fotoğraf-1 Bursa Ulu Camii Mihrabı⁷

⁷ Bursa Ulu Camii, Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, Ankara, 2012, s.213.

III. MİHRAP YAZILARI

Mihrap mukarnaslı yapısı, motifleri ve yazıları ile titiz bir çalışmanın ürünüdür. Kalabalık ve renkli motiflerin yanında celi sülüs ve kufi yazılar mihrap tez-yinatının ana unsuru olmuştur. Mihrabın çerçeve, alınlık, köşelik ve niş bölümlerinde hat sanatı açısından önemli yazı terkiplerinin bulunduğu, âyet, esma-ül hüсна'dan bir kısım ve dua metinleri bulunmaktadır.

Dış çerçeve (sağ-sol üst köşeler): Bu bölümde celi⁸ sülüs yazı çeşidinde Kelime-i Tevhid'in anlamına yakın sözler yazılmıştır.

"الله ربنا ، محمد نبينا"

"Allâhu rabbünâ (sağ köşe) , Muhammedun nebiyunâ (sol köşe)"

"Allah (CC) Rabbimiz, Muhammed (S.A.V) nebimizdir."

Yaklaşık 10 mm kalem kalınlığına sahip olan yazılar mihrap çerçevesinin üst köşelerinde dairevi formda, koyu yeşil zemin üzerine altın yıldız kullanılarak celi sülüs hattıyla oyma tekniği kullanılarak yazılmıştır. İki ibare de oldukça dengeli bir şekilde istif⁹ edilmiştir. Yazıların mihrabın en üst kısmında olması ve kalem kalınlığının diğer yazılara nazaran küçük olmasından dolayı çok dikkat çekmektedir. Bundan ötürü ya da başka sebeplerden dolayı Ulu Camii ile ilgili kaleme alınan eserlerde bu bölümdeki yazılara yer verilmemiştir.

Fotoğraf-2 Sol köşe

Fotoğraf-3 Sağ köşe

⁸ Daha çok kitap yazımında ölçüsü 3 mm. ve daha aşağı olan sülüs, mimari eserlerin büyüklük ve ihtişamına paralel olarak uzaktan görülebilme ve okunabilme amacıyla celi (iri) yazılır. Abdülhamit Tüfekçioğlu, "Tük Mimarisinde Yazı", Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 8. S. 46, Temmuz-Ağustos, 2002, ss.108-109.

⁹ Üst üste getirip, ahenk, uyum, ve yerli yerince yerleştirmek. Hasan Özönder, **Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri Terimleri Sözlüğü**, 1.Baskı, Sebât Ofset, Konya, 2003, s.86.

İç çerçeve: Kufi¹⁰ yazı çeşidinde esma-ül hüсна'dan bir kısım yazılmıştır.

"يا مالك الملك ذو الجلال والاکرام"

"Yâ mâlike'l mülk, zü'l-celâli ve'l-ikrâm"

"Ey mülkün mâliki, azamet ve kerem sahibi¹¹ (Allah)"

10 mm. kalem kalınlığında koyu yeşil zemin üzerine altın yaldızla kalemişi tekniğiyle yazılmıştır. Dikey harflerdeki örgü uygulamaları, ra ve mim harflerinin kuyruk kısımlarındaki yuvarlak hareketler ve yer yer görülen rumi¹² motifleri, yazının örgülü yapma kufi¹³ ve yazma kufi¹⁴ (tezyini kufi) özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda ra ve mim harflerinin kuyruk kısımlarındaki yuvarlak hareketler mağrib¹⁵ kufisine de benzemektedir. Dış çerçevenin sağ alt kısmından başlayarak 16 kez tekrar edilen yazının başlangıç kısmında, aralarda ve bitiş kısmında dairevi formda örgülü-geçmeli işaretler kullanılmıştır.

Fotoğraf-4 İç çerçeve yazısı

Alınlık: Celi Sülüs yazı çeşidinde Cin Süresi 18. Ayet-i Kerime yazılmıştır.

¹⁰ Bu yazı türünde harfler, hem düz ve hem de yuvarlak özelliklere sahiptir (Örnek-14). Yuvarlak karakterlerin bulunması yönüyle ma'kûli yazıdan farklılık göstermektedir. Gözlü ve başlı harfler, üçgene benzer şekilde yapılmaktadır. Yazma ve yapma küfi olarak iki kısımda değerlendirilebilir. Kamış kalem ve el hareketleriyle yazılıp harfler arasında ve uçlarında süsleme özellikleri bulunmayan türüne yazma küfi denilmektedir. Bu türde yuvarlak kısımlar ve eğri çizgiler daha çoktur. Diğer tür ise ma'kûli gibi mimar âletleriyle çizilerek meydana getirilen yapma küfi türüdür. Harfler daha keskin ve köşeli olup, harf uçlarında tezyini unsurlar yoğunudur. Dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler, kilitlenmeler ve dolanmalarla geometrik motifler oluşturulmaktadır. Harfler arasında görülen bu motiflerin yoğunluğuna göre çiçekli küfi, örgülü küfi ve yapraklı küfi (ya da başka bir ifadeyle her üç türüne topluca tezyini küfi) adları da verilmektedir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti öncesinde mimaride kullanılan en yaygın yazı türü yapma ve tezyini kufidir. Osmanlı Erken dönemi yapılarında da yer yer görülmektedir. Tüfekçioğlu, **a.g.m.**, ss.108-109.

¹¹ Özönder, **a.g.e.**, s.53.

¹² Çeşitli hayvanların uzuvlarından ama daha çok kuşun kanat, bacak, gaga ve bedeninin stilize edilmiş haliyle yapılan süsleme. Orta Asya Türk motifidir. Bitkisel kökeni yoktur. Çok meşhur bir süslemedir. Özönder, **a.g.e.**, s.166.

¹³ Mimar âletleriyle çizilerek meydana getirilen küfi türüdür. Harfler daha keskin ve köşeli olup, harf uçlarında tezyini unsurlar yoğunudur. Dikey harflerin uzantılarında geçmeler, düğümler, kilitlenmeler ve dolanmalarla geometrik motifler oluşturulmaktadır. Harfler arasında görülen bu motiflerin yoğunluğuna göre çiçekli küfi, örgülü küfi ve yapraklı küfi (ya da başka bir ifadeyle her üç türüne topluca tezyini küfi) adları da verilmektedir. Tüfekçioğlu, **a.g.m.**, ss.108-109.

¹⁴ Kamış kalem ve el hareketleriyle yazılıp harfler arasında ve uçlarında süsleme özellikleri bulunmayan türüne denilmektedir. Tüfekçioğlu, **a.g.m.**, ss.108-109.

¹⁵ Kufi hattının Kuzey Afrika, Endülüs, ve Mağrib'de yuvarlak çizgiler kazanarak "el-hattü'l-mağribi" adıyla bu bölgelerde aklam-ı sitenin yayılmasına kadar kullanılmıştır. İran'ın doğusunda ise el-kufiyyü'l meşriki adıyla kullanılmıştır. Muhiddin Serin, **Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar**, Kubbealti Yayınları, İstanbul, 2003, s.69.

"قَالَ اللهُ تَعَالَى: وَإِنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا، صَدَقَ اللهُ الْعَظِيمُ، وَبَلَّغَ رَسُولُهُ الْكَرِيمُ. ١٢٧٥"

"Kâlellâhü te'âlâ: Ve enne'l-mesâcîde lillâhi fe-lâ ted'ü mea-lillâhi ehadâ. Sa-dekallâhü'l-azîm. Ve belleğa rasûlullahi'l-kerîm"

"Şüphesiz ki mescitler Allah'ındır (secdeler O'na mahsustur). Öyleyse sakın Allah'tan başka hiçbir tanrıya dua ve ibadet etmeyin!»¹⁶

Bu kısımdaki yazı mihrapta bulunan yazıların en irisidir. 38 mm. kalem kalınlığında satır istif olarak tasarlanan yazı girift¹⁷ özelliğe sahiptir. Son kısımda "mim" harfinin kuyruk kısmı üzerine oturan beyzi¹⁸ formda yine sülüs yazı karakteriyle yazılmış " وَبَلَّغَ رَسُولُهُ الْكَرِيمُ " metni bulunmaktadır. Bu yazının kalem kalınlığı da yaklaşık olarak hareke kalemiyle aynıdır. Hareke¹⁹, mühmel²⁰ harfler ve tezyini²¹ işaretlerin kalem kalınlığı ise yaklaşık 8 mm. dir. Koyu yeşil zemin üzerine oyma tekniğinde altın yaldız kullanılarak yazılmıştır. Harf bünyeleri oldukça iyi olan yazıda hattat imzası yoktur, hicri 1275 tarihi bulunmaktadır.

¹⁶ Kur'an-ı Kerim, 72/18

¹⁷ Harfleri ve harekeleri birbirine çok geçmiş, iç içe görünümlü yazı stili. Bu şekil bir kargaşa, yığılma değil birbiriyle son derece düzenli ve uyumlu bir görünümdür. Bu görünümdeki ustalık ve başarı, sanatkarın gönül ve zihin dünyasındaki geometrik ahengin yerleştirme düzenini; bunları eserine yansıtmasındaki maharet ve gücünü gösterir. Özönder, a.g.e, s.56; M. Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli II**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, s.224.

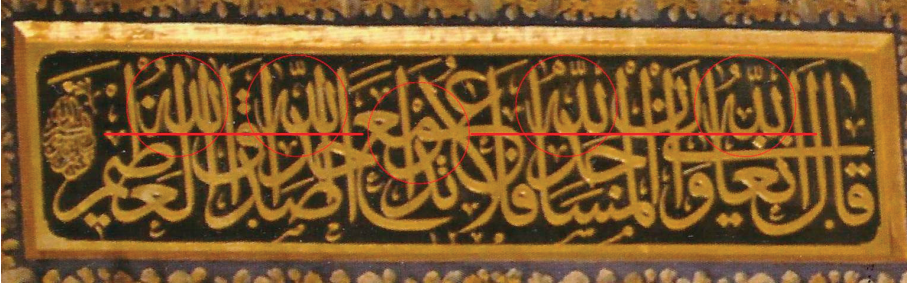
¹⁸ Oval. Özönder, a.g.e, s.18.

¹⁹ Arap alfabeli yazılarda, sesli harflerin yerini tutması için sessiz harflerin üzerine veya altına konulan bir takım işaretler. Üstün, esre, ötre. Özönder, a.g.e, s.62; M. Bedreddin Yazır, **Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli III**, DİB Yayınları, Ankara, 1989, s.360.

²⁰ Noktasız olmayan harfe denir. Başlıca sekiz tane olup şunlardır: Ha, Sin, Sad, Tı, Ayn, Kaf, Mim, He. Bunlardan Ha, Sin, Sad, Tı, Ayn ve Mim harfleri kendisi gibi olan harflerin altına konur ve o harfin noktasız harflerden olduğunu gösterdiği gibi, dolgu veya estetik amacıyla da kullanılır. Erken dönem Arap yazısında bu işaretler yoktu. Aradan geçen zaman içerisinde genişleyen sınırlara yeni topraklarla birlikte Arap olmayan, Arapçayı bilmeyen insan ve kültürler de katılmıştı. Bu yenilik veya yabancılık, bazı okuma karışıklığına, yanlışlığa ve zorluklarına da sebep oluyordu. Bunları önlemek için yazılara, belirlenen bir takım kolaylaştırıcı işaretlerin konulması uygun görüldü. Bunlar süs olarak da ayrı bir güzellik unsuru olmuştur. Yazı gibi bu işaretlere de Osmanlı hattatları tarafından en güzel şekil verilmiştir. Özönder, a.g.e, ss.87-88; Yazır, a.g.e, C.II, s.223.

²¹ Sekiz tanedir. Hafif turnak, kalın turnak, ters turnak, tirfil, yuvarlak nokta, turnaklı tirfil, mimli tirfil, cezmlî tirfil. (Ayrıntılı olarak bakınız) Özönder, a.g.e, s.90; Yazır, a.g.e, C.III, s.364.

Alınlık kısmında bulunan Cin süresi 18. ayetin yazımında dikkat çeken iki önemli nokta bulunmaktadır. İlk olarak ayette geçen dört adet Lafzatullah'ın aynı satır üzerine oturması ve Lafzatullahların istifin üstünde yer alması istif tasarımının dikkat ve titizlikle hazırlandığını göstermektedir. Her hattatın istif tasarımında dikkatle üzerinde durduğu, Lafzatullah ve İsm-i Nebi yazımında dikkat edilmesi gereken en önemli konulardan biri olan bu iki ibarenin her koşulda istif içersinde en yukarıda yer almasıdır. İkinci dikkat çeken nokta ise metin içersinde geçen “ تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ ” yazımındaki tetabuk²² uygulamasıdır. “Vav” harfinin baş kısmı hem “vav” harfine hem de “mim” harfine ait olarak yazılmıştır. Başka bir ifade ile “vav” ve “mim” harfleri bir harfin bünyesinde yazılmıştır. Bunun nedeni tasarımında dengeyi sağlayabilmek veya istif içersinde farklı bir kompozisyon yakalayabilmektir. Metnin anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde hazırlanan bu gibi yazımlar hattatın tasarrufunda olan bir durumdur ve bu şekilde girift olarak hazırlanan istif tasarımları oldukça zordur.

Fotoğraf-5 Alınlık yazısı

Köşelik: “Celi Sülüs” yazı çeşidinde “Besmele” ve “Ayat-el Kürsi” yazılıdır.

"بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ"

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Allâhü lâ ilâhe illâ Hüve'l Hayyül Kayyûm, lâ te'huzühûsinetün velâ vevm, lehû mâ fissemâvâti ve mâ fil arz,men zellezî yeş-feu indehû illâ biiznih, ya'lemu mâ beyne eydihim ve mâ halfehüm, ve lâ yuhîtû-ne bişey'in mim ilmihî illâ bimâ şâ'e, vesia kürsiyyühüssemâvâti vel'arz, velâ yeüdühû hıfzuhümâ ve Hüvel Aliyyül azîm”

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla. Allah o ilahdır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy'dır, Kayyum'dur kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefa'at etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri

²² Hat sanatındaki sülüs-celi sülüs yazılarda yer yer değişik harflerin benzer kısımlarının ortaklaşa kullanılmasıdır. Özönder, a.g.e, s.197.

ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez. O öyle ulu, öyle büyüktür.²³

Bu bölümde bulunan yazı, sivri kemer formunda, celi sülüs yazı çeşidinde satır istif kullanılarak yazılmıştır. Yazı sağdaki sütünçenin kaidesinden başlayarak soldaki sütünçe kaidesinde sona ermektedir. İstif dikkatli incelendiğinde tasarımı oldukça dengeli olduğu ilk anda hissedilmektedir. Fakat sol bölümün üst kısmında bulunan *يعلم ما بين ايديهم وما خلفهم ولا يحيطون بشيء من* yazımındaki tasarım boşluk hissi uyandırmaktadır. Buradaki histen kasıt ibarenin mihraptaki yerinin yüksek olmasındandır. Başka bir ifade ile yazıya yakından bakıldığında doluluk hissi uyandırmakta, uzaktan bakıldığında ise boşluk hissi uyandırmaktadır. Dikkatli bakıldığında bu boşlukların hareke ve mühmel işaretlerle doldurulduğu görülmektedir. Başka bir hususta *هو العلى العيم* deki son harf olan mim kuyruğu yarım kalmıştır. Dikkat çekilmek istenen iki durumunda nedeni yazının alana sığdırılma çabasıdır. Böyle durumlarda yazıyı tasarlamak zordur ve zaman almaktadır. Tüm bu anlatılanlar göz önünde bulundurulduğunda köşelik kısmında bulunan Ayet-el Kürsi'nin yazımı ve tasarımı fevkalade güzeldir. Genel olarak harf bünyeleri oldukça iyi durumda olan yazının kalem kalınlığı yaklaşık 13-13,5 mm. dir. Hareke ve tezyini işaretlerin kalem kalınlığı ise yaklaşık 3 mm. civarındadır. Koyu yeşil zemin üzerine altın yaldızla kalemişi tekniğinde yazılmıştır.

Fotoğraf-6 Köşelik bölümünde yazı

²³ Kur'an-ı Kerim, 2/255

Niş: Bu bölümde iki sıra yazı kuşağı bulunmaktadır. Nişin üst kısmında, yapma örgülü kufi hattıyla “Besmele ve İhlas Sûresi” ve hemen altında celi sülüs hattıyla yazılmış olan âyet-i kerime, yine nişin sağ ve solunda alt sırada celi sülüs hattıyla dua metni bulunmaktadır. Bu bölümdeki yazılar camide yapılan son restorasyon çalışmasında hattat Hüseyin Kutlu tarafından orijinaline sadık kalınarak tekrar yazılmıştır. Nişin altındaki kuşak yazısının ortasında yine, yapma örgülü küfi hattıyla müsenna “Besmele-i Şerif” ve nişin orta kısmında celi sülüs hattıyla müsenna damla formunda İsra Süresi 84. âyet-i kerime yazmaktadır.

Üst kısımdaki kuşakta;

"بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ. اللّٰهُ الصَّمَدُ. لَمْ یَلِدْ وَلَمْ یُولَدْ. لَمْ یَكُنْ لَهٗ کُفُوًا
اَحَدٌ. صَدَقَ اللّٰهُ لِعَظِیْمٍ. تَعْمِیْرٍ مُحَمَّدٌ اَوْسَتْهُ ۱۳۲۲"

“Kul hüvallâhü ehad. Allâhussamed. Lem yelid velem yüled. Velem yekün lehü küfüven ehad. Sadekallâhü'l-azîm.”

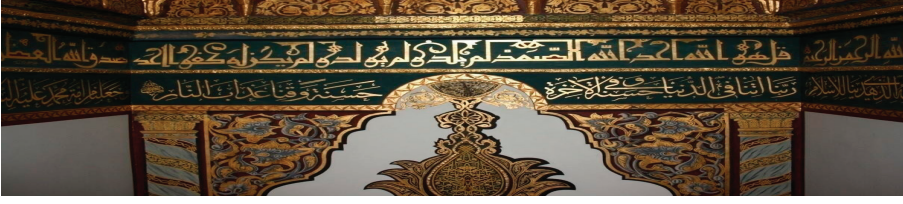
“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. De ki; O Allah bir tektir. Allah eksiksiz sameddir. Doğurmadı ve doğrulmadı. O’na bir denkte olmadı. Yüce Allah doğru buyurdu.”²⁴ Tamiri Mehmet usta 1322”

Üst kısımdaki kuşakta bulunan İhlâs Suresi, yapma örgülü kufi hattıyla 16 mm. kalem kalınlığında koyu yeşil zemin üzerine altın yaldızla kalemişi tekniğinde yazılmıştır. Yazı dikkatli incelendiğinde dikey bünyeli harflerin başlangıç ve bitişlerindeki dairevi boşluklar, aynı zamanda harf gözlerinin, rumi ve helezonik motif gözlerinin kırmızı renklerle doldurulduğu görülür. Sin dişleri ve Lafzatullahlar hafif sola doğru meyillidir. Dekoratif bir özelliğe sahip olan yazıda dış çerçevede olduğu gibi yazı içersinde helozonik ve geometrik süslemeli işaretlet göze çarpmaktadır. Sağ bölümde “Besmele-i Şerif”, orta bölümde “İhlâs Sûresi” ve sol bölümde “Sadekallâhü'l-azîm” ibaresi yazılıdır. Bu yazının hemen altında sülüs hattıyla yazılmış tamir yazısı ve tarih vardır. 2 mm. kalem kalınlığına sahip olan yazının harf bünyeleri tamamıyla bozuktur.

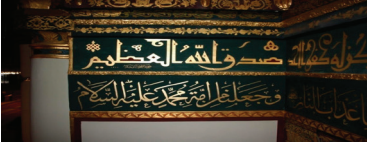

Fotoğraf-7 Sağ bölüm yazı kuşağı

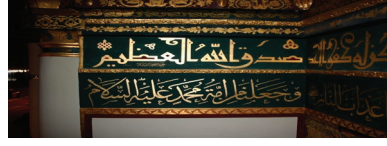
²⁴ Kur’an-ı Kerim, 112/1-4

Fotoğraf-8 Orta bölüm yazı kuşağı

Fotoğraf-9 Sol bölüm yazı kuşağı

Fotoğraf-10 Tamir yazısı

Alt kısım sağ ve sol kuşakta;

"الحمد لله الذي هدانا للإسلام. وجعلنا من أمة محمد عليه السلام"

"El-hamdulillâhi hedânâ lil-islâm. Ve ce'alnâ min ümmet-i Muhammedin aleyhi's-selâm"

"Bizi İslam'la hidayete ulaştıran ve Muhammed (As)'in ümmetinden kılan Allah'a hamd olsun."²⁵

Bu kısımlardaki yazılar celi sülüs hattıyla satır düzeninde koyu yeşil zemin üzerine altın yaldızla yaklaşık 18 mm kalem kalınlığında kalemışı tekniğiyle yazılmıştır. Hareke ve tezyini işaretlerde ki kalem kalınlığı 3 mm civarındadır. Genel olarak harf bünyeleri iyi durumdadır. Metnin son kısmı olan sol kuşaktaki

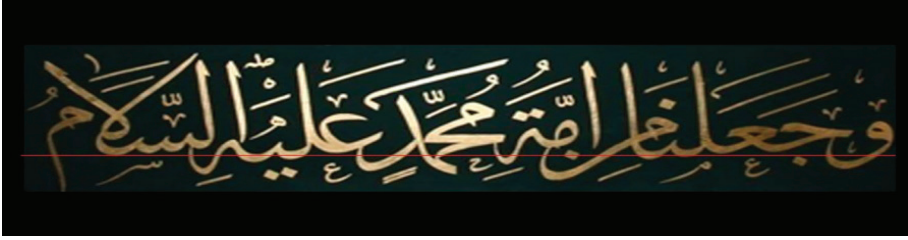
وجعلنا من أمة yazımında satır çizgisinin (mıstar²⁶) üzerine çıktığı görülmektedir.

²⁵ Olcay Kocatürk, "Çeviri", **Bursa Ulu Camii**, Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, Ankara, s.212.

²⁶ Yazının türüne, ebadına göre yapılan satır düzenlemesidir. Buna "satır düzeni" de denir. Mıstar yazının göze ve gönle hoş gelmesinin yanı sıra kurallara uyulmasını da sağlar. Meşk mıstarı, sahife mıstarı, hilye mıstarı gibi çeşitleri vardır. Özönder, a.g.e, s.130; Yazır, a.g.e, C.II, s.208.

Fotoğraf-11 Sağ bölüm kuşak yazısı

Fotoğraf-12 Sol bölüm kuşak yazısı

Alt kısım orta kuşakta;

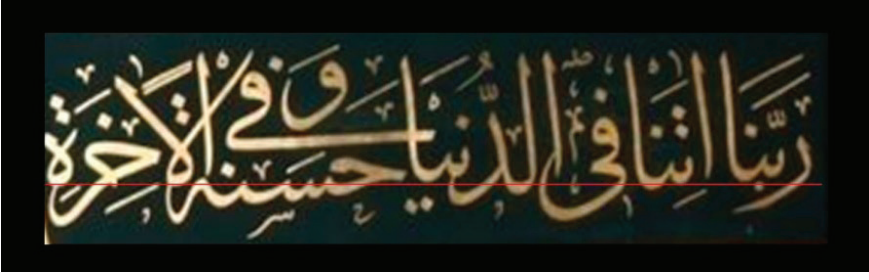
“ربنا اتنا فى الدنيا حسنة وفى الآخرة حسنة وقنا عذ بالنار. صدق الله لعظيم”

“Rabbena âtina fidünyâ hasenetev ve fil ahreti hasenetev ve kınâ azâbennâr.”

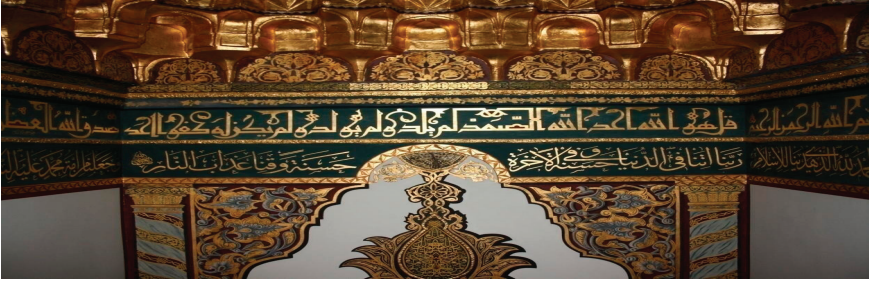
“Allahım bize dünyada iyilik ve güzellik, ahrette de iyilik, güzellik ver. Bizi ateş azabından koru.”²⁷

Celi sülüs hattıyla 18 mm. kalem kalınlığında koyu yeşil zemin üzerine yaldızla kalem işi tekniğinde satır düzeninde yazılmıştır. Oldukça ahenkli ve sanatlı bir yazıya sahiptir. Hareke ve tezyini işaretlerde ki kalem kalınlığı ise 3 mm civarındadır. Ayrıca son kısımda damla formunda yine sülüs hattıyla, yaklaşık 4 mm kalem kalınlığının da Sadekallâhü'l-azîm ibaresi yazmaktadır. ربنا اتنا فى الدنيا yazımında satır çizgisinin bir hayli üzerine çıkıldığı görülmektedir. وفى الآخرة yazımında ise satır çizgisinin altında kaldığı görülmektedir. Devam eden ayet-i kerime satır nizamı açısından göze daha hoş gelmektedir.

²⁷ Kur'an-ı Kerim, 2/201

Fotoğraf-13 Alt kısım orta kuşak yazısı

Fotoğraf-14 Alt kısım orta kuşak yazısının devamı

Alt kısım yazı kuşağının ortasında;

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»

“Bismillâhirrahmânirrahim”

“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla”

4 mm kalem kalınlığında, yapma örgülü kufi hattıyla zer-endum²⁸ usulü ile yazılmıştır. Yarım daire diyebileceğimiz formda, müsenna²⁹ olarak ahşap üzerine yazılarak şuan ki bulunduğu yere monte edilmiştir. Orta kısmı dökülmüş olan yazıda yer yer yazma kufide olduğu gibi yuvarlak hareketler dikkat çekmektedir.

²⁸ Yüzeyle altın ile sıvamak. Mat renk tercih edilir. Özönder, a.g.e, s.221.

²⁹ İkili, karşılıklı çift yazı stili: “Aynal” yazı da denilir. Düz ve sade olarak yazılanların yanı sıra giriftli, istifli olarak kompoze edilenlerde çoktur. Müsenna yazılar, daha çok Sülüs, Ta’lîk, Reyhanî, Kûfî ile bunların “Celi” tarzıyla teşekkül edilirler. Özönder, a.g.e, s.147; Yazır, a.g.e, C.II, s.224.

Fotoğraf-15 Alt kısım yazı kuşağının ortasında bulunan yazı

Nişin orta kısmında;

«قل كل يعمل على شاكلته فر بكم أعلم بمن هوأهددسببلا»

”Kul kullun ya'melu alâ şâkiletihi, fe rabbukum a'lemu bi men huve ehdâ sebîlâ”

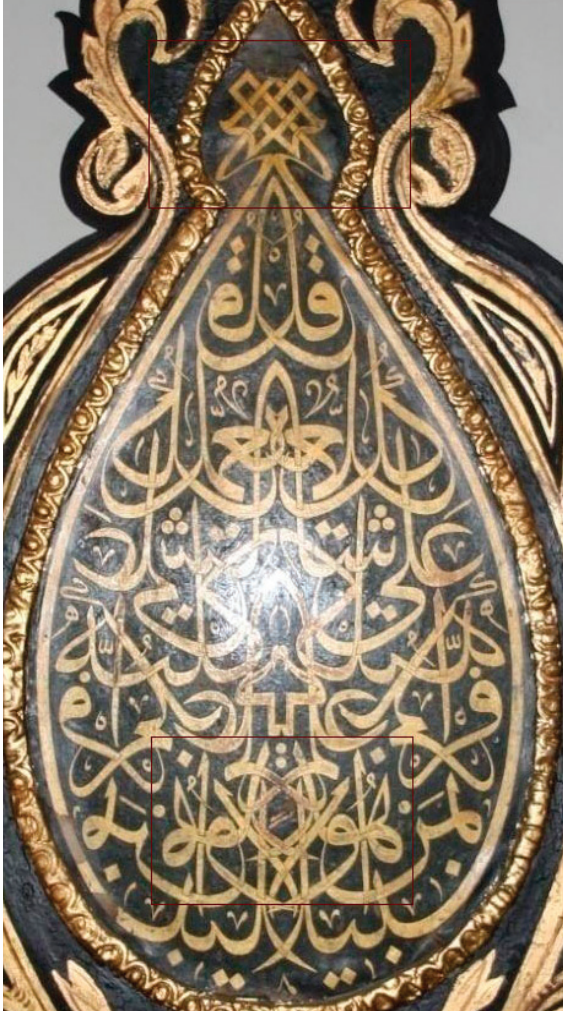
De ki: “Herkes kendi şekline (hüviyetine, karakterine) göre amel eder.” Öyleyse kimin daha çok hidayet yolunda olduğunu en iyi Rabbiniz bilir.³⁰

Yaklaşık 7 mm. kalem kalınlığında celi sülüs hattıyla siyah zemin üzerine zer-endud usulü ile ahşap plakaya, damla formunda müsenna olarak yazılmıştır. Hareke ve tezyini işaretlerin kalem kalınlığı ise 2 mm. civarındadır. Tasarım girift özelliğe sahiptir. Harfler ve kelimeler birbirine geçmeli olarak kompozisyon edilmiştir. Yazı dikkatle incelenirse en alt kısımdaki سببلا kelimesindeki “sin” harfinin en üst kısımda bulunan geometrik şekille birleştiği görülür. Alınlık kısmındaki örnekte olduğu gibi burada da هوأهدى yazımında he harfi hem “vav” harfi ile hem de “dal” harfi ile ortak kullanılmıştır. Yani “he” harfi iki farklı kelimenin bünyesinde kullanılmıştır (tetabuk). Dikkat çeken bir başka nokta ise müsenna istif çeşitlerinden olan “kelimelerin ekseni geçtiği istif” çeşidine örnek olmasıdır. Bu tip kompozisyonlarda metin sağ taraftan başlar ve eksenin diğer tarafına geçerek devam eder. Sol tarafta ise metnin ters görüntüsü oluşur. Bu şekilde yazılan müsenna yazılarda harflerin iç içe geçmesi ile girift ve karmaşık bir görüntü meydana geldiğinden yazının okunması oldukça zordur³¹. Yazı, harf bünyelerinin olgunluğu

³⁰ Kur'an-ı Kerim, 17/84.

³¹ Ali Rıza Özcan, “Müsenna Yazılar”, *Hat ve Tezhip Sanatı*, Desen Ofset, Ankara, 2009, s.211.

ve istif terkibi açısından fevkalade güzeldir. Ayet-i kerime yukarıdan aşağıya doğru okunmaktadır.

Fotoğraf-15 Nişin orta kısmında bulunan yazı

IV. DEĞERLENDİRME

Bursa Ulu Camii mihrabında hat sanatı açısından oldukça zengin örneklerin yer aldığı, âyet, esma-ül hüсна'dan bir kısım ve dua metinleri bulunmaktadır. Celi sülüs ve kufi yazı çeşitlerinin yanı sıra kullanılan motiflerde geç dönemin özellikleri görülmektedir. Yazılardaki olgunluk ve motiflerdeki özellikler 19.yy sanatının tezyinat anlayışını yansıtmaktadır.

513 x 811 cm. ölçülerinde ağırlıklı olarak alçı malzemenin kullanıldığı abidevi mihrabın; çerçeve, alınlık, köşelik ve niş bölümlerinde bulunan yazılarda farklı kalem ölçülerinde, oyma ve kalemişi teknikleri kullanılmıştır. Koyu yeşil renk üzerine altın yıldızla satır, satır istif ve müsenna istif formlarında yazılan metinler estetik açıdan oldukça değerlidir. Alınlık ve dış çerçevenin üst köşelerinde bulunan yazılarda oyma tekniği kullanıldığı için bozulma olmamıştır. Çerçeve, köşelik ve niş bölümlerindeki yazılarda kalemişi tekniği kullanıldığı için yer yer bozulmalar meydana gelmiştir. Mihrabın ölçüleri dikkate alındığında yazıların kalem ölçüleri ile ahengi oldukça uyumludur.

Küfi hattının tüm özelliklerini görebildiğimiz mihrap yazılarının harf bünyelerinin genel olarak çok iyi durumda olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda istif terkiplerinde görülen tasarım unsurları da oldukça önemli ve ilgi çekicidir. Özellikle alınlık kısmında bulunan Cin Süresi 18. âyet-i kerime ve niş bölümünün orta kısmında bulunan damla formuna sahip İsrâ Süresi 84. âyet-i kerimenin yazımı ve tasarımı oldukça dikkat çekicidir. Alınlık kısmındaki istifte metin içersinde geçen dört adet Lafzatullah'ın aynı hizada istifin üst kısmına yerleştirilmesi tasarımda dengeyi sağlamak ya da istif kabiliyetini göstermek üzere birleşmeyen harflerin birleştirilerek yapılması (tetabuk) ve tüm bunların ahenkle uyum içersinde olması yazının sanat açısından oldukça değerli olduğunu göstermektedir. Niş bölümündeki müsenna tasarımlı istifte ise harf bünyelerinin olgunluğu ve tasarımdaki estetik karmaşa, alınlık kısmında olduğu gibi iki kelimenin bir harfin bünyesinde kullanılması, bu farklı iki yerdeki yazı örneklerini mihrapta bulunan diğer yazılardan ayırmaktadır.

Dikkat çeken başka bir özellik ise kendisine hayran bırakacak güzellikte olan bu yazılarda hattat imzasının olmamasıdır. Bunun nedeni hattatın imzadan imtina etmiş olabileceği ya da kendinden daha iyi olan hattatlara saygıdan dolayı olabileceği gibi sürgün cezası gibi sabıka durumundan dolayı da müsaade edilmemiş olabileceği akla gelen nedenlerdendir. Keza mihrap tezyinatının 19.yy sonlarında Bursa'ya sürgün edilen Tefik Paşa tarafından yapıldığı rivayet edilmektedir. Bunların yanında celi sülüs yazı çeşidiyle yazılmış metinlerin bilhassa alınlık kısmında bulunan yazının Şefik Bey tarafından yazılmış olabileceği ihtimaller arasındadır. Şefik Bey'in Camii içersinde bulunan levhaları ve sütunlardaki yazıları incelendiğinde, ketebe tarihleri, harf bünyelerindeki benzerlikler, tetabuk uygulamaları mihrap yazılarının Şefik Bey tarafından yazılmış olabileceğini de akla getirmektedir.

SONUÇ

Camii mihraplarının biçimsel özelliklerinin anlatımında; yapı malzemelerinin, en-boy ölçülerinin, tezyinata kullanılan motiflerin ve yazı kullanımındaki seçilen metinlerin anlatımı ne kadar önemliyse, mihraplarda kullanılan yazıların çeşitleri, harf bünyelerinin olgunluğu, kalem ölçüleri ve istif terkipleri gibi konularda oldukça önemlidir.

Çalışmamıza konu olan mihrapta görmüş olduğumuz yazıların özellikleri, yukarıda izahını yapmaya çalıştığımız konuların ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermiştir. Bu bağlamda, Bursa Ulu Camii mihrap yazılarının titiz bir çalışmanın ürünü olmasının yanı sıra, mihrabın dış çerçevesinde “Allah (CC) Rabbimiz, Muhammed (S.A.V) nebimizdir.”, iç çerçevesinde “Ey mülkün mâliki, azamet ve kerem sahibi 13 (Allah)”, alınlıkta “Şüphesiz ki mescitler Allah’ındır (secdeler O’na mahsustur). Öyleyse sakın Allah’tan başka hiçbir tanrıya dua ve ibadet etmeyin!”(72/18), köşelik kısmında, “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Allah o ilahtır ki kendisinden başka ilah yoktur. Hayy’dır, Kayyum’dur kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur. İzni olmadan huzurunda şefaet etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var hepsini bilir. Mahlûklar ise O’nun dilediğinden başka ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na ağır gelmez. O öyle ulu, öyle büyüktür.” (2/255), niş bölümünün muhtelif bölümlerinde “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. De ki; O Allah bir tektir. Allah eksiksiz sameddir. Doğurmadı ve doğrulmadı. O’na bir denkte olmadı. Yüce Allah doğru buyurdu.” (112/1-4), “Bizi İslam’la hidayete ulaştıran ve Muhammed (As)’in ümmetinden kılan Allah’a hamd olsun.”, “Allahım bize dünyada iyilik ve güzellik, ahrette de iyilik, güzellik ver. Bizi ateş azabından koru.” (2/201), De ki: “Herkes kendi şekline (hüviyetine, karakterine) göre amel eder.” Öyleyse kimin daha çok hidayet yolunda olduğunu en iyi Rabbiniz bilir.” (17/84) metinlerinin yazılmasıyla mana bütünlüğüne sahip olan mihrap yazıları, hat sanatının mihrap elemanlarında en iyi şekilde kullanılmasıyla da biçimsel bütünlüğünü tamamladığı, aynı zamanda günümüz camilerinin mihrap tezyinatında örnek alınması gereken yazı örneklerine sahip bir mihrap olduğu kanaatine varılmıştır.

Uğur Derman’ın; “Esasen gözleri ölçülü güzelliğe alıştırmaması bir yana, okuyanlara bir tebliğde bulunduğu ve mesaj verdiği için camilerde mimariden sonra en mühim vazifeyi hat üstlenmiştir; diğer sanatlar ise ancak mimariyi tamamlamak ve mükemmeliyeti perçinlemek üzere yer almışlardır.” şeklindeki ifadesinin yansımalarını görebildiğimiz Ulu Camii, içerisinde bulunan hat levhalarıyla, duvar ve sütunlardaki kalem işleriyle, mihrap yazıları ile hat sanatının en güzel örneklerini bünyesinde barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

BOZKURT, Tolga, *Osmanlı Selâtin Camii Mihrapları*, Yayınlanmamış Dr. Tezi, S.Ü, S.B.E, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Konya, 2007

GABRIEL, Albert, *Bir Türk Başkenti Bursa*, Paris-E. De Bocard-1958, Hazırlayanlar, Neslihan Er, Hamit Er, Aykut Kazancıgil, C.1, İlaveli 2. Baskı, Seçil Ofset İstanbul, 2010

ÖZCAN, Ali Rıza, *“Müsenna Yazılar”*, Hat ve Tezhip Sanatı, Desen Ofset, Ankara, 2009

ÖZÖNDER, Hasan, *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Deyim ve Terimleri Sözlüğü*, 1.Baskı, Sebat Ofset, Konya, 2003

SERİN, Muhiddin, *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, Kubbealtı Yay, İstanbul, 2003

TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit, *“Tük Mimarisinde Yazı”*, Yeni Türkiye Dergisi, Yıl 8. S. 46, Temmuz-Ağustos, 2002

YAZIR, Mahmut Bedreddin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli II*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 1974

YAZIR, Mahmut Bedreddin, *Medeniyet Âleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli III*, D.İ.B Yayınları, Ankara, 1989

YEDİYILDIZ, M. Asım, “Ulu Camii Tarihçesi” *Bursa Ulu Cami*, Bursa Kültür A.Ş. Yayınları, Ankara, 2012

YETKİN, Suut Kemal, *İslam Mimarisi, I. Baskı*, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara, 1959

YILDIRIM, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Işık Yay, İstanbul, 2004.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.05.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Türkiye'deki Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Kültürlerarası Etkileşim Algısının İncelenmesi*

An Investigation of Foreign Students' Perception of Intercultural Interaction in Turkey

Yrd. Doç. Dr. Ramin ALİYEV **
Prof. Dr. Selahiddin ÖĞÜLMÜŞ ***

Öz

Araştırmanın genel amacı, farklı kültürlerden gelen bireylerin eğitim ortamlarında birbirleriyle olan ilk etkileşimlerine ilişkin algılarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Çalışma, kültürlerarası etkileşim algısının çeşitli değişkenler açısından ele alındığı tarama modelinde bir araştırmadır ve Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu üniversite öğrencilerinin eğitim ortamındaki ilk etkileşim algılamaları incelenmiştir. Araştırma grubunu, yurtdışından Türkiye'ye gelmiş ve öğrenimlerine farklı üniversitelerde devam eden farklı yaşlardaki, Kafkasya ve Avrupa'dan 192 öğrenci oluşturmuştur. Verilerin toplanması için, yabancı uyruklu öğrencilere "Kişisel Bilgi Formu", Ling Chen tarafından geliştirilen ve araştırmacı tarafından uyarlanan "Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği" uygulanmıştır. Bazı değişkenler açısından kültürlerarası etkileşim algısının farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için t testi, grupları birbirleriyle karşılaştırıp farkı bulmak için de "tek yönlü varyans analizi" (ANOVA) ve çoklu regresyon kullanılmıştır. Kültürlerarası etkileşim algısı ve onun alt boyutları olan, etkileşimde güçlük ve etkileşimde uyumun, cinsiyet, medeni durum, yaş, Türkiye'deki ikamet süresi, geldiği ülke, ülkesinde ikamet ettiği yerleşim birimi, öğrenim gördüğü alan, Türkiye'de nerede oturduğu ve Türkiye'de kiminle yaşadığı değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı araştırılmıştır.

* Bu makale Ramin Aliyev'in doktora tezinden üretilmiştir

** Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Anabilim Dalı, GAZİANTEP, aliyevus@gmail.com

*** Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, ANKARA, s.ogulmus@gmail.com

madığı incelenmiştir. Araştırmada, 21-22 yaş düzeylerinde etkileşimde güçlüğü azaldığı bulunmuştur. Kafkasya'dan gelen öğrencilerin genelde eğitim ortamında diğer ülkelere göre daha olumlu etkileşim deneyimleri edindikleri bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Kültürlerarası Etkileşim Algısı, Yabancı Uyruklu Öğrenci, Erasmus, Tömer

Abstract

The overall objective of the study, for a variety of variables is to examine the perceptions of individuals from different cultures' first interactions with each other in educational environments. The study, in terms of various variables of perception of intercultural interaction is a survey model and investigated the perceptions of international students, studying in Turkey, first interaction in an educational setting. Research groups from abroad who came to Turkey and continue their education at different ages in different universities, the Caucasus and Europe, consisted of 192 students. The collection of data for foreign students "Personal Information Form", Ling Chen and developed by the researcher based on the "Perception of Intercultural Interaction Scale". Some of the variables to identify the effect of the perception of intercultural interaction in terms of t-test to compare the groups with each other in order to find the difference in the "one-way analysis of variance" (ANOVA) and multiple regression were used. Perception of intercultural interaction and its sub-dimensions; interact with and interact with the difficulty of harmony, gender, marital status, age, duration of residence in Turkey, country of origin, country of residence lived where in the country of origin, major lives where in Turkey, lives with who in Turkey studied according to these variables. In this study, in 21-22 years age range were found to decrease levels of difficulty to interact. Students from the Caucasus in general educational environment has gained experience positive interactions than in other countries.

Key Words: Perception of Intercultural Interaction, International Students, Erasmus, Tomer (Turkish Teaching, Research and Application Center)

Giriş

İnsanlar çoğu zaman farkında olmasalar bile dünya hakkında kültürel bir bakış açısıyla bilgi edinmekte; görerek, işiterek, dokunarak, tadını alarak veya koklayarak dış dünyadan aldığı bilgileri kültürel düşünce kalıpları çerçevesinde değerlendirmekte ve bu doğrultuda tutum ve davranışlar geliştirmektedir.

Kişi en basit ve objektif olduğunu düşündüğü algılarında bile aslında içinde yetişmiş olduğu kültürün anlam kodlarını kullanmaktadır. Algı nesnesi aynı olduğu halde, yüklenen anlam ve buna bağlı olarak o nesneye karşı sergilenen tutum ve davranışlar kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Algı nesnesi canlı veya cansız her ne ise onu tanıyıp tanımamamız da yine kültürün bir parçasıdır. Bir başka ifadeyle, bakılan şey aynı olsa bile görülen şey farklı olmaktadır (Şahin,

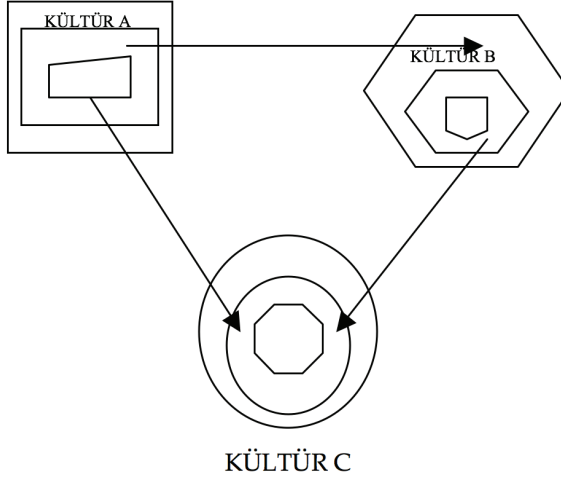
2001). O halde sorun, bireyi çepeçevre kuşatan ve bir parçası olduğu bir sistemden çıkıp başka bir sisteme girdiğinde başlamaktadır.

Bir insan farklı bir sisteme girdiğinde kendi kültüründe bazı eylemleri hiç düşünmeden, kimi zaman bilinçsizce yaptığını, ancak bunların her kültürde var olan evrensel olgular olmadığını ve belki de ilk kez gözden geçirilmeleri gerektiğini anlamaktadır. Fakat bunun anlaşılması, yani kişinin çevresinde ne olup bittiğini anlaması ve karşısındaki insanların aslında kendisinininki gibi girift ama kendisinininkinden farklı bir sistemin içinde yetiştiklerini ve bu sistemin bir parçası olduklarını fark etmesi, bu sistemin anlam kodlarına göre düşünüp davrandıklarını kavraması kolay olmamakta, hatta her bireyin bu sonuca ulaşması bile garanti edilememektedir.

Kültürel farklılıklarla yüz yüze gelinen bu süre içerisinde birey bir süre nerede nasıl davranması gerektiğini, o toplumda bir yabancı da olsa diğerlerinin kendisinden ne beklediğini, kendisinin onlardan ne beklemesi gerektiğini, yeni toplumdaki rolünün ne olduğunu, neyi nasıl değerlendirmesi hatta neyi nasıl kullanması gerektiğini bilememektedir. Örneğin Azerbaycan toplumunda herhangi bir lise veya üniversitede öğretmen olan bir kişinin, Türkiye'de öğretmenlik yapmaya başlaması halinde bu kişiden Türkiye'de de aynı rolü yerine getirmesinin beklenileceğini söyleyebiliriz. Ancak, burada gözden kaçırılmaması gereken nokta öğretmenin evrensel rolünün *öğretmek* olduğunu kabul etmekle birlikte, bu rolün nasıl yerine getirileceğinin kültürel olduğudur.

Etkileşim algılamaları, çeşitli kültür içi ilişkilerde etkileşimlerin tanımlanmasına veya ilişki türlerinde kültürlerarası farklılıkların kıyaslanmasına bir ölçüt oluştursa da, bu algılamalar doğrudan kültürlerarası iletişim araştırmasına uyarlandığında tek başına yeterli olmayabilir. Değişik kültürlerden gelen katılımcıların rol aldığı kültürlerarası iletişimde genellikle, daha önce de değinildiği gibi, kültür içi iletişimde sorun yaratmadığı kanıtlanmış belli özellikler rol oynamaktadır. Bu nedenle kültürlerarası etkileşim algılamaları, kültür içi etkileşim algılamaları ile örtüşebilir, ancak birebir aynı olmayabilir. İkinci bir husus da şudur: İlgi odağı ilişkinin kendisinden ziyade etkileşim süreci olduğunda, algılama değişebilir ve bu durum da dikkat farklılığını yansıtabilir.

Bu üç boyutu da içeren kültürlerarası iletişime ilişkin örnek model aşağıda sunulmuştur.

Şekil 1. Kültürlerarası İletişim Modeli (Samovar ve Porter, 1991).

Burada her kültür farklı bir geometrik şekil ile gösterilmektedir. A ve B şekilleri birbirine benzeyen geometridedir. A ve B şekline eşit uzaklıktaki C şekli ise ikisinden de farklı bir şekildir. Buradaki her şekil, birbirine benzemeyen ve kültür ailesini etkileyen bir kültürü temsil eder. C kültürünün, içinde bulunduğu diğer kültürlerin etkisi ile şekillenmiş bir bireyi temsil ettiğini söyleyebiliriz. Buradan iki sonucu çıkarabiliriz: (a) Kültürler arasındaki etkileşim, bireyin kültürel şekillenmesine yardım etmektedir (b) Birey üzerinde değişikliğe sebep olan en büyük güç kültürdür.

Şekil 1’de, kültürlerarası mesaj üretme, yollama ve algılama, birbirleri ile ilişkili olan oklar ile ifade edilmiştir. Bir mesaj belli bir kültürden çıktığı zaman gönderici tarafından tasarlanarak şifrelenir. Mesaj, başka kültürden bir bireye ulaştığı zaman değişime uğrar. Çünkü mesaj, alıcı tarafından çözülürken kültürün neden olduğu değişime maruz kalır. Bu değişimin nedeni kültürel farklılıktır. Mesajın alıcı tarafından çözülen anlamı ile gönderici tarafından yüklenen anlamı farklı olabilir.

Modele göre, A ve B kültürü arasında meydana gelen değişim, A ile C veya B ile C arasında meydana gelenden çok daha azdır. Çünkü A ile B kültürleri arasında büyük benzerlikler vardır. Bundan dolayı, kültürel farklılıklar ve alıcının da etkisi ile çözülen mesaj, orijinal mesaja benzer çıkmaktadır. C kültürünün, A ile B’den oldukça farklı olması nedeniyle algılanan mesaj da çok farklı olacaktır.

Etkileşim Algılamaları

Kültürlerarası iletişim literatüründe yüz yüze etkileşimlerin dikkate değer özellikleri rapor edilmiştir. Örneğin; kültür içi etkileşimlerle karşılaştırıldığında, kültürlerarası etkileşimlerin daha fazla belirsizliğe (Gudykunst, 1983; Gudykunst vd. 1987), daha fazla endişeye (Stephan ve Stephan, 1985) ve özellikle ilk tanışmalarda iletişim kalitesinin daha düşük olmasına (Hubbert vd. 1999) neden olduğunun algılandığı tespit edilmiştir. Bu özellikler, kültürlerarası etkileşimlerle kültür içi etkileşimler arasındaki ayrımı ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, kültür içi ve kültürlerarası ortamlarda büyük değişiklikler gösteren ve kültürlerarası iletişim becerisi için etkileşim uyumuna etkide bulunabilecek iletişim unsurlarını ortaya koymaktadır. Bu nedenle kültürlerarası iletişimin, belirsizlik, endişe ve iletişim kalitesindeki değişimlerin açıklanmasına yardımcı olabilecek spesifik unsurların tanımlanması önem arz etmektedir.

İletişim algısı katılımcıların kendi aralarında etkileşimlerini içerir. İletişim algılamaları, çeşitli ilişkilerde iletişim özelliklerinin bir göstergesi olarak ele alınmış olup, iletişim davranışlarındaki değişikliklerle ilgilidir. Knapp, Ellis ve Williams (1980), aynı kültürden bireylerin etkileşimlerinde görülen iletişim algısına yönelik üç boyut oluşturmuştur. *Kişisellik* (personalness), katılımcıların ilişkilerindeki yakınlığın veya bireyler arası mesafenin bir sonucudur. Yakın kişisel ilişkilerde etkileşimin katılımcıları, genellikle yüksek derecede bir yakınlık algılarlar. *Uyum* (synchorny), etkileşimin ılımlı koordine edildiği anlamına gelmektedir ve bu da genellikle katılımcıların birbirlerinin kültürleriyle ilgili bilgilerine karşılıklı olarak aşına olmalarının bir sonucudur. Birbirleriyle daha önce etkileşimde bulunan veya benzer sosyokültürel zeminden gelen kişiler, aralarındaki iletişimde daha yüksek derecede bir uyum algılamaktadırlar. *Güçlük* (difficulty), iletişimde algılanan engellerle ilgilidir. Bir etkileşimde uyum eksikliği olması, her zaman için bir etkileşimin güç olduğu şeklinde bir algılamaya yol açmayacağından, güçlüğü sadece uyum eksikliğinden ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bir etkileşimin güç olarak algılanabilmesi için genel bilgi alışverişi veya temel karşılıklı anlayış açısından ciddi eksiklerinin bulunması gerekir. Güçlük, iletişimin karşısına engellerin çıkması ve uyumda kesin bir değişimin olmasının göstergesidir.

İletişim algılamalarının üç boyutu, bireyler arası ilişkinin tanımlanmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Grup içi ve grup dışı ayrımının yanı sıra grup içi ve grup dışı etkileşimin karşılaştırılmasında da bu yapı çok etkilidir. Örneğin; Gudykunst, Yoon ve Nishida (1987), grup içindeki etkileşimlerle kıyaslandığında dış gruplarla etkileşimlerin genellikle daha az bireysel, daha az uyumlu ve daha güç olduğunu ve Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Güney Kore vatandaşları arasında bu ayrımla ilgili çapraz kültürel farklılıklar olduğunu ortaya koymuşlardır.

Cai ve Rodriguez'in (1996) araştırmasında ise, kültürlerarası etkileşimde güçlüğü, bireyin iletişim kuracağı kişinin yabancı olduğunu ya da konuşmalar esnasında karşısındakinin söylediklerini anlamayacağını algılamasıyla başladığını

belirtmektedir. Bu yüzden yabancılık algısı oluşmuşsa, uyum da oluşmaz. Bu durumda farklı kültürden birisiyle iletişime geçeceğinin bilincinde olan kişiler, karşısındakinin kültürel kimliğini bilmeyenlerden, daha kolay uyum sağlar.

Son yıllarda hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde meydana gelen toplumsal değişiklikler de dikkate alınarak, Türkiye’de yaşayan yabancı uyruklu bireylerin etkileşiminin niteliğine ilişkin algıları ve bunu etkileyen faktörlerin karşılaştırmalı olarak araştırılması gerekmektedir. Zira Türkiye Cumhuriyetine eğitim amacıyla farklı kültürlerden gelen bireylerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin niteliğini nasıl algıladıkları bilinmemektedir ve kültürlerarası etkileşimde algıyı ölçen Türkçe bir ölçme aracı da bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, farklı kültürlerden gelen bireylerin eğitim ortamlarında birbirleriyle olan ilk etkileşimlerine ilişkin algıladıklarını çeşitli değişkenler açısından incelemektir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, kültürlerarası etkileşimin çeşitli değişkenler açısından ele alındığı tarama modelinde bir araştırmadır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Karasar, 2004). Bu araştırmada veriler, yurtdışından Türkiye’ye gelmiş ve öğrenimlerine farklı üniversitelerde devam eden farklı yaşlardaki bireylerden elde edilmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada yer alan katılımcılar, yükseköğretim için Türk Cumhuriyetlerinden (Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, vb.) ve Avrupa ülkelerinden (Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, Çekoslovakya, vb.) Türkiye’ye gelen yabancı uyruklu üniversite öğrencileridir. Bu öğrencilerin bir kısmı, üniversite öğrenimine hazırlık için TÖMER’de (Türkçe Öğretim, Araştırma ve Uygulama Merkezi) dil eğitimi görenler, bir kısmı ise Erasmus değişim programıyla Türkiye’ye gelen öğrencilerdir. Bu gruptaki katılımcıların Türkiye’de kalış süresi 1-2 yıl kadardır.

Bu çalışmanın evreni, Ankara Tömer’de öğrenim gören veya Erasmus programıyla Ankara’da eğitim alan öğrencilerdir. Tanımlanmış bir evreni temsil eden belli bir örneklem grubu yerine, bu araştırmada verilerin belli özelliklere sahip olan bireylerden oluşan bir araştırma grubundan elde edilmiş olmasının nedeni, incelenen konunun amaçlı örneklem almayı gerektirmiş olmasıdır. Araştırmanın belli bir araştırma grubu üzerinde yürütülmesi, araştırmacının, evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapması demektir ve buna bazı kaynaklarda amaçlı örnekleme de denmektedir (Sencer, 1989). Amaçlı örnekleme araştırmacı evrenle ilgili daha önceki kuramsal bilgilerin yanı sıra kendi bilgilerine ve araştırmanın özel amacına dayanarak bir örneklem belirlemektedir (Fraenkel ve Wallen, 2006).

Araştırma kapsamında 220 katılımcıya veri toplama araçları uygulanmış, bu uygulamada elde edilen veriler kontrolden geçirilmiştir. Verilere ilişkin ilk inceleme sonuçlarına göre, ölçeklerdeki maddelerin %5 veya daha fazlasını boş bırakan ya da cevaplarında açıkça merkeze kayma eğilimi gözlenen toplam 20 kişi araştırma grubundan çıkarılmıştır. Kalan 200 kişi üzerinde yapılan uç değer analizleri sonucunda da 8 gözlem analiz dışı bırakılmış, böylece geriye kalan toplam 192 katılımcıdan elde edilen verilerle analizler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla ilgili demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Çeşitli Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişken	Düzy	N	%
Cinsiyet	Kadın	80	41.7
	Erkek	112	58.3
Medeni Durum	Evli	18	9.4
	Bekâr	174	90.6
Türkiye'de Kalış Süresi	1 yıl	175	91.1
	2 yıl	17	8.9
Gelen Ülke / Bölge	Kafkasya	111	57.8
	Avrupa	81	42.2
Türkiye'de Oturduğu Yer	Ev	159	82.8
	Yurt	33	17.2
Yaş	1. 18 – 20 yaş	60	31.3
	2. 21 – 22 yaş	71	37.0
	3. 23 yaş ve üstü	61	31.8
Yerleşim Birimi	1. Köy	20	10.4
	2. Kasaba	26	13.5
	3. Şehir	146	76.0
Birlikte İkamet Ettiği kişi	1. Kendi vatandaşı	80	41.7
	2. T.C vatandaşı	31	16.1
	3. Yalnız	22	11.5
	4. Diğer	59	30.7

Tablo 1'de görüldüğü gibi; cinsiyete göre dağılımda erkeklerin sayısının (N=112, %58.3) yüksek olduğu, medeni duruma göre dağılımda bekârların sayısının (N=174, %90.6) yüksek olduğu, Türkiye'de kalış süresine göre dağılımda 1 yıl kalanların sayısının (N=175, %91.1) yüksek olduğu, gelen bölgeye göre dağılımda Kafkasya'dan gelenlerin sayısının (N=111, %57.8) yüksek olduğu, Türkiye'de oturdukları yere göre dağılımda yurttan oturanların sayısının (N=33, %82.8) az olduğu, yaşa göre dağılımda 21-22 yaş aralığındaki bireylerin sayısının (N=71, %37.0) yüksek olduğu, ülkelerindeki yerleşim birimine göre dağılımda köyde oturanların sayısının (N=20, %10.4) az olduğu, Türkiye'de birlikte ikamet ettiği kişiye göre dağılımda ise kendi vatandaşlarıyla oturan sayısının (N=80, %41.7) yüksek olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veriler “Kişisel Bilgi Formu” ve Ling Chen (2002) tarafından geliştirilen, araştırmacı tarafından Türkçeye uyarlanan “Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği” (Perceptions of Intercultural Interaction Scale) kullanılmıştır. Ölçeklerle ilgili bilgiler detaylı bir şekilde aşağıda verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların cinsiyet, medeni durum, yaş, Türkiye’deki ikamet süresi, geldiği ülke, ülkesinde ikamet ettiği yerleşim birimi, öğrenim gördüğü alan, Türkiye’de nerde oturduğu ve Türkiye’de kiminle yaşadığı gibi demografik özelliklerine ilişkin bilgileri toplamak amacıyla hazırlanmıştır. Kişisel Bilgi Formu, diğer ölçme aracıyla birlikte kullanılmıştır.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği

Farklı kültürel özgeçmişlere sahip kişiler arasındaki etkileşimin niteliğinin, etkileşime giren kişilerce nasıl algılandığını belirleyebilmek amacıyla araştırma grubuna Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği (Perceptions of Intercultural Interaction Scale) uygulanmıştır. Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği, Chen (2002) tarafından geliştirilen ve toplam 15 maddeden oluşan 7’li likert türü bir ölçektir. Ölçek, farklı kültürlerden gelen bireylerin birbirleriyle ilk kez etkileşime girdiklerinde bu etkileşimin niteliğini nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Bu ölçek kullanılarak, örneğin Amerika’da bir üniversitenin yabancı öğrenci bürosuna gelen öğrencilerin Amerikalılarla girdikleri ilk etkileşimlerinin niteliğine ilişkin algıları incelenmiştir. Ölçekte, etkileşimin şimdiki ve gelecekteki seyrine veya tarafların memnuniyet düzeylerine ilişkin maddeler (Örneğin; “Birbirimizi anlamakta sorun yaşadık”, “İletişimde kesintiler oldu”, “Konuşma stilimiz arasında koordinasyon var gibiydi”, “Zamanımız olsaydı, çok daha farklı konuları da tartışabilirdik”) yer almaktadır. Katılımcılardan, ölçekteki her bir maddenin kendi durumlarını ne ölçüde yansıttığını 1 (hiç uygun değil) ile 7 (tamamen uygun) arasında puan vererek derecelendirmeleri istenmektedir.

Ölçekteki yedi madde, Knapp ve arkadaşları (1980) tarafından oluşturulan başka bir ölçekten uyarlanmıştır. Bu maddeler uyum ve güçlük faktörleri olarak adlandırılmıştır. Chen (2002), daha önce yapılan ve katılımcıların ilk kültürler arası etkileşimde düşüncelerini yazılı olarak verdikleri araştırmadan elde edilen verilere dayanarak geri kalan sekiz maddeyi kendisi oluşturmuştur. Yazılı olarak verilen bu düşünceler kültürler arası iletişimde bulunan bireylerin etkileşimleri hakkındaki ortak algılamaları ortaya koymuştur. Katılımcılar neler hakkında konuşmaları gerektiği, neler hakkında konuşabilecekleri ve neler hakkında konuşmak istediklerini ve etkileşim ile etkileşimde buldukları bireyler hakkında edindikleri izlenimleri belirtmişlerdir. Analiz sonucu ölçeğin kültürlerarası etkileşimdeki algıyı ölçme bakımından geçerli bir ölçek olduğuna (Cronbach Alfa .92) karar verilmiştir.

Faktör yapısının doğrulanması için yapılan analizde KMO .88 olarak hesaplanmıştır (Kim ve Mueller, 1978). Bunun üzerine 15 madde arasındaki ilişkinin temelinde yatan yapının tanımlanabilmesi için faktör analizi yapılmış, 1.0'dan büyük özdeğere sahip faktörler anlamlı kabul edilmiştir (Hair vd., 1995). Bu özdeğerle oluşturulan kesit noktası dört faktör olarak belirlenmiş, ancak eleme grafiğinde (scree plot) 3 faktörlü bir yapı görülmüş ve eleme grafiği tercih edilerek 3 faktörlü yapının daha uygun olacağına karar verilmiştir. Ardından üç faktör esas alınarak varimax yöntemi uygulanmıştır. Uyum adı verilen ilk faktör toplam varyansın %45.1'ini, güçlük adı verilen ikinci faktör %9.5'ini, ortak zemin adı verilen üçüncü faktör ise %8.42'sini açıklamaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça, kişinin etkileşim algısı daha olumlu olmaktadır. Yani ölçekten yüksek puan alınması, daha fazla uyum sağlandığı ve daha az güçlük çekildiği anlamına gelmektedir.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması

Ölçeğin Güvenirliği

Ölçeğin güvenirliliği için iç tutarlılık katsayısı (alfa) hesaplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .76 olarak bulunmuştur. Bu değer orta düzeyde bir iç tutarlılığa işaret etmektedir. Yapılan faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları kültürlerarası etkileşim algısı ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ve Türkiye'de kullanılabileceğini göstermiştir.

Ölçeğin Geçerliliği

Dil Geçerliliği: Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin dil geçerliliğini belirlemek amacıyla aşağıdaki işlemler yapılmıştır. Orjinali İngilizce olan ölçek, Ankara, Gazi ve Hacettepe Üniversitelerinde akademisyen olan beş kişi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Sonra bu çeviriler bir araya getirilmiş ve farklı çeviriler varsa, çeviri yapan kişilerle görüşülerek ortak cümle haline getirilmiştir. Ortaya çıkan Türkçe form farklı beş kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilmiştir. Uzman görüşü alınarak elde edilen İngilizce ve Türkçe formlar, hem Türkçe hem de İngilizce bilen 20 kişiye uygulanmış, kişilerin İngilizce ve Türkçe verdiği cevaplar arasında yüksek korelasyon bulunmuştur. Uzman görüşleri esas alınarak ölçeğin çevirisi açısından paralellğin sağlandığı saptanmıştır.

Yapı Geçerliliği: Yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği için 152 kişiden elde edilen veriler kullanılmış, yapılan faktör analizinde KMO .77 çıkmıştır. Bu durum örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Bartlett testi sonucu da anlamlı bulunmuştur [$\chi^2 = 865,42, P < .01$]. Bu sonuçlar verinin faktör çıkartmak için uygun olduğunu göstermektedir.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin açımlayıcı faktör analizinde 2 madde (3, 12) iki faktöre birden yüklenip faktör yapısını bozduğu için analizden çıkartılıp tekrar faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda üç faktörlü (güçlük, uyum, ortak zemin) bir yapı elde edilmiştir.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği varimax yöntemi ile döndürülmüş, açımlayıcı faktör analizi sonucunda aşağıda belirtilen üç faktörlü yapı elde edilmiştir:

Güçlük adı verilen 1. Faktörde 2, 5, 7, 8, 11, 13, 14 numaralı maddeler yer almaktadır ve bu faktör toplam varyansın %36'sını açıklamaktadır.

Uyum adı verilen 2. Faktörde 1, 4, 9, 15 numaralı maddeler yer almaktadır ve bu faktör toplam varyansın %14'ünü açıklamaktadır.

Ortak Zemin adı verilen 3. Faktörde 6 ve 10 numaralı maddeler yer almaktadır ve bu faktör de toplam varyansın %11'ini açıklamaktadır.

Bu analizler sonucu "Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği"nin kültürlerarası etkileşimdeki algıyı ölçmek için geçerli bir ölçek olduğuna karar verilmiştir. Ölçeğin bu formu, 13 maddeden ve 3 faktörden oluşmaktadır. Ancak 3. Faktörün sadece 2 maddeden oluşması madde sayısı açısından ciddi bir sınırlılık olarak görüldüğünden bu faktör analizlere dahil edilmemiştir. Madde sayısı az olduğu için üçüncü faktör ölçekten çıkarıldıktan sonra yeniden faktör analizi yapılmış ve ayrıntılı sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. *Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonucu*

Faktör 1	Döndürülmüş Faktör Yük Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu	Faktör 2	Döndürülmüş Faktör Yük Değeri	Madde-Toplam Korelasyonu
7	.868	.826	1	.713	.823
14	.772	.824	15	.644	.848
11	.756	.838	4	.611	.850
8	.724	.831	9	.501	.869
2	.661	.819			
13	.646	.820			
5	.601	.840			
Açıklanan Varyans: %35.92 Özdeğer: 3.95			Açıklanan Varyans: %19.74 Özdeğer: 2.17		
Tüm Ölçek için Cronbach-Alpha: .76					
KMO=0.77					
Barlett Küresellik Testi [$\chi^2 = 865,42$, $P < .01$]					

Verilerin Analizi

Kültürlerarası etkileşim algısının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasında t-testi (Cinsiyet, medeni durum, Türkiye'de kalış süresi, gelinen ülke/bölge ve Türkiye'de oturduğu yer) ve tek yönlü ANOVA (Yaş, yerleşim birimi ve Türkiye'de bir-

likte ikamet ettiği kişi) istatistiği kullanılmıştır. Kültürlerarası etkileşim algısının yordayıcıları olan araştırma değişkenleriyle (Cinsiyet, medeni durum, Türkiye'de kalış süresi, gelinen ülke/bölge ve Türkiye'de oturduğu yer, yaş, yerleşim birimi ve Türkiye'de birlikte ikamet ettiği kişi) ilişkisinin belirlenmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği "güçlük" ve "uyum" alt boyut puanları ile ölçekten alınan toplam puan esas alınarak; yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ortamında edindikleri ilk etkileşimleriyle ilgili deneyimlerinin cinsiyet, medeni durum, yaş, Türkiye'deki ikamet süresi, geldiği ülke, ülkesinde ikamet ettiği yerleşim birimi, öğrenim gördüğü alan, Türkiye'de nerede oturduğu ve Türkiye'de beraber ikamet ettikleri kişi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmıştır.

1. Kültürlerarası Etkileşim Algısının Etkileşimde Güçlük Alt Boyutu İle Demografik Değişkenlerin İlişkileri

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin "güçlük" alt boyutundan alınan puanların çeşitli değişkenlere göre dağılımı ve puanların gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığını gösteren istatistiksel değerler Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Etkileşimde Güçlük Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzy	N	\bar{X}	S	sd	t
Cinsiyet	Kadın	80	28.33	9.68	190	.96
	Erkek	112	27.00	9.36		
Medeni Durum	Evli	18	26.83	7.34	190	.33
	Bekar	174	27.63	9.70		
Türkiye'de Kalış Süresi	1 yıl	175	27.68	9.48	190	.60
	2 yıl	17	26.23	9.78		
Gelenen Ülke / Bölge	Kafkasya	111	28.93	9.57	190	2.38*
	Avrupa	81	25.66	9.11		
Türkiye'de Oturduğu Yer	Ev	159	27.26	9.40	190	.939
	Yurt	33	28.96	9.94		

*P<.05

Tablo 3'te sunulan Etkileşimde Güçlük puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız t testi sonuçları incelendiğinde, yalnızca gelinen ülke/bölge değişkenine göre gruplar arasında anlamlı fark olduğu [$t_{(190)} = 2.38$; $p < .05$] görülmektedir. Gelenen ülkeye/bölgeye göre grupların ortalamaları incelendiğinde, Kafkasya'dan gelenlerin ortalamasının ($\bar{X} = 28.93$), Avrupa'dan gelenlerin

ortalamasından ($\bar{X} = 25.66$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu Kafkasya'dan gelenlerin etkileşimde daha fazla güçlük yaşadıklarını göstermektedir. Diğer değişkenlere göre ise anlamlı fark yoktur.

Kafkasya'dan gelen katılımcıların Avrupa'dan gelenlere göre etkileşimde daha fazla güçlük yaşamaları, beklentilerin ve genel tahminlerin tersine sonuç vermiştir. Bu bulgu, yeni gelen öğrencilerin dil konusunda ve genel ihtiyaçlarını karşılama konusunda deneyimsiz olmalarıyla açıklanabilir. Annaberdiyev'e (2006) göre yeni bir kültürle tanışmanın getirdiği sıkıntı, güvensizlik ve belirsizlik aşıkardır. Bu kültürle yaşamak yeni yetilerin, farklı bir düşünme biçiminin ve sorunları çözmeye yönelik yeni bir bakışın edinilmesini gerektirmektedir. Bu da zaman alıcı olabilmektedir.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin "güçlük" alt boyutundan alınan puanlar, yaş, yerleşim birimi ve birlikte ikamet edilen kişiye göre analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Etkileşimde Güçlük Puanlarının Yaş, Yerleşim Birimi ve Birlikte İkamet Edilen Kişiye Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzyey	N	\bar{X}	S	sd	F	Anlamlı fark (Scheffe testi)
Yaş	1. 18 – 20 yaş	60	29.73	9.60	2, 189	3.22*	1 – 2.
	2. 21 – 22 yaş	71	25.56	9.54			
	3. 23 yaş ve üstü	61	27.73	8.97			
Yerleşim Birimi	1. Köy	20	29.30	10.70	2, 189	.61	-
	2. Kasaba	26	28.53	7.95			
	3. Şehir	146	27.14	9.59			
Birlikte İkamet Ettiği kişi	1. Kendi vatandaşı	80	28.53	8.81	3, 188	2.29	-
	2. T.C vatandaşı	31	24.16	8.63			
	3. Yalnız	22	25.54	8.37			
	4. Diğer	59	28.76	10.80			

*P<.05

Tablo 4'da sunulan tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiğinde sadece yaş değişkenine göre gruplar arasında anlamlı fark olduğu [$F_{(2,189)} = 3.22$; $p < .05$] görülmektedir. Farkın kaynağını bulmak üzere uygulanan Scheffe testi sonuçları incelendiğinde 1.18-20 yaş ve 2.21-22 yaş farklarının anlamlı olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenlere göre ise anlamlı fark yoktur.

Yaşın ilerlemesi kültürel deneyimlerin artması ve o kültüre daha çok uyum sağlama anlamına gelmektedir. Bunun da etkileşimde güçlüğün azalması için bir etken olduğu söylenebilir. Ancak, Poyrazlı, Arbona, Bullington ve Pisecco (2001) tarafından yapılan araştırmada, genç yaştaki öğrencilerin daha yaşlı öğrencilere göre daha iyi uyum sağladıkları saptanmıştır. Araştırmacılar bu durumu, genç yastaki öğrencilerin daha kolay uyum sağlayabildikleri, yaşlı öğrencilerin ise değerleri, il-

gileri ve gelenekleri biçimlenmiş olduğundan çok zor değişim yaşadıkları ve beraberinde pek çok uyum probleminin olabileceği şeklinde yorumlamaktadırlar.

2. Kültürlerarası Etkileşim Algısının Etkileşimde Uyum Alt Boyutunun Demografik Değişkenlerle İlişkileri

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin "etkileşimde uyum" alt boyutundan alınan puanların çeşitli değişkenlere göre dağılımı ve puanların gruplar arasında farklılaşp farklılaşmadığını gösteren istatistiksel değerler Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Etkileşimde Uyum Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzyey	N	\bar{X}	S	sd	t
Cinsiyet	Kadın	80	16.80	4.77	190	.91
	Erkek	112	16.17	4.50		
Medeni Durum	Evli	18	16.11	3.04	190	.31
	Bekar	174	16.47	4.75		
Türkiye'de Kalış Süresi	1 yıl	175	16.26	4.54	190	1.63
	2 yıl	17	18.17	5.13		
Gelinen Ülke / Bölge	Kafkasya	111	17.86	4.73	190	5.36*
	Avrupa	81	14.48	3.66		
Türkiye'de Oturduğu Yer	Ev	159	16.28	4.61	190	1.01
	Yurt	33	17.18	4.67		

*P<.05

Tablo 5'te sunulan Etkileşimde Uyum puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız t testi sonuçları incelendiğinde, yalnızca gelinen ülke/bölge değişkenine göre gruplar arasında anlamlı fark olduğu [$t_{(190)} = 5.36$; $p < .05$] görülmektedir. Gelinen ülkeye/bölgeye göre grupların ortalamaları incelendiğinde, Kafkasya'dan gelenlerin ortalamasının ($\bar{X} = 17.86$), Avrupa'dan gelenlerin ortalamasından ($\bar{X} = 14.48$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu Kafkasya'dan gelenlerin etkileşimde daha fazla uyumlu olduklarını göstermektedir. Diğer değişkenlere göre ise anlamlı fark yoktur.

Kafkasya, gerek tarihi gerekse kültürü ile Türkiye'ye ve Türk toplumuna uzak olmayan, içinde barındırdığı etnik unsurları aracılığıyla Türkiye ve Türk Dünyası ile akrabalık bağları taşıyan bir bölgedir (Tavkul, 2009). Türkiye, Türk cumhuriyetlerinin önemi ve bu ülkelerle dil, din, tarih ve kültür yakınlığı nedeniyle, bölgeye yönelik olarak çok önemli çabalar içindedir (DPT, 1995). Kafkasya'dan gelen öğrencilerin Türk kültürüne, yaşam tarzına ve Türkiye'deki insanların iletişim tarzlarıyla benzer kabullere sahip oldukları için, Avrupa'dan gelen öğrencilere göre daha rahat uyum sağlayabildiği söylenebilir.

Gelinen ülke aynı zamanda eğitim gördükleri grubu belirlemektedir. Kafkasya'dan gelen öğrenciler Tömer grubunda, Avrupa'dan gelen öğrenciler ise Erasmus değişim programı grubunda olup eğitim görenlerden oluşmaktadır.

Tömer'de dil eğitimi gören yabancı öğrencilerin çoğu Türkî Cumhuriyetlerden geldiği için, bu öğrencilerin Türk diline, Erasmus programıyla gelenlere göre daha yatkın oldukları söylenebilir. Bu yüzden de onların uyum konusunda daha avantajlı oldukları söylenebilir. Ayrıca Erasmus öğrencilerinin geldiği Batılı ülkelerde genellikle bireyselci kültürün daha başat olması da bu sonuca yol açmış olabilir. Bireyselci kültürden gelen öğrenciler, Batıya göre daha kolektivist bir kültüre sahip olan Türkiye'de kendilerini yeteri kadar rahat hissetmemiş olabilirler. Kültürlerarası farklılaşmalar konulu araştırmalarda sıklıkla atıf yapılan Hofstede'in, bireycilik-toplumculuk boyutu, bireyin çevreye yönelişinde kişisel amaçlarını ön planda tutması ve "ben" merkezli bir yaşam biçimine yönelmesi ya da ortak amaçların öncelik kazandığı, "biz" anlayışı ve işbirliğine yatkınlığı ile tanımlanabilecek davranış ve tutumları kapsar. Ortaklaşa davranışçılık (kolektivizm), sıkı toplumsal etkileşimleri anlatmaktadır. İnsanlar, içinde etkinlik gösterdikleri grupları ve örgütleri diğerlerinden ayrı tutarlar. Bu gruplar üyelerini kollar, karşılığında da sadakat bekler (Sığır, 2006). Bu nedenle, Erasmus programı ile Batılı ülkelerden gelen öğrenciler daha az uyum puanı almış olabilirler.

Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin "etkileşimde uyum" alt boyutundan alınan puanlar, yaş, yerleşim birimi ve birlikte ikamet edilen kişiye göre analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. *Etkileşimde Uyum Puanlarının Yaş, Yerleşim Birimi ve Birlikte İkamet Edilen Kişiye*

Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzye	N	\bar{X}	S	sd	F	Anlamli fark (Scheffe testi)
Yaş	1. 18 – 20 yaş	60	17.88	5.21	2, 189	8.53*	1 – 2 2 – 3
	2. 21 – 22 yaş	71	14.77	4.35			
	3. 23 yaş ve üstü	61	16.95	3.67			
Yerleşim Birimi	1. Köy	20	16.70	4.01	2, 189	.52	-
	2. Kasaba	26	17.23	4.85			
	3. Şehir	146	16.26	4.66			
Birlikte İkamet Ettiği kişi	1. Kendi vatandaşı	80	15.73	3.63	3, 188	2.80*	4 - 2
	2. T.C vatandaşı	31	15.61	5.10			
	3. Yalnız	22	16.40	5.34			
	4. Diğer	59	17.83	5.04			

*p < .05

Tablo 6'da sunulan Etkileşimde Uyum puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiğinde yaş [$F_{(2,189)} = 8.53; p < .05$] ve birlikte ikamet edilen kişi [$F_{(3,188)} = 2.80; p < .05$] değişkenlerine göre

anlamli fark olduğu görölmektedir. Farkın kaynağını bulmak üzere uygulanan Scheffe testi sonuçları incelendiğinde 1.18-20 yaş ve 2.21-22 yaş; 2.21-22 yaş ve 3.23 yaş ve üstü farklarının anlamli olduğu belirlenmiştir. Yerleşim birimi değişkenine göre ise anlamli fark yoktur.

18-20 yaş grubunun yeni gelen öğrencilerden oluşması nedeniyle sosyal çevreye katılım çabası içinde olması, 21-22 yaş grubunun kendini analiz etme (Kültürü sorgulama, kabullenme veya reddetme) aşamasında iletişim zorluğu yaşadığı, 23-24 yaş grubunun diğer iki gruba göre daha çok deneyim kazanmış olması nedeniyle uyum sağladığı söylenebilir. Ama Yeşildağ'ın (2008) yaptığı araştırmada tam tersi sonuçlar alınmıştır. Araştırmaya göre, 16-25 yaş arasındaki katılımcıların Avusturya toplumuna uyum sorunu yaşama oranları 35 yaş ve üzeri olanlara göre daha düşüktür. Yaşı ileri olanların uyum sorununun gençlere göre daha fazla olduğu görölmektedir.

Tablo 6'da bireylerin Türkiye'de beraber ikamet ettikleri kişi değişkenine bakıldığında, "diğer" seçeneğini işaretleyen katılımcıların puanları Türklerle yaşayan katılımcılara göre anlamli biçimde yüksek bulunmuştur. Diğer seçeneğini işaretleyen katılımcılar, ailesiyle ve karma (örneğin, bir Azeri, bir Filistinli, bir Kazak ve bir Türk'le birlikte yaşamak gibi veya ailesiyle yaşamak gibi) olarak yaşayanlardır.

Bireylerin beraber ikamet etmesi, aynı zorlukları yaşayan benzer kabullere sahip insanların beraber yaşadıkları zaman birbirlerini daha çok anladıkları, etkileşimde kendilerini rahat hissettikleri için uyumlarının arttığı şeklinde yorumlanabilir. Jandt (1993) da aynı kültürde yaşayan bireylerin nasıl düşünmesi, davranması ve iletişimde bulunması gerektiği konusunda benzer kabullere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bireyler bu kabullere göre hareket etme eğilimindedir.

3. Kültürlerarası Etkileşim Algısı İle Demografik Değişkenlerin İlişkileri

Katılımcıların etkileşim algısından aldıkları toplam puanların, cinsiyet, medeni durum, yaş, Türkiye'deki ikamet süresi, geldiği ülke, ülkesinde ikamet ettiği yerleşim birimi, Türkiye'de oturduğu yer ve Türkiye'de beraber ikamet ettikleri kişi değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına bakılmış ve sonuçlar Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Etkileşim Algısı Puanlarının Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzy	N	\bar{X}	S	sd	t
Cinsiyet	Kadın	80	45.13	12.83	190	1.07
	Erkek	112	43.17	12.12		
Medeni Durum	Evli	18	42.94	7.58	190	.37
	Bekar	174	44.10	12.83		
Türkiye'de Kalış Süresi	1 yıl	175	43.95	12.34	190	.14
	2 yıl	17	44.41	13.63		
Gelen Ülke / Bölge	Kafkasya	111	46.80	12.86	190	3.79*
	Avrupa	81	40.14	10.73		
Türkiye'de Oturduğu Yer	Ev	159	43.54	12.39	190	1.09
	Yurt	33	46.15	12.55		

*P<.05

Tablo 7’de sunulan Etkileşimde Algısı puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin bağımsız t testi sonuçları incelendiğinde, yalnızca gelen ülke/bölge değişkenine göre anlamlı fark olduğu [$t_{(190)} = 3.79; p<.05$] görülmektedir. Gelen ülke/bölgeye göre grupların ortalamaları incelendiğinde, Kafkasya’dan gelenlerin ortalamasının ($\bar{X} = 46.80$), Avrupa’dan gelenlerin ortalamasından ($\bar{X} = 40.14$) yüksek olduğu görülmektedir. Bu bulgu Kafkasya’dan gelenlerin etkileşim algısının daha fazla olduğunu göstermektedir. Diğer değişkenlere göre ise anlamlı fark yoktur.

Kafkasya’dan gelen katılımcıların etkileşim algısı puanlarının, Avrupa’dan gelenlere göre yüksek oluşundan, benzer kültürlerin uyumu kolaylaştırdığı sonucu çıkarılabilir. Şolohov’a (2002) göre Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile kültürel ve tarihsel açıdan benzer şeyleri paylaşıyor olmasının, Türk Cumhuriyetleri öğrencilerinin Türkiye’de psikolojik uyum sağlama süreçlerini hızlandırdığı da düşünülebilir.

Kültürlerarası Etkileşim Algısından aldıkları toplam puan yaş, yerleşim birimi ve birlikte ikamet edilen kişiye göre analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Etkileşim Algısı Puanlarının Yaş, Yerleşim Birimi ve Birlikte İkamet Edilen Kişiye

Göre Karşılaştırılması

Değişken	Düzy	N	\bar{X}	S	sd	F	Anlamli fark (Scheffe testi)
Yaş	1. 18 – 20 yaş	60	57.23	14.85	2, 189	6.01*	1 – 2.
	2. 21 – 22 yaş	71	50.16	12.05			
	3. 23 yaş ve üstü	61	54.77	11.47			
Yerleşim Birimi	1. Köy	20	55.70	13.22	2, 189	.68	-
	2. Kasaba	26	54.80	12.84			
	3. Şehir	146	53.41	13.18			
Birlikte İkamet Ettiği kişi	1. Kendi vatandaşı	80	53.41	11.84	3, 188	2.30	-
	2. T.C vatandaşı	31	50.48	12.49			
	3. Yalnız	22	52.59	13.54			
	4. Diğer	59	56.64	14.56			

*P<.05

Tablo 8'de sunulan Etkileşimde Algısı puanlarının çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılmasına ilişkin tek yönlü ANOVA sonuçları incelendiğinde sadece yaş değişkenine göre anlamlı fark olduğu [$F_{(2,189)} = 6.01$; $p < .05$] görülmektedir. Farkın kaynağını bulmak üzere uygulanan Scheffe testi sonuçları incelendiğinde 1.18-20 yaş ve 2.21-22 yaş farklarının anlamlı olduğu belirlenmiştir. Diğer değişkenlere göre ise anlamlı fark yoktur.

Alanyazında yaşla kültürel uyumun doğru orantılı olduğu görülmektedir. 18-20 yaş grubu katılımcıların etkileşim algısının, üst yaş gruplarına göre daha yüksek olması bu konudaki araştırmalardan farklı bir sonuç vermiştir. Poyrazlı ve diğerlerinin (2001), Amerika'daki Türk öğrenciler üzerinde yapmış oldukları çalışmada ise genç yaştaki öğrencilerin yaşı büyük olanlara göre daha iyi uyum sağladıkları bulunmuştur. Bu durum; genç yaştaki öğrencilerin daha kolay uyum sağlayabildikleri, yaşlı öğrencilerin ise değerleri, ilgileri ve gelenekleri biçimlenmiş olduğundan çok zor değişim yaşadıkları ve beraberinde pek çok uyum problemiyle karşılaşabildikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 9. Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği Çoklu Regresyon Analizi

Model		B	Sd Hata	β	t	p	R	R ²	F	P
1	Sabit	53,455	2,643		20,227	0,000	0,265	0,07	14,361	0,000
	Ülkeniz	-6,654	1,756	-0,265	-3,790	0,000				
2	Sabit	56,670	3,071		18,450	0,000	0,300	0,090	9,314	0,000
	Ülkeniz	-7,440	1,785	-0,296	-4,167	0,000				
	Cinsiyet	-3,593	1,788	-0,143	-2,009	0,046				

Güçlük ve uyum boyutundan oluşan Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'nin toplam puan sonucuna uygulanan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, geldikleri ülke ve cinsiyet değişkenlerinin kültürlerarası etkileşimdeki algıyı yordadığı saptanmıştır. Regresyon tablosuna baktığımızda açıklanan varyansın %9 olduğunu görülmektedir. Cohen'in (1988) $f^2 = R^2/(1-R^2)$ formülüne göre etki büyüklüğü hesaplandığında sonucun f^2 değerinin 0.099 olduğu bulunmuş ve bu değer, küçük ve orta etki büyüklüğü değerleri arasında olup ($0.15 > f^2 > 0.02$), orta etki büyüklüğüne daha yakındır.

Tartışma

Çalışmanın verilerinin değerlendirilmesinde öncelikle ölçeğin faktör yapısının ve iç-tutarlılık katsayılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmadaki açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre iki faktör toplam varyansın %55.66'sını açıklamaktadır. Bunun %35.92'sini ilk faktör, %19.74'ünü ise ikinci faktör açıklamaktadır. İlk faktör .55'ten yüksek yedi maddeden oluşmaktadır. İkinci faktör ise .55'ten yüksek dört maddeden oluşmaktadır.

Chen (2002)'in yaptığı çalışmada ise üç faktör bir araya geldiğinde toplam varyansın %64'ünü açıkladığı görülmüştür. İlk faktör toplam varyansın %45.1'ini, ikinci faktör %9.5'ini açıklamaktadır. İlk faktör .55'ten yüksek altı maddeden, ikinci faktör .55'ten yüksek beş maddeden oluşmaktadır.

Chen (2002)'in yaptığı çalışmada üçüncü faktör .55'ten yüksek üç maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %8,4'ünü açıklamaktadır. Bu çalışmada ise üçüncü faktör toplam varyansın %11'ini açıklamakta .55'ten yüksek iki maddeden oluşmaktadır. Ancak üçüncü faktörün iki maddeden oluşması madde sayısı açısından ciddi bir sınırlılık olarak görüldüğünden, uzman görüşü alınarak bu faktör analizlere dahil edilmemiştir. Yani Chen (2002) ölçeği üç faktörlü ve genel toplam puanı ile kullanmıştır.

Bu çalışmada Türkçeye uyarlanmış 11 maddelik ölçeğin Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı .76 olarak tespit edilmiştir. Chen (2002)'nin yaptığı çalışmada ise 15 maddelik bir ölçek için Cronbach-Alpha iç tutarlılık katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Uyarlama çalışmasındaki iç tutarlılık katsayısının orjinal ölçeğe göre düşük olduğu görülmektedir. Ama literatürde belirtilen bilgiler doğrultusunda iç tutarlılık katsayısının (.76) yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Kültürlerarası Etkileşim Algısı Ölçeği'ni oluşturan maddelerin istendik özelliklerde olması, bu ölçeğin Türkiye'de bireylerin kültürlerarası etkileşim algısını belirlemede kullanılabileceğini göstermektedir.

İnsanların bir arada yaşamaları etkileşimi kaçınılmaz kılmaktadır. Bireyler ve toplumlar birbirlerinden etkilenmekte, gelişen her türlü yeniliğe uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. İnsanlar doğduktan sonra ilk etkileşimlerini aileden, sonra eğitim kurumlarından, daha sonra da içinde yaşadıkları toplumların sosyal ve kültürel yapısından almaktadırlar. Yeryüzünde toplumların ilişki ve etkileşimleri

gerekli olduğu kadar kaçınılmaz da olmaktadır. Bu en çok da günümüz toplumları için geçerlidir. İnsanlar ve toplumlar kaçınılmaz bir ilişki içindedir. Bu zorunlu ilişki her türlü etkileşimi (interaction) beraberinde getirmektedir (Doğan, 2000).

Araştırma sonuçlarında gelinen ülke değişkenine göre etkileşimde güçlük, etkileşimde uyum ve etkileşim algısı boyutlarında farklılaşma yaşanmaktadır. Genel tahminlerin dışında çıkan sonuçlardan biri, Kafkasya'dan gelen katılımcıların etkileşimde güçlük puanlarının yüksek çıkması ile ilgilidir. Neden olarak yeni gelen öğrencilerin dil ve genel ihtiyaçlarını karşılama konusunda deneyimsiz oldukları ve yaşadıkları güçlüklerden kaynaklandığı söylenebilir. Üniversite eğitimi veya göç gibi çeşitli nedenlerle aynı ülke içerisinde yer değiştiren bireyler dahi bir uyum sorunu yaşarken, bir başka ülkeden gelen bireylerin bu veya buna benzer sorunları yaşamayacakları düşünülemez (Otrar vd. 2001). Çünkü her toplumun bir kültürü vardır ve bir kültürden diğer kültüre geçen birey, uyum problemleri ile karşılaşmaktadır. İnsanın içinde doğduğu kültürden farklı bir kültürü benimseme süreci kolay değildir.

Bunun yanında Kafkasya'dan gelen öğrencilerin etkileşimde uyum ve etkileşim algısı puanları da yüksek çıkmıştır. Kafkasya'dan gelen öğrencilerin Türk kültürüne, yaşam tarzına ve Türkiye'deki insanların iletişim tarzlarıyla benzer kabullere sahip oldukları için, Avrupa'dan gelen öğrencilere göre daha rahat uyum sağlayabildiği söylenebilir. Tavkul'a (2009) göre Kafkasya, gerek tarihi gerekse kültürü ile Türkiye'ye ve Türk toplumuna uzak olmayan, içinde barındırdığı etnik unsurları aracılığıyla Türkiye ve Türk Dünyası ile akrabalık bağları taşıyan bir bölgedir.

Yaş değişkeni açısından incelendiğinde; etkileşimde güçlük, etkileşimde uyum ve etkileşim algısı boyutlarında farklılaşma olduğu gözlenmiştir. Etkileşimde güçlük ve etkileşim algısı boyutlarında 18-20 yaş ve 21-22 yaş farklılaşırken, etkileşimde uyum boyutunda hem 18-20 yaş/21-22 yaş hem de 21-22 yaş/23 yaş ve üstü farklılaştığı görülmektedir. Yaşın ilerlemesi kültürel deneyimlerin artması ve o kültüre daha çok uyum sağlama anlamına gelmektedir. Bu da etkileşimde güçlüğü azalması için bir etken olduğu söylenebilir. 18-20 yaş grubunun yeni gelen öğrencilerden oluşması nedeniyle sosyal çevreye katılım çabası içinde olması, 21-22 yaş grubunun kendini analiz etme (Kültürü sorgulama, kabullenme veya reddetme) aşamasında iletişim zorluğu yaşadığı, 23-24 yaş grubunun diğer iki gruba göre daha çok deneyim kazanmış olması nedeniyle uyum sağladığı söylenebilir.

Alanyazına bakıldığında yaşla etkileşimde uyumun doğru orantılı olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmada 18-20 yaş grubu katılımcıların uyumlarının, üst yaş gruplarına göre daha yüksek olması bu konudaki çalışmalardan farklı bir sonuç vermiştir. Lysgard'ın (1955; Akt: Güçlü, 1996) yaklaşımına göre yabancı bir kültürde yaşayan öğrencilerin o ülkeye uyumu "U-Eğrisi" ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu görüşe göre uyumun üç aşaması vardır. Bu aşamaların her biri gelinen ülkeye uyumun derecesini belirlemektedir. İlk aşama boyunca öğrenciler, ülkeye uyum sürecini pozitif yönde görmekte, başarılı ve rahat olduklarını belirtmekteyken; kriz aşaması denilen ikinci aşamada öğrenciler, negatif düşüncelerle

kendilerini uyumsuz, yalnız ve mutsuz hissetmektedirler. Son aşamada ise öğrenciler tekrar pozitif anlamda başarılı bir uyum dönemi geçirmektedirler.

Katılımcıların Türkiye’de birlikte ikamet ettikleri kişi değişkenine bakıldığında sadece etkileşimde uyum puanlarına göre bir farklılaşma olduğu görülmektedir. Etkileşimde güçlük ve etkileşim algısı puanlarıyla değişken arasında herhangi bir farklılaşma saptanmamıştır. Katılımcıların Türklerden daha çok diğer yabancılarla ve ailesiyle aynı ortamı paylaşmak, birlikte ikamet etmek istediği görülmektedir. Bunun da sebebi benzer kabullere sahip ve benzer zorlukları yaşayan bireylerin birbirini anlama olasılığının yüksek olmasından kaynaklanabilir. Jandt (1993) da aynı kültürde yaşayan bireylerin nasıl düşünmesi, davranması ve iletişimde bulunması gerektiği konusunda benzer kabullere sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu bireyler bu kabullere göre hareket etme eğilimindedir.

Regresyon analizinde bireylerin cinsiyet faktörlerinin kültürlerarası etkileşimde algıyı yordadığı görülmektedir. Kim ve ark.’nın (2001) çalışması da bu sonucu desteklemektedir. Kadınların yeni girdikleri grupta kendi kültürel özelliklerini devam ettirirken, yeni kültürel grupla da etkileşime girme eğiliminde oldukları tespit edilmiştir.

Yabancı öğrencilerin geldiği ülke faktörünün de kültürlerarası etkileşimde algıyı yordadığı görülmektedir. Kafkasya’daki ülkeler, Türk kültürüne daha yakın olan akraba topluluklardan gelen öğrencilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu gruptan gelen öğrencilerin kültürlerinin Türk kültürüne benzerliği, bütünleşmeyi artırmaktadır şeklinde yorumlanabilir. Karaoğlu (2007) da yaptığı çalışmada kültür benzerliğinin uyumdaki olumlu etkisini doğrulamıştır. Benzer bir şekilde Bektaş ve diğerlerinin (2006) yaptıkları çalışmada, uluslararası öğrencilerin Türkiye’ye uyum sağlamalarında, kültürel benzerliğin olumlu etkisinin olduğu bulunmuştur.

Öte yandan bireylerin farklı bir toplumda yaşaması için bir çok özelliğe karşılıklı olarak sahip olması gerekmektedir. Bunlar: Önyargısız olma, empati kurma, esnek olma, farklılıkları kabullenme vb. gibi. Gökmen’e (2005) göre, uyum başka bir kültürü algılama ve algılanan kültüre uyum sağlamaya çalışmak anlamına gelmektedir. Farklı kültürlere ait görüşleri tanıyarak bu görüşlere uyum sağlayabilme özelliğine sahip bireyler empati yeteneğine ve geniş bir dünya görüşüne de sahiptirler. Kendilerini diğer insanların yerine koyarak uyum sağlamaya çalışırlar. Uyum sürecindeki kişi, etkili iletişim sağlayabilmek için davranışlarını değiştirme eğiliminde olur.

Kaynakça;

Annaberdiyev, D. (2006). Türkiye'de Eğitim Gören Türk Cumhuriyetleri ve Türk Üniversite Öğrencilerinin Psikolojik Yardım Arama Tutumları, Psikolojik İhtiyaçları ve Psikolojik Uyumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Bektaş, Y., Kocabaş, Ö.E., & Annaberdiyev, D. (2006, 11-15 Temmuz). Psychological adaptation and acculturation of the international students in Turkey. 18th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology'de bildiri olarak sunuldu, Spetses adası, Yunanistan.

Cai, D.A., & Rodriguez, J.I. (1996). Adjusting to Cultural Differences: The Intercultural Adaptation Model. *Intercultural Communication Studies VI*: 2.

Chen, L. (2002). Perceptions of Intercultural Communication and Communication Satisfaction. *Communication Reports*. Vol. 15, issue 2. Web: EBSCOhost veri tabanından 10 Ocak 2008'de alınmıştır.

Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis For The Behavioral Sciences*. Lawrence Erlbaum Associates.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Entegrasyonlar (At, Nafta, Pasifik) ve Türkiye (At, Efta, Kei, Türk Cumhuriyetleri, İslam Ülkeleri, Eco) İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu. Türkiye - Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti*. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.

Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji. Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Sistem Yayıncılık.

Fraenkel, J.R., & Wallen, N.E. (2006). *How to design and evaluate research in education*. New York: McGraw-Hill International Edition.

Gökmen, M.E. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde Kültürlerarası İletişimsel Edinç. *Dil Dergisi*,128, 69-77.

Gudykunst, W.B. (1983). Uncertainty reduction and predictability of behavior in low- and high-context cultures. *Communication Quarterly*, 31, 49-55.

Gudykunst, W.B., Chua, E., & Gray, A. (1987). Cultural similarities and uncertainty reduction process. In M. McLaughlin (Ed.), *Communication Yearbook 10* (pp. 456-469). Newbury Park, CA: Sage.

Gudykunst, W.B., Yoon, Y.C., & Nishida, T. (1987). The influence of individualism and collectivism on the perceptions of communication in ingroup-outgroup relationships. *Communication Monographs*, 54, 295-306.

Güçlü, N. (1996). Yabancı Öğrencilerin Uyum Problemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*,12, 101-110.

Hair, J. F., Anderson, R. E., Tatham, R.L., & Black, W, C. (1995). *Multivariate data analysis with readings* (4th edition). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Hubbert, K.N., Guerrero, S.L., & Gudykunst, W.B. (1999). Intergroup communication overtime. *International Journal of Intercultural Relations*, 23, 13–46.

Jandt, F.E. (1993). *Intercultural Communication: An Introduction*, Sage Publication, USA.

Karaoğlu, F. (2007). *Yabancı Uyrıklı Öğrencilerde Uyma Davranışı: Tömer Örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara.

Karasar, N. (1984). *Araştırmalarda rapor hazırlama*. Ankara: Hacettepe Taş Yayıncılık.

Knapp, M., Ellis, D., & Williams, B. (1980). Perceptions of communication behavior associated with relationship terms. *Communication Monographs*, 47, 262–278.

Kim, C., Laroche, M., & Tomiuk, A.M. (2001). A Measure Of Acculturations Of Italian Canadians: Scale Development And Construct Validation. *International Journal Of Intercultural Relations*, 25, 607–637.

Kim, J., & Mueller, C. W. (1978). *Factor analysis: Statistical methods and practical issues*. Beverly Hills, CA: Sage.

Otrar, M., Ekşi, H., Dilmaç, B., & Şirin, A. (2002). Türkiye’de öğrenim gören Türk ve akraba topluluk öğrencilerinin stres kaynakları, başa çıkma tarzları ile ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 477–499.

Poyrazlı, S., Arbona, C., Bullington, R., & Pisecco, S. (2001). Adjustment issues of Turkish college students studying in the United States. *College Student Journal*, 35 (1), 52–62.

Samovar, L.A., & Porter, R.E. (1991). *Intercultural Communication: A Reader*, Wadsworth Publishing Company, USA.

Sencer, M. (1989). *Toplumbilimlerinde yöntem*. İstanbul: Beta Basım.

Sığırı, Ü. (2006). *Japonların Kültürel Özellikleri Bağlamında; Yönetmel, Ekonomik ve Sosyal Süreçlerinin Analizi*. İstanbul Ticaret Odası Sosyal Bilimler Dergisi, 5, 29–47.

Stephan, W., & Stephan, C. (1985). Intergroup anxiety. *Journal of Social Issues*, 41, 157–166.

Şahin, M.E. (2001). *Kültür Şoku Hakkında Analitik Yaklaşımlar ve Ampirik Veriler: ABD’de Öğrenim Gören Bir Türk Öğrenci Grubu Üzerine Niteliksel Bir İnceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Şolohov, İ.A. (2002). *Psiholojiçeskiye osobennosti adaptatsii uçaseysya molod-*

yoji za rubejom [Yurtdışında öğrenim gören gençlerin psikolojik uyum özellikleri].
Doktorskaya nauçnaya rabota, Moskovskiy Pedagogičeskiy Gosudarstvenniy Uni-
versitet, Moskva.

Tavkul, U. (2009). Kafkasya'da Kültürel Etkileşim. Türk Dil Kurumu: Ankara.

Yeşildağ, E. (2008). Avrupa'da Yaşayan Türklerin Aile Yapıları ve Entegrasyon
(Uyum) Sorunları (Avusturya Örneği). Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Ens-
titüsü, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 22.11.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Temel Düzey (A1, A2) Ders Kitaplarında Kültür Aktarımı *

The Cultural Transmission Of School Book Of Turkish In Basic Stage(A1 A2) Of Teaching Foreign Language

Doç. Dr. İhsan KALENDEROĞLU **

Öz

Dünyada küreselleşme olgusuyla birlikte birden çok yabancı dil öğrenme ihtiyacı gün geçtikçe artmıştır. Günümüzde özellikle farklı kültür coğrafyalarından insanlar, ekonomik kaygı, iyi bir eğitim alma, farklı sosyal ve kültürel ortamları yakından görme vb. sebeplerle bir araya gelmekte ve iletişime geçmektedir. Bu durum son yirmi yılda hem Türkiye hem de Türkiye Türkçesi için de önem arz etmiştir. 1990'lı yılların başlarında bağımsız Türk cumhuriyetleri ve akraba topluluklardan yükseköğrenim görmek için gelen öğrencilerinin başlattığı Türkçe öğrenme süreci, zamanla farklı coğrafyalardaki öğrencilerin talepleriyle çok hızlı gelişmiştir. Yabancılar Türkçe öğretimiyle ilgili her ne kadar başlangıçta müfredat ve öğretim materyali eksikliği olsa da son yıllarda sayıları gittikçe artan TÖMER ve Dil Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ndeki kur tanımlarına göre hazırlanan Yabancılar Türkçe öğretim setleri büyük bir boşluğu doldurmaktadır. Ancak, Türkçe öğretilirken yabancı dil öğretiminin önemli bir unsuru olan kültürlerarası iletişimsel yeterlilik ve kültür aktarımı konusu da önem arz etmektedir. Dil öğrenme sürecinin aynı zamanda kültür aktarımı süreci olduğu düşünüldüğünde, Türkçenin yabancılar öğretilme sürecinde Türk kültürüne ait unsurlar da aktarılacaktır. Bu bildirimizde özellikle temel düzeyde (A1, A2) Türkçe öğrenen bireylere yönelik hazırlanan ders kitaplarındaki kültür unsurları tespit edilip çeşitli yönleriyle değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi, Temel Düzey (A1, A2), Kültür Aktarımı

* 12-13 Kasım 2015 tarihleri arasında İstanbul Aydın Üniversitesinde düzenlenen "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi Sempozyumu"nda sunulan bildiri metnidir.

** Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

Abstract

The necessity of learning more than one foreign language in the world has been increased day by day with the phenomenon of globalisation. Nowadays, especially people seeing different geographic locatin have come together and got in contact with the cause of seeing separate social and cultural atmosphere with the causes of economic concern, attending a qualified education and seeing different social and cultural atmosphere. This situation has also become more of an issue by both in Turkey and Turkish for twenty years. At the beginnigns 1990s, the duration of learning learning Turkish initiated by the students coming free state of Turkey Republic and its kinfolk communities have grown rapidly in progress of time. No matter what deficiency of cirriculum and materials teaching foreigners Turkish at the beginning, the problem has been solved by the description of growing number of TOMER courses and language joint applicant text for languages. But, the issue of transmission interculturallly communicative proficiency being the most important part of foreign language has become important as well. Thinking that the duration of learning language is also transmission of culture, the items of Turkish culture have also transmitted. Especially, our declaration has been evaluated from various aspects by being fixed cultural factors prepared for the individuals learning Turkish in basic level (A1-A2).

Key Words: Teaching of Turkish as a Foreign Language, Basic Level(A1-A2), The Transmission of Culture.

Giriş

Temeli tarihin bilinmeyen karanlık dönemlerinde atılmış, insanlar arasındaki iletişimin en sağlıklı ve etkili aracı olarak kabul edilen dil; hiç şüphesiz günümüzde de bu görevinin yanı sıra yeryüzündeki toplulukların milletleşme sürecinin ve kimliklerinin bir parçası olarak küresel ölçekte de önemli bir araç ve güç hâline gelmiştir. Özellikle son elli yılda dünyada artan uluslararası ilişkiler, ulusların kendi ana dilleriyle iletişim kurmasında yetersiz kalmış; bu durum milletlerin birbirlerinin dillerini öğrenme mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Bir ülkenin dilinin yabancılarca öğrenilmesini gerekli kılan unsurlar, o ülkenin yürütmüş olduğu politik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkileri içinde barındırır (Göçer, 2013: 171). Diğer taraftan milletlerin ya da bireylerin iletişimi sadece kendi dilleriyle sürdürebilmeleri, günümüz şartlarında mümkün gözükmemektedir (Melanlıoğlu, 2013: 129) Bu doğrultuda son yıllarda, bacasız endüstri denilen turizmin yanı sıra, farklı coğrafyalardaki bireylerin yabancı dil öğrenme amaçları ve çabaları, ülke ekonomilerine girdi noktasında farklı bir boyut kazandırmıştır. Özellikle başta Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin dillerine, gelişen kültürel, ekonomik ve teknolojik koşullar doğrultusunda ciddi bir ilgi artışı olmuştur. Bu artış doğal olarak hem o ülkenin dilinin evrensel ölçekteki gücüne hem de kültürüne büyük katkı sağlamıştır.

Dünyada bireylerin yabancı dil öğrenme isteği farklı boyutlarda şekillenmeye başlamıştır. Özellikle son otuz yılda başta Türkiye olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yeni nesiller farklı bir ülkede öğrenim görme, farklı kültürleri tanıma, hedef dile ait ülke veya coğrafyayla ilgili değişik konularda araştırma yapma, kendine iyi bir gelecek hazırlama vb. sebeplerle yabancı dil öğrenmeyi öncelikleri arasında en başa almıştır. Bu durum Türkiye ve Türkiye Türkçesi için de son yıllarda benzer şekilde gelişme göstermiştir. Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilme tarihi yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. Geçmişten günümüze Türkçe, ana dilleri Türkçe olmayanlar tarafından çeşitli sebeplerle öğrenilmiştir. Kimileri Türklerle iç içe ya da komşu olduğu için, kimileri Türklerin yönetimindeki yerlerde yaşayıp devlet kademelerinde görev yapmak için, kimileri ticaret yapmak, dinini yaymak için Türkçe öğrenmiştir (Zorbaz, 2013: 159). Yakın döneme geldiğimizde, 1992 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması sürecinde bağımsızlığını ilan eden beş Türk cumhuriyetiyle ilişkileri geliştirmek amacıyla başlanan eğitim ve kültür alanındaki işbirliği faaliyetleri sonucunda uygulamaya konulan, “Büyük Öğrenci Projesi” ve YÖK’ün Türkiye’deki üniversitelere yabancı öğrenci getirme çalışmalarıyla birlikte, başta Türk cumhuriyetleri ve akraba topluluklar olmak üzere Avrupa, Afrika ve Uzakdoğu ülkelerinden öğrenciler gelmeye başlamıştır. Bu süreçte devletimiz de Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesine farklı bir boyut kazandırmak ve dünyanın en eski yazı dillerinden biri olan Türkiye Türkçesinin ve Türk kültürünün yurt dışındaki muhataplarına ve ilgililerine öğretilmesi amacıyla yakın zamanda Yunus Emre Enstitüsünü kurmuş ve çeşitli ülkelerde temsilcilikler açmıştır. Geline nokta itibarıyla başlangıçta lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi için “Büyük Öğrenci Projesi” kapsamında TCS ve YÖS sınavlarıyla ülkemize yabancı öğrenci kabulü yapılırken günümüzde bu uygulamada bazı değişikliklere gidilmiş; Yurt Dışı Türkler Başkanlığı (YTB) burslusu ve YÖS statüsünde öğrenciler kabul edilmeye başlanmıştır. Bu yönde YÖK’ün özellikle yabancı öğrenci statüsündeki öğrencilerin Türkçe öğrenimi süreçlerini üniversitelerin kendi inisiyatifine bırakması TÖMER’lerin sayılarında ciddi bir artışa sebep olmuştur. Doğal olarak bu hızlı büyüme, ülkemizdeki üniversitelerin birçoğunda açılan TÖMER, DİLMER gibi merkezlerde öğretim materyali olarak kullanılacak ders kitabı ve Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanında yetişmiş öğretim elemanı eksikliğini de beraberinde getirmiştir. Çünkü, Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi işi yalnızca Türkiye’de değil yurt dışındaki Yunus Emre Enstitüsüne ait temsilciliklerin açtığı YETEM’lerde de ilgiyle karşılanmış ve yoğun bir ilgi görmüştür. Hâl böyleyken, TÖMER ve DİLMER’lerde Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni’ne göre hazırlanmış Temel (A1, A2), Orta (B1, B2) ve Yüksek (C1.) seviye ders kitaplarında temelde Türkçe öğretimi hedeflenirken, özelden ise hedef kitleye göre hazırlanan ders kitaplarının muhataplarına kültür aktarımı ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilik noktasındaki eksiklikler dikkati çekmiştir. Yabancı dil ders kitapları, öğrencilerin dil öğrenirken kullanacakları bir kaynak olarak görüldüğünde, öğrenci ihtiyaçlarının belirlenerek bu kaynağın hazırlanması önemlidir. Günümüzde öğrencinin ihtiyacı, sadece sınıf içinde değil sınıf dışında da öğrenmeye devam edebilecek bilgi ve beceriye sahip olabilmek ve öğrenme sorumluluğunu üstünde taşıyabilmektir

(Bayezit, 2013: 462). Bu sorumluluğun gelişmesinde en önemli unsur kültürlerarası iletişimsel yeterliliğin ve kültür aktarımının sağlanmasıdır. Diğer yandan Eğitim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından hazırlanan Türkçenin ana dili eğitimi ve yurt dışındaki Türk çocuklarına öğretimi programlarında dahi bireylerin yaş gruplarına ve seviyelerine göre hazırlanan ders kitaplarında kültür aktarımı konusu işlenirken Türkçenin yabancılara öğretilmesi sürecindeki kültür aktarımı hem hedef dile ait kültürün tanıtılması hem de bireyin sahip olduğu kaynak dille birlikte içinde bulunduğu kültür ortamına uyum sağlamasına katkı noktasında büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla yabancı dil derslerinde kültür aktarımı yapılırken nelerin öğretileceğinin, hangi konuların öne çıkarılacağına belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Kültür kavramının birçok unsuru içinde barındırması, öğretilecek konularda sınırlandırılmaya gidilmesini gerektirmektedir. Konu seçiminde, günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan durumları içermeye, tüm kültürlerin ortak alanlarını oluşturma, öğrencinin dili daha iyi kavramasını sağlama, ilgi çekici ve güdüleyici olma gibi birtakım unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır (Vargelen, 2013: 36).

Yabancı dil öğretiminde kültür aktarımı konusuna büyük önem veren Avrupa ülkeleri, Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde gerçekte bir dilin konuşulduğu toplum ya da toplumların bilgisinin ve kültürünün, dünya için evrensel bir değer taşıdığı vurgulanarak yabancı dil öğretimi ders kitaplarındaki kültüre ait unsurları (CEF 2001);

1. Günlük yaşam; yiyecek-içecekler, yemek zamanları, sofrâ âdabı, ulusal bayramlar, çalışma saatleri ve uygulamaları, boş zaman etkinlikleri (hobiler, spor, okuma alışkanlıkları, medya),

2. Yaşam şartları; yaşam standartları (bölgesel, sınıfsal ve etnik farklılıklar), barınma olanakları, sosyal yardım düzenlemeleri,

3. Kişiler arası ilişkiler (güç ve çıkar ilişkileri dâhil), toplumdaki sınıf yapısı ve sınıflar arası ilişkiler, cinsler arası ilişkiler, aile yapısı ve aile bireyleri arasındaki ilişkiler, nesiller arası ilişkiler, iş ortamındaki ilişkiler, toplum ile polis ve resmî görevliler arasındaki ilişkiler, ırk ve toplum ilişkileri, siyasi ve dini gruplar arasındaki ilişkiler,

4. Değerler, inanışlar ve tutumlar, sosyal sınıf, meslek grubu (akademik, yönetici, sosyal hizmet, usta ve el emekçisi), sağlık (kazanılmış ve kalıtsal), bölgesel kültür, güvenlik, kurumlar, gelenek ve sosyal değişim, tarih; özellikle ikonlaşmış tarihi kişi ve olaylar, azınlıklar (etnik ve dini), ulusal kimlik, ideolojiler, yabancı üniversiteler, yabancı kişiler, sanat (müzik, görsel sanatlar, edebiyat, drama, popüler müzik), mizah (gülmece),

5. Beden dili, beden diline hükmeden örf ve âdetlerin bilgisi kullanıcının/öğrenenin sosyokültürel yetenekleri,

6. Sosyal (toplumsal) âdetler (gelenekler); örneğin, misafir olma ve ağırlamada, dakiklik hediye, giyecek, yiyecek ve içecekler, davranış ve söyleyiş âdetleri, kalış (ziyaret) süresi, vedalaşma,

7. Törensel davranışlar, dinî tören ve âyinler, doğum, evlilik, ölüm, halka açık gösteri ve törenlerde dinleyici ve seyirci davranışları (tavırları), kutlamalar, festivaller, danslar, disko, vb. olarak belirtmiştir.

Bildirimizin başlığında belirttiğimiz şekilde, Temel Düzey'e (A1, A2) göre hazırlanmış, tarama yöntemiyle incelediğimiz Gazi Üniversitesi TÖMER'in "Yabancılar İçin Türkçe, İstanbul Üniversitesi Dil Merkezinin (DİLMER) "İstanbul, 'Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı' isimli ders kitaplarının yukarıda belirtilen çerçeve doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Ancak, belirli bir çerçeve doğrultusunda hazırlansa da özellikle kültür aktarımı ve kültürlerarası iletişimsel yeterliliği sağlama noktasında setler arasında bariz farklar olduğu tespit edilmiştir. Şimdi yukarıdaki sırayla Temel Düzey'e (A1, A2) göre hazırlanmış ders kitaplarını kültürlerarası iletişimsel yeterlilik ve kültür aktarımı konusunda inceleyelim.

Gazi Üniversitesi TÖMER, Yabancılar İçin Türkçe A1, A2 (Temel Düzey)

Gazi Üniversitesi TÖMER öğretim elemanları tarafından hazırlanan A1, A2 düzeyindeki ders kitaplarından A1 kitabı altı bölüm ve bu bölümlere ait dört alt metinle birlikte her bir metin, "anlama, konuşma, yazma ve dinleme" becerilerinden oluşmaktadır. "Merhaba" başlıklı birinci bölümde sırasıyla "Ben ve Arkadaşlarım, Ben Kimim, O Nasıl Biri ve Evim Çevrem" metinleri bulunmaktadır. Kültür unsurları açısından birinci bölüme bakıldığında, daha çok çerçeve programa göre hazırlanmış, kendini tanıtmaya, tanışma, meslekler, çevreyi tanıma gibi hususların yer aldığı görülmektedir. Burada daha çok kültüre ait öğelerden ziyade kültürel unsurların günlük yaşam ve kişilerarası ilişkiler şeklinde metinlerdeki bağlama göre verildiği düşünülmektedir. Bu bölümde dikkati çeken husus resimlemelerde zaman zaman zıtlıkların olmasıdır. Örneğin, "Soy Ağacım" adlı resimde bir Türk ailesinin soya ait akrabalık adları verilirken kullanılan resimlerin birçoğu Türk tipini yansıtmamaktadır. Takdir edersiniz ki yabancı dil öğretiminde kullanılan ders kitaplarının öğretim yeterliliğinin yanı sıra sayfa düzeni gibi hususlar da çok önemlidir. Kültüre ait unsurları yansıtırken kullandığımız resimler farklı kültürleri çağırırsa burada etki gücü kaybolur. Bu bölümde gündelik yaşama dair yer adlarının verilmesi, Türkiye haritası ile önemli şehirlerin tarihi ve turistik yerlerle birlikte verilmesi dikkati çekmektedir. "Nerede, Ne Zaman, Nasıl?" başlıklı ikinci bölümde ise zaman kavramı, boş zamanı değerlendirme, yemek, alışveriş ve sağlık konuları ele alınmıştır. Bu bölümde en önemli kültür unsuru olarak "Tadı Damagımda" başlığıyla ikinci metinde geçen Türk mutfağına ait yemekler, tatlılar, salatalar, içecekler verilmiştir. Bu noktadan bakıldığında metindeki bağlamdan hareketle diğer becerilerle birlikte desteklenen kültürel bir unsur olmuştur. Ancak burada da resim seçiminin doğru yapılmadığı düşünülmektedir. Bu bölüme ait alışveriş metninde market alışverişi ve evde kek ve menemen yapımı Türklerle

ait mutfak ve yemek kültürünü yansıtmaları açısından önemli olarak değerlendirilmektedir. “Dikkat” başlıklı üçüncü bölümde ise yine gündelik yaşama ilişkin hususların “Otogarda, Hastanede, Cadde ve Sokaklar ve İçinde Ne Var?” metinleriyle verildiğini görüyoruz. Bu bölümde en dikkat çekici kültürel unsur olarak “İçinde Ne Var?” başlıklı dördüncü metindeki “sütlaç yapımıdır. Anlama becerisine bağlı olarak “Sütlaç” tatlısına yer verilmesi, diğer beceriler içerisinde ise bakliyat, meyve, sebze, kahvaltılıklar, et ürünleri, abur cubur” gibi yiyeceklerin resimlerle birlikte sunulması dikkati çekmektedir. “Teknik İşlemler” başlıklı dördüncü bölümde “Sevgili Günlük, Kumbara Bankası, Kahve Molası, Yeni Tarife” başlıklarıyla yazılmış metinlerde kültür unsurlarından ziyade önceki bölümlerde de dikkatimizi çeken gündelik yaşama ilişkin değerler ön plana çıkmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir başka hususu da paylaşmak gerekir. “Sevgili Günlük” başlıklı birinci metinde günlüğü yazan “Buket”, ancak resimdeki kız çocuğunun günlüğündeki yazı Türkçe olmadığı görülmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere genel olarak Gazi Üniversitesi TÖMER tarafından hazırlanan sette resimleme konusunda bu vb. durumlarla sıkça karşılaşılmaktadır. “Nasıl Giderim?” başlıklı beşinci bölümde ise genel olarak yurt hayatı, köy ve şehir hayatı, Kapadokya’nın anlatılması öne çıkan kültürel hususlardır. A1 düzeyindeki kitabın altıncı (son) bölümünde ise “İletişim Kuruyorum” başlığını görüyoruz. Bu bölümde de kültür unsurları olarak millî ve dinî bayramları, doğum günü kutlamaları, “çok yaşa” gibi gündelik konuşma dilindeki kalıp ifadeler öne çıkmaktadır.

Gazi Üniversitesi TÖMER öğretim elemanları tarafından hazırlanan Yabancılar İçin Türkçe A2 (Temel Düzey) ders kitabı, “Haberin Var mı?, Bu Benim Dünyam, Durma, Keşfet!, Hayatı Öğreniyoruz, Okuyalım ve Öğrenelim” başlıklarıyla beş bölüme ayrılmıştır. A1 kitabında daha çok gündelik yaşam, kişiler arası ilişkiler, değerler ve eğitim, aile gibi temalara bağlı olarak verilen kültür unsurları A2 kitabında daha temel ve özel şekilde verilmeye çalışılmıştır. A2 kitabına genel olarak baktığımızda “Bu Benim Dünyam” başlığını taşıyan ikinci bölümdeki “Çömlekçilik Kursu” başlıklı metin Türk kültürüne ait çömlekçilik sanatının yansıtılması noktasında dikkati çekmektedir. Aynı bölümün dördüncü metninde ise “Sudaki Resimler” başlığıyla yine Türk kültürünün ve sanatının önemli yansımalarından olan “Ebru” sanatına yer verilmiştir. Türkçe öğrenen yabancılarla Türkiye’nin turistik yerlerini tanıtmaya yönelik “Durma, Keşfet” başlıklı üçüncü metinde Nemrut ve Adıyaman, Ankara ve çevresi tanıtılmıştır. Aynı bölümün “En İyi Arkadaşım Evleniyor” başlıklı metninde ise Türk kültüründe evlilik ve evlenme töreni öncesi yapılan hazırlıklardan bahsedilmesi kültürel anlamda dikkati çekmektedir. A2 kitabının dördüncü bölümünde de az da olsa Türk kültürüne ait izler bulmak mümkün. Bu bölümde Nasrettin Hoca ve Neşet Ertaş gibi kültürümüzü mal olmuş önemli şahsiyetlerin bağlam içinde verilmesi önemlidir. Beşinci bölümde ise Atatürk ve Sabiha Gökçen’le birlikte Bolu’daki Yedi Göller Millî Parkı’nın ele alınması kültür aktarımı açısından önemli görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında, Gazi Üniversitesi TÖMER öğretim elemanları tarafından hazırlanan Temel Düzey A1 ve A2 ders kitaplarında kişilerarası ilişkiler,

değerler ve eğitim, edebiyat, sanat ve müzik, sosyal yaşam, coğrafya ve mekân, tarihî ve turistik yerlerle ilgili Türk kültürüne ait hususlar, temalara uygun şekilde yazılan metinlerde sezdirme yoluyla verilmiştir. Yukarıda örneklemeye çalıştığımız kültür unsurları ağırlıklı olarak metindeki bağlam içinde verilmiştir. Burada vurgulanması gereken ön önemli husus, her iki kitabın da CEF'e göre yazılmış olmasına rağmen kültürel unsurların bilgi düzeyinde kalmış olmasıdır. Özellikle A1 düzeyindeki ders kitabında muhatapların farklı kültürlerle ait örnekleri de görmeleri kaynak kültürle hedef kültür arasındaki iletişim eksikliğini ortadan kaldırarak bir noktada Türk kültürüne ait ön yargıları ve bilinmezlikleri hafifletecektir.

İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi, İstanbul Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı, A1, A2

Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği ders kitaplarından bir diğeri de İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi (DİLMER) öğretim elemanları tarafından hazırlanan “İstanbul Yabancılar İçin Türkçe” öğretim setidir. Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ne göre tanımlanmış seviyelere göre hazırlanmış her bir kitabın önsözünün kitapların yazılma amacının vurgulandığı paragrafta, “*İstanbul Yabancılar İçin Türkçe*” öğretim seti, *Doğu ile Batı arasında köprü konumunda olan ülkemizin kültürünü, düşünce tarzını aktaracak en güncel dil öğretim yöntemleriyle hazırlanmış kapsamlı bir çalışmadır.*” ifadesi kültür aktarımı ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilik konusuna önem verildiğinin göstergesi olarak düşünülmektedir.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A1 kitabı Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ndeki programa uygun şekilde “Merhaba, Nerede, Ne Yapıyorsun?, Benim Dünyam, Zaman Zaman ve Çevremiz ve Biz” başlıklarının yer aldığı altı üniteden oluşmaktadır. Öncelikle, sette yer alan bütün kitapların kâğıt kalitesi, sayfa düzeni, resim seçme vb. baskıya ait unsurlar dikkati çekmekte olup, bu hususların hedef kitlenin de öğrenme sürecinde olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. “Merhaba” başlığı altında “tanışma, dilekler, kişi ve nesnelere tanıma”nın işlendiği bu bölümde daha çok bireyler arası gündelik ilişkiler öne çıkmaktadır. Ayrıca, kültür unsurlarının aktarımı açısından bütün seviyelerde her ünitenin sonunda “Kültürden Kültüre” başlığı altında hedef dilde öğrendikleri kültür unsurlarıyla kaynak dil ve diğer ülkelerin kültür unsurları arasında dengeyi sağlama ve iletişimsel yeterliliği öne çıkarma çabası önemlidir. Birinci ünitenin sonunda “Burası Neresi?” başlığı altında dünyada kültürel sembollerle öne çıkan şehirlerin verilmesi önemlidir. “Nerede” başlığı altında “Kendini tanıma, sayıları söyleme, form doldurma” alt başlıklarının verildiği ikinci ünite ise daha çok “okul, oda, yer” gibi unsurlardan bahsedilmiştir. Bu ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde, Türkiye, Japonya ve Mısır'daki mağazalara resimlerle yer verilmiş; belirtilen ülkelerdeki mağazaların açık veya kapalı olduğu günler ve saatler belirtilerek yazma etkinlikleri içinde kaynak kültürün muhatapları olan öğrenciden hedef dildeki ve sınıftaki diğer öğrencilerin kültürleriyle karşılaştırma yapmaları istenmiştir. “Ne yapıyorsun?” başlığı altındaki üçüncü ünite “Bir günüm, boş zamanlarım, İstanbul'da geziyorum”

metinleriyle gündelik hayata ilişkin hususlar ve gezme kültürüyle gezilecek yerler ele alınmıştır. Bu ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde Türkiye, Almanya ve Gana’daki üniversite öğrenciler örnek verilerek öğrencilik dönemlerinde kaldıkları yerler ve olanaklar anlatılmış; konuşma becerisi altında da “Sizin ülkenizde öğrenciler nerede kalıyorlar?” sorusuyla da kültürlerarası iletişimsel yeterlilik sağlama hedeflenmiştir. Dördüncü ünite de ise “Benim Dünyam” başlığı altında “ailem, arkadaşlarım, ailemden uzakta” temaları işlenerek gerek hedef kültür gerekse kaynak kültürdeki farklı yaklaşımlar işlenmiştir. “Kültürden Kültüre” köşesinde Japonya’dan Aiko’nun, Amerika’dan John’un, Türkiye’den Mehmet’in aileleri örnek verilerek öğrencilere ülkelerindeki aile yapısı hakkında sorular yöneltilmiştir. “Zaman Zaman” adını taşıyan beşinci ünite de ise “Saatler, Bayramlar, Özel Günler” ele alınmıştır. Özellikle dinî ve millî bayramların bir arada verildiği “Bayramlar” başlığını taşıyan okuma metni kültür aktarımı açısından önem taşımaktadır. “Özel Günler” başlığını taşıyan okuma metni de tıpkı bir önceki metin gibi “evlilik yıldönümü, anneler günü, öğretmenler günü, doğum günü” gibi kültüre ait unsurlardan özel günleri yansıtmaları bakımından dikkat çekmektedir. Beşinci ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde ise ünitenin temasına uygun olarak “İlginç Festivaller” seçilmiş; Türkiye’den “Hıdrellez”, İspanya’dan “Domates Festivali”, Hindistan’da ise “Holi Renk Festivali” dikkat çekici bir üslupla muhataplarına ulaştırılmıştır. Yine bu kısımda da öğrencilere ülkelerindeki ilginç festivaller sorularak kültürlerarası iletişimsel yeterliğe katkı sağlanmıştır. “Çevremiz ve Biz” başlığını gördüğümüz altıncı ünite de ise “Akrabalarım, Benim Mahallem, Hastayım” metinlerinde çok etkin olmasa da bağlamdan hareketle kültür unsurlarına rastlanmaktadır. Bu ünite de “Kültürden Kültüre” köşesinde ise Türkiye, Arap coğrafyası ve İngiltere’deki sohbet kültüründen bahsedilerek, öğrencilere ülkelerindeki yakın arkadaşlarıyla hangi konularda sohbet ettikleri sorulmuştur.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe A2 kitabı da A1 kitabı gibi altı üniteden oluşmaktadır. Üniteler sırasıyla “Gezelim Görelim, Haberiniz Olsun, Neler Olacak, Evvel Zaman İçinde, Ne Olur Ne Olmaz, Neler Yapabilirsiniz?” başlıklarını taşımaktadır. “Gezelim Görelim” başlığı altındaki birinci ünite de, “Mutfakta, Lokantada ve İnternette” metinleriyle özellikle Türk mutfağına has çorba çeşitleri, şiş kebab ve diğer kebab çeşitleri, salatalar, mezeler, içecek ve tatlıların verilmesi kültür aktarımı açısından önemli bulunmaktadır. Bu ünite de “Kültürden Kültüre” köşesinde Çin, İran, İtalya, Rusya, Fransa, Mısır gibi ülkelerin mutfak kültürüne ait önemli yemekler tanıtılarak öğrencilerden kendi ülkelerindeki önemli yemeklerden örnekler vermeleri istenmiştir. “Haberiniz Olsun” adını taşıyan ikinci ünite de “Buluşlar -İcatlar” başlığı altında dünyadaki ilk icatlar ve mucitlerden bahsedilmesi, dinleme bölümündeki “Önemli Kişiler” metninde, Fatih Sultan Mehmet, Galileo ve Orhan Pamuk’tan bahsedilmesi kültürlerarası iletişimsel yeterlilik ve kültür aktarımı konusunda önemli unsurlardır. Bu ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde “Gökyüzünde İnsanlar” adlı metinle Hezarfen Ahmet Çelebi ve Wrihgt Kardeşler verilerek öğrencilere ülkelerindeki mucitler sorulmuştur. Üçüncü ünite de ise kültürel unsur olarak Türk kültüründe piknik konusu dikkati çekmektedir.

Bu ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde “Kahve Dünyası” başlıklı metinle Türk kahvesi, Endonezya kahvesi ve Yemen kahvesi örnek verilerek kahvenin farklı topluluklardaki üretilme ve tüketilme özelliklerine bakılmıştır. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ders Kitabı'nın A1 ve A2 düzeyinde incelediğimiz setler içerisinde kültürlerarası iletişimsel yeterlilik ve kültür aktarımı açısından en yoğunu “Evvel Zaman İçinde” başlıklı dördüncü ünedir. Bu ünite de özellikle Türklerin sözlü ve yazılı kültürüne ait en önemli türlerden fıkra, masal ve efsane türleri, Nasrettin Hoca, Kırmızı Başlıklı Kız, Keloğlan, Denizci Sinbad gibi örneklerle birlikte verilmiştir. Ünitenin “Kültürden Kültüre” köşesinde ise “Efsaneler” metninde Anadolu'daki “Gelin Kayası” efsanesi ile Kore'de anlatılan “Taş Olan Kadın” efsanesine yer verilmiştir. Beşinci ünite de ise “Doğa Olayları” başlığı altında, genel olarak doğa olaylarından bahsedilmiş; çeşitli ülkelerin iklim özelliklerine yer vermiştir. Bu ünite de ki “Alışkanlıklar ve Ricalar” metninde ise hobilerden ve gündelik hayatta ihtiyaçları karşılamak için manavda, sokakta, pastanede, bankada çeşitli durumlar karşısında kullanılan kalıplaşmış sözlere yer verilmiştir. “Kültürden Kültüre” köşesinde “Geleneksel Oyunlar” başlığı altında gölge oyunları örneklendirilerek Türkiye'den Karagöz Oyunu, Çin'den Longdong Oyunu, Japonya'dan ise Bunraku Oyunu'na yer verilerek öğrencilerden de kendi ülkelerindeki benzer oyunlardan bahsetmeleri istenmiştir. A2 kitabının “Neler Yapabilirsiniz?” başlıklı son ünitesinde ise en dikkate değer kültür aktarımı unsuru olarak “Kültürden Kültüre” köşesindeki Anadolu'dan Zeybek, Brezilya'dan Tango ve Afrika dansı dikkati çekmektedir.

İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi (DİLMER) öğretim elemanları tarafından hazırlanan Temel Düzey (A1, A2) İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı'nın her şeyden önce titiz bir ekip çalışmasının ürünü olduğu; Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ne göre hazırlandığı görülmektedir. Bu setin en önemli tarafı temelde Türkçeyi yabancı dil olarak öğretirken özelde de öğrencinin kaynak kültürle öğrenmekte olduğu hedef kültür arasında bir denge gözetmesi ve hem kültür aktarımı hem de kültürlerarası iletişimsel yeterlilik noktasına önem vermesidir. Özellikle setin tamamındaki her bir ders kitabında, her ünite sonunda “Kültürden Kültüre” köşesinin üniteyle örtüşecek şekilde verilmesi hedef kültürün aktarılması ve öğretilmesi noktasında çok önemlidir.

Burada bir noktayı da belirtmeden geçemeyeceğim. Bildiri konusunu belirleme ve hazırlama sürecinde dört ayrı seti değerlendirmek istemiştım, ancak süreyi kullanma ve siz değerli dinleyicileri sıkımsama adına Ankara Üniversitesi TÖMER'in Yeni Hitit, Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı ve Yunus Emre Enstitüsünün Yedi İklim Türkçe, setlerini bir başka çalışmada değerlendirmeye karar verdim. Bildirimizde yer veremediğimiz Ankara Üniversitesi TÖMER'in Yeni Hitit ile Yunus Emre Enstitüsünün Yedi İklim Türkçe setlerinin de hem Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesiyle ilgili hususlarda hem de kültür aktarımı konusunda çerçeve programa göre hazırlandıklarını, alana çok önemli katkılarda bulduklarını belirtmeliyim. Özellikle Yedi İklim Türkçe öğretim setindeki ünite sonlarında “Kültür Çağlayanı” köşelerinin bulunması, kültür aktarımına verdikleri önemin göstergesi olarak düşünülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde belirlenen seviyeye uygun beceriler doğrultusunda Türk kültürüne ait unsurların tespit edilerek verilmesi, hem dil öğrenme sürecini hızlandıracak hem de hedef kitlenin kültürlerarası iletişimi sağlama ve içinde bulunduğu ortama alışma süreci pozitif yönde geliştirecektir. Bu durum yurt dışındaki yabancılara Türkçe öğretim sürecinde de önem arz etmektedir. Burada en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Dolayısıyla her ne kadar son dönemde yazılan kitaplar; resimleme, karakterlerin yansıtılması, Türk toplumuna ait, gündelik yaşam, sosyal çevre, maddi ve manevi kültür değerlerinin farklı şekillerde yansıtılmaya çalışılması gibi hususlarda yeterli olsa da kitap yazan komisyonların- istisnalar hariç -kültür aktarımı hususunu öncelikler arasına almadıkları düşünülmektedir. Kitap yazarken nasıl ki öncelikli olarak seviyeleri belirleyip bu seviyelere uygun kelime kadrosuyla metinler oluşturuyorsak, bu süreçte her seviyede ve beceride mutlaka kültürel unsurların da verilmesine dikkat etmeliyiz. Kültür aktarımını yalnızca okuma becerisine göre yazılan metinler içinde değil, dil öğretimine katkıda bulunan bütün becerilere yaymak durumundayız. Özellikle, dili öğrenen hedef kitlenin okuma ve konuşma becerilerine yönelik uygulamalarında kültür aktarımı sağlanması iletişim becerilerini hızlı bir şekilde geliştirecektir. Bu hususları göz önüne alarak ders kitaplarında bulunmasını düşündüğümüz hususları ana hatlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni'ndeki tanımlanmış seviyelere uygun olarak kültürel unsurları önceden tespit edilmeli ve tekrara düşülmeden mümkün olduğunca geniş bir şekilde verilmelidir.

Kültür aktarma sürecinde yalnızca hedef kültür değil aynı zamanda kaynak kültür ve sınıf içinde farklı coğrafyalardan gelen öğrencilerin de kültürleri dikkate alınmalıdır. Burada hem ders kitabındaki seçimlerin hem de öğretim elemanlarının sınıf içindeki öğrenci profiline göre hareket etmelerinin büyük önemi vardır. Özellikle konuşma becerisi uygulamalarında, sınıf içindeki hazır bulunuşluk durumu da göz önüne alınarak bütün öğrenciler sınıfta aktif hâle getirilmeli. Kültür unsurlarıyla ilgili konuşulduğunda her öğrenciye mutlaka konuşma şansı verilmeli, söylediği şeyler diğer kültürlerle göre farklılık gösterse dahi hoşgörülle, makul karşılanmalıdır. Bu durum öğrencinin hem kendi kültürüne olan bağının devamını sağlar hem de hedef kültüre karşı ilgisinin her zaman açık olmasına katkıda bulunur. Örneğin, Türkiye'de çorbalardan bahsederken Kenya'dan gelen bir öğrencinin Ugali çorbasını anlatmasını ve âdeta dünyanın en güzel yemeği olarak tanıtmalarını, kendi kültürüne yapılmış bir hizmetin göstergesi olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla derslerde özellikle her öğrenciye söz verip sonuna kadar dinlemek hem onun öz güvenini kazanmasına hem de kültürüne ait değerleri paylaşma sonucunda mutlu olmasına yetecektir.

Kültür aktarımı ve kültürlerarası iletişimsel yeterlilikle ilgili hususlar bütün beceriler içinde sarmal olarak verilmelidir. Bu uygulama bütün becerilere ve dilbilgisi öğretimine de yayılmalıdır.

İncelediğimiz ders kitaplarında metinlerin yazımı, seçimi, kelime öğretimi ve zamanların kullanımı konusu çok ön planda değildir. Özellikle temel düzeyde seçilen metinlerde sınırlı sayıda kelime kullanıldığı için A1 düzeyindeki kitaplarda kültür unsurlarına rastlamak pek mümkün olamamaktadır. Bu tür durumlarda İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ve Yedi İklim Türkçe ders kitapları örnek alınarak en azından ünite veya bölüm sonlarına kültür unsurlarının aktarıldığı bölümler veya köşeler oluşturulmalıdır.

Türkçenin yabancı dil öğretimiyle ilgili yazılan ders kitaplarının kapak tasarımı, baskı ve kağıt kalitesi, sayfa düzeni (mizanpaj), seviyelere göre hazırlanmış metinlerle ilgili resimleme çalışması, sayfaların yoğunluk noktasında standart olması, renk uyumu vb. oluşturulacak algı noktasında çok önemli olup kültür aktarımını etkileyecek hususların başında gelmektedir. Belirtilen hususların öğrencideki öğrenme arzusuna doğrudan etkisi yadsınamayacağı dikkate alınarak gerekli hassasiyet gösterilmelidir.

Ders kitaplarında konuşma becerisi içinde zaman zaman dikkatimizi çekse de gündelik konuşma diline ait, çeşitli ortamlarda kullanılan kalıp ifadelere, basit şekliyle deyimlere, özlü sözlere de yer verilmelidir.

Kaynakça

Aydemir, Y. vd. (2014), Gazi Üniversitesi TÖMER, Yabancılar İçin Türkçe A1, A2 Temel Düzey, Ankara: Gazi Üniv. TÖMER Yayınları.

Bayezit, H. (2013), *Yabancı Dil Ders Kitaplarında Dil Öğrenme Stratejileri*, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları: 455-470.

Göçer, A. (2013), *Türkiye’de Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi*, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları: 171-179.

Melanlıoğlu, D. (2013), *Kültürlerarası İletişim Odaklı Yaklaşım*, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları: 129-134.

Yılmaz, M. Y. vd. (2015), İstanbul, Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1, A2, İstanbul: İstanbul Üniversitesi DİLMER Yayınları.

Vargelen, H. (2013), *Kültürlerarası İletişimsel Yeterlilik Bağlamında Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

Zorbaz, K. Z. (2013), *Yabancılar İçin Türkçe Öğretiminin Tarihi Seyri*, Yabancılar İçin Türkçe Öğretimi El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları: 159-169.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 04.05.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

İlköğretim 4. Sınıf Arapça Dersi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri

Elementary 4th Grade Teacher Perceptions Arabic Curriculum

Yrd. Doç. Dr. Murat DEMİR *

Öz

Bu araştırmanın amacı, ilköğretim 4. sınıf Arapça dersi öğretim programının etkililiğini öğretmen görüşleri açısından değerlendirmektir. Bu amaçla 4. sınıf Arapça dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma grubunu Ankara ili merkez ve ilçelerinde bulunan İmam Hatip Ortaokullarında çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Her ilçeden seçkisiz örneklemeye yolu ile seçilen İmam Hatip Ortaokullarındaki 30 öğretmen araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Görüşme verilerinin analizinde betimsel çözümleme tekniği kullanılmıştır.

Sonuçlarda öğretmenlerin, İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının boyutlarına yönelik hem olumlu hem olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir. Programın kazanım boyutuna yönelik öğretmen görüşlerinin programın diğer boyutlarına göre daha olumlu olduğu; en olumsuz tutumun ise etkinliklere yönelik olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin programın geliştirilmesine yönelik önerileri: derse ayrılan sürenin artırılması, daha nitelikli ders kaynaklarının hazırlanması, yaş seviyesine uygun hale getirilmesi ve eğlenceli etkinliklere daha fazla yer verilmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Program Değerlendirme, İlköğretim 4. Sınıf Arapça Dersi Öğretim Programı.

*Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fak. Arap Dili Ve Belagatı A.B.D , yasinmuratdemir@hotmail.com

Abstract

The aim of this research is to evaluate the effectiveness of 4th grade Arabic curriculum from the view point of teachers. For this purpose, the opinions of teachers on the 4th grade Arabic curriculum were tried to be determined. The study group of the research comprised of teachers employed at Imam Hatip Secondary Schools in Ankara and its central towns. The sample consisted of 30 teachers at Imam Hatip Secondary Schools chosen from each town through Random Sampling Method. Descriptive techniques were used to analyze the data gathered from the interviews.

The results of the study indicated that students have different attitudes towards all facets of curriculum. The highest level was rated as positive opinion on the objectives and the lowest level was rated as activities on the curriculum. In order to make the curriculum more efficient teachers suggested that more qualified learning materials should be prepared, allotted time for the lesson should be increased, the number of students in the classroom should be reduced and assessment tools should be provided for the teachers.

Key Words: Evaluation of curriculum, 4th grade Arabic curriculum.

Giriş

İnsanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı dildir (Aksan, 2000, s. 13). Dil, kişiler arasında iletişimi sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Diğer insanlarla ilişkilerimizde bize aracılık eden, sosyal bağlarımızı düzenleyen bir sistem olarak hayatımızın her safhasında mevcuttur. Son zamanlarda bilim ve teknolojiye hızlı gelişmelerin olması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kültürel ve ticari ilişkilerin artması, dış turizmin önem kazanması ve küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak günümüzde, insanların kendi dillerinden başka bir dili öğrenmesi ve kültürleri tanıması gereksinim haline gelmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), 2011, s. 1).

Dünyadaki iletişimin büyük bir hızla artması, başka bir ifadeyle küreselleşme hareketinin gelişmesi, yabancı dil bilmenin önemini ön plana çıkarmaktadır. Zira bir yabancı dile hâkim olmak, kişiye diğer insanları ve farklı kültürleri tanımasında, sosyal becerilerini daha ileri seviyelere taşımasında katkı sağlar.

Günümüzde dünya dilleri arasında önemli bir yer tutan Arapça, uluslar arası boyutta yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Arapça çok geniş bir kitle tarafından konuşulması ve konuşulduğu coğrafyanın stratejik öneme sahip olması bakımından günden güne daha da önemli hale gelmektedir. Birleşmiş Milletlerin kabul ettiği altı resmi dilden biri olan Arapça, dünyada yaklaşık 350 milyon kişi tarafından konuşulan önemli bir dildir.

Doğan (2000, s. 152), Arapçanın her çağda dünya dilleri arasında seçkin bir yere sahip olmasının kutsal ve dilsel anlatım gücüne sahip ve evrensel olma özelliklerinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Bu sebep ve gereksinimler doğrultusunda, Türkiye’de Arapça öğretimi yeni bir yaklaşımla ele alınmış, Avrupa Konseyi tarafından yabancı dil öğrenimi ve öğretimi konusunda getirilen standartlar kapsamında Diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni (OBM) ’nden yararlanılmıştır. OBM sadece Avrupa dillerini içermemekte, yaklaşık 40 dile çevirisi yapılarak dünya çapında dil öğretimine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Arap dünyasında da yabancılara Arapça öğretiminde OBM’den faydalanılmaktadır.

İlköğretim Arapça (4-8. sınıflar) Dersi Öğretim Programının 2012-2013 Öğretim Yılından itibaren 4 ve 5; 2013-2014 Öğretim Yılından itibaren 6, 7 ve 8. Sınıflarda uygulanması Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 26.09.2011 tarihinde kabul edilmiştir.

OBM’ye göre hazırlanan İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programı ile 8. sınıfın sonunda ulaşılmaya hedeflenen başarı düzeyi, temel dil kullanımı (A2) olarak belirlenmiştir. İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programı, 4 ve 5. sınıflar için haftada 3 ders saati, 6, 7 ve 8. sınıflar için 4 saat üzerinden toplam 648 ders saati olarak yapılandırılmıştır. (MEB, 2011, s. 2).

İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programı’nın Düzeyleri ve Saat Aralıklarını içeren tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programı’nın Düzeyleri ve Saat Aralıkları

Sınıf	Küresel Düzey	Alt Düzeyler	Saat Aralığı	Toplam
4	A1	A1.1	108	108
5		A1.2	108-216	108
6		A1.3	216-360	144
7	A2	A2.1	360-504	144
8		A2.2	504-648	144
Genel Toplam				648

Yeni öğretim programları uygulandıktan sonra hangi düzeyde başarılı olduğu konusunda bir yargıya varabilmek için iyi bir değerlendirme işleminin yapılması gerekmektedir.

Program değerlendirme kapsamlı, sistematik ve dinamik bir süreçtir (Kaya, 1997). Attkisson, Horowitz ve Sorensen (1978, s. 24)’e göre ise program değerlendirme, sistematik veri toplama ve analizine dayalı olup, bir programın başarısı, etkililiği, verimliliği ve yeterliği hakkında mantıksal kararlar verme sürecidir. Program değerlendirme kapsamlı, sistematik ve dinamik bir süreçtir (Kaya, 1997). Sistematik veri toplama ve analizini esas alan bilimsel araştırma süreçleri kullanılarak, geliştirilmiş olan bir programın; doğruluğu, gerçekliği, yeterliliği, uygunluğu, verimliliği, etkililiği, yararlılığı, başarısı ve yürütülebilirliği vb. herhangi bir özelliği hakkında karar verme süreci olarak da tanımlanabilir (Uşun, 2012, s. 10).

İletişimsel yaklaşıma göre hazırlanan İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programında, dilin asıl işlevi olan yazılı ve sözlü iletişimin sağlanması esas alınmıştır. Bu yüzden programda; Arapçanın kurallarına yoğunlaşmak yerine, bir iletişim aracı olarak kullanılmasına önem verilmiştir. Ayrıca program dâhilinde, öğretmen ve öğrencilerin herhangi bir konuyu daha sonraki konular içinde tekrar etmelerine olanak sağlamak için sarmal yapı benimsenmiştir.

Programda, ders programının içeriği hazırlanırken dil öğretiminde kullanılan program geliştirme yaklaşımlarının güçlü yönlerinden faydalanılmış ve karma bir yapı oluşturulmuştur. Söz konusu yaklaşımlar arasında yapısal, durumsal, konu odaklı, süreç/görev odaklı ve beceri odaklı yaklaşımlar yer almaktadır. Programda karma bir izlenim oluşturulmasının sebebi, Avrupa Dil Portfolyosu ile kolayca uyum sağlayacağı şeklinde açıklanmaktadır. Avrupa Dil Portfolyosu öğrencilerin iletişim becerilerini geliştiren tüm programları desteklemektedir. Avrupa Dil Portfolyosunun işlevi öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmeleri için daha çok sorumluluk üstlenmelerini sağlamaktır (M.E.B, 2006). Bu yüzden İlköğretim Arapça Dersi Öğretim programında dil ve çalışma becerilerine yer verilmiştir.

Ülkemizde İlköğretim Arapça dersi öğretim programı 2011-2012 öğretim yılında uygulamaya konmuştur. Uygulanan yeni programların etkililiği ve sağlamlığı konusunda yargıya verebilmek için düzenli bir değerlendirme işleminin yapılması gerekmektedir.

Bu amaçla 4. sınıf Arapça dersi öğretim programının etkililiğini öğretmen görüşlerine göre değerlendirmek bu araştırmanın temel amacıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıda verilen sorulara yanıt aranacaktır.

1. İlköğretim 4. sınıf İngilizce dersi öğretim programının;
 - a. kazanımlar
 - b. içerik
 - c. etkinlikler
 - d. araç gereçler ve
 - e. değerlendirme ögesine yönelik öğretmen görüşleri nedir?
2. Öğretmenlerin programla ilgili uygulama öncesinde bilgilenme düzeyi nedir?
3. Öğretmenlerin programın uygulanmasında karşılaştığı güçlükler nelerdir?
4. Öğretmenlere göre programın güçlü yönleri nelerdir?
5. Öğretmenlere göre programın zayıf yönleri nelerdir?
6. Öğretmenlerin programın geliştirilmesine yönelik önerileri nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma, Milli Eğitim Bakanlığı 4. sınıf Arapça dersi öğretim programına ilişkin öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Betimsel nitelik taşıyan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Örnekleme

Araştırma grubunu, Ankara ilinde 9 merkez ilçede (Altındağ, Çankaya, Etimesgut, Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Pirsaklar, Sincan, Yenimahalle) bulunan İmam Hatip Ortaokullarında görev yapan ve çalışmaya katılmayı kabul eden Arapça öğretmenleri oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada, ilköğretim 4. sınıf Arapça dersi öğretim programının uygulayıcısı olan öğretmenlerin programa ilişkin görüşlerini saptamak üzere görüşme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, standart bir görüşme formu hazırlanmıştır. Standartlaştırılmış görüşmenin temel amacı, her bir katılımcıya aynı soruyu sorarak, görüşmeciden kaynaklanan yanlılığı en aza indirmektir. Standart görüşmeyle elde edilen verilerin organize edilmesi ve yorumlanması daha kolay olmaktadır (Patton, 1987: 112-113). Görüşme formunun hazırlanmasında, programın öğeleri olan kazanım, içerik, etkinlik, araç gereçler ve değerlendirme ölçütü olarak alınmıştır (Ertürk, 1991: 52-95; Özçelik, 1992: 148-149; Demirel, 2003: 105-167; Senemoğlu, 1997: 400-401). Araştırmanın ilgili alt problemlerine yönelik olarak, öğretmenlere sorulabilecek olası sorular listelenmiş ve bu sorular içinde araştırmanın alt problemlerine en iyi hizmet eden sorular seçilmiştir. Hazırlanan taslak görüşme formu, program geliştirme ve nitel araştırma alanlarında çalışan uzmanların görüşlerine sunulmuş, yapılan dönüt ve düzeltmeler göz önüne alınarak görüşme formu biçimlendirilmiştir. Taslak görüşme formu araştırma kapsamı dışında olan bir grup üzerinde, soruların işlerliği ve amaca hizmet edebilirliği açısından test edilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme formunda 6 soru yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Görüşme ile elde edilen verilerin analizinde betimsel içerik analizinden yararlanılmıştır. Bu amaçla görüşmeden elde edilen veriler, araştırmanın problemi çerçevesinde belirlenen temalar doğrultusunda betimlenmiş ve bu betimlemeler yorumlanmıştır. Yorumlamada, öğretmenlerin programa ilişkin görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, öğretmenlerin görüşme sorularına verdiği cevapların analizinden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmanın bulguları; başlangıçta belirlenen

kazanımlar, içerik, etkinlikler, araç gereçler, değerlendirme, programla ilgili öğretmenlerin bilgilenme düzeyi, programın uygulanmasında yaşanan güçlükler, programın olumlu ve olumsuz yönleri ve programın geliştirilmesine yönelik öğretmen önerileri başlıkları altında sunulmuştur. Bulgularda okullarda görev yapan öğretmenlerin görüşleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar betimlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, öğretmenlerin görüşlerini yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Programın Kazanımlarına İlişkin Elde Edilen Bulgular Ve Yorum

Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin programın dil becerileri kapsamındaki kazanımlarına ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin çoğunluğunun dört dil becerisinin her birinin işlevlerini eşit şekilde kapsayan ve dil öğrenmeye teşvik edecek kazanımlara yer verilmesi gerektiğini vurguladıkları görülmektedir. Kazanımların daha eğlenceli ve öğrencilerin dikkatini çekecek şekilde verilmesi ve hedef grubun yaş ve gelişim dönemine uygun olarak basitleştirilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bununla birlikte kazanımların daha ulaşılabilir ve sayısının az olması gerektiği de görüşler arasındadır.

Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin programın dil becerileri kapsamındaki kazanımlarına yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...günlük konuşma becerisini geliştirici kazanımlara daha fazla yer verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Diyaloglar artırılmalı ve dinleme becerisi de daha ön plana çıkarılmalıdır. Dinleme ve konuşma becerilerine yönelik kazanımlar öğrencilerin daha fazla dikkatini çektiği için bu yöne ağırlık verilse daha iyi olacağı kanaatindeyim...”

“...kazanımlar daha ulaşılabilir, gerçekçi ve daha az olabilirdi. Biraz yoğun olduğunu düşünüyorum. Sayılarının azaltılması seviyeye daha uygun hale gelmesini sağlayacaktır. Konuşma ve dinleme yönündeki kazanımlara daha fazla ağırlık verilmeli...”

“...basit diyaloglar artırılarak konuşma becerisine ağırlık verilebilir. Öğrenci dili konuşabildiği yani kullanabildiğini görünce öğrenmeye çok daha açık oluyor, bu da dersten daha çok zevk almasını sağlıyor...”

“...kazanımların sırası ve sayısı gözden geçirilmeli. Biraz daha basit ve yalın olmalı diye düşünüyorum. Konuşma ve dinleme ile ilgili kazanımların yetersiz olduğunu düşünüyorum. Dört beceriye eşit şekilde yoğunlaşılması...”

Araştırma grubundaki öğretmenlerin kazanımların sayısının fazla olduğu yönündeki görüşleri öğretmenlerin konuları belirlenen süre içerisinde bitirmekte güçlük çektiği yönünde yorumlanabilir. Derse ayrılan sürenin yetersiz olması öğ-

retmenlerin kazanımları gerçekleştirilmesinde belirleyici olmuş olabilir. Dinleme ve konuşma becerilerini yeterli bulmamaları bu becerilere istedikleri ölçüde zaman ayıramamalarından dolayıyla kazanım sayısının fazla olmasından kaynaklanmış olabilir.

Programın İçeriğine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Araştırma grubunda yer alan öğretmenler içeriğin zenginleştirilmesinin, örneklerin artırılmasının ve görsel materyallere daha fazla yer verilmesinin gerekliliğini belirtmişlerdir. Konularda örnek sayısının az olduğunu, konuların anlatımında ek materyale ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Oyun, etkinlik, diyalog, alıştırmaya ve okuma parçalarının artırılarak öğrenmenin daha eğlenceli ve kalıcı hale getirilmesinin önemini vurgulamışlardır. Konuların öğrencilerin seviyesine göre biraz ağır olduğunu, içeriği zaman zaman sıkıcı ve tekdüze bulduklarını ifade ederek; içeriğin gerçek hayatla daha fazla bağdaşım içinde olması gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin programın içeriğine yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...içerikte eksiklikler var. Metinlerin daha fazla zenginleştirilmesi gerekiyor. Alıştırmalara daha fazla yer verilebilir...”

“...içeriğin 4. sınıf düzeyine uygun olmadığını düşünüyorum. Çok fazla gereksiz bilgi var. Konular öğrencinin çevresiyle ilgili olmalı ve dikkatini çekmeli. Günlük yaşam konularından oluşan bir içerik hazırlanabilir...”

“...programın içeriğinin daha zengin olması öğrenciyi öğrenmeye teşvik edecektir. İçeriğin zayıf olması ders kitabının belirlenen zamandan daha önce bitmesine neden oluyor...”

“...arapçayla ilk kez bu yıl tanıştıklarını düşünecek olursak bu dili sevmeleri ve eğlenceli bulmaları için içeriğin daha çok oyun ve etkinliklerden oluşması gerektiğini düşünüyorum. Direk bilgi vermek öğrenciyi sıkıyor ve öğrenmeyi de engelliyor...”

İçerikle ilgili olarak öğretmenlerin en çok vurguladıkları konunun içeriğin zenginleştirilerek öğretimin daha eğlenceli hale getirilmesi yönünde çalışmaların gerekliliği olduğu görülmektedir. Öğrencilerin ilk kez Arapça öğreniyor olması ve bu yaşta bilgilerin kalıcılığı sağlamak için çok fazla tekrar yapmanın, oyunlar ve görsellerle zenginleştirilmiş bir içeriğin gerekliliği öğretmenlerin pekiştirme etkinliklerine ihtiyaç duymasının sebebi olabilir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin içeriğin gerçek hayatla bağdaşım içinde olması gerektiği yönündeki görüşleri de konular arasındaki bağlantıyı sağlamak amacıyla önerilmiş olabilir.

Programın Etkinliklerine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Her iki sınıfın Arapça dersine giren öğretmenler benzer şekilde örnek sayısının artırılması konusunda görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin görüşleri etkinlik sayısını yeterli bulmadıkları ve öğrencilerin dikkatlerini çeken türde etkinliklere, oyunlara ve basit alıştırmalara yer verilmesi gerektiği yönündedir. Etkinliklerin artırılması ve etkinlik CD'lerinin hazırlanması gerektiğini ve bunu yaparken sınıf mevcutlarının göz önüne alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin programın etkinliklerine yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...etkinliklerde alıştırmalara daha fazla yer verilmelidir. Etkinlikler içinde karşılıklı diyalogların yetersiz olduğunu düşünüyorum. Kelime öğretimini hedefleyen etkinliklerin artırılmasını faydalı buluyorum...”

“...dilin günlük yaşamda kullanımına ilişkin yeterince örnek içermediğini düşünüyorum. Uygulamalar, oyunlar ve yarışmalarla ders daha eğlenceli hale geliyor ve daha öğretici oluyor. Bol cd gösterimi, vizyonel, çocukların dikkatini çekecek renkli kitap ve görsellerle etkinlikler zenginleştirilmeli...”

“...etkinliklerin açıklama kısmı kısa tutulmuş. Programın sonunda verilen etkinlik örnekleri güzel ancak daha da zenginleştirilmeli. Öğrenciler oyun ve etkinlik ağırlıklı çalışmayı seviyor...”

Öğretmenlerin etkinliklerin çeşitliliğinin ve sayısının artırılmasına ilişkin görüşleri konuları çok yönlü pekiştirme ihtiyacı içinde olduklarının bir göstergesi olabilir. Bununla birlikte daha fazla örneğe ihtiyaç duymaları öğrenilen basit yapıların ve kelimelerin çabuk unutulmasından kaynaklanan durumu telafi etmek amaçlı olduğu düşünülmektedir.

Programın Araç Ve Gereçlerine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Araştırma grubunda yer alan öğretmenler programın araç ve gereçlerinin zamanında ellerine ulaşmadıklarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte araç- gereçlerin zenginleştirilmesi ve bu yolla programın desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle işitsel ve görsel materyallerin eksikliği üzerinde durmuşlardır. Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin programın araç ve gereçlerine yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...okul ortamında donanım çok yetersiz. Yardımcı kitap görsel, işitsel ve yazmaya yönelik materyallerle desteklenmeli...”

“..kitaplar zamanında elimize ulaşmadı. Kitabın içeriğinin zengin olmayışı da işimi zorlaştırdı..”

“..öğrencilerin dinleme ve konuşma becerilerini artırmaya yönelik etkinlikler, CD vb. araç gereçler eklenebilir. Resimli bir sözlük ayrıca hazırlanabilir..”

“..kullanılan araç ve gereçler zenginleştirilmeli. Kitabın sözlük kısmı oldukça zayıf kalmış, geliştirilebilir..”

Görüşme formları incelendiğinde, ders araç gereçlerinin öğretmenlerin eline zamanında ulaşmayı en büyük problem olarak dikkat çekmektedir. İkinci sırada yer alan problem ise öğretmenlerin daha çeşitli materyallere ihtiyaç duymalarıdır. Bunun sebebi hali hazırda bulunan araç gereçlerin ders öğretiminde yeterli olmaması ya da öğretmenlerin çeşitlilikle birlikte daha kalıcı bir öğrenme sağlayacakları yönündeki inançları olabilir.

Programın Ölçme Ve Değerlendirmesine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Programın ölçme ve değerlendirme boyutuna yönelik olarak araştırma grubunda yer alan öğretmenler ölçmenin yalnızca test tekniğiyle ya da yazma yoluyla değil test dışı tekniklerle de yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra kitapta pekiştirici sorulara daha fazla ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin programın araç ve gereçlerine yönelik görüşleri aşağıda sunulmuştur.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“..ölçme ve değerlendirme testten ibaret. Bu durum gözden geçirilerek konuşma ve yazmaya yönelik sorular da hazırlanmalı..”

“..ölçme ve değerlendirmede tek düze uygulama sıkıcı oluyor. Sıkıcılıktan kurtarmak ve yöntemi zenginleştirmek gerekiyor..”

“..ölçme ve değerlendirmeye ilgili ünite sonundaki konu tekrarları dışında hiçbir kaynağın olmadığını düşünüyorum. Programın ölçme ve değerlendirme bölümü yeterince açıklayıcı değil. Örneklerin artırılması gerekir..”

Öğretmenler ölçme ve değerlendirme boyutuna yönelik olarak programda yeterince ölçme yönteminin olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu bulgunun, öğretmenlerin öğrencide dört dil becerisini birden ölçmek ve değerlendirmek ihtiyacından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Programın Bilgilenme Düzeyine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin tamamı programla ilgili bilgilenmediklerini bildirmişlerdir.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“..bilgilendirilmedim. Birçok şeyi kendi çabalarımızla anlamak zorunda kaldık. Yeni bir program olduğu için bilgilendirme daha iyi olabilirdi. Programın gerekli şekilde tanıtılmadığını ve dönütler alamadığımı düşünüyorum..”

“..hiç haberim olmadı..”

“..kendi çabamla internette edinebildiğim bilgiler oldu..”

“..hiç. Bu seminer daha evvel yapılmalıydı..”

Öğretmenler programla ilgili bilgilendirme aşamasının hiç gerçekleşmediği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu durum öğretmenlerin programı kendi çabalarıyla öğrendiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Programın Güçlü Yanlarına İlişkin Bulgular Ve Yorum

Öğretmenler programın güçlü yanlarına ilişkin görüşlerini programın öğrenci seviyesine uygun, basit ve sınıf içinde uygulanabilir olması şeklinde belirtmişlerdir. Bununla birlikte kazanımların sınıf seviyesi ile paralel ve iyi belirlenmiş olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenler programın güçlü yanlarına yönelik görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

“..kazanımlar öğrencilerin seviyesine ve ihtiyacına uygun olarak iyi ifade edilmiş. Araççayı ilk kez öğrenecekleri göz önüne alındığında en alt basamaktan başlaması isabetli olmuş..”

“..programın güçlü yönü dil öğretiminde önemli olan dört temel dil becerisine kazanımlarda gerektiği kadar yer verilmiş olması. Bunun dışında içerik v etkinlikler çok zayıf kalmış..”

“..bence birçok yönden eksikleri olan bir program. Öğrencinin seviyesine uygun olması ve ilk başlayanlar için hazırlanmış olması tek iyi yanı olabilir..”

“..kazanımlar bence en güçlü yönü..”

“..çok fazla yeterli bulduğum bir yanı yok programın. Bununla birlikte kazanımlar iyi ifade edilmiş..”

Öğretmenler programın kazanımları ve öğrenci seviyesine uygunluğu açısından güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşın programın diğer yönlerine ilişkin eksiklikler olduğu yönündeki görüşleri programı bir bütün olarak değerlendirdiklerinin ve kazanımların tek başına amaca hizmet etmeyeceğini düşündüklerinin bir göstergesi olabilir.

Programın Zayıf Yanlarına İlişkin Bulgular Ve Yorum

Araştırma grubunda yer alan öğretmenler, programda aktivitelere daha fazla yer verilmesi gerektiği, ders materyallerinin yeterli olmadığı, yazma, konuşma ve dinleme etkinliklerinin yetersiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Programın

içeriğinin daha eğlenceli olması gerektiğini söylemiş; programın ölçme ve değerlendirme boyutuna yönelik yeterince örnek içermediğini ve tekdüze kaldığını belirtmişlerdir. Öğretmenler programın zayıf yanlarına ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...öğrencilerin dinleme ve konuşma becerilerine yönelik neredeyse hiçbir şey yok. Öğrencilerin yaşına uygun Arapça oyunların bulunduğu bir öğretmen kitabı eklenebilir. Kitabın sözlük bölümü oldukça yetersiz...”

“...içeriğin ve etkinliklerin yetersiz oluşu...”

“...etkinliklerin yetersiz sayıda olması ve tekrarlar az olması zayıf yönü. Oyun ve şarkılar daha fazla olmalı ve etkinlikler kolaylıkla uygulanabilmeli. Örnekler öğrenciler için yetersiz kalıyor. Daha fazla örnek eklenmeli...”

Öğretmenlerin programın zayıf yönlerine ilişkin görüşlerinin büyük oranda etkinliklerin yetersiz kaldığı yönünde olduğu görülmektedir. Öğretmenler, programın eğlenceli aktivitelerle, CD ve görsellerle zenginleştirilmesi gerektiği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Bu durum, hedef öğrenci kitlesinin yaşının küçük oluşu ve gelişim dönemi itibarı ile oyun çağında olmaları ve bu dönemde oyun ve etkinliklerle daha eğlenceli ve kalıcı bir öğrenmenin yapılacağı düşüncesinden kaynaklanıyor olabilir.

Programın Uygulanmasında Yaşanan Güçlüklerle İlişkin Bulgular Ve Yorum

Öğretmenlerin uygulamada karşılaştıkları en büyük güçlükler ders araç gereçlerine vaktinde ulaşamama, sınıflarındaki teknik donanımın yetersizliği, programın içeriğinden kaynaklanan güçlükler, ders materyalinde bulunan hatalar ve sınıfların kalabalık olması şeklinde sıralanmaktadır. Öğretmenler programın uygulanmasına yönelik güçlükleri aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...sınıf mevcudunun kalabalık olması, öğrenciler arasındaki akademik başarı farkının fazla olması, 21 yılın ardından ilk defa Arapça öğretmenliği yapmak, programı uygularken zorlanmama neden olan etkenler olmuştur...”

“...programdaki kazanımlarla İmam Hatip Ortaokul 4. Sınıflara 2012-2013 Eğitim-Öğretim yılında gönderilen ders materyalinin örtüşmemesinden dolayı sıkıntı çekiyorum. Ders materyalinde etkinlik ve bilgiden çok dil bilgisine yer verilmiş; dili kullanırken Türkçe düşünülüp Arapça kurulmuş cümleler ve birçok hata bulunmaktadır. Hataları düzeltmek oldukça zamanımızı almakta ve programı uygularken ders materyali ile çelişki içinde bulunmaktayız...”

“...dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeye yönelik içeriğin yetersiz oluşu bu konuda kendi çabalarımla takviye yapmak zorunda kalmak beni zorluyor. Derse hazırlanma sürecim uzuyor...”

Öğretmenler uygulamada yaşadıkları güçlükleri genel olarak ders materyaline ulaşamamak, materyalde bulunan hatalar ve programdan bağımsız olarak sınıfların mevcudu ve teknik donanım olarak bildirmişlerdir. Bu eksikliklerin programı uygulamada öğretmenleri negatif yönde etkiliyor olması öğrenci ve öğrenme ortamı açısından da olumsuz bir durum olarak nitelendirilebilir.

Programın Geliştirilmesine Yönelik Öğretmen Görüşlerine İlişkin Bulgular Ve Yorum

Öğretmenler programa yönelik önerilerini programın zaman açısından yoğun olması sebebiyle içeriğin sadeleştirilerek hafifletilmesi, etkinlik ve alıştırmalara daha fazla yer verilmesi ve öğrenci seviyesine daha uygun hale getirilmesi şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenler programın geliştirilmesine yönelik görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

4. sınıf Arapça dersi öğretmenleri görüşlerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir.

“...öğretim programı, seçmeli Arapça dersi haftada 2 saate göre hazırlanmış bir program. Haftada 2 saat için oldukça yoğun olduğunu düşünüyorum. Program ancak İmam Hatip Liselerinde 4 ders saatinde rahatlıkla uygulanabilir. Bir diğer problem, programla ders kitabı ve çalışma kitabının örtüşmemesi. Kazanımları ders ve çalışma kitapları asla karşılamıyor. Her iki kitap birbiriyle dengeli gitmiyor. Çalışma kitabında etkinliklere yeterince yer verilmemiş. Sayfalarda gereksiz boşluklar var. Hem ders kitabı hem de çalışma kitabı çok yetersiz...”

“...kitaptaki diyaloglar artırılmalı, eşleştirme türü alıştırmalara ve resimli etkinliklere daha fazla yer verilmeli...”

“...içeriğin sadeleştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Kıyafet, yiyecek- içecek, aile vb. konularda kullanılmış olan kelimeler bu yaş seviyesi için fazla...”

Öğretmenlerin önerilerinin, dile getirdikleri güçlüklerle ve yaptıkları eleştirilerle tutarlı olduğu görülmektedir. Bu durum öğretmenlerin, öğrencilerin ve kendi ihtiyaçlarının farkında olduğunu ve çözüm ürettiğini göstermektedir. Bu anlamda öğretmenlerin önerilerinin programın iyileştirilmesi aşamasında dikkate alınmasının katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın probleminden elde edilen bulgularda öğretmenlerin, İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının boyutlarına yönelik hem olumlu hem olumsuz görüş bildirdikleri görülmektedir.

Programın kazanım boyutuna yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin kazanımlara ilişkin tutumlarının, programın diğer boyutlarına göre daha olumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kazanımların yoğun ve sayılarının fazla olması, konuşma ve dinleme becerilerini kapsayan kazanımların yetersizliği, dört dil becerisine eşit şekilde yer verilmemiş olması en sık tekrarlanan görüşler arasında sayılmaktadır.

İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının içerik boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, içeriğin bilgi yoğunluğunun fazla; oyun, etkinlik, diyalog, alıştırma ve okuma parçalarının az olması ve içeriğin bu yönde zenginleştirilmesi yönündeki görüş en çok tekrarlanan görüş olmuştur. Örneklerin yetersizliği ve içeriğin tekdüzeligi de öğretmenlerin üzerinde durdukları diğer maddelerdir.

İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının etkinlik boyutuna ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde, en sık tekrarlanan görüşün etkinlik sayısının artırılması yönünde olduğu görülmektedir. Dört temel dil becerisinin etkinliklere eşit şekilde dağıtılmadığı, dinleme ve konuşmaya yönelik etkinliklere ihtiyaç duyulduğu da öğretmenlerin sık bildirdikleri görüşler arasındadır. Etkinliklerin oyun, şarkı, tekerlemelerle daha eğlenceli hale getirilmesi yönünde beklentiler belirttikleri görülmektedir.

İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının araç- gereçlerine ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde frekansı en yüksek olan önerinin 'Araç gereçlerin sayısının artırılması' olduğu görülmektedir. 'Akıllı tahtalar için araç gereç geliştirilmesi', 'Öğretmen kitabının geliştirilmesi' ve 'Film, çizgi film, resimli slaytlat, cdler eklenmesi' sırasıyla en çok tekrarlanan önerilerdir.

İlköğretim 4. Sınıf Arapça dersi öğretim programının ölçme araçlarına yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde soru sayısının azlığı ve test dışı tekniklerin yetersiz oluşu frekansı en yüksek maddelerdir. Konuşma ve yazma etkinliklerinin artırılması ise öneriler arasında sıkça ifade edilmektedir.

Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin tamamı programla ilgili bilgilendirilmediklerini bildirmişlerdir.

Öğretmenler programın güçlü yanlarına ilişkin görüşlerini programın öğrenci seviyesine uygun, basit ve sınıf içinde uygulanabilir olması şeklinde belirtmişlerdir. Bununla birlikte kazanımların sınıf seviyesi ile paralel ve iyi belirlenmiş olduğunu dile getirmişlerdir.

Araştırma grubunda yer alan öğretmenler, programda aktivitelere daha fazla yer verilmesi gerektiği, ders materyallerinin yeterli olmadığı, yazma, konuşma ve

dinleme etkinliklerinin yetersiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Programın içeriğinin daha eğlenceli olması gerektiğini söylemiş; programın ölçme ve değerlendirme boyutuna yönelik yeterince örnek içermediğini ve tekdüze kaldığını belirtmişlerdir.

Öğretmenlerin uygulamada karşılaştıkları en büyük güçlükler ders araç gereçlerine vaktinde ulaşamama, sınıflarındaki teknik donanımın yetersizliği, programın içeriğinden kaynaklanan güçlükler, ders materyalinde bulunan hatalar ve sınıfların kalabalık olması şeklinde sıralanmaktadır.

Öğretmenler programa yönelik önerilerini programın zaman açısından yoğun olması sebebiyle içeriğin sadeleştirilerek hafifletilmesi, etkinlik ve alıştırmalara daha fazla yer verilmesi ve öğrenci seviyesine daha uygun hale getirilmesi şeklinde belirtmişlerdir.

Araştırmadan elde edilen bulgular İlköğretim 4. sınıf Arapça dersi öğretim programının kazanım, içerik, etkinlikler, araç-gereçler ve ölçme ve değerlendirme boyutlarında eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Programın, belirlenen bu eksiklikler doğrultusunda gözden geçirilmesi ve bu eksikliklerin tamamlanmasıyla sonraki yıllarda daha verimli bir şekilde kullanılabileceğini söylemek mümkündür. Programa yönelik düzenlemelerin yapılmasına öncelikli olarak program tasarımının gözden geçirilmesiyle başlanmalıdır. Öğretmenlerin program tasarısını doğru algılayamamaları ve programa yönelik hizmet içi eğitimin yeterli düzeyde olmaması programın uygulanmasında güçlükler sebeptir.

Becerilere yeterince zaman ayrılabilmesi ve gruplar arası bireysel farklılıkların en aza düşürülebilmesi için programın öğrencilerin düzeyine uygun bir hale getirilmesi ve konu yoğunluğunun azaltılması gerekmektedir. Daha hızlı öğrenen öğrenciler için ek öğrenme materyalleri sağlanabilir.

Programın kazanımlarının yeniden düzenlenmesi ve etkinliklerle ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Arapça dersine farklı branşlarda öğretmenlerin girdiği de düşünüldüğünde böyle bir uygulama öğretmenlere rehberlik edebilir.

İçerik ögesinde ise dilin günlük yaşamda nasıl kullanılabilmesine ilişkin örnek sayısı artırılmalıdır. Öğrencilerin öğrendikleri konularla ilgili görsel videolar hazırlanabilir. Öğretmenler içerikteki ünitelerin birbirini pekiştirir nitelikte olması ve öğrencinin ilgisini çekebilecek şekilde hazırlanması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu bağlamda öğrencilerin ilgisini artırmak için bir karakterin farklı günlük yaşam ortamlarındaki konuşmalarına yer verilebilir.

Programda etkinlik örnekleri ve etkinliklere yönelik yeterince açıklama yer almaktadır. Öğretmenlerin kullanabilecekleri çok çeşitlilikte etkinliklerin programla birlikte sunulması yarar sağlayabilir. Programa ünitelere yönelik olarak hazırlanmış bir etkinlik kitapçığı eklenebilir.

Programda öğretmenlerin dil öğretme sürecinde kullanabilecekleri araç ve gereçler sıralanmıştır. Öğretmenlerin en temel ders malzemeleri olan CD'ye geç

ulaştıkları, hiç ulaşamadıkları ya da kendi olanaklarıyla ulaştıkları düşünülürse bu araç ve gereçlerin sağlanması konusunda sorun olduğu oldukça açıktır. Öğretmenlere, dinleme becerilerine ilişkin kazanımların gerçekleştirilebilmesi için gerekli teknik donanımın sağlanması gerekmektedir. Bu yaş grubundaki öğrencilerin bilgiyi somutlaştırabilmesi için öğretilen konunun görsellerle desteklenmesi çok önemlidir. Etkili bir dil öğretim süreci için öğretmenlere bu malzemelerin sağlanması gerekmektedir.

Programın ölçme ve değerlendirme boyutuna yönelik dört dil becerisini ölçen sınavlar program tasarımına eklenmelidir. Süreç değerlendirmesinin yanı sıra öğrencilerin ne kadar öğrendiğiyle ilgili somut verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yaş grubuna uygun dört dil becerisini ölçen uluslararası sınavların hazırlandığı bilinmektedir. Ünitelere yönelik değerlendirme ve yılsonu düzey belirleme sınavları yapılarak öğrencilerin eksiklikleri belirlenebilir. Öğrenciler için hazırlanacak bir dil gelişim dosyasına öğrencilerin sözcük, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerine ilişkin gelişimleri kaydedilebilir. Bu dosyalar kademler arası geçişte kullanılabilir. Öğrencilerin başarılarına yönelik somut veriler program geliştirme uzmanlarının daha gerçekçi hedefler belirlemede katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2000), "*Türkçenin Sözcük Varlığı*", Ankara: Engin Yayınevi.
- ATTKISSON, C.C., HOROWITZ, M.J. ve SORESENSEN, J.E. (1978). "*Evaluation of Human Service Programs*", N. Y. : Academic.
- DOĞAN, C. (2000). Yabancı Dil Olarak Arapça Öğretiminde Öğrenim-Öğretim Konusu Ve Aracı Olan Dil Orijinli Sorunlar ve Çözüm Yolları. *Ekev Akademi Dergisi*, II ,3: 56-57.
- ERTÜRK, S. (1991). "*Eğitimde program geliştirme*". Ankara: Meteksan Yayınları.
- KAYA, Z. (1997). Eğitimde program değerlendirme sürecinin temel işlemleri. *Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitim Dergisi*, V,5: 59-72.
- MEB, (2011). *İlköğretim Arapça Dersi Öğretim Programı* (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). Ankara: Talim Terbiye Kurulu.
- ÖZÇELİK, D.A. (1992). *Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemi)*. Ankara: ÖSYM Yayınları.
- PATTON, M.Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. California: SAGE Publications, Inc. Neyburn Park.
- SENEMOĞLU, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 10.11.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Sahalar (Yakutlar)'la İlgili Türkiye'de Yapılan Çalışmalar

Sakhas (Yakut's) With Relevant Studies In Turkey

Yrd. Doç. Dr. Murat ERSÖZ *

Öz

Sibirya'da Rusya Federasyonu'na bağlı federe devletler içinde; Sahalar, Altaylar, Hakaslar, Tuvalar, Dolganlar ve Şorlar başta olmak üzere Türkçe konuşan neredeyse ondan fazla akraba topluluk yaşamaktadır. Farklı bilimsel disiplinlere yüzyıllardır araştırma konusu olan Sibirya'nın Türk dilli milletleri arasında en kalabalığı Sahalardır. Özellikle yabancı kaynaklarda Yakut diye adlandırılıp böyle tanıtılan bu Türk kökenli toplumunun nüfusunun çoğu, Rusya Federasyonu'na bağlı Saha (Yakut) Özerk Cumhuriyeti sınırları içerisinde hayatlarını sürdürmektedir. Bu makalede, Sibirya'nın en kalabalık Türkçe konuşan söz konusu halkıyla ilgili ülkemizde yapılan öncü çalışmalar kronolojik bir sırayla değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Saha (Yakut), Türkiye, Rusya Federasyonu, Türkoloji.

Abstract

Among the nations in the Siberia in the Russian Federan, there are more than ten neighbouring countries speaking Turkic languages including the Sakhas, Altais, Khakass, Tuvans and Dolgans and Shors. Among the Turmic speaking nations of Siberia which have been a subject of study to different scientific disciplines for centuries, the Sakhas are the most crowded nation. Most of the population of this society, which is of Turkish origin and which is mentioned as the Yakuts in foreign sources live in the Sakha (Yakut) Autonomous Region of the Russian Federation. In

* Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, merso@ gmail.com

this article, pioneer studies in Turkey about the Sakhas will be studied in chronological order.

Key Words: Sakha (Yakut), Turkey, Russian Federation, Turcology.

Coğrafi olarak Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunan Sibirya, yaklaşık 13 milyon km²lik büyüklüğü, yer altı ve yerüstü zenginlikleri ile kültürel hususiyetleri dikkat çeken bir bölgedir. Çağrışımlarıyla insanları zaman zaman korkutabilir ancak sahip olduğu büyüklük, hayatla ilgili somut ölçülerimizin sınırlarını zorlar. Nüfus yoğunluğu değerlendirildiğinde karşımıza çıkan oranlar dünyanın pek çok bölgesine nazaran oldukça düşüktür. Bu uçsuz bucaksız topraklarda, Sahalar, Altaylar, Hakaslar, Tuvalar, Dolganlar ve Şorlar başta olmak üzere neredeyse ondan fazla Türk dilli halk yaşamaktadır¹. Farklı bilimsel disiplinlere yüzyıllardır araştırma konusu olan Sibirya'nın Türk dilli milletleri içerisinde en kalabalığı Sahalardır. Özellikle yabancı kaynaklarda Yakut diye adlandırılıp tanıtılan bu Türk toplumunun nüfusunun çoğu, Rusya Federasyonu'na bağlı Saha (Yakut) Özerk Cumhuriyeti sınırlarında hayatlarını sürdürür. Çetin kış koşulları, savaşlar, salgın hastalıklar ve dönemsel siyasi gelişmelerden kaynaklı sosyal politikaların güçlü etkisi altında dillerini, yazılı ve sözlü kültürlerini en önemlisi de varlıklarını devam ettirmeyi öğrenen bu halkın nüfusu hemen hemen 450.000'dir. Sahalar (Yakutlar), Sovyet coğrafyasında ve gelişmiş pek çok batılı ülkede çeşitli düzeylerde bilimsel çalışmalara konu olmuştur. Fakat günümüze kadar yapılan araştırmaların, yazımızın odağındaki bu kadim halkın kültürel, edebî ve dilbilimsel zenginliğini bütün ayrıntısıyla yansıttığını söylemek mümkün değildir. Ülkemizde de kitap, makale, bildiri, tanıtma ve bilimsel tez gibi farklı özelliklere sahip yayımlara konu olmuşlardır. 90'lı yıllarda değişen dünya siyasi ortamının somut bir sonucu olarak ortaya çıkan Türk dünyası gerçeğiyle aniden ve hiç hazırlıksız karşı karşıya kalmamızdan dolayı genel anlamda Türkçe konuşan topluluklarla özelden de Sahalarla ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda nitelik ve nicelik bakımından yeterli seviyeye ulaşamadığımız söylenebilir. Yazımızda, Sibirya'nın en kalabalık Türkçe konuşan söz konusu halkıyla ilgili ülkemizde yapılan araştırmaların en etkilileri; yayımlanma tarihine dikkat edilmeye çalışılarak değerlendirilmiştir.

Yakutların sözlü ve yazılı kültür geleneği ile dil zenginliklerinin korunmasında ve yaşatılmasında büyük katkısı olan "Über Die Sprache Der Jakuten"² adlı çalışma XIX. yüzyılın ortasında yayımlanmıştır. Bu önemli gelişme, Asya'nın uzak bir köşesinde, zorlu kış şartlarının altında övgüye değer bir hayat süren, ama dünya ölçüğünde hak ettikleri kadar tanınmayan, bu arı ve zengin dilli halkın karşılaştığı en talihli durumlardan biri olur. Otto N. Böhtlingk'in hazırladığı bu eser, Yakut dili-

¹ Sibirya Türklerinin geneliyle ilgili geniş kaynakça için bk.: ARIKOĞLU, Ekrem, (2006), "Türkiyede Sibirya Çalışmaları", Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Ankara S. 21, s. 7-24.

² BÖHTLINGK, Otto N. (1851), Über Die Sprache Der Jakuten, St. Petersburg.

nin çağdaş anlamdaki ilk grameri ve sözlüğüdür. Bu çalışmanın sağladığı olanakla Saha edebiyatının ilk edebî eseri olarak kabul edilen A. Y. Uvarovskay'ın "Ahtınlr"ı okuyucuya ulaşma fırsatı yakalar. "Über Die Sprache Der Jakuten"ın yazıldığı dönemde hemen hemen hiçbir Türk dilli halk, bu kalitede ve hacimde bir gramere henüz sahip değildi. Böhtlingk'in bu çalışması, müstesna yerini, günümüzde de korumaktadır. Türkçeyle Yakutça arasındaki ortaklıklara ilk defa dikkat çeken bu eser, Türkolojinin klasikleri arasına girmiştir³. Bu toplum için diğer bir şans da, E. K. Pekarskiy'nin hazırladığı "Slovar Yakutskogo Yazıka"dır⁴. Bu çalışmayla ilgili değerlendirmelerimizi yazımızın ilerleyen bölümlerine bıraktık. Pekarskiy; öncelikli olarak Yakutçanın kelime hazinesinin dolaylı olarak da genel Türkçenin kelime kadrosunun tespit edilmesinde, kıymeti tartışılmaz bir görev üstlenmiştir. Onun madde başındaki folklorik kökenli kelimeleri ayrıntılı olarak açıklaması ve Yakut sözlü anlatılarından örnek cümleler vermesi, özellikle eski Türk dini ve inançları üzerine çalışanlar için büyük önem taşımaktadır. O, Yakutlar arasında tespit ettiği bu eşsiz zenginliği yazıya geçirmekle Türklük bilimine katkı sağlamıştır. Pekarskiy'nin çalışmaları sayesinde Sahalar dünyanın değişik bölgelerinde yapılan filolojik ve folklorik araştırmalara daha çok konu edilmiştir. Öncü karaktere sahip bu iki bilimsel yayım, nicelik olarak küçük olan bu Sibiryalı halkının üzerine ilmî dikkatlerin çevrilmesinde önemli roller üstlenir. Bu iki değerli insana kusursuzca hizmet eden, bazılarının adını sanını bildiğimiz, bazıları hakkında ise hiçbir bilgi ve kaydın olmadığı, kimi profesyonel kimisi de gönüllü çalışan Yakutları anmadan geçmek, onların bıraktığı hazineler karşısında saygısızlık olur.

Türkiye'de Sahaların doğrudan konu olduğu ilk çalışmalar, cumhuriyetin kuruluş yıllarında başlamıştır. Pekarskiy'nin hazırladığı "Yakut Dili Sözlüğü"nın Türkçeye çevrilmesi bu dönemin en dikkat çeken gelişmesi olarak kabul edilebilir. E. K. Pekarskiy; 1881-1905 arasında, yaklaşık çeyrek asır yaşadığı topraklarda topladığı dil ve folklor malzemesine dayanarak çok önemli bir eser meydana getirir. Bu yapıt, Rus İlimler Akademisi tarafından 1905-1930 arasında toplam on üç fasikül olarak basılan, orijinal adıyla, "Slovar Yakutskogo Yazıka"dır. Bu kıymetli sözlük, bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle Türk Dil Kurumu tarafından oluşturulan bir heyete, Rusçadan Türkçeye tercüme ettirilir. Bu heyet; Abdülkadir İnan, Ahmet Caferoğlu, Reşit Rahmeti Arat gibi ünlü Türkologların da bulunduğu Rusçayı anadili seviyesine yakın bir derecede bilen on sekiz kişiden oluşturulmuştur. Kuruldakiler, Atatürk'ün bu isteğini sekiz ay boyunca gayretli ve çok titiz bir şekilde çalışıp yerine getirirler. Ortaya çıkan çalışmanın orijinali, Türkiye Türkçesinin harf dizilişine göre sıralanıp Atatürk'e sunulur⁵. Gazi Mustafa Kemal, İnan tarafından kendisine takdim edilen bu büyük çalışma üzerinde, etimoloji denemeleri yapar.⁶ Türk Dil Kurumu, sözlüğün A-M maddelerini oluşturan bölümünü,

³ Pekarskiy, E. K. (1954), Yakut Dili Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yay. İstanbul, s. 4.

⁴ Pekarskiy, E. K. (1959), Slovar Yakutskogo Yazıka, SSSR Akademiya Nauk Yay., St. Petersburg, C. I, C. II, C. III.

⁵ Bu çalışmanın orijinalini görmek için, Anıtkabir Komutanlığı Atatürk özel kitaplığına bakılabilir.

⁶ Bu çalışmaları görmek isteyenler, Ankara Türk Dil Kurumu Kitaplığı kataloğu, Etüt 159 yer numarasıyla kayıtlı evraka bakabilirler.

birinci cilt olarak 1945'te İstanbul'da yayımlar. Bu cilt, sözlüğün yaklaşık yüzde kırkını meydana getirmektedir. Geri kalan kısımlar, basılamamıştır. Yakut ve Türk bilim adamlarından oluşan bilimsel heyet, sözlüğün belirtilen çevirisini, tekrar ele alıp modern baskı tekniklerinden de yararlanarak yayıma hazırlasa iki akraba toplum arasındaki kültürel işbirliği daha güçlü bir şekilde devam edebilir. Güç şartlar içindeki yeni Cumhuriyetin oldukça mütevazı imkânlarla başlattığı bir projenin tamamlanması, Saha (Yakut) alanında uzman folklorist ve filologların yetişmesine katkıları sağlayacağı muhakkaktır. Böylelikle Yakutça ile Türkçenin kelime kadrosu ortaklıkları karşılaştırılıp kültürel farklılaşmalar veya benzerlikler daha kolay saptanabilir.

E. K. Pekarskiy'nin adı geçen sözlüğünün Türkçeye çevrilip ilk cildinin basılmasından 1990'ların ortalarına kadar geçen zaman diliminde, Yakutların işlendiği müstakil kitap türünde bilimsel yayım, ne yazık ki üretilememiştir. Sibiry'a'nın bu süre içerisinde Türk araştırmacıların dikkatini çekmediğini söylemek yanlış olur. Bu dönemde sadece farklı uzmanlık alanlarında yazılan kitaplarda bölüm, makale, çeviri veya tanıtma türünde yayımlar yapılmıştır. Bahsi geçen yılların uzun bir periyodu, dünya siyasetinde, soğuk savaş yılları olarak tanımlanmıştır. Böyle bir ortamda saha araştırması gerektiren bir konunun uzmanlarının yetişmesi, kolay değildir. Üstelik II. Dünya savaşı gibi büyük bir yıkım, bu süre içinde vuku bulmuştur. Savaşlar; büyük çöküntülere, iktisadi ve sosyal bunalımlara gebe dönemlerdir. Böyle felaketlerin başlangıcında ve devamında; öncelik, hiçbir zaman sosyal bilimlerin geliştirilmesi olmamıştır. Yakutların yaşadıkları bölge dünyanın çok uzak bir ucudur. Bölgenin çetin kış şartları da herkesçe bilinmektedir. Mesafenin göreceli olarak uzaklığı ve ağır iklim koşulları, olumsuz tarihsel, politik ve sosyal sonuçlarla da birleşince; Yakutlar, Türk bilim adamlarının araştırmalarında ve incelemelerinde yeterince konu edilememiştir. Ekonomik, sosyal, politik ve iletişimsel imkânsızlıklarla dolu süreçler yaşanmasına rağmen, Sibiry'a ve Türk dünyası çalışan araştırmacıların, atif veya alıntı yaptığı bilimsel çalışmaların en bilinenleri: Ziya Gökalp, Ahmet Cevat Emre, Abdülkadir İnan, Hüseyin Namık Orkun, Saadet Çağatay, Baymirza Hayit, Talat Tekin, Ahmet Caferoğlu, Nadir Devlet ve Mehmet Saray tarafından yazılmıştır.

Ziya Gökalp, eski Türk dini üzerine yaptığı tespit ve tahlillerde, Yakut folklorik ve etnografik malzemelerine önem vermiş, onlardan oldukça çok yararlanmıştır. Gökalp, Yakutların Türk Şamanizm'ini, canlı ve yabancı etkisinden uzak bir şekilde devam ettirdiğini vurgular. Onu böyle bir düşünceye sevk eden etmen, Yakutların kapalı bir kültür dairesi içinde yaşamış olmasıdır. Ziya Gökalp'in, okuyup yararlanabileceği tarzda özgün malzemenin, çalışmalarını yaptığı dönemde yok denecek kadar az olması; onu Yakut etnografyasını teferruatlı bir şekilde inceleyen V. Seroşevskiy'nin "Yakutlar"⁷ adlı eserinden yararlanmaya sevk eder. Cumhuriyetin ilk yıllarının önemli filologlarından olan Ahmet Cevat Emre ise Türk bilim adamları içerisinde ilmi metotları kullanarak Yakutçanın grameri üzerine

⁷ BÖHTLİNK, Otto N, (1851), Über Die Sprache Der Jakuten, St. Petersburg.

ilk yayım yapan kişidir. Ural-Altay Dilleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Emre, çalışmalarında Böhtlingk'in ve Pekarskiy'nin eserlerinden kapsamlı bir biçimde faydalanmıştır. Gökalp'in ve Emre'nin Sahalarla ilgili konuları incelemesi, ülkemizde bu Türk halkının tanınması ve araştırılmasına oldukça yardımcı olmuştur. Ancak, onların yeteri kadar Yakut dili ve edebiyatı malzemesine ulaşamamaları, Türk folklor ve dil araştırmaları tarihi açısından kayıp olmuştur. İstenilen düzeyde Yakut sözlü kültür malzemesi, Türkçeye çevrilmiş olsaydı, çalışmalarının sayısı ve derinliği etkilenebilirdi. Ünlü Türkologumuz Hüseyin Namık Orkun da Yakutlar hakkında bir yazı kaleme almıştır. Kaynakçamıza künyesini aldığımız çalışma, Yakutları, ülkelerini ve kültürel değerlerini genel hatlarıyla tanıtmaktadır.

Böhtlingk'in "Über Die Sprache Der Jakuten"i ve batılı bilim insanlarının son yıllardaki çalışmaları, değerlendirme dışında tutulacak olursa; Saha araştırmalarında kaynak dil Rusçadır. Sahaca bilen alan uzmanlarının yetişmesi; ancak 90'lı yılların başından itibaren mümkün olabilmıştır. Rusça yazılmış kaynaklardan yararlanmada nispeten şanslı olduğumuz söylenebilir. Türk sosyal bilimlerinin gelişmesinde, eşsiz katkılarıyla çığır açan Türk dünyası kökenli bilim insanlarının emeklerinin karşılığının ödenmesi zordur. Onlar, ileri seviyede Rusça ve bibliyografya bilgilerinin yardımıyla kalıcı eserler üretmeyi başarmışlardır. Bu insanların çalıştığı bilim dallarının kazanımları fazla olduğu açık. Yakut dili ve folkloru, bu yönden bakıldığında da şanslı alanlar arasında sayılabilir. Abdülkadir İnan, Saadet Çağatay, Zeki Velidi Togan, Ahmet Temir ve sonraki dönemden Baymirza Hayit'in çalışmalarını, Yakut tarihi, folkloru ve diliyle ilgili üretilen hemen hemen bütün bilimsel eserlerin dipnotunda ve kaynakçasında görmek mümkündür.

Saadet Çağatay, Kazan'da doğmuş öğreniminin önemli bölümünü Berlin'de yapmış bir Türkologtur. Onun, "Türk Lehçeleri Örnekleri II: Yaşayan Ağız ve Lehçeler" adlı kitabında, Yakutça adlı bir bölüm bulunmaktadır. Çağatay, adı geçen eserinde, Yakutça ve temel kaynakları hakkında bilgi verir ve G. U. Ergis tarafından hazırlanan "Saha Bılırgı Sehennere Uonna Kepseennere" adlı kitaptan, "Omoğoy Baay, Elley Bootur" isimli bir efsane metnini örnek olarak alır. Adı geçen efsanede, Yakutların, günümüzde yaşadıkları topraklara göç eden atalarının yol hikâyeleri anlatılmaktadır. Metin yaklaşık 2,5 sayfa uzunluğundadır. Transkripsiyonlu olarak verilen metnin, Yakutça-Türkçe sözlüğü de yapılmıştır. Bu kısa efsane, Türkiye'deki Yakut çalışmaları tarihi açısından, tam metni yayımlanan ilk sözlü edebiyat ürünü olma özelliğini taşımaktadır. Abdülkadir İnan da ülkemize gelip yerleşen Kazanlı bir Türkologtur. Kendisinin; tarih, dil, edebiyat ve folklor gibi farklı alanlarda çalışmaları bulunmaktadır. İnan, konumuzla ilgili olan alana, en büyük katkıyı E. K. Pekarskiy'nin sözlüğünü Türkçeye çeviren heyete başkanlık yaparak yapmıştır. Onun Yakutlarla ilgili direk ve dolaylı konularda yazılmış pek çok makalesi vardır. Bibliyografyaya ve kaynak dillere hâkimiyetiyle bilinen İnan'ın, "Makaleler ve İncelemeler I, II" adlı kitaplarında yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. Bu makaleler, tanıtmaya ve deneme türünde değildir. Kaynakları belirtilmiş ve metodik tarzda kaleme alınmışlardır. Onun çabaları sayesinde bu alanın karanlık kalan taraflarının bir kısmı aydınlığa kavuşturulmuştur. "Tarihte ve Bu-

gün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar”, İnan’ın bu türden değeri tartışılmaz bir eserdir. Bu yapıtın pek çok yerinde Yakutların inanç sistemine atıflar bulunmaktadır. Ülkemizdeki Sibirya çalışmaları henüz istenilen noktada değildir. Bu yüzden İnan’ın yazıları, özellikle genç araştırmacılara kolaylık sağlamaktır. Zeki Velidi Togan, Baymirza Hayit ve Ahmet Temir tarihsel olarak Yakutlar hakkında çalışmalara sahip bilim insanlarıdır. Onların çalışmalarının ise çok azı direk olarak Yakutlarla ilgilidir. Ancak, araştırmalarıyla ufuk açmışlardır. Ahmet Temir’in W. Radloff’tan yaptığı önemli çevirisi “Sibirya’dan”ı, anmadan geçmek olmaz. Togan’ın “Umumi Türk Tarihine Giriş” de önemli ve yine ufuk açıcı bir eserdir. Özellikle basıldıkları dönemlerde alan açısından büyük eksiklikleri doldurmuş olan adlarını saydığımız bu eserler, Türkiye Türkolojisi kökenli bilim adamlarına Türk dünyası çalışmalarında zaman kazandırmış ve batılı araştırmacılarla açılan aranın kapanmasına yardımcı olmuşlardır.

Mehmet Saray, Nadir Devlet, Ahmet Bican Ercilasun, Talat Tekin, Harun Güngör ve Sadettin Gömeç gibi sonraki nesil olarak nitelenilebilecek Türklük bilimi uzmanları, yukarıda belirttiğimiz Türk Dünyası kökenli araştırmacıların konumuzla ilgili eserlerinden yararlanmışlardır. Sonuç olarak Yakutlarla ilgili özgün pek çok bilgi üretilmiştir. Bu araştırmacıların hiçbirinin uzmanlık alanı özellikle Yakutlar değildir. Ancak, Yakutların; dillerinin, inançlarının ve diğer kültürel özelliklerinin farklı hususiyetlerinin dil, folklor, tarih ve edebiyat araştırmacılarına, bazen örneklik teşkil ettiği bazen de doğrudan konu olduğunu görmekteyiz. İsimleri verilen bu bilim insanları sayesinde Yakutlar, çok geniş kitleler tarafından tanınma fırsatı bulmuştur.

Bilimsel çevirinin faydası tartışılmaz. Özellikle yeteri kadar uzmanın olmadığı alanlar için değeri bir kat daha artar. Ülkemizde, Yakutların incelendiği çalışmaların başladığı dönemlerde, çeviri yapacak kadar Yakutça bilen kimse yoktu, Rusça bilenlerin sayısı da oldukça azdı. Bu yıllar Fransızcanın yaygın olarak öğrenildiği dönemlerdir. Rusça bilenler, ya meslekî gerekçelerden Rusya’da bulunmuş ya da göç yoluyla ülkemize gelmiş kimselerdi. Yazımızın girişinde değerlendirmeye çalıştığımız “Yakut Dili Sözlüğü”, bu alanda Türkçeye çevrilen en kapsamlı ve ilk bilimsel yayın olma özelliğine sahiptir. 2000’li yıllara gelinceye kadar, müstakil kitap çevirisi yapılamamıştır. Yapılan çeviriler ise makale veya tanıtma türündedir. Bunlara ek olarak genel Türk tarihini inceleyen kitap tercümelerinde, Yakutlarla ilgili bölümlere rastlamak mümkündür. Bu çeviriler, pek çok bilim insanı tarafından bir dönem yaygın olarak kullanılan kaynaklar olarak özgünlüğünü korumuştur. Son yıllarda Türkiye kökenli bilim insanlarının Rusça başta olmak üzere diğer yabancı dillerden yaptığı tercümelerin sayısı artmıştır. Burada iki çeviri kitabı, biraz ayrıntılı olarak değerlendirmek istiyoruz. Yayın tarihine göre, bunlardan ilki, V. L. Seroşevkiy’nin “Yakut”ının, Arif Acalıoğlu tarafından yapılan Türkçe çevirisidir. Acalıoğlu, ülkemizde Gökalp başta olmak üzere bazı araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan bu meşhur eseri, Türkçeye çevirmekle çok faydalı bir bilimsel iş yapmıştır. Kitabın orijinalindeki resimler tıpkıbasım yapılarak verilmiştir. Bu durum, Türk okuyucusunun Yakutlar hakkında daha ayrıntılı bilgi sahibi

olmasına yardımcı olmuştur. İkinci kitap tercümesi, Atilla Bağcı'ya aittir. Bağcı, "Yakut Şamanlığı" adını verdiği çevirisini, ünlü yazar G. V. Ksenefontov'un değişik yazılarını toplayıp hazırlar. Bu çalışma da önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Ülkemizde bilimsel faaliyet ve araştırma yükünün büyük bir kısmını, üniversiteler üstlenmiştir. Üç temel kısımda verilen bilimsel eğitimin sonuçlanma aşamaları, bilimsel metotlarla yapılan tez adı verilen çalışmalarla olmaktadır. Lisans, yüksek lisans ve doktora adı verilen bu üç aşamanın her birinde, Yakutları doğrudan konu edinerek yapılan tezler mevcuttur. Lisans düzeyinde yapılan en önemli çalışma, Prof. Dr. İbrahim Dilek tarafından yönetilip Viatheslav Gabichev tarafından 2002'de, Gazi Üniversitesinde, savunulan "Atalarımızın Yüce Dini" adlı çalışmadır. Gabichev, Türkiye'de yükseköğrenim görmüş bir Saha'dır. Kendisi, hem adı geçen bu çalışmasında hem de pek çok süreli yayında yazdığı makaleleriyle Yakut kültürünü ülkemiz araştırmacılarına yakından tanıtmıştır. 90'lı ve 2000'li yıllarda Türkiye'de yükseköğrenim görmeye gelen Yakut öğrenciler, hem teorik hem de uygulamalı olarak millî kültürlerini çok başarılı bir biçimde tanıttılar. Onların kısıtlı imkânlarıyla yaptıkları faaliyetler, bütün takdirlerin üzerindedir. Çokuur Gavriliev ve Maria Vassilieva da mastır öğrenimlerini Türkiye'de tamamlamış iki başarılı Yakut'tur. Gavriliev, 2000'de, uluslararası ilişkiler alanında, Vassilieva ise 2002'de işletme alanında savundukları tezleriyle; kendi alanlarında Türkiye'de ilk Yakut öğrenciler oldu. Her iki araştırmacı da tezlerinde, alanları itibarıyla Türkiye ve Saha Cumhuriyeti'ni karşılaştırmıştır. Altay Türkleriyle ilgili kapsamlı araştırmalarıyla⁸ tanınan Prof. Dr. İbrahim Dilek'in danışmanlığında yapılan "Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)" isimli doktora tezinde de Yakutların geçiş dönemlerine yer verilmiştir.⁹ Ülkemiz araştırmacıları tarafından günümüze kadar bitirilen toplam dört doktora dört mastır çalışması vardır. Bu çalışmaların doktora olanları doğal olarak daha fazla önem arz etmektedir. Bu dört doktora tezinin ikisi dil, ikisi de folklor alanına aittir. 1992'de, M. Fatih Kirişçioglu tarafından yapılan "Yakut Türkçesi'nde Fiil" adlı çalışma, Sahalarla ilgili Türkiye'de yapılan ilk doktora tezidir. Muvaffak Duranlı, "Yakut Efsaneleri" adlı doktora çalışmasını 2004'te; Murat Ersöz, K. G. Orosin'e ait Culuruyar Nurgun Bootur olonhosunu incelediği, doktora çalışmasını 2009'da; Mehtap Solak Sağlam da "Yakut (Saha) Masalları Üzerine Bir Dil İncelemesi (Giriş, İnceleme, Metinler, Dizin)" adlı doktora tezini 2012'de tamamlamıştır. Adı geçen bu çalışmaların dışında, gerek dil gerek folklor gerekse de diğer sosyal bilim alanlarında Sahaları bir bütünün içerisinde değerlendiren doktora ve mastır tezleri vardır. Bunların arasında Gülsüm Killi tarafından 1996'da tamamlanan, "Kuzeydoğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi" adlı mastır tezinin önemini vurgulamak isteriz. Bu çalışmanın Sahalarla ilgili bölümlerinde oldukça ayrıntılı tespit ve tahliller mevcuttur.

⁸ DİLEK, İbrahim, (2014) Resimli Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay/Yakut), Ankara. TC. Eskişehir Valiliği Yayınları.

⁹ YEŞİL, Yılmaz, (2014), Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri), Ankara. TC. Eskişehir Valiliği Yayınları.

Kendisinin Türkiye’de yaşadığı dönemde ve devamında; çok sayıda bilimsel, sanatsal ve kültürel faaliyeti, üstün başarıyla gerçekleştirdiği öncelikli olarak vurgulanması gereken Yuri İvanoviç Vasilyev, 1992-1995 arasında Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde konuk öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Vasilyev, yüksek öğrenim yıllarının önemli bir kısmını, Türk dillerinden Altayca’yı öğrenerek geçirir. Onun, Altay Cumhuriyetinde bulunduğu dönem, Türkçe öğrenmesine ve akıcı bir biçimde konuşmasına destek olur. Girişken ve mücadeleci kişiliğiyle tanınan çok yönlü bu bilim insanı, kendi kültürünü tanıtmaya aklıyla, pek çok Türk aydını, sanatçısı ve akademisyeniyle buluşmuş, tanışmış ve dostluklar kurmuştur. Vasilyev’in Türk dostları, onun bitmeyen üretme enerjisinden; sanatçı ise ilham, akademisyen ise bu zor dili öğrenme adına cesaret almıştır. Cengaver Özatik’in “Bir Tüünnekten” denemesi, Ali Akbaş’ın “Oyunski Sagusu” şiiri, Bayram Bilge Tokel’in “Ereydeeh Buruydaah Er Soğotoh” icrası onun, bu sanatçıları derinden etkilemesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bilimsel çalışmalar, şiirle ve denemeye karşılaştırıldığında kurudur, duygudan ve heyecandan yoksundurlar. Yuri Vasilyev, ülkesine, milletine ve kültürüne âşık bir insan olarak tanınmıştır. Onun heyecanı, Özatik ve Akbaş’ın yüreğinde ilhama, kaleminde şiire ve denemeye dönüşmüştür. Vasilyev, Türkiye Yazarlar Birliğinin ev sahipliğinde P. A. Oyunski’nin doğumunun 100. yılı etkinliğini ve ısıah (dini içerikli bahar bayramı) kutlamalarını organize etmiştir. Bu tür faaliyetler Yakutları ülkemizde tanıtmıştır. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü başkanı, Prof. Dr. F. Sema Barutçu Özönder, Saha (Yakut) Cumhuriyetine giden ilk Türk araştırmacıdır. Başta kendisi olmak üzere ilgili bölüm öğretim elemanları, Yuri Vasilyev’le birlikte pek çok faydalı bilimsel etkinliğe ve yayıma imza atmışlardır. Vasilyev’in bu bölümde hoca olarak çalışıp lisans ve yüksek lisans dersleri vermesinin önünün açılması, davet edilip çeşitli imkânlar yaratılması, başta genç Türk öğrencilerin Yakutça öğrenmesine sonra da araştırmacıların bilimsel yönden faydalanmasına zemin hazırlar. Sibirya’da yaşayan Türk dilli hakların araştırılması için bireysel ve kurumsal çaba harcayan bilim insanlarından Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali de unutulmamalıdır. Kendisinin başkanlığında, 1997’de düzenlenen, “Sibirya Araştırmaları Sempozyumu”, ülkemizde bu alana has ilk büyük toplantı niteliğindedir. Bu toplantıda, Yakut bilim adamı Prof. Dr. Nikolay Alekseyev “Yakutların Geleneksel Uğraşlarının Gelişimi”, adlı bir bildiri sunmuştur. Bu bildiri, “Sahalı Oloh Saydıta” başlığıyla Yakutça olarak basılan ilk bildiridir.

Yuri Vasilyev, Türkiye’de yaptığı bilimsel çalışmalarla önemli hizmetler yapmış bir kültür insanıdır. Onun makaleleri, Sahaların farklı ilmi yönlerini ele almaktadır. Yazılarında Kurukanlar’dan, Mançaarı Bahılay’a ondan Nikolay Neustroyev’e kadar, çeşitli konuları incelemiştir. Türkçe yazılan bu makalelerde, ülkesini ve kültürünü tanıtmak için çaba harcayan bir konuk öğretim üyesinin tatlı telaşı hissedilmektedir. Makalelerinin çoğu, 1997’de bir araya getirilip “Saha Türkleri” adıyla neşredilmiştir. Saha modern edebiyatından yaptığı çevirileri, büyük bir boşluğu doldurmuştur. Makalelerinin ve bir kısım çevirilerinin toplandığı bu kitabından

başka, Türkçe olarak yayımlanan üç eseri daha mevcuttur. Bunları kronolojik olarak değerlendirirsek; “Türkçe ve Sakaca (Yakutça) Konuşuyoruz” (Turoktı Uonna Sahalı Kepsetieğın), Erzurum Atatürk Üniversitesi yayımları arasından, 1993'te çıkmıştır. Bu kitabı, bir konuşma kılavuzudur. Her iki dili öğrenmek ve akıcı bir biçimde konuşmak isteyenler için rahatça kullanılacak bir şekilde hazırlanmıştır. Özellikle ülkemizde Sahaca öğrenmek isteyen öğrencilerin dikkatini çekmiş bir kaynaktır. 1996'da Türk Dil Kurumu tarafından basılan “Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri”, Saha sözlü edebiyatına ait örneklerden bir derlemedir. Yuri Vasilyev'in bu kitabı üç yazarlıdır. Dr. M. Fatih Kirişçiöğlü ve Dr. Gülsüm Killi kitabın diğer yazarlarıdır. Kendisinin Yuri Bey'le ortak yaptığı adı geçen çalışmasından başka, konuyla ilgili müstakil kitapları ve makaleleri de bulunmaktadır. Onun Sahalarla ilgili oldukça fazla sayıdaki makalelerinin inceleme konuları; dil, folklor, edebiyat ve tarihtir. Kirişçiöğlü'nün, ilk baskısı 1994'te yapılan “Saha (Yakut) Türkçe Grameri”, bu alandaki basılan en kapsamlı Türkçe gramer olma özelliğine sahiptir. Bu çalışmanın ikinci baskısı, yine aynı kurum tarafından 1999'da yapılmıştır. “Saha Türklerinin Atasözleri (İnceleme-Metin)”, adlı Saha atasözlerinin bir kısmını toplayıp Türkçeleriyle birlikte verdiği kitabı da 2007'de basılmıştır. Prof. Dr. Fatih Kirişçiöğlü, Yakutlarla ilgili yaptığı çalışmalarla ve yönettiği tezlerle önemli bir görevi yerine getirmiştir. Yuri Vasilyev'in önce öğrencisi daha sonra çalışma arkadaşı olan Doç. Dr. Gülsüm Killi, Sibirya'da konuşulan Türk Dilleri konusunda uzman bir bilim insanıdır. Onun çalışmalarında Sahalarla ilgili konular oldukça yaygındır. Killi'nin, önemli tahlililerinin olduğu, 2010'da yayımlanan, “Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu” adlı eserinde Sahacanın tarihsel ve çağdaş konumunun incelendiği bir bölüm vardır. Her iki Türk araştırmacı, hâlen iki farklı Türk üniversitesinde Sahaca dersler vermekte ve bu alanla ilgili çalışmalar yapmaktadır. Vasilyev'in Türk bilim çevrelerince tanınmasının yolunu açan çalışması, “Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük” tür. İlk örneği Yakutistan'da yayımlanan bu kitap, son olarak 1995'te Türk Dil Kurumu tarafından basılmıştır. Vasilyev'in çalışmasının boyutu küçüktür. Ancak, yaygın olarak kullanılan Türkçe kelimelerin Yakutça karşılıkları verilmiştir. Bu çalışmada örnek cümleler yoktur. Fakat yine de Sibirya Türk dilleri üzerine çalışan bütün araştırmacıların başvuru kaynakları arasında kendine yer bulmayı başarmıştır.

Türk dünyasıyla ilgili yaptığı çalışmalarla ve bu alana ait kaynaklara hâkimiyetiyle tanınan Prof. Dr. Metin Ergun'un, “Oloñho ve Oloñhosut” adlı makalesi ile “Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh” ve “Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler” adlı kitapları son dönemdeki en dikkat çeken çalışmalarıdır. “Oloñho ve Oloñhosut” Yakut destan anlatma geleneğini ve destancılarını inceleyen bir yazıdır. Ergun, “Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh” adlı kitabında Saha destan anlatma geleneğini ve destancılarını adı geçen makalesine nazaran daha teferruatlı bir şekilde anlatır. Üstelik bu kitapta Sahaların en önemli destanlarından biri olan Er Sogotoh'un transkripti ve aktarması da mevcuttur. Ülkemizde Sahalarla ilgili yapılan çok değerli bir tercüme çalışması da Ergun tarafından yapılır. Ergun, İnnokentiy Vasiliyeviç Puhov'un Türk dünyasında meşhur “Yakutskiy Geroičes-

kiy Epos Olonho: Osnıvnie Obrazi”yı “Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler” adıyla Türkçeye çevirir. Onun bu çevirisi ve diğer yayımları Saha folklorunun ülkemizde daha doğru bir şekilde araştırılmasına yardımcı olmaktadır. Farklı Türk dilleriyle ilgili çalışmalarıyla tanınan, Doç. Dr. Muvaffak Duranlı, Saha efanelerini işlediği teziyle doktorasını tamamlamıştır. Onun Sahalar üzerine yazılmış ilgili pek çok makalesi bulunmaktadır. İşlediği konuları oldukça kapsamlı bir şekilde ele alan Duranlı, “Saha (Yakut) Büyü Masalları” adlı çalışmasını 2010’da yayımlamıştır. Prof. Dr. Fatma ÖZKAN da sibirya üzerine yapmış olduğu çalışmalarda Saha-Yakut Türklerine yer vermiştir.¹⁰

Türkiye’de Sahalarla ilgili yapılan çalışmaların hepsini bir yazıyla değerlendirmek güçtür. Pekarski’nin sözlüğünün Türkçeye çevrilip yayımlandığı 1945 bir başlangıç kabul edilirse aradan geçen yaklaşık 70 yılda, Sahaları konu alan araştırmalarda ve yayımlarda, ülkemizde bir mesafe alındığı gözlemlenmektedir. İki akraba topluluk arasındaki coğrafi mesafenin uzaklığı, çetin iklim koşulları ve konuşulan dillerin geçirdikleri farklı tarihsel süreçler neticesinde benzerliklerinin azalması; yeterli sayıda ve kalitede çalışmanın yapılmasında engel olarak görülebilir. Ancak, Türk dilli bu iki toplumun, birbirini daha iyi tanınması ve öğrenmesi gerekliliği tartışılmaz bir gerçektir. Bu yüzden Türkiye’de Sahacaya hâkim uzmanların sayısının artırılmasının teşviki Pekarski’nin 50 yıllık emeğinin ürünü olmasının yanı sıra Atatürk’ün kültürel mirası olan “Yakut Dili Lugati”nin yayımlanamayan ciltlerinin baskıya hazırlanması; öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Kaynakça

ARIKOĞLU, Ekrem, (2006), “Türkiye’de Sibirya Çalışmaları”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Ankara S. 21, s. 7-24.

BÖHTLİNK, Otto N, (1851), **Über Die Sprache Der Jakuten**, St. Petersburg.

CAFEROĞLU, Ahmet, (1993), **Türk Kavimleri**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

DEVLET, Nadir, (1993), **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi Ek Cilt (Çağdaş Türkiler)**, İstanbul: Çağ Yayınları.

DİLEK, İbrahim, (2002), **Altay Destanları**, C. I, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

DİLEK, İbrahim, (2007), **Altay Masalları**, Ankara: Alp Yayınevi.

DÖNMEZ, Yusuf, (1964), “Yakutistan”, **Türk Kültürü Dergisi**, Ankara, C. 2, 21: 102-107.

DURANLI, Muvaffak, (2005), “Saha Türklerinde Halk Hekimliği İle İlgili Pratikler ve Bu Pratiklerin Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**,

¹⁰ Bkz. ÖZKAN, Fatma, (2002), “Sibirya Türklerinde Geçiş Törenleri”, Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 595-608.

İzmir, s. 207–213.

DURANLI, Muvaffak, (2004), **Yakut Efsaneleri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, (1996), **Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

EMRE, Ahmet Cevat, (1949), **Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme)**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERGUN, Metin-AÇA, Mehmet; (2004), **Tıva Kahramanlık Destanları**, C. I, C. II Ankara: Akçağ Yayınları.

ERGUN, Metin, (2004), “Oloñho ve Oloñhosut”, **Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'e Armağan**, Ankara, s.341-356.

ERGUN, Metin (Çeviren), (2015), **Yakut Kahramanlık Destanı Olonho Genel Tipler**, Konya: Kömen Yayınları.

ERGUN, Metin, (2013), **Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh**, Ankara: TDK Yayınları.

FİLİPPOV, G. G., (2004), **Saha Tılın Cılgata (Begehee, Bugün, Sarsın)**, Cokuuskay: BİÇİK Yayınları.

GÖMEÇ, Saadetin, (1999), **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara: Akçağ Yayınları.

HAYİT, Baymirza, (1987), **Sovyetler Birliği'ndeki Türklüğün ve İslâmın Bazı Meseleleri**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

İLLARİONAV, V. V, (2004), **Oloñho Bihiger**, Cokuuskay: BİÇİK Yayınları.

İLLARİONOV, V. V.(hızl.), (2000), **Oloñho Eygete (Oğo Harağınan Oloñhonu Anaarı)**, Cokuuskay.

İNAN, Abdülkadir, (1976), “Sibirya Türkleri”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İNAN, Abdülkadir, (1987), **Makalalar ve İncelemler**, C. I, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KALKAN, Nigar, (2002), **Aynı Üöreğe (Tanrı Öğretisi) Metni Esasında Saha Türkçesinde İsim**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.,

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, (1991), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAYIPOV, Sulayman Turduyevič, (2005), “Van Kırgızlarının Ölön Ve Dürö Türküleri Üzerine”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, İzmir, s. 433–434.

KAZIMOĞLU, Samir, (1997), **Türk Toplulukları Edebiyatı**, C. I, C. II, Ankara.

Kien Tutta Aattıbit (Respublika Üöreneççilerin P. A. Oyuunuskay 100 Sılıgar Anaan Ayımnılara), (1994), Yakutsk.

KİLLİ, Gülsüm, (2006), “Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu ve Saha Türkçesinin Konumu”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Ankara, C. 3, 2: 61-70.

KİRİŞÇİOĞLU, M. F, (1999) **Saha (Yakut) Türkçesi Grameri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (1998) “Saha (Yakut) Türkleri Edebiyatı”, **Türk Dünyası El Kitabı (Türkiye Dışı Türk Edebiyatları)**, Ankara, C. IV, s. 501-512.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (1999), “Saha Yerinde Alfabe Çalışmaları”, **G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Himmet Biray Özel Sayısı**, Ankara, s. 122-129.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (1995) “Sahalarda Bahar Bayramı-İhıah”, **Milli Folklor**, Ankara, C.IV, S. 25, s. 16.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (8-10 Mayıs 2002) “Saha Türk Destanı-Oloñho”, **I. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu**, Ankara: A.Ü., DTCF., (Baskı: Ankara 2004, s. 124-133).

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (1992), “Yakutların Menşei Meselesi”, **Milli Folklor**, Ankara, C. II, 13: 47-49.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih, (2007) **Saha Türklerinin Atasözleri (İnceleme-Metin)**, Ankara: Nobel Yayınları.

KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih-VASİLYEV Yuriy- KİLLİ Gülsüm, (1996) **Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 3-23.

KRUEGER, John R., (1962) **Yakut Manual**, , Indianapolis: Indiana University Publications.

KSENOFONTOV, G. V., (1993), **Uraañhay-Sahalar**, C. I, C. II, Yakutsk.

KULAKOVSKAY, A. E., (1923), **Saha İteğelin Üöreterge Matırıyaallar**, Yakutsk.

KULAKOVSKAY, A. E., (1925) **Yakutskie Poslovitsi i Pogovorki**, Yakutsk.

KURAT, Akdes Nimet, (1999), **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

LEVİN, M. G. -POTAPOV, L. P., (1964), **The Peoples of Siberia**, Chicago.

LİNCOLN, W. B., (1996), **Vahşi Batı Sibirya ve Ruslar** (Çev. M. Harmancı), İstanbul: Sabah Kitapları Yayınları.

Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity Proclamations 2001, 2003 and 2005, (2006), Paris: UNESCO Yayınları.

OROSİN, K. G. (yzn.), (1990), **Niourgoun Le Yakoute Sibérie Légendaire** (Çev. Karo JACQUES), Conseil International De La Langue Française, Paris.

OROSİN, K. G. (yzn.), (1947), ERGİS, G. U (hzl.); **Culuruyar Nurgun Bootur**, CACCR Tılı, Yakutskay: Literaturanı Uonna İstoriyanı Çinçiyer Nauçnay İnstituta Yayınları.

OROSİN, K. G. (yzn.), (1990), **Niourgoun Le Yakoute Sibérie Légendaire** (Çev. Jacques Karro), Conseil International De La Langue Française, Paris.

ÖGEL, Bahaeddin, (1995), **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)**, C. I, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZKAN, Fatma, (2002), "Sibirya Türklerinde Geçiş Törenleri", **Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 26-28 Mayıs 2000**, Ankara: TC. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 595-608.

ÖZKAN, İsa, (1998) "Türk Boylarının Sözlü Edebiyatında Nımak/Comok/Jumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi", **Türk Dili**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 556: 368-378.

ÖZKAN, İsa, (1989), **Abdurrahman Han Destanı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖZKAN, İsa, (2007), **Bengü İzler (Türk Dünyası Araştırmaları)**, Ankara: Pegem A Yayınları.

ÖZKAN, İsa, (1989), **Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

PEKARSKİY, E. K. (hzl.), OROSİN, K. G. (yzn.), (1907), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, St. Petersburg, C. I, Fasikül I. (İçindekiler: Culuruyar Nurgun Bootur).

PEKARSKİY, E. K. (hzl.); HUDYAKOV, İ. A. (drl.), (1913), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. II, Fasikül I., St. Petersburg, (İçindekiler: Çarkıy İkki Barılıla İkki, Kötör Kınattaah, Üçügey Ücüyen, Bies Inahtaah Beyberikeen Emeehsin, Uranıkaan Oğonnor, Bert Hara, Oğonnordoooh Emeehsin, Haan Cargıstay, Çaarçahaan, Çııçaah İkki Mağıs İkki, Onoğostoon Çuohaan İkki Oloon Doloon İkki).

PEKARSKİY, E. K. (hzl.); HUDYAKOV, İ. A. (drl.), (1918), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. II, Fasikül II., St. Petersburg, (İçindekiler: Bert Hara, Horo, Haptağay Baatır).

PEKARSKİY, E. K. (hzl.), (1908), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. I, Fasikül II., St. Petersburg, (İçindekiler: Toyon Nurgun Buhatır, Ölböt Bergen, Udağattar Uolumar Aygır İkki).

PEKARSKİY, E. K. (hzl.), (1909), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. I, Fasikül III., St. Petersburg, (İçindekiler: Kulkul Böğö Oğonnor Silirikeen Emeehsin İkki).

PEKARSKİY, E. K. (hzl.), (1910), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. I, Fasikül IV. (St. Petersburg) (İçindekiler: Bahımnı Baatır Erbehtey Bergen İkki, Elik

Bootur Nıgıl Bootur İkki, İni-Bii Ayıñıt Siene Ala Hara, İeyehsit Siene İle Hara Buhatırdar).

PEKARSKİY, E. K. (hızl.), (1911), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. I, Fasikül V., St. Petersburg, (İçindekiler: Üüt Aas Beyeleeh Ürün Ayı Toyon İççattara, Orto Doyduga Orohulaan Töröobüt Oroy Hara Attaah Oğo Tulaayah, Ölüü Üödülbe Buhatur, Alandaayı Kulandaayı Kulun Kulluruuskay, Çaarçahaan, Çurum Çurumçuku, Çıçaah İkki Moğus İkki, Tiiñ Oğonnor İkki Tañas Kınat İkki, Üs biraattular, Kiriiseliir Kirile, Hara Holorukay Balistaah Er Soğotoh, Eriedel Bergen, Oloñholoon Oburgu).

PEKARSKİY, E. K. (hızl.), VASİLYEV, V. N. (drl.), (1916), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. III, Fasikül I., St. Petersburg, (İçindekiler: Kuruubay Haanaah Kulun Kullustuur).

PEKARSKİY, E. K., (1959), **Slovar Yakutskogo Yazıka**, C. I, C. II, C. III, St. Petersburg: SSSR Akademiya Nauk Yayınları.

PEKARSKİY, E. K., (1945), **Yakut Dili Sözlüğü**, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

PETROV, N. E., (1997), **Üç Kurakın-Saha Bılırgı Sudaarısıbata (Saha Omuk Üöskeehinin Sañalı Körüüğe Sanalar)**, Cokuuskay: KUDUK Yayınları.

POPPE, Nikolaus, (1985), “Yakut Dili” (Çev. İlhan Çeneli), **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, 38: 102–112.

REICHL, Karl, (2002), **Türk Boylarının Destanları** (Çev.: Metin EKİCİ), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SEROŞEVSKİY, V. L., (2007), **Yakutı (Sahalar)** (Çev.: Arif ACALOĞLU), İstanbul: Selenge Yayınları.

TEKİN, Talat, (1975), **Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Türk Dünyası El Kitabı, (1992), C. I, C. II, C. III, C. IV., Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

VASİLİYEV, Y. (Cargıstay), (1997), **Saha Türkleri (Üniversiteliler İçin Ders Kitabı)**, Yakutsk.

VASİLİYEV, Y. (Cargıstay), (1993), **Türkçe ve Sahaca (Yakutça) Konuşuyoruz**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

VASİLİYEV, Y. (Cargıstay), (1995), **Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YASTREMSKİY, S. V., (1929), **Obraztsı Narodnoy Literaturı Yakutov**, C. VII Leningrad: Trudı Komissii Po İzuçeniyu Yakutskoy ASSR.

YEŞİL, Yılmaz, (2014), **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Do-**

ğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri), Ankara. TC. Eskişehir Valiliği Yayınları.

YILDIRIM, Dursun, (1998), **Türk Bitiği (Araştırma/İnceleme Yazıları)**, Ankara: Akçağ Yayınları.

YILDIRIM, Hüseyin, (2000), **Aynı Üöreğe (Tanrı Öğretisi) Metni Esasında Saha Türkçesinde İsim**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 10.10.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Alpamis Destanının Kaynaklarda Masal Olarak Adlandırılan Varyantları *

The Variants of Alpamis Epos Named As Tale

Yrd. Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM **

Öz

Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Türk topluluklarının sözlü anlatılarındaki benzerlikler bu toplulukların tarihi süreç içerisinde hem köken hem de kültür birliği yapmış olduğunun şüphesiz en açık göstergelerinden birisidir. Türk Dünyasında Altaylardan Anadolu'ya kadar, tür olarak bazen farklı isimlendirilmekle beraber, geniş bir alana yayılmış olan anlatılardan birisi de Alpamis destanıdır. Alpamis destanının Kazaklar arasında kaynaklarda masal olarak adlandırılan varyantları da bulunmaktadır. Bu çalışmada Alpamis'in Kazaklar arasında yayılmış olan ilk destan versiyonu ile bu destanın Alpamis, Altı Jasar Alpamis (Altı Yaşındaki Alpamis) ve Jelkildek adlı kaynaklarda masalı olarak adlandırılmış olan varyantları şekil ve muhteva açısından karşılaştırılacak ve türün adlandırılması meselesi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kazaklar, Destan, Masal, Alpamis, Jelkildek,

Abstract

Today similarities in oral narratives of the Turkish community living in different geographies are undoubtedly one of the most obvious indicators that show these communities have made association both origin and culture in historical period. In Turkish World, from Altai to Anatolia Alpamis epos is one of the narratives

* Bu makale; Seyfullah Yıldırım, Kazak Türk Folklorunda Epik Anlatmalar, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012 (Yayımlanmamış Doktora Tezi)'den hazırlanmıştır.

** Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi. seyyilyildirim@gmail.com

spread over a large area, but sometimes as a genre it is named differant. Alpamıs variants in the form of epic tale among Kazakhs are also available. In this study will compare the first epic version of Alpamıs issued among Kazakhs with Alpamys, Altı Jasar Alpamıs and variant shapes named epos in Jelkildek in terms of shape and content and will focus on naming of genre.

Key Words: Kazakhs, Epos, Tale, Alpamıs, Jelkildek.

Giriş

Günümüzde farklı coğrafyalarda yaşamakta olan Türk toplulukların sözlü anlatılarındaki benzerlikler bu toplulukların tarihi süreç içerisinde hem köken hem de kültür birliği yapmış olduğunun şüphesiz en açık göstergelerinden birisidir. Türk Dünyasında Altaylardan Anadolu'ya kadar, tür olarak bazen farklı isimlendirilmekle beraber, geniş bir alana yayılmış olan anlatılardan birisi de Alpamıs(ş) destanıdır.¹ Bu destan; Altaylarda Alıp Manaş², Özbeklerde Alpamıs, Başkurlarda Alpamışa, Tatarlarda Alıp Memşen, Kazaklarda Alpamıs ve Dede Korkut'ta Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek adıyla bilinmektedir.³ Kazak Türkleri arasında yaygın olarak anlatılmakta olan Alpamıs destanı ile ilgili ilk incelemeleri A. Divayev yapmıştır. Divayev, Sırderya Vilayeti, Amuderya Bölümü, Törtköl bölgesinde yaşayan Karakalpak baksı Bekmuhammed Jiyemurat'tan destanı derleyerek 1897 yılında yayına hazırlamıştır. Divayev, derlemiş olduğu bu destanı nesir şeklinde Rusçaya aktararak 1901 yılında "Materialı Dlya Statistiki Sır-Darinskoy Oblası" adlı eserde yayımlamıştır. Daha sonra Divayev, bu destanı biraz redakte etmiş, Arapça ve Farsça sözlere Kazakça karşılıklar vermiş ve 1922 yılında hazırlamış olduğu "Batırlar Jırı" adlı eserde tekrar yayımlamıştır.⁴ Divayev'in derlemiş olduğu bu varyant, bugün destanın en önemli varyantlarından biri olarak kabul edilmektedir. Alpamıs Destanının başka bir varyantını Jüsipbek Şayhıslamulı 1899 yılında Kazanda "Kiyssa-i Alpamıs Batır Bu Turır"⁵ adıyla yayımlamıştır. Bu varyant bugün, destanın en meşhur varyantıdır da denilebilir. Aynı metin daha sonra 1901,1905,1907,1910, 194,1916 yıllarında aynı şekliyle tekrar basılmış, metin daha sonra 1931 ve 1939 yıllarında Karakalpak versiyonuyla tamamlanarak yayımlanmıştır.⁶

¹ Şakir İbrayev, **Bastav, Kazak Halkının Folklorı Tuvralı**, Baspalar Üyi, Almatı, 2009, s. 99.

² Alıp Manaş için bk. Metin Ergun, **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Günay Ofset Mat., Konya, 1997.

³ Destan ve nüshaları hakkında detaylı bilgi için bk. Kemal Üçüncü, **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamıs**, Töre Yay., İstanbul, 2006.

⁴ T. Äkimova, "Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Baspası, Astana, 2006, s. 323.

⁵ "Kiyssa-i Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 34. Tom, Foliant Baspası, Astana 2006, s. 9-63. Metnin Türkiye Türkçesi için bkz. Üçüncü, **a.g.e.**, s. 72-181

⁶ K. Alıpsbayeva, "Alpamıs Batır", **Babalar Sözi**, 34, s.349-350.

Destanın Masal Olarak Adlandırılan Varyantları

Çalışmaya konu olan ve kaynaklarda masal olarak adlandırılmış olan metinler, “Alpamis”, “Altı Jasar Alpamis” ve kahramanlarının isimleriyle olay örgüsü bakımından bazı farklılıkları olmakla beraber Alpamis’in masal varyantlarından kabul edilen “Jelkildek”dir. “Alpamis”⁷ masalının anlatıcısı Äli Ospanov, derleyicisi de T. Sıdıkov’tur. Ospanov, 1876 yılında Türkistan ilçesinin Koşmezgil köyünde doğmuş ve 1927’de de aynı yerde vefat etmiştir. O, Alpamis’i 14-15 yaşlarındayken eşinin annesi Rısbıyke Qurmanbaykızı’ndan dinlemiştir. Rısbıyke çok masal bilmekte, Alpamis’i da çok güzel bir şekilde ve severek anlatmaktadır. Metnin anlatıcısı olan Ä. Ospanov, Özbek Türkü olmakla beraber Kazakçayı da çok iyi bir şekilde bilmektedir.⁸ Metnin diğer masal nüshası olan “*Altı Jasar Alpamis*”⁹ (Altı Yaşındaki Alpamis)’i Divayev, Şımkent (Çimkent’te) yaşayan Erkinbek Akınbekov’un el yazmasından almıştır. Bu nüshanın Rusçasını 1916 yılında “Velikan Alpamis (Büyük Alpamis)” adıyla “Turkestanskiye Vedomosti” gazetesinin 217 ve 218. numaralarında yayımlamıştır.¹⁰ Çalışmanın bir diğer masal şekli ise “Jelkildek”tir. Masal ilk olarak Radlov’un, Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemen adlı eserin üçüncü cildinin 101-119 sayfaları arasında yayımlanmıştır. Metnin Mâşhur Jüsip Köpeyev’den derlenen başka bir varyantı bulunmaktadır. Bu varyant Kazak Halık Âdebiyeti-Ertegiler adlı eserin dördüncü cildinde yayımlanmıştır¹¹. İki varyant arasında bir takım küçük farklılıklar vardır. Örneğin Äztemir adı Radlov da Öz Temir şeklinde geçmektedir. Çalışma konusu olarak buraya alınan metin Mâşhur Jüsip Köpeyev varyantıdır.

Çalışmanın bu kısmında metnin masal olarak kayıtlara geçmiş olan şekilleriyle destan şekli karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma yapılırken destan metni olarak yukarıda bahsedilmiş olan Jüsipbek Şayhıslamulı tarafından 1899 yılında Kazan’da “Kıyssa-i Alpamış Batır Bu Turır” adıyla yayımlanmış olan metin esas alınacaktır. Metinler arası ilişkinin görülmesi açısından burada destanın özeti verilecektir.

“Kıyssa-i Alpamış Batır Bu Turır”

“Eski zamanlarda Koñırat yurdunun Jiydeli Baysın¹² yerinde malı mülkü çok fakat çocuğu olmayan Bayböri adlı bir zengin varmış. Bayböri’nin Qultay adlı bir amcası varmış.

⁷ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Ertegiler, 4. Tom, Jazuvşı Baspası, Almatı, 1998, s. 271-275.

⁸ J. Saltakova, “Alpamis”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Basbası, Astana, 2006, s. 336.

⁹ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Ertegiler, 4. Tom, s. 275-279.

¹⁰ T. Äkimova, “Altı Jasar Alpamis”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Foliant Basbası, Astana, 2006, s. 337.

¹¹ **Kazak Halık** Âdebiyeti-Ertegiler, 4. Tom, s. 112-126.

¹² Eunkyung Oh ile Mamatkul Jorayev birlikte kaleme almış oldukları makalede Aşına-Usun- (Bay) Usun-Baysın şeklinde bir etimolojik denemesinde bulunarak buradaki Baysın kelimesinin yer adından ziyade bir boy adı olduğunu ve Aşına boyu ile ilgili anlatının bu ve bunun gibi bazı Özbek boyları arasında hala saklanmakta olduğundan bahseder. Eunkyung Oh-Mamatkul Jorayev, “Alpamis Destanında Baysın kelimesinde Görülen Kurt Totemi”, **Türkiyat Araştırmaları**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, 2011, s. 149-157.

Bir gün Bayböri, hayvanlarının arasında gezerken “keşke oğlum olsaydı bu mallarım ona kalırdı, ölürsem kime kalacak” diye düşünmüş. Bayböri, her gün ağlayarak “Allah’tan bir çocuk” istiyormuş. Bir gün Kıltan’ın işçilerinden birisinin bir oğlu olur. Bayböri, o oğlanı alır ve sanki kendi çocukları olmuş gibi eve getirip toy yaparlar¹³ ve adını Ultan koyarlar. Ultan, büyür ve yiğit bir delikanlı olur. Fakat Ultan büyüdükten sonra Bayböri’ye kötü sözler söylemeye ve hakaret etmeye başlar. Bu sözler çok zoruna giden Bayböri, eline bir asa alarak bütün evliaları gezer ve oralarda kendisine çocuk vermesi için Allah’a (c.c) yakarır.^{14*} Sonunda Babay Tükti Şaştı Äziz’in kabrinde geceler. Rüyasında evliya ona, bir oğlu ve bir de kızının olacağını; oğlunun adını “Alpamıs”, kızının adını da “Karlığaş” koymasını ister. Sonra da, “oğlun on yaşında yurt alır, atsalar ok geçmez, vursalar kılıç kesmez, ateşe atsalar yanmaz, suya atsalar batmaz. O, han olsun.” diye dua eder. Bunu duyunca Bayböri sevinir ve evine gelir. Bir müddet sonra eşi bir oğlan doğurur. Oğlundan bir sene sonra da bir kızı olur. Oğlanın adını Alpamıs, kızın adını da Karlığaş koyarlar. Sonra da Alpamıs’ı Şekti adlı yerde yaşayan Sarıbay adlı bir zenginın kızı Külbarşın ile nişanlarlar. Alpamıs on yaşına geldiğinde Sarıbay kızını vermemek için ailesini de alarak Çin’e kaçar. Alpamıs o zamanlar on yaşındadır ve Koñırat yurduna hâkimdir. Babasına asi olan Ultan’ın kulağını ve ayak tabanlarını dilim dilim kestikten sonra koyun otlatmaya gönderir. Alpamıs, çocuklarla oynarken yaşlı bir kadının tek oğlunu boynuna yumrukla vurarak öldürür. O zaman yaşlı kadın “boş yere kendi yurdunun çocuklarını öldüreceğine gücün varsa gidip yarin Külbarşın’ı alsana” der.^{15*} Bunu ilk defa duyan Alpamıs, asker toplayarak gidip savaşı ve yarını alıp gelir.

Alpamıs, Külbarşın’ı almaya gittiğinde Tayşık adlı Kalmuk Hanı gelerek onların atlarını alıp götürür. Bunun üzerine Bayböri, “bana hiçbir faydan olmadı, gözümün önünden git.” der. Babasının bu sözleri zoruna giden Alpamıs, Şubara-ta binerek düşmana doğru yola çıkar. Alpamıs yola çıktığında Kalmuk Hanı bir rüya görür ve halkını toplayarak bu rüyayı onlara anlatır. O zaman bir Mästek Kempir^{16**} gelerek “eğer benim kel oğluma kızınız Karaközayım’ı verirsiniz ben,

¹³ Türk Dünyası’nda eve çocuğun gelmesi ve ailenin yapmış olduğu inanç ve pratikler özünde biribiri ile ortaklıklar arz etmektedir. Geniş bilgi için; Dr. Yılmaz YEŞİL, *Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler*, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 3, S. 9, Kış 20014, s. 117-136.

¹⁴ * Türk folklorunda çocuk sahibi oma ile ilgili yapılan pratikler için bk. Yılmaz Yeşil, **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)**, Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti, Ankara, 2014.;

¹⁵ * Kahramanın kayıp ya da tutsak olan ağabeyi, babası veya yakınının olduğu ya da yurdunun talanıla ilgili ilk haberi duyması. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Ünsal Yılmaz Yeşildal (2015). *Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015, s. 226-234 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

¹⁶ ** Mästek Kempir: Anlatının diğer nüshalarında ve masallar da bu tip genellikle Mistan Kempir, Jalmavız Kempir ve Jalmavız gibi isimlerle geçer. Bu tipin diğer Türk boylarında adlandırılması ve detaylı bilgi için bk. Alimcan İnyet, **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2010; İbrahim Dilek, **Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay-Yakut)**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s. 45; Ferah Türker, “Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbeğen”, **Millî Folklor**, S. 94, s. 81-90; Ünsal Yılmaz Yeşildal, “Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, S. 11, Yaz 2015, s. 83-84; Seyfullah Yıldırım, “Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tip Ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına”, **Turkish Studies**, S. 10/12, Yaz 2015, s. 1261-1274.

o düşmanınızı size getiririm.” der. Han da bu teklifi kabul eder.

Kempir, yanına han kızıyla beraber kırk kız, içki ve çadır da alır sonra Alpamis’in geçeceği yol üzerine giderek oraya çadır kurar. Alpamis öğle vaktinin sıcaklığında Kempir’le karşılaşır, Kempir ağlamaktadır. Alpamis neden ağladığını sorar. O da Bayböri’nin atlarını götüren Tayşık’a engel olmaya çalışırken kırk oğlunun öldüğünü söyler ve Alpamis’a gelip ölen çocukların eşlerinin yanında biraz durmasını söyler. O esnada yanındaki kırk kıza bunlar benim gelinlerim der. Sonra Kempir, sen dinlen ben kaza namazlarımı kılacağım der. Alpamis, bu Kempir Müslüman’mış diyerek onun davetini kabul eder. Şubarat onun Kempir olduğunu anlar ve huysuzlanır. Alpamis onun huysuzlanmasına öfkelenir. Sonra kadının arkasından onun çadırına giderler. Kırk kız gelir ve sırayla Alpamis’a güzel sözler söyleyerek içki verirler ve sonra da çadırın örtülerini açarak onun cereyanda kalmasını sağlarlar. Sarhoş olan Alpamis yel çarpmasıyla yıkılır. Kempir onun iyice sarhoş olduğunu anlar ve Tayşık’ın askerlerine haber verir. Onlar da Alpamis’i hana getirir. Han, onu cellatlara verir fakat Alpamis’a, onların okları batmaz, kılıçları kesmez. O’nu suya atsalar batmaz, ateşe atsalar yanmaz sonunda Kempir’e geri verirler, o da götürüp kırk kulaç zindana atar.

Alpamis zindanda yedi yıl yatar. Karaközayım da on yedi yaşına gelir. Hanın çobanı Keykuvat, zindanın civarında tekelerini otlatırken onlardan ikisi zindana düşer. Çoban, Alpamis’tan tekeleri ister. Alpamis da, sen her gün onlardan birini bana verip gücümü toplamamı sağlarsan çıkınca seni tüm muradına erıştıririm, der. Çoban kabul eder. Bir gün çobanın tekeleri biter. O zaman Keykuvat ne yapacağım diye düşünürken Alpamis, tekenin kemiklerinden şıldırman denilen bir kaval yapar ve bunu çobana vererek kızın geçtiği yolda çalmasını söyler. O da Alpamis’in söylediği gibi yapar. Kız, şıldırmanı kimin yaptığını ısrarla sorunca çoban, zindandaki Alpamis’in yaptığını söyler. Kız gelip Alpamis’la tanışır, konuşurlar. Kız, onu zindandan çıkarmak ister. Alpamis kendisini zindandan atının çıkarabileceğini söyler. Kız, Alpamis’in atını getirir ve Alpamis’i zindandan çıkarırlar. Kız, Alpamis’a âşık olur. Alpamis, hanı ve Kempir’i öldürür. Kalmuklar, onun hâkimiyetini kabul ederler. Alpamis, Karaközayım’ı alır ve kırk kızın en güzeli Narzangül ile de Keykuvat’ı evlendirir, sonra da Keykuvat’ı o yurdun yöneticisi yapar. Kendisi yurduna dönmeye karar verir.

Alpamis, Jiydeli Baysın nehri boyunca gelir ve kendi yıllık sürüsüyle bir çadır görür. Gelse çadırdaki beş bey uyumakta, dedesi Tortay da çay yapmakta. Dedesi onu tanımaz. Uyuyan beş bey uyanıp “hâlâ çayı hazırlamamışın” diyerek dedesini dövmeye başlayınca Alpamis onları öldürür ve kendisini dedesine tanıtır. Dedesinden Ultan’ın artık han olduğunu, babasını deve çobanı, babasının amcası Kultan’ı da koyun çobanı yaptığını, anasının da odun taşıdığını öğrenir. Ayrıca Alpamis kendisi giderken hamile olan karısından Jädiger (Yadigar) adlı bir oğlu olduğunu ve Ultan’ın onu da, “kurdun yavrusu da kurt olur” diyerek eline zincir, ayağına pranga taktırarak kuzu otlattığını ayrıca bugün de toy yaparak karısını almak istediğini öğrenir. Babasının ve dedesinin yanına gelerek onlara kendini tanıtır. Kendisinin geldiğini oğluna müjdelemesi için Kultan’ı gönderir. Kultan gelince Ultan’ın,

Külbarşın'ı zorla almak için toy yapıp kökpar^{17*} oynatmakta olduğunu görür. Ultan, o zaman Jädiger'i meydana getirtir ve onunla alay eder ve tekrardan kuzu otlatmaya gönderir. Jädiger kuzularına otlatırken zavallı bir kimse kılığında Alpamıs'ı görür. Alpamıs ona babası olduğunu söyler. Sonra Alpamıs yine biçare kılığında Ultan'ın yanına gelir ve bir gazel söyler. Ultan gazelden hoşlanmaz ve onu oradan uzaklaştırmalarını ister. Külbarşın, sesinden o divaneyi Alpamıs'a benzetir. Daha sonra Ultan “nikâhı kıyalım, Külbarşın'ı getirin!” der fakat delikanlılar bir gün daha şarkı türkü söyleyip karşılıklı atışma yapalım diye ısrar ederler. Atışmaya Ultan'ın Badamşa adlı karısı çıkar. Alpamıs'ı çağırır ve onunla atışırlar. Sonra Alpamıs, eşi Külbarşın'la da karşılıklı söyleşir. Düğünde ok atışma yarışmasına hedef olsun diye konmuş olan jambıyı^{18*} Alpamıs vurur ve gelerek ödülünü sarhoş olmuş olan Ultan'dan ister. Ultan onu tanır ve korkarak topluluğun içine doğru kaçar. Alpamıs, Ultan'ı yakalayıp öldürür. Hepsi birbirine kavuşur. Alpamıs babasını yurduna han yapar.”

Alpamıs destanının elde bulunan diğer varyantları da olay örgüsü yönünden bu destanla benzerdirler. Bu varyantların içerisinde olay örgüsü yönünden Divayev'in Bekmuhammed Jiyemurat baksıdan derlemiş olduğu varyant farklıdır. Bu varyantta Alpamıs'ın, babası Sarıbay'la beraber Kalmuk yurduna göçen beşik kertmesi yari Külbarşın'ı gidip bulması ve onu alarak Jiydeli Baysın'a geri dönmesi anlatılır. Bu varyantta Alpamıs'ın babasının atlarının yağmalanması, onların peşinden Alpamıs'ın gitmesi, orada yakalanarak zindana atılması, zindanda hanın kızının ve çobanının aracılığıyla kurtulması, yurduna dönüşte kendi düğününün üzerine varması gibi hadiseler yer almamaktadır.¹⁹ Yani anlatının bu varyantı Alpamıs'ın doğumu ve evlenmesi kısmını kapsamaktadır.

Destanla Masal Olarak Adlandırılan Nüshaların Muhteva ve Şekil Bakımından Karşılaştırılması

a. Muhteva:

Muhteva açısından masallar ve destanın benzer olduğunu görmekteyiz. Jelkildek masalı ise bu metinlerden biraz daha farklılık arz etmektedir. Çünkü “Jelkildek” Kazak Türkleri arasında masal olarak varlığını devam ettirmiş ve destanlaşma sürecine girmediği için masalsı arkaik unsurları daha fazla muhafaza etmiştir. Bundan dolayı karşılaştırma yapılırken “Alpamıs” adlı metinler temel alınacak, yeri geldikçe “Jelkildek” de bulunan benzerlikler gösterilecektir. Alpamıs'ın masal şekilleri ile destan şekli arasındaki benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

¹⁷ * kökpar: İki takımın, başı kesilip iç organları çıkarılan oğlak veya keçiyi çekerek at üzerinde oynadıkları bir tür oyun.

¹⁸ * jambı: Gümüş para.

¹⁹ Abubakir Divayev, *Kazahskogo Narodnoye Tvorcestvo*, 2-e İzdaniye, Altın Kitap, Astana 2007.

s 5-57.

-Alpamis'ın babasının adı, Alpamis masalında ve destanında Bayböri, Altı Jasar Alpamis masalında Jüzbay şeklindedir. Jelkildek masalında Jelkildek Sarıbay adlı bir zengin oğludur.

-Bayböri, Alpamis destanında ve masalında çocuk sahibi olmak istemektedir. Altı Jasar Alpamis masalında ise Alpamis, altı yaşında biri olarak karşımıza çıkar. Onun hayatının altı yaşından önceki kısmıyla ilgili bir bilgi verilmez. Jelkildek masalında da Sarıbay ve eşi bir çocuğa hasretirler.

-Alpamis destanında Bayböri, çocuğu olmadığı için amcası Kıltay'ın yanında çalışanlardan birinin yeni doğan oğlunu evlatlık olarak alır ve adını Ultan koyar. Fakat bu çocuk, ileride Bayböri'ye dil uzatmaya ve Bayböri bir şey dese "züriyet-siz yaşlı adam, konuşma!", diyerek ona hakaret etmeye başlar. Ultan karakteri Alpamis masalında anlatının sonunda Alpamis'ın eşi Külbarşın'la zorla evlenen kişi olarak ortaya çıkar. Yani masal şeklinde, Ultan'ın Bayböri'nin evlatlığı olduğundan bahsedilmez. Ultan tipinin karşılığı olarak Jelkildek masalında "Topaykül" vardır. Topaykül, Jelkildek'in babası olan Sarıbay'ın kölesi ve çobanıdır. Jelkildek masalında Jelkildek'in kız kardeşi ile zorla evlenmeye çalışan kişi Topaykül'dur.

-Alpamis masalında Bayböri ve Analık adlı eşi iyice yaşlanmışlardır. Bir gün Analık, eşi Bayböri'ye "deveden buğra, koyundan koç ve attan aygır alıp gel!" der. Bunları alıp evliya evliya gezerek Allah'tan bir çocuk isterler. En sonunda yolun kenarında bulunan bir çalının yanında geceleyince rüyalarında, daha sonra Hızır olduğunu anlayacakları, bir yaşlı adam onlara bir oğlan ve bir yıl sonra da bir kızlarının olacağını, oğlunun adını Alpamis, kızının adını Karlıgaş (Kırlangıç) koymasını söyler. Alpamis dünyaya geldikten sonra rüyasında gördüğü kişi tekrar görünür ve "içini yarattım kara demirden, sırtını yarattım çelik demirden, atsalar ok batmaz, vursalar kılıç kesmez. Suya atsalar batmaz, buna düşmanlık eden hiç kimse muradına ermez, adı Alpamis Batır." diyerek dua eder. Bu kişi Hızır'dır. Alpamis destanında ise evliya evliya gezen kişi, Ultan'ın asiliğinden bıkmış olan Bayböri'dir. Bayböri, Baba Tükti Aziz'in kabrinde geceleyince rüyasına o girer ve Bayböri'ye bir oğlu ve sonrada bir kızı olacağını; oğlunun adını Alpamis, kızının adını da Karlıgaş koymasını söyler. Sonra evliya, oğlu için "oğlun on yaşında yurt alır, atsalar ok geçmez, vursalar kılıç kesmez, ateşe atsalar yanmaz, suya atsalar batmaz. O han olsun" diye dua eder. Jelkildek masalında çocuğu olmayan Sarıbay'a gitmiş olduğu bir toyda çocuğu olmadığı için hürmet gösterilmez. O da Allah'tan çocuk dilemek için eşiyle beraber bozkıra doğru yola çıkarlar. Sonra geze geze yorulurlar ve bir ak dikenin başında konaklarlar. O esnada gökyüzünden içinde bal olan gümüş kaşıklı bir gümüş tabak gelir ve o tabaktaki baldan yedikten sonra onların bir oğulları ve bir de kızları olur. Jelkildek'in fiziki özellikleri de Alpamis masallarında olduğu gibidir. Jelkildek'e "atılsa ok batmaz, vurduklarında kılıç kesmez, suya atsalar batmaz, ateşe atsalar yanmaz", şeklindedir. Jelkildek'in bu özelliklere nasıl sahip olduğuyula ilgili metinde bilgi verilmez. Fakat Jelkildek'te Äztemir'in rüyasına giren Hızır, ona Sarıbay'ın oğlunu ve özelliklerini söyler.

-Alpamış on yaşına gelince destan ve masalda Külbarşın'la evlenir. Altı Jasar Alpamış masalında ise Alpamış'ın eşi ya da evliliğiyle ilgili bir bilgi verilmemektedir. Sadece masalın sonunda kendisini zindandan çıkaran padişahın kızını da yanına alarak kendi yurduna doğru yola çıkar.

-Alpamış isimli masal ve destanda babasının yilkılarına Kalmuklar saldırır, bunun üzerine Alpamış, intikam almak için sefere çıkar. Alpamış masalında Bayöri'nin yilkılarını Kalmuklar'ın götürmesi üzerine babası Alpamışa, "sen doğduğundan beri malımın bereketi gitti." diye serzenişte bulunur. Bu ifade destanda "bu güne kadar senden bir fayda görmedim, gözümün önünden git!", şeklindedir. Alpamış bunun üzerine, Kalmuklar'ın üzerine sefere çıkar. Altı Jasar Alpamış'ta ise olay daha farklıdır. Jüzbay'ın yilkılarını düşman götürünce babası ona, "Ben yaşlandım. Senin, yilkının arkasından giderek düşmandan öç almaya gücün var mı?" der. Alpamış'ta yaşı küçük olsa da bahadır olduğu için düşman üzerine sefere çıkar. Jelkildek'in düşman üzerine sefere çıkması hadisesi bu anlatılardan farklıdır. Jelkildek, Äztemir'in Telegey tarafından öldürülen ve yağmalan yurdunun intikamını almak için Kalmuklar üzerine sefere çıkar.

-Alpamış anlatılarında Alpamış'ın atı Bayşubar, Alpamış'ın yoluna çıkan yaşlı kadının kötü niyetli Mıstan Kempir olduğunu anlar ve onun peşinden gitmek istemez. Bunun üzerine Alpamış, atına öfkelenir. Yani at destanlardaki "kahramanın sadık yardımcısı" olma ve "gerekli durumlarda kahramanı uyarma" rolünü burada da yerine getirmektedir. Ayrıca Bayşubar zindanda yatan Alpamış'ı, her iki masalda da kuyruğunu zindana sarkıtarak kurtarır. Jelkildek'te ise bu kısma rastlanmaz. Yani sefere çıkan Jelkildek, Kempir tarafından zindana atılmaz. Jelkildek, düşmanı olan Telegey'in kazdırmış olduğu çukura düşer ve o çukura hapsedilir.

-Alpamış destanında ve Altı Jasar Alpamış masalında Kalmuk Han'ı gördüğü bir rüyayı halkına ve aksakallara anlatır. Alpamış'ın kendi üzerine sefere çıktığını öğrenir. Masalda ise Kalmuk Hanı, Alpamış'ın kendisi üzerine sefere çıktığını sezer.

-Alpamış anlatılarında Alpamış'ı yakalamaya "Mıstan Kempir" yani "cadı" talip olur. Mıstan Kempir, Alpamış'ın geçtiği yola yanına aldığı kırk kızla beraber çadır kurar. Yoldan geçen Alpamış'ı içki içirerek sarhoş eder ve yakalayıp Kalmuk Hanına teslim eder. Destanda Mıstan Kempir'in ismi Mästek Kempir (kısa boylu cadı) şeklinde geçer. Jelkildek masalında da "Kempir" tipine rastlanılmaktadır fakat orada kötü bir tip olarak karşımıza çıkmaz. Jelkildek'in kendi dediklerini yapması üzerine Kempir, Telegey'in kızının gönlünü Jelkildek'e kaydırmaya girişir ve dediğini de yapar. Şekil değiştirme özelliğine de sahip olan buradaki Kempir tipi diğer anlatılara göre bünyesinde biraz daha fazla arkaik unsurlar barındırmaktadır. Ayrıca Kempir'in iyi huylu olması, Jelkildek'in ona evlat olması ve masalın ilerleyen kısımlarında ondan "annesi" olarak da bahsedilmesi gibi hususlar bu anlatının daha eski olduğunu gösteren bir başka özelliktir. Çünkü burada mitik tipin işlevini kaybetmesinden sonra masallarda ve destanlarda görülen olumsuz tipe dönüşümü henüz daha tam olarak tamamlanmamıştır.

-Alpamis'ın her üç şeklinde de Alpamis, Mıstan Kempir tarafından zindana hapsedilir. Destanda han, Alpamis'ı cellatlara teslim eder fakat cellatlar onu bir türlü öldüremezler. Çünkü ona Baba Tükti Şaştı Aziz'in duası vardır. Cellatlar Alpamis'ı öldüremeyince han onu Mıstan Kempir'e verir.

- Alpamis'ın üç anlatısında da hanın kızı zindanda yatan kahramanın çıkması için yardım eder. Yine her üç anlatıda da yardımcı kahraman olarak çoban bulunmaktadır. Alpamis destanında ve masalında çobanın adı Keykuvat; Altı Jasar Alpamis masalında ise *koysı* (koyun çobanı) şeklinde geçer. Jelkildek'de böyle bir epizota rastlanılmamaktadır.

-Alpamis destanında kendisinin zindandan çıkmasına yardım eden hanın kızı Karaközayım'ı Alpamis kendisi alırken Alpamis masalında o, hanın kızı ile çoban Keykuvat'ı evlendirir. Altı Jasar Alpamis'ta ise çoban, hanın kızı ve Alpamis üçü beraber Alpamis'ın yurduna doğru yola çıkarlar.

-Alpamis masalında ve destanında Alpamis'ın eşi Külbarşın'ı Ultan zorla almak için toy yapmaktadır. Yurduna dönen Alpamis kendi düğününün üzerine gelir. Jelkildek masalında ise zorla evlenen kişi Jelkildek'in kız kardeşidir ve onu babasının çobanı zorla almak istemektedir.

-Alpamis'ın yurduna dönerken babasını ve eski akrabalarını görmesi, sonra kendi eşinin toyunun üzerine varması hadiseleri destanda teferruatlıca anlatılmıştır. Destanın yaklaşık yarısını bu kısımlar teşkil eder. Bu kısımlar Altı Jasar Alpamis'ta hiç yer almazken Alpamis masalında birkaç satırla geçiştirilir.

-Özellikle Alpamis masalına dikkatlice bakıldığında masalın, destanın ana hatlarıyla bir özeti olduğu görülür. Altı Jasar Alpamis masalı ise destanın Alpamis'ın hapisten çıkması ve yurduna doğru yola çıkmasına kadar olan kısmını kapsamaktadır. Yani destanın yaklaşık yarısından fazlasıyla ilgili olarak bu masalda herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Jelkildek masalı ise biraz daha farklıdır. Özellikle onun sefere çıkma serüveni kendi ailesi için değil kendisini rüyasında gören ve ismini de koymuş olan Äztemir adlı kişinin Kalmuklar tarafından öldürülen oğluyla aynı zamanda Han da olan ağabeyi Nurmanbet'in öcünü almak içindir.

Buraya kadar verilenler genelde anlatılardaki benzerlikler üzerine kurulu olan kısımlardır. Şimdi de anlatının masal şekli ile destan şekli arasında motif ve epizot bakımından temel farklılıklar verilecektir:

-Alpamis'ın, atı Şubarat'ı (Alacaat) seçmesiyle ilgili, Altı Jasar Alpamis masalı ve Alpamis destanında bahsedilmez. Alpamis masalında ise düşman üzerine sefere gitmek için at seçmeye yılık sürüsüne gelen Alpamis, kamçıyı salladığında yanına bir şubar (alaca) tay gelir. Önce bunu beğenmeyerek geri gönderir. Biraz sonra aynı tay yine gelir. "Allah'ın yazdığı bu" diyerek taya dizgin vurduğunda tay tüylerini dökerek şekil değiştirir. Koşumlarını takarak eyerleyip üzerinde bindiğindeyse Bayşubar Tulpar şekline döner. Jelkildek masalında onun atı küren attrir. Sefere çıkmak için babasının kölesi ve çobanı olan Topaykul'a bir at istemeye gelen Jelkildek'in kısmetine uyuz bir küren tay düşer. Jelkildek taya gem vurduğunda

kunan²⁰, eğer vurduğunda dönen^{21**}, bindiğinde beş yaşındaki at, sağrısına kamçıyla vurduğunda altı yaşındaki at olur.

-Zindana atılan Alpamıs, Alpamıs masalında kendi başına gelenlerle ilgili olarak yazdığı mektubu bir turnanın, Altı Jasar Alpamıs'ta tek gözü kör olan bir kazın kanadına bağlayarak yurduna gönderir. Jelkildek masalında ise düşmanın kazmıs olduğu çukura düşen Jelkildek'in yanına kahverengi bir kaz gelip konar. Jelkildek küçük parmağını kanatıp, ak gömleğinin eteğini yırtıp, kendisinin çukurda kaldığını söyleyip: "Bana kırk biyenin^{22***} etiyile kırk saba^{23****} kımız gerek." diye küçük parmağının kanıyla yazarak memleketine gönderir. Bu motif anlatının Kazak Türkleri arasında derlenmiş olan eski destan varyantlarında bulunmamakla beraber Özbek Türkleri arasında derlenmiş olan versiyonunda (Fazıl Yoldaşoğlu) vardır. Orada da zindanda yatmakta olan Alpamıs'ın yanına yaralanmış bir kaz gelir. Alpamıs onu tedavi eder. Sonra kendi kanıyla yazmış olduğu mektubu sevdiğine gönderir. Kaz sonunda Kungrat ilinde bulunan Babir Köl civarında yere iner ve Kalgırkaç orada ağabeyinden gelmiş olan mektubu alır. Sonra ağabeyinin dostu Karacan'a söyler, o da Alpamıs'ı kurtarmak için yola koyulur.²⁴ Buradaki olay örgüsü ve kahramanların isimleri masallardakiyle benzerdir. Masallarda dostunun adı Karabaydır. Karacan ismi ise Karajan şeklinde Divayev'in derlemiş olduğu metinde Alpamıs'ın etkisiyle Müslüman olmuş Kalmuk bahadırı şeklindedir.

-Anlatının masal şekillerinde Alpamıs'tan aldığı mektupla onun düşman elinde esir olduğunu öğrenen dostu onu kurtarmaya gelir. Alpamıs masalında dostu Karabay, kırk kulaç ipek urganla onu zindandan çıkarırken Alpamıs bunu gururuna yediremez. Dostunun ileride bu iyiliği başına kakacağından korkarak urganı keser ve tekrar zindana düşer. Altı Jasar Alpamıs masalında ise Karabay onu urganla yukarı çekerken "dostum Karabay, ölen yaşlı bir kadının cenaze yemeğinde veya bir gelinin toyunda şaka yollu, kuyuda ölmek üzereyken senin hayatını ben kurtarmadım mı diyerek yüzüme vurur." diye düşünür ve "ölsem de kendi halimde öleyim" deyip ipek urganı keser ve yeniden zindana düşer. Buraya bakıldığında her iki masalda da Alpamıs aynı düşünceyle dostunun yardımını kabul etmez. Her iki metinde de Alpamıs'ın düşüncesi aynı fakat bu düşüncüyü dile getiriş biçimi farklı cümlelerledir. Destanda ise Alpamıs'ın dostu Karabay ve dostunun onu zindandan kurtarma çabalarıyla ilgili kısım yer almaz. Jelkildek masalında ise kuyuya düşürülmüş olan Jelkildek ailesinden kendisini kurtarmaları yönünde bir talepte bulunmaz. Onun isteği ailesinin kendisine kırk kısrağın etiyile kırk saba kımız getirmeleridir. Çalmış olduğu kavalın sesinden Jelkildek'i bulurlar ve getirmiş oldukları yiyecekleri kırk kulaç ipek urganla ona indirirler. O bunları yer fakat doymaz. Sonra getirdikleri boz atı kestiklerinde onun bir parça etiyile doyar. Kahraman daha sonra ailesine kendisini çıkarmak için güçlerinin yetmeyeceğini söyler ve onlardan

²⁰ * Kunan: Üç yaşındaki erkek at.

²¹ ** Dönen: Dört yaşındaki aygır.

²² *** Biye: Kısrağın

²³ **** saba: Kımız hazırlamak için kullanılan ve at derisinden yapılan kap.

²⁴ V. M. Jirmunskiy, **Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)**, s. 126.

gitmesini ister. Kahraman bir müddet sonra kuyudan kendisi çıkar. Ama masalın ilerleyen kısımlarında karşılaştığı Kempir'e kendisini kuyudan atının çıkardığını söyler. Fakat kahraman, Kempir'e atını aradığını, onun nerede olduğunu bilmediğini söyler. At yedi kat zindanda Telegey'in kızıyla beraber durmaktadır. Metnin bu kısmında biraz tutarsızlık vardır.

Özellikle yukarıda bahsedilen, Alpamıs'ın her iki masal metninde olup da destanda olmayan motif, zindanda yatmakta olan kahramanın kendi iline kaz²⁵ veya turna²⁶ ile kendi iline ve akrabalarına haber göndermesidir. Altı Jasar Alpamıs masalında kahraman, bir gözü görmeyen ve sürüden ayrı uçan kaz ile dertleşir ve onunla haber gönderir. Jelkildek'te ise kahverengi bir kazla haber gönderir. Destanlar da kahramanın atıyla konuşmasına, zor durumlarında atının kahramana yardım etmesine sıklıkla rastlanır. Fakat Türklerde mitolojik kuşlardan olan turna ve kazdan yardım istenilmesine rastlanılmakla beraber çok yaygın olan bir motif değildir. Bu motifin başka bir örneği Bögen Batır destanında da görülür.²⁷ Burada Bögen'in sözlüsü Aşborık, Kalmuk Bahadır'ı Karasüymen tarafından kaçırılır. Bu olayı Aşborık gözyaşlarıyla yazmış olduğu mektubu bir karakuşun kanadına bağlar ve kuştan bunu sözlüsü Bögen'e götürmesini rica eder. Bu motife Alpamıs'ın masal şekillerinde rastlayıp destan şeklinde rastlanılmadığından anlatının masal adı altında kaydedilmiş olan şekilleri olay örgüsü itibarıyla de masala yaklaşmıştır diyebiliriz. Fakat burada Alpamıs destanının Özbek versiyonunda bu motifin bulunduğunu bildiğimizden dolayı değerlendirmeyi sadece Kazak varyantıyla değil de masal metinlerinin derlendiği Türkistan ve Şımkent coğrafyasına da sınır olan Özbek versiyonuyla beraber düşünmek gerekir. Özbek versiyonuyla beraber düşünüldüğünde yakın coğrafyadan ve kaynak kişilerden birisinin de "Özbek Türkü" olmasından dolayı bir etkileşimin olması normaldir. Burada masal metinlerini anlatanların Özbek versiyonu hakkında da bilgi sahibi olduğu kanaatindeyiz. Hatta bunun gibi Türk Dünyasının tamamına mal olmuş anlatıların çok uzak olmayan

²⁵ "Kaz, Türk mitolojisinde çok akıllı ve bilgiç bir nefestir. O, şamanizmin kanun ve adetlerini çok iyi bilir, Kam'a hangi ilahı ziyaret etmesi, hangi yoldan gitmesi ve o ilahın huzuruna nasıl çıkması gerektiğini öğretir." D.I. Hlopina, "Mifologii i Tradatsionnih religioznh Verovaniy Sorcev", **Etnografiya Naradov Altaya i Zapadnoy Sibiri**, Novosibirsk, 1978, s. 81'den naklen, Mefküre Mollova, "Bir Şathiye ve Bir Bilmecede Kaz Kültü", **Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin'e Armağan**, TKAE Yay., Yıl, XXIX/1-2, Ankara, 1993, s. 269. "Kaz Brahmanın olduğu kadar Kam'ın da binek kuşudur. Kam, önce davulunu at gibi kullanır, sonra at yoruldu diyerek atı bırakır ve kaza biner. Şimdi davul kaz olmuştur ve gökyüzünün yüksek katlarına Kam'ı taşır." N. P. Direnkova, "Materialı Po Şamanstvu Na Teleutov", **Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii**, 10. Tom, Moskva- Leningrad 1949, s. 181-183'ten naklen Mollova, **a.g.m.**, s. 269.

²⁶ Esir olan kahramanın turna ile haber göndermesi "Yusuf Bey Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı"nda da görülür. "Yusuf Bey ve Ahmet Bey esir düşerler ve üzerinden yedi yıl çıkar. Öldüklerine dair söylentiler çıkmaya başlar. Gülhatıca, Yusuf Bey'in yavru iken alarak büyütmüş olduğu beş turnayla onlara bir mektup gönderir. Turnalar mektubu zindandaki Yusuf Bey'e ulaştırırlar. Yusuf Bey, Gülhatıca'nın kendilerini zindandan kurtarmakla ilgili elinden bir şey gelmeyeceğini düşünür ve turnalardan ona sadece selam söyler ve bir mektup yazarak dayısı Bozoğlan'a gönderir. Böylece onların sağ olduğu haberi gelir." İsa Özkan, **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, KB Yay., Ankara, 1989, s. 518-524.; Türk kültüründe turna ile ilgili olarak bk. Şükrü Elçin, "Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi", **Halk Edebiyatı Araştırmaları-I**, Akçağ Yay., Ankara, 1997, s. 63-75.

²⁷ "Bögen", **Babalar Söz**, 46. s. 427-464.

geçmişte benzerlik derecesinde yakınlık gösterdikleri de bilinen bir gerçektir. Zaman ve mekân türler arasında halk edebiyatının tabiatından kaynaklanan bir takım farklılıklar meydana getirirse de bu kesin bir çizgi şeklinde olmamış, eski bir motif yukarıda görüldüğü gibi bir destanın pek çok varyant ve versiyonlarında saklanmazken kısa bir anlatı olan masal nüshalarında muhafaza edilmiştir.

Jelkildek masalında kahramanın kurtulması “bir zaman sonra kuyudan çıktı”, şeklinde anlatılır. Masalın ileriki kısımlarında Jelkildek, karşılaştığı Kempir’e “atını aradığını, onun kendisini kuyudan çıkardığını”, söyler. Bu masalda han kızıyla ilgili kısımlar daha farklıdır. Telegey, Jelkildek’in atıyla beraber kızını da zindana atar. Sonra Kempir, Jelkildek’e Telegey’in kızının gönlünü kendisine varması için razı edeceğini söyler. Kempir’in verdiği akılla kız, atı babasından ister ve eğlence için dışarı çıkarır. Bu esnada Jelkildek çoban kılığında gelir ve orada buluna gençlere, “Telegey’in kızının göğsüne dokunan kişinin bu dünyada başka bir hayali olmaz”, der. Jelkildek, onların “yapabiliyorsan bunu sen yap” demesi üzerine kızın atının arkasına biner ve dediğini yapar. Bu şekilde Jelkildek ve Telegey’in kızı birlikte kaçarlar. Masalda anlatılan bu kısım eski zamanlarda Kırgızlar ve Kazaklar arasında yaygın olan “Kız kaçar ya da kız kovalama oyunu”yla ilgilidir. Divayev, bunu eski zamanlarda damat ve gelin arasındaki yarış olarak tasvir eder. Bu yarışta oğlan kızı yakalayarak onun göğsüne dokunmak için var gücüyle mücadele eder. Eğer yakalayamazsa bu bir rezalet olarak görülür. Bazen de kız, eyerinden itekleyerek genci yere düşürür. Bu utanca maruz kalan genç, hayvanını keserek etinden oradakilere vermek zorundadır. Eğer kız attan düşerse erkek bir cereme ödemez.”²⁸

b. Şekil:

Şekil olarak Alpamıs ve Altı Jasar Alpamıs masalları mensurdur. Alpamıs masalında manzum olarak on altı satır; Altı Jasar Alpamıs masalında ise on bir satır bulunmaktadır. Altı Jasar Alpamıs masalındaki on bir satır destanda da vardır. Bu satırlar şöyledir.

Altı Jasar Alpamıs

Men bir bugin tūs kordim, (120)
Köp kıyındık is kördim.
Zamanım kağındı,
Kağındıday ne kıldı.
Kavsı bukıra buvra bop,

Kiyssa-i Alpamıs Batır Bu Turır

Men bir bugin tūs kordim,
Tūsimde jaman is kördim.
Zamanım meniñ kağındı,
Kağınbasa ne kıldı.
Kırsavlı kıra buvra kep,

²⁸ Jirmunskiy, a.g.e, s. 277.

Karşı karşı şabındı.		Karşı karşı şabındı.
Tulımdımı tul kılıp,	(139)	Aydarlımdı kul kıldı,
Aydarlımdı kul kılıp,		Tulımdımı tul kıldı.
Solkıldağan mırzamdı,		Solkıldağan mırzamdı,
Tabanğa salıp jün kıldı.		Tabanğa salıp jün kıldı.
Çamşimen urıp jon kıldı.	

Destanda geçen bazı satırların Altı Jasar Alpamis masalında da çok yakın bir şekilde yer aldığı görülmektedir. Manzum kısımları da göz önünde bulundurarak Altı Jasar Alpamis masalının anlatıcısının destanın bu varyantını iyi bir şekilde bildiği kanaatine varabiliriz. Bir diğer masal nüshası olan “Alpamis”ta da manzum kısımlar yer almaktadır fakat bu manzum kısımlara incelen destanda herhangi bir şekilde rastlanılmamaktadır.

Sonuç

Türk kültür dairesinin ortak anlatılarından biri olan Alpamis, Türk Dünyasının farklı coğrafyalarında değişik isimlerle yaşamaya devam etmektedir. Kazaklar arasında da yaygın olarak anlatılmakta olan Alpamis destanının birçok varyantı vardır. Destanının kaynaklara Alpamis ve Altı Jasar Alpamis olmak üzere masal adı altında geçmiş iki ve Jelkildek adıyla da bir masal varyantı bulunmaktadır. Alpamis adlı metinler incelendiğinde bu metinlerin temel de destanla çok büyük benzerlik gösterdiği açıkça görülmektedir. Metinler mensur olmalarından dolayı masal olarak adlandırılmışlardır. Yoksa metinler incelendiğinde bu metinlerin mensur olmalarının dışında tür olarak destandan uzaklaşıp masallaşma yoluna gittiğiyle ilgili ya da destandan farklı olarak masala ait unsurları da bünyesinde barındırdığı gibi bir husus görülmemektedir. Destandan farklı olarak bu metinlerde görülen bazı motiflerin (kahramanın zindanda yatarken ailesine turnayla haber göndermesi) destanın Kazak sahasına ait örneklerinde bulunmazken Özbek sahasına ait metinlerde bulunduğu görülmektedir. Bu da aynı yani Türk kültür dairesinin bir üyesi olmakla beraber farklı isimlerle adlandırılan toplulukların yakın ya da bir arada yaşamasından dolayı birbirine etkisi olarak düşünülmelidir. Bu sebeplerden yola çıkarak masal adı altında kaynaklarda yer alan metinlerin “masal” olarak adlandırılması bize göre yerinde bir kullanım değildir. Bu metinleri masal olarak değil de Alpamis destanının “nesir ya da mensur varyantları” olarak adlandırmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Alpısbayeva, K. (2006). “Alpamıs Batır”, **Babalar Sözi**, 34, Astana: Foliant Basbası. s.3 49-350.

Äkimova, T. (2006). “Alpamıs Batır”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası. s. 323-327.

“Bögen”, **Babalar Sözi**, 46. Astana: Foliant Bas. S. 427-464.

Saltağova, J. (2006). “Alpamıs”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası, , s. 336-337.

Äkimova, T. (2006), “Altı Jasar Alpamıs”, **Babalar Sözi**, 33. Tom, Astana: Foliant Basbası, , s. 337-338.

Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, s. 149-157.

Dilek, İbrahim, (2013) **Türk Mitoloji Sözlüğü (Altay-Yakut)**, Ankara: Gazi Kitabevi.

Divayev, Abubakir, (2007). **Kazahskogo Narodnoye Tvorçestvo**, 2-e İzdaniye. Astana: Altın Kitap.

Elçin, Şükrü, (1997). “Türk Halk Edebiyatında Turna Motifi”, **Halk Edebiyatı Araştırmaları-I**, Ankara: Akçağ Yay. s. 63-75.

Ergun, Metin (1997), **Altay Türklerinin Kahramanlık Destanı Alıp Manaş**, Konya: Günay Ofset Mat.

İbrayev, Şakir (2009). **Bastav, Kazak Halkının Folklorı Tuvralı**, Almatı: Baspalar Üyi.

İnayet, Alimcan, (2010). **Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz**, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Jirmunskiy, V. M. (2011). **Türk Kahramanlık Destanları (I-II. Bölüm)**, (Çev. (Mehmet İsmail-Hülya Arslan Erol), Ankara: TDK Yay.

Kazak Halkı Ädebiyeti-Ertegiiler, 4. Tom (1989), Almatı: Jasuvşı Baspası.

“Kiyssa-i Alpamıs Batır”. (2006). **Babalar Sözi**, 34.Tom, Astana: Foliant Baspası, s. 9-63.

Mollova, Mefkûre, (1993). “Bir Şathiye ve Bir Bilmedede Kaz Kültü”, **Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şükrü Elçin’e Armağan**, Ankara: TKAE Yay., Yıl, XXIX/1-2, s. 264-271.

Oh, Eunkyung-Jorayev, Mamatkul, (2011). “Alpamıs Destanında Baysın kelimesinde Görülen Kurt Totemi”, **Türkiyat Araştırmaları**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S. 15, Güz, s. 149-157.

Özkan, İsa (1989), **Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı**, Ankara: KB Yay.

Türker, Ferah (2012). “Altay Türklerinin Anlatmalarında Mitik Bir Varlık: Celbegen”, **Millî Folklor**, S. 94, s. 81-90.

Üçüncü, Kemal (2006). **Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı Alpamis, İstanbul**: Töre Yay.

Yeşil, Yılmaz (2014). **Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri)**, Ankara: Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti.

Yeşil, Dr. Yılmaz, (2014) **Türk Dünyası’nda Geçiş Dönemi Ritüelleri Üzerine Tespitler**, 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 3, S. 9, Kış 20014, s. 117-136.

Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2015). Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin), Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Yeşildal, Ünsal Yılmaz (2015). “Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, S. 11, Yaz, s. 81-113.

Yıldırım, Seyfullah (2015). “Türkistan’dan Anadolu’ya Bir Tıp Ve Bir Masalın Seyahati: Jalmavız Kempirden Congalaz Karısına”, **Turkish Studies**, S. 10/12, s. 1261-1274.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 28.07.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Şeyh Gâlib'in Sâkînâme'sinde İmgesel Söylem*

Imaginative Speech in Sheikh Gâlib's Sakiname

Yrd. Doç. Dr. Fettah KUZU **

Öz

Şiiri diğer sanat eserlerinden ayıran en önemli özellik, muhatabına sunduğu sonsuz hayal imkânlarından ileri gelir. Böylesine sonsuz bir hayal âlemine yapılacak yolculukta en önemli öğeler, şiirde kullanılan sembol ve imgelerdir. Şeyh Gâlib bütün şiirlerinde ama özellikle “Hüsn ü Aşk” mesnevisinde klâsik söylem ve sembolizmin sınırlarını zorlamış, çoğu yerde de bu sınırları aşmıştır. Şiir alanında böylesine özgün bir söylemi yakalayan büyük şairin Dîvân'ı da orijinal ve zengin imgelerle örülü şiirlerle büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Gâlib'in dîvânında yer alan “sâkînâme” türünde kaleme aldığı bir terkîb-i bent, ihtiva ettiği imgeler açısından ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İiir, sembol, imge, sâkînâme, Şeyh Gâlib

Abstract

The most important feature of poem stems from the endless opportunities of imagery it has offered to its collocutors. In a journey to such an endless world of imagination the most important components are symbols and images used in

* Bu makale 25-27 Kasım 2010 tarihlerinde Kayseri'de Prof. Dr. Mine Mengi adına düzenlenen VI. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumunda sözlü olarak sunulan ŞEYH GÂLIB'İN SÂKİNÂME'SİNDE İMGESEL SÖYLEM başlıklı bildirinin bazı değişiklikler ve eklemelerle geliştirilmiş hâlidir.

** Gaziantep Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

poem. Sheikh Gâlib in his all poems but especially in the mathnawi called “Husn u Ask” has forced the boundaries of classical speech and symbolism and in fact gone beyond those boundaries in most points. This great poet who has been able to catch such a unique speech has a Divan which has a great importance due to its consisting of poems knitted with original and substantial images in the field of poetry.

In this study, a terakib-bend which has been written in the poem genre of “sakiname” in Gâlib’s Divan will be tried to be handled in terms of images included in it.

Key Words: Poem, symbol, image, sakiname, Sheikh Gâlib

I. GİRİŞ

Sembol (Simge) ve İmge

Sanat eseri, her türlü insan yaratısından farklı olarak çok boyutlu özelliklere sahip bir mahiyet arz eder. Edebi eserler ve özellikle şiir, sanat eserleri içerisinde en girift, özgün, estetik ve aşkın yönü olan türdür.

Şiiri diğer sanat eserlerinden ayıran en önemli özellik, muhatabına sunduğu sonsuz hayal imkânlarından ileri gelir. Böylesine sonsuz bir hayal âlemine yapılacak yolculukta en önemli öğeler, şiirde kullanılan sembol ve imgelerdir. “*Sembol, en genel tanımıyla kendisi olmayan’dır*” (Korkmaz, 2002: 263). İmgenin, Klâsik Türk şiirindeki “mazmun” kavramını karşılayıp karşılamadığı tartışmalı bir husustur. Her iki kavramı mukayeseli olarak ele aldığı bir makalesinde Şener Demirel “*İmge, orijinal imge bir anlamda yeniden yaratmadan başka bir şey değildir. Hakkında söylenenlerden yola çıkıldığı zaman mazmunun da bir “yeniden yaratma”dan başka bir şey olmadığı söylenebilir.*” (2007: 144) ifadeleriyle bu kavramların şiirdeki işlev ve görevleri bakımından aynı olduklarını belirtmektedir.

Gündelik dilin imkânlarını aşarak yeni bir dil kurma görevi üstlenen şâir, şiirinde kullandığı kavramları titizlikle seçerken, onların mısranın veya şiirin bütünlüğü içerisinde kazandığı veya kazanabileceği anlam katmanlarını hesaba katmak zorundadır. Zira şiir dilini gündelik dilden ayıran en önemli hususiyet, şiirde kullanılan kelimelerin, çağrışımlı değerleri yönüyle ele alınmalarıdır. İnsanların belli nesne, durum, duygu, düşünce ve olgular için belirledikleri birtakım işaretler vardır. Simge veya sembol adı verilen bu işaretler zaman içerisinde toplumda yayılmak ve üzerlerine bir görüş birliği sağlanmak suretiyle herkesçe bilinen ve kabul edilen bir özellik kazanırlar. İmge denilen gösterge ise genel kabul görmüş olan bu simgelerin ilk hali, bir anlamda “arketip”idir. Başka bir ifadeyle her sembol başlangıçta bir imge durumundadır.

İmgenin şiirde makbul kabul edilmesi, onun şaire has, orijinal ve daha önce kullanılmamış olmasındandır. Bu anlamda klâsik Türk şiir geleneğinde imge kullanımının olmadığı, sınırları belli ve kısıtlı olan bir şiir malzemesiyle yazan şairlerin orijinal imge kullanmadıkları ve kullanmalarının da mümkün olmadığı iddia

edilmektedir. Dolayısıyla klâsik şiirdeki benzetme ve mazmun oluşturma sisteminin basit bir sembolizmden öteye gitmeyeceği vurgulanmaktadır.

Oysa dikkatli bir inceleme gösterecektir ki az sayıda da olsa bazı dîvân şairleri, geleneksel sembolizmin kendilerine sundukları imkân dâhilinde zor da olsa orijinal söylemi yakalama noktasında başarılı olmuş ve şiirlerinde farklı imgesel bir söylem yaratabilmişlerdir. Şeyh Gâlib klâsik devrin son başarılı temsilcisi olarak bu anlamda başarılı eserler yaratabilen ender sanatçılardandır.

Şeyh Gâlib, "Hüsn ü Aşk" adlı meşhur mesnevisinde şiir diline getirdiği yenilikler hususunda oldukça iddialıdır:

Tarz-ı selefte tekaddüm etdim

Bir başka lügat tekellüm etdim (Gâlib, 1968: 171)

Şair, "Hüsn ü Aşk" özelinde şiirlerinde kullanmış olduğu dil malzemesinin kendinden önceki şairlerinkinden farklı, yeni ve orijinal olduğunu, bir anlamda yepyeni bir dil ortaya koyduğunu söylerken daha da ileri giderek şöyle devam etmektedir:

În dem ki zi şâiri eser nîst

Sultân-ı sühan menem dîger nîst (Gâlib, 1968: 171)

Farsça söylemiş olduğu bu beyitte Gâlib, şairlikten eserin olmadığını belirttiği kendi döneminde kendisinin "sözün sultanı" olduğunu ilan eder.

Şeyh Gâlib'in Sâkînâme'si

Gâlib bütün şiirlerinde ama özellikle "Hüsn ü Aşk" mesnevisinde klâsik söylem ve sembolizmin sınırlarını zorlamış, çoğu yerde de bu sınırları aşmıştır. Şiir alanında böylesine özgün bir söylemi yakalayan büyük şairin Dîvân'ı da orijinal ve zengin imgelerle örülü şiirlerle büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Gâlib'in, Dîvân'ında yer alan "sâkînâme" türünde kaleme aldığı bir terkîb-i bent, ihtiva ettiği imgeler açısından ele alınmaya çalışılacaktır.

Sâkî-nâme türündeki manzumelerin ortak özelliği, manzumenin tamamında içki ve içki ile ilgili olan unsurların tasvir edilmesidir. Bu tasvirler somut anlamda günlük hayata ait eğlence unsurlarını betimlemek için olabileceği gibi, soyut veya sembolik olarak tasavvuf ve tarikat pratiklerini anlatmada da kullanılırlar. Bu bağlamda şiirin her bendinde kendisine hitap edilen Sâkî, görünen yönüyle meyhanecisi veya mecliste içki sunan meyhanecisi, tasavvuf terminolojisi düşünüldüğünde ise

şeyh olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh veya müşşidin fonksiyonu, yürüdüğü yol-
da müritlerine rehberlik etmesi, onlara hakikat yolunda ışık tutmasıdır.

II. İNCELEME

Sâkî-nâme

Sâkî vir ol piyâle-i elmâsa ferr ü tâb

Elmâs içinde mevc ura ammâ ki la'l-i nâb

Versin fürûg bezme o hâl-kerde âftâb

Olsun harîm-i meykede subh u şafak şarâb

Şîr-i arak benât-ı müli ide feyz-yâb

Bir bahr içinde berk ura hûşîd ü mâhtâb

Deryâ-dilân-ı aşkına îsâr-ı gevher et

Sahbâ-yı sürhü çeşmime yâkût-ı ahmer et (Gürer, 1993: 246-247)

Bentte yer alan kavramlar, renk karşıtlığı içerisinde verilerek bir beyaz-kızıl
mozaigi görüntülenmektedir. Beyaz veya şeffaf rengin kızıl veya kırmızıyla olan
gizli mukayesesinde hem âlemdeki renk dönüşümüne hem de kızıldan beyaza dö-
nüşümde saklanmış olan saflaşma sürecine bir işaret bulunmaktadır.

elmâs	kadeh	fürûg	subh	arak	mahtâb
↓	↓	↓	↓	↓	↓
yâkut	şarab	âfitâb	şafak	mül	hurşîd

Özellikle arak kavramı etrafında geliştirilen hayal, klâsik şiirde alışık olun-
mayan orijinal bir imaj olarak karşımıza çıkar. Arak üzümünden veya bizzat şarap-
tan elde edilen ve ondan daha keskin ve etkili olan bir içkinin adıdır. Bu yönüyle
arak saf şarap olarak kabul edilebilir. Arak ile şîr kelimesiyle de bir oyun yapılarak
onun hem halk arasında “aslan sütü” (“halibu'l-esed”) olarak adlandırılmasına bir
işarete bulunmuş, hem de benât-ı mül ve feyz-yâb ifadeleriyle yeni bir anlam
boyutu kazandırılarak besleyen, doyuran, olgunlaştıran bir olgu olmasına vurgu
yapılmıştır. Süt, çocukların, özellikle de bebeklerin gelişiminde en önemli besin
kaynağıdır. Burada beslenmesi veya olgunlaşması beklenenler, şarabın çocukları,
yani sarhoş ve ayyaşlardır. Şarabın verdiği mahdut sarhoşluk, sarhoşluk hali için
yetersiz olacağından “arak”ın saf ve tesirli özelliğı devreye sokulmaktadır. Şiir ge-
leneğinin şair ve şiir üzerindeki etkisinin kaçınılmazlığı da göz önüne alındığında

bu orijinal imge kurgulaması, geleneksel veya tasavvufî bir arka plan boyutuna da işaret eder. Herkeşçe bilinen içki ve ilgili sembollerin kullanımıyla şiir gerçek ve saf olan aşka ulaşma yolundaki insanın aşk serüvenine göndermede bulunulur. Şaraptan arak elde etmek zorlu ve zahmetli bir iştir. Şarap bir imbik vasıtasıyla damıtılarak damla damla arak elde edilir. "Aarak"ın ter anlamına gelmesi, yapılışı sırasında ter damlalarını andırmasındadır.

İmbik

Şarap → Arak

Bu sürecin zorluk ve meşakkatini imleyen görünmez unsur imbiktir ve imbik kişinin olgunlaşma sürecinin somutlaşmış karşılığıdır.

Vasıta bendinde yapılan "kırmızı yakut" ve "kırmızı kadeh (şarap)" arasındaki benzetişimde göz kavramının kullanılmasıyla kadehe benzetilen gözdeki kanlı yaşlara bir imada bulunmaktadır.

Sâkî getir ol âbî ki âteş-hurûş ola
Her bir habâbî kulzüm-i dûzah-be-dûş ola
Mevc-i safâsî şû'le-i kevser-fürûş ola
Nakş-ı gül-i piyâlesi mahv-ı nukûş ola
Ser-mest-i andelîbi gürûh-ı sürûş ola
Bu bahr-ı hûn ki dildir ana cür'a-nûş ola

Keşf idem ol ferahla gam-ı dilsitânımı

Destûr olursa söyleyeyim dâstânımı (Gürer, 1993: 247)

Bu bentte klâsik şiirde alışık olunan şarap, saki gibi unsurlar yer almakla birlikte Gâlib'e has orijinal söylemler hemen dikkati çeker. Şarap için kullandığı "ateş saçan su ifadesi ancak onun şairlikteki maharetiyle açıklanabilir."¹ İki zıt kavram olan "su ve ateş" şair muhayyilesinde bütünleştirilerek şarabın tavsifinde kullanılmaktadır. Hemen ardından gelen "her bir kabarcığı, cehennemle omuz omuza bir okyanus olsun" ifadesi, bu ateş saçan suyun etki ve gücünü göstermede alışılmıyışın dışında bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirlerinde "ateş" kavramının özel bir yere sahip olduğu Gâlib, geleneksel anlamda bilinen sembolizmin

¹ Bu bir sebk-i hindi özelliğidir.

ötesinde ateş ve kızıllık kavramlarıyla hem ruhen hem de bedenen kızılmış bir insanın şehvet ve tutku dolu halini resmeder gibidir. Zira ateşin ortaya çıkışının veya insanoglu tarafından keşfinin de bir anlamda dişi ve erkek arasındaki fiziksel yakınlaşmaya ve neticesinde ortaya çıkan ten sürtünmesine, sevişme ve cinsel birleşime dayandırılması (Bachelard, 2007: 35) bu durumu daha net ortaya koyar. Şiirin geneline yayılan ateş, yakıcılık özelliği ile dokunma duyusuna, rengi itibarı ile görme duyusuna hitap ederken, içilen içkinin niteliğine bürünerek tat alma duyusuna da hitap eden çok yönlü ve hâkim bir imge değeri kazanmaktadır. Bu durumdaki imgeler, şiirin geneline nüfuz etmeleri dolayısıyla “yayılgan” olarak adlandırılır (Korkmaz, 2002: 276-289).

Vasıta bendinde, bir miktar şarap içerek hafif sarhoş olan bir insanın edasına yer verilmektedir. Zira âşık, içip rahatladıkça gönlündeki sıkıntıyı dile getirmeye başlayacağını belirtmektedir.

Sâkî getir o câmı ki mahmûrî mest olur
Hûr-ı behiştin irse gözü mey-perest olur
Sâgar-keş-i nühursti harâb-ı elest olur
Yanında kadr-i zühd ü kerâmât pest olur
Peymâne-i hayât ise tevbe-şikest olur
Mestâna reng-i rûy-ı hayâ zib-i dest olur

Ammâ hıred te’eddüb edip ihtisâsına
Nâz u niyâz hizmet eder bezm-i hâsına (Gürer, 1993: 247)

Bendin geneline bakıldığı zaman klâsik şiire ait genel özelliklerin dışında fazla bir unsurun olmadığı, tipik bir İlahî aşk sembolizminden kurulu bulunduğu göze çarpar. Ancak dikkat edilecek olursa 5. mısradaki kullanılan “peymâne-i hayât” benzetmesi oldukça sıra dışı ve orijinal bir yapıdadır.² Klâsik şiirin en sık kullanılan sembollerinden olan ve kadeh anlamına gelen “peymâne”, hayat kavramına nispet edilmektedir. Hayat kadehi ifadesini takip eden “tevbe-şikest” mefhumu da “peymâne-şikest” ilişkisi göz önüne alındığında farklı bir anlam boyutu meydana getirmektedir.

Hayat kadehinin tövbesini bozması, İlahî aşk karşısında fani ve sonlu, sınırlı ömrün hükümsüzlüğünü ifade eder. Burada hayat kadehi insan ömrüne, bu ömrün kırılabilir ve sonlu yönüne işaret etmektedir. Tövbenin bozulması veya kırıl-

² Bu bir sebk-i hindî özelliğidir. Gâlip’in şiirlerinde etkisi önemli orandadır.

ması, sonlu olan maddî hayatın bitişine vurgu yapar. Ancak bu sona eriş, yeni ve sonsuz bir yaşam alanına girişin müjdecisidir.

Utanma duygusu İslam'da imanın bir gereği olarak telakki edilir. Bir hadiste “*Haya imandan bir şubedir.*” (Canan, 1995: 77) buyrulmaktadır. Kadehin, sarhoşların ellerine hayâ sebebiyle süs olacağına belirtildiği mısra da iki ayrı anlam ihtiva etmektedir. Birinci anlamıyla İslam'da “havf-recâ” yani korku-ümit düzlemi bağlamında, işlenen her türlü günah karşısında pişmanlık ve utanma duygularıyla Allah'ın rahmetinden ümitli olma durumuna bir vurgu yapılmaktadır. Bu mısradaki hayâ kelimesinin nüsha farklılıkları sebebiyle Naci Okçu'nun kitabında (1993: 359) “recâ” olarak yer alması bu anlamı destekleyen ilginç bir tevafuk olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci anlamda ise şarap İlâhi aşkı sembolize etmesi yönüyle hayâya sebep olan asıl unsurdur. Dolayısıyla da kadeh, sarhoşun elinde bir süs durumunda bulunmaktadır.

Ancak akıl bütün uzmanlığı, bilgi ve görgüsüne karşın bu aşk kadehi karşısında haddini bilir ve bu özel mecliste ancak naz ve niyaz geçerli olur. Naz ve niyaz, âşık ile mâşuk arasındaki teklifsiz, tekellüfsüz ve hatta biraz laubali hali belirtir. Akıl, varlığın sırlarını anlama noktasında sınırlandırılmıştır. Aklın sınırlandığı noktadan itibaren idrak görevi ve yeteneği gönüldedir. Bu anlamda hakikate giden tek yol İlâhi aşktan geçer ve bu yolda âşık ve mâşuk naz ve niyaz vasıtalarıyla, yani muhabbetle bağlantı haline geçerler. Burada akıl ile gönül arasındaki paradoks belirtilmektedir.

Sâkî getir şarâbı ki mahmûr-ı bî-dilem
Akl ile âşinâ degilem gerçi âkilem
Mânend-i mevc cûş ile dil-gîr-i sâhilem
Ditrer elimde kâse-i girdâb kanzilem
Ummân içinde pençe-i mihre mümâsilem
Oldum garîk-i bahr-ı fenâ merd-i kâmilem

Varırsan ey gönül yem-i eşkün verâsına
Benden selâm it ol tarâın âşinâsına (Gürer, 1993: 247-248)

Bente sarhoş olup şarap isteyen bir kişinin, kendi durumuyla ilgili mütalaaları yer almaktadır. Bu kişi sarhoşluk ve âşıklık çerçevesinde yaptığı benzetmelerde kendini, elinde dönen kadehin titrediği bir sarhoş olarak telakki emektedir. Titremek, bir anlamda kararsızlık ve tedirginlik diğer anlamda ise heyecan belirtisi olarak karşımıza çıkar. “Deniz içerisinde güneşin pençesi” ifadesi hem güneş ışık-

larına, bu ışıkların yayılma ve geçiş özelliğiyle yansıdığı suyla bütünleşmesine, yani manzumenin tamamına hâkim olan beyaz ve kırmızı renklerin bir buluşmasına işaret eder, hem de deniz kavramıyla dile getirilen sonsuzluğu tutmaya ve sıkı sıkıya sarılmaya göndermede bulunur. Bu haliyle “yayılgan imge” (Korkmaz, 2002: 276) olarak sınıflandırılabilir bir durum arz eder. Son mısradaki dile getirilen sonsuzluk denizi ve bu denizde boğulmak ifadeleri belirlenen bir hedefe ulaşmanın getirdiği rahatlamayı gösterir. İbn Arabî'nin kâmil insanlar için dile getirmiş olduğu “... bunların mânevî fenâ makamına yükselebilmelerinden önce bir defa um-mânda ‘boğulmaları’ gerekir.” (Izutsu, 2005: 106) ifadesi tam da mısradaki belirtilen durumu özetlemektedir. “Kâmil insan” kavramı, tinsel anlamda varoluşunun sınırlarını anlayan insanı tanımlar. Aslında bir yerde kendi varoluşsal gerçekliğini kavrayan insanın güvencesiz ve kendinden emin sesi dalgalanırken öte tarafta “titremek” ve “kâmil” sözcükleriyle acizlik ve güçsüzlüğünü kabul etmiş bir kişinin itirafları eş zamanlı olarak dile getirilmektedir. Zira kâmil, kökütük sarhoş anlamında kullanılan bir kelime olarak insanın aşk şarabının etkisiyle farkındalığından yoksun olmasına işaret etmektedir.

Aşk insanı hakikate ulaştıracak olan çetin ve meşakkatli bir yoldur. Bu yolda çektiği sıkıntılar sebebiyle sürekli ağlayan bir insanın gözyaşlarının mübalağalı bir biçimde deniz benzetmesiyle verildiği vasıta beytinde hakikat yolundaki merhalelere imada bulunmaktadır. Gönül vasıtasıyla gözyaşı denizinin ötesine geçmeyi başaranlara selam gönderilirken aslında gönlün bir yola çıktığına işaret edilmektedir. Beyitteki “yem-i eşk” terkibi Okçu tarafından “yem-i aşk” şeklinde aktarılmıştır (1993: 359). Bu durumda ötesine geçilecek deniz aşk denizi olacaktır. Gönülün bu deniz ötesi mekâna ulaşma ulaşamayacağı belli değildir. Çünkü “varırsan” ifadesi şart kipiyle kurularak selam işi, oraya ulaşma şartına bağlanmıştır.

Sâkî getir meyi ki sanadır hitâb-ı aşk
Her yüzden oldu gerçi su'âl ü cevâb-ı aşk
Açıldı âftâb zuhûr etdi hâb-ı aşk
Zülfün virürmüş ârızına pîçtâb-ı aşk
Hat geldi nâsîh oldu o hükmî kitâb-ı aşk
Bir dahi fitne eyleyemez intisâb-ı aşk

Yâ rabb o kara gün ne belâ-yı siyâh idi
Ger âh şu'le vermese hâlim tebâh idi (Gürer, 1993: 248)

Aşkın bütün sınırlarının açılıp, hakikatin ortaya çıkmasından bahsedilen bu bentte klâsik imgelerin, şâirin usta üslubu ile dile getirilmesi söz konusudur. Vası-

ta beytindeki “siyah belâ” ifadesi şiirin tamamına yayılan beyaz-kızıl görüntü içerisinde farklı bir görüntü düzlemini ortaya koyar. Beyazın zıddı olarak siyah renk; körlüğü, yokluk ve hiçliği çağrıştırmaları yönüyle ışık öncesi durumun simgesidir. Bu anlamda kızıl da siyah beyaz düzlemi içerisinde oluşan bir ara merhale olarak düşünülebilir.

<u>Siyah</u>	<u>Kızıl</u>	<u>Beyaz</u>
Yokluk	Vehmî Varlık	Mutlak Varlık
Değersiz	Az Değerli	En Değerli
Sıfır Farkındalık	Yarı Farkındalık	Tam Farkındalık
	Şarap	Arak
	Yakut	Elmas

Aslında hem beyaz, hem de kırmızı ateşe ait renklerdir. Ancak beyaz, kaos ortamından kurtulan ruhun dinginliğe ulaşmasıdır. Ateşe ait bir renk tonu olarak beyaz renk, “Doğal yerlere geri dönüş, şüphesiz, evrende bir düzen tesisi, bir düzenin yeniden tesisidir. Ama beyaz ışık durumunda, mânevî bir düzen, fiziksel düzenin önüne geçer.” (Bachelard, 1999: 29) ifadesinde ortaya konulduğu gibi, mutlak dinginlik hali olan, Allah’ın varlığında eriyerek gerçek varlık elde etmek fikrini işaret eder.

Sâkî revân et âteşi kâfur-pâreden
 Bir kaç kadeh pür eyle o mevc-i şerâreden
 Seyr et hilâl-i sâgarı nûr-ı sitâreden
 Ketm eyleme habâbı dil-i hiç-kâreden
 Kaldırma ya'nî şişeyi piş-i nezâreden
 Men' itme mevceyi leb-i huşk-i kenâreden

Bir gün olur ki mest gözün hûşyâr olur
 Gâlib de bu humârı savar neş'edâr olur (Gürer, 1993: 248)

Burada da yine içki için orijinal benzetmelerde bulunan Gâlib, onu kâfur parçası, kıvılcım dalgası olarak nitelendiriyor. Bu bentte, ateşin duyu alanındaki etkisine koklama duyusu eklenmektedir. Kâfur; ilaç yapımında da kullanılan etkili, güzel

kokulu bir bitkidir. Bütün yakıcı etkisine karşın ateşe atfedilen güzel koku özelliği hem zıtlıkların bireşimini hem de her güzelliğin bir bedeli olduğu gerçeğini yansıtır. “*Konyak, ya da dirim suyu, ateş suyudur. Bu, dili yakan ve en küçük bir kıvılcımla alevlenen sudur...*” (Bachelard, 2007: 97). Bachelard’ın ateş suyu ifadesi, daha önceki bentlerde görülen “ateş saçan su” kavramıyla birebir örtüşmekte ve alkol-ateş ilişkisinin boyutlarını göstermektedir. Şarabın akışkanlığı ateşe ait bir özellik olarak gösterilerek “ateşi akıtmak” ifadesi kullanılmakta, yine su ile ilgili “dalga” kavramı kıvılcıma nispet edilmekte ve bu iki zıt unsurun meydana getirdiği manzarada; yanmak, temizlenmek, saflaşmak ve olgunlaşmak isteyen insanın yakarışları dile getirilmektedir. Zira ateş sadece yok edici bir özellik değil, temizlemek ve olgunlaştırmak gibi olumlu yönleriyle de kullanılan bir nesnedir. Bu bentte bir anlamda önceki bentte bir yolculuğa çıktığına işaret edilen “gönül” e yol azığı ve tavsiyeleri sıralanmaktadır.

Sarhoşluk, akıl ve bilincin kaybolduğu bir durumdur. Mest gözün huşyâr olması onun uyanması ve akıllanması demektir. Ancak tasavvuf göz önüne alınacak olursa buradaki akıllılık durumu, bilinen akıl melekesinden farklıdır. Zira akıl hakikati idrak noktasında sınırlı ve kısıtlı bir olgudur. Burada akıllı olmaktan kasıt, bilince ermek, hakikati sezgisel anlamda kavramaktır. Hakikâte erişme mertebesinde önceki durum ise “sekr” hali denilen bir tür sarhoşluk devresidir.

Gâlib’in uyanması ve böylece neşelenmesi sekr halinden kurtularak hakîkati bulmasına bağlanmıştır.

Şiirin genelinde, bir müridin seyr ü sülûk serüveninin aşamalı olarak anlatılması söz konusudur. Bu macera anlatılırken şarap, arak ve sâkî gibi içki meclisine ait unsurlar kullanılmıştır. Şiirin genelinde görülen bir diğer hadise de kırmızı ve beyaz (şeffaflık) renklerinin dolaylı olarak karşılaştırılmasıdır. Bu karşılaştırma yapılırken ateş ve su gibi zıt unsurlar bir arada kullanılmış ve nihayetinde bu zıtlıkların birleşik durumları verilerek yaratılış gerçeğinin özüne vurgu yapılmıştır. Gâlib, kasidelerinin birinde kâinatta zıtların uyumu ile ilgili olarak söylediği beyitte bu gerçeği şöyle dile getirmektedir:

Âteş ü âbî bir şükûfe edip

Gösterir sun’ı ülfet-i ezdâd (Gürer, 1993: 93)

Beyitte şarabı temsil eden iki temel unsur olan ateş ve suyun, Hakk’ın zıtları bir araya getirme sanatının bir göstergesi olduğunu dile getiren Gâlib’in “Sâkinâme”sinin geneline yansıyan görüntü düzleminde, bir cehennem kızılılığı manzarası içerisinde beyazla temsil edilen kutsal aydınlığı arayan tedirgin bir insan portresi yer almaktadır. Şiirde belli aşamaların sembolik ifadeleri, aşağıdaki şekilde belirtilebilir:

Şarap	↔	zâhid	↔	zühhd	↔	akıl	↔	yâkut
↓		↓		↓		↓		↓
Arak	↔	rind	↔	aşk	↔	gönül	↔	elmas

III. SONUÇ

Gâlib'in üslubundaki farklılık ve klâsik sembolleri kullanımda izlediği farklı yolu, onu gelenek içerisinde farklı bir yere koymamızı zorunlu kılar. Çerçevesi ve malzemesi belli olan bir şiir geleneğinde zorlamaya gitmeden, şiirin bütünselliğine zarar vermeden farklı kullanımları denemek ancak usta şairlerin gerçekleştirebileceği bir iştir. Sâkinâme örneğinde Gâlib'in bu husustaki kabiliyeti, onun şiirinde ortaya koyduğu hayalleri okurun gözünde canlı tablolara dönüştürebilme ve bir insanın ruhunda meydana gelen çalkantıları muhatabının gözünde somutlaştırabilme becerisinde değerlendirilecek bir mahiyet arz eder. Diğer bir ifadeyle Gâlib elindeki kıt malzeme ile orijinal imgeler meydana getirip bu imgeleri şiir teşkilinde yerli yerinde kullanabilmiş bir sanatkârdır. O, poetik imgeyi, yeni kavramlar ortaya koymaktan çok, mevcut kavramları şiir içerisinde farklı çağrışım değerleriyle kullanmak suretiyle yakalamıştır. Şeyh Gâlib'in klâsik Türk şiiri içerisindeki yerine işaret eden edebiyat tarihçileri, münekkitlet ve genel anlamda şiir erbabı, onun şiirlerini, üslubunun farklılığını ve söylemindeki yeniyeye ait hususları sadece klâsik edebiyatın bir zenginliği olarak telakki etmekle kalmamış, bu hususların yeni Türk şiiri için de önemli dönüm noktalarından biri olduğunu kabul etmişlerdir.

KAYNAKÇA

BACHELARD, G. (1999), **Bir Kandilin Alevi**, (F. Arslan, Çev.), İstanbul: Yedi Gece Kitapları

BACHELARD, G. (2007), **Ateşin Tinçözümlemesi**, (N. Bezel, Çev.), İstanbul: Öteki Yayınevi

CANAN, İ. (1995), **Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte**, C.1, Ankara: Akçağ Yayınları

DEMİREL, Ş. (2007), **Mazmundan İmgeye Bir Yolculuk**, *Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.2, S.2, s.138-151

GÜRER, Abdulkadir (1993), **Şeyh Gâlib Divânı (İnceleme-Metin)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

IZUTSU, T. (2005), **İbn-i Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar-Kavramlar**, (A.Y. Özemere, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları

KORKMAZ, R. (2002), **İkaros'un Yeni Yüzü Cahit Sıtkı Tarancı**, Ankara: Akçağ Yayınları

M. ES'AD GÂLİB (1252), **Dîvân (Basma)**, Mısır: Bulak Matbaası

M. ES'AD GÂLİB (1968), **Hüsn ü Aşk**, (A. Gölpınarlı, Haz.), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

OKÇU, N. (1993), **Şeyh Gâlib I-II (Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlîli ve Divânının Tenkidli Metni)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

ONAY, A.T. (2000), **Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı**, (C.Kurnaz, Haz.) Ankara: Akçağ Yayınları

ÖZCAN, T. (2005), **Sessizliğin Dili ve Simgenin Ruhaniyeti-Yahya Kemal ve Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirleri Üzerine Bir Çözümleme**, *Gizli Diller Konulu Uluslararası Sempozyum, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Arayışlar*, 14, Isparta , s.109-114

PALA, İ. (2004), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul: Kapı Yayınları

PARLATIR, İ. (2006), **Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Ankara: Yargı Yayınevi

YILDIRIM, A. (2006), **Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib'in Üç Rengi**, Milli Folklor, S. 72, Ankara, s.129-140

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 10.08.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Türkiye’de Üstün Ve Özel Yetenekli Çocuklara Yönelik Bir Eğitim Politikası Oluşturulamaması Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation Over Unavailable Education Programme Policy For Gifted And Talented Children In Turkey

Dr. Vicdan CEVHER KILIÇ *

Öz :

Türkiye’de üstün ve özel yetenekli bireylerin özel eğitim gereksinimlerini tam anlamıyla karşılayacak bir nitelikli kamusal eğitim politikası üretilip, uygulamaya konmamıştır. Ülkemizde üstün ve özel yeteneklilere devlet tarafından destek eğitimler verilmekte ancak verilen destek eğitimler yetersiz kalmaktadır. Bu destek eğitimler Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) tarafından sağlanmaktadır.

Kalkınma Planlarında ve Milli Eğitim Şura Kararlarında üstün ve özel yetenekli bireylerin eğitimi ile ilgili çeşitli kararlar alınmış fakat üstün ve özel yetenekli bireylere uygun bir eğitim politikası ortaya konamamıştır. Üstün ve özel yetenekli bireylerin eğitimi devlet okullarında, konusunda uzman öğretmenler tarafından ve uygun bir müfredatla gerçekleştirilmelidir. Bununla ilgili yasal düzenlemelerin en kısa zamanda yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler; Üstün ve özel yetenek, eğitim, kamusal politika.

Abstract

There has not been a qualified public education policy to fulfil special education needs of gifted and talented individuals in Turkey. Though, Turkish Government supports special education for them, it seems that this given education keeps failing to satisfy. This support is given by Science and Art Centres (BİLSEM in Turkey).

* SMMM / cevher_25@yahoo.com

Various decisions about the education of those gifted and talented individuals have been made in development plans and National Education Council, however, an available education programme has not been put into practice yet. Those individuals should be educated by skilled instructors in public schools with an appropriate curriculum. Legal acts regarding this problem should be carried out as soon as possible.

Key Words; Gifted and special talent, education, public policy.

Giriş

Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de üstün ve özel yetenekli bireylerin eğitimi önemle üzerinde durulması gereken bir konu olmalıdır. Üstün ve özel yetenekli çocukların eğitimi için milli bir eğitim politikası oluşturmak gerekmektedir. Üstün ve özel yetenekli bireylerin tanılama süreci ile varlığının istatistiki olarak ortaya konmasının yanında bu bireylerin eğitimi için gerekli altyapının da oluşturulması sağlanmalıdır. Türkiye üstün ve özel yetenekli çocukların eğitim politikasının oluşturulması hususunda halen istenilen seviyeye gelememiştir. Oysaki üstün ve özel yetenekli bireylerin kendi akranları ile aynı okul ve sınıflarda ve uygun bir müfredat uygulanarak eğitim görmeye ihtiyaçları vardır. Ancak bu konu ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapıp hayata geçirilememiştir.

Üstün ve özel yetenekli çocuklar uygun eğitim politikalarının olmayışı sonucu bazen de doğru yönlendirilmemeleri sonucu, çoğu kez üstün yeteneklerini ortaya koyamamışlardır. Üstün yeteneklerinden insanlığın yararlanamadığı, fark edilmeyen üstün ve özel yetenekli insanların sayısı da az değildir.

Üstün yetenekli çocukların eğitimi birçok ülkede son derece önemli bir konudur. Özellikle gelişmiş ülkeler üstün yetenekli çocukların eğitim politikasını devlet politikası hâline getirmiştir. Üstün nitelikli insan potansiyelinin gerektiği gibi değerlendirilmesinin, ülkenin her alanda gelişiminde katkı sağlayacağı bilincinde olan ülkeler üstün yetenekli bireylerin eğitimi ile ilgili her türlü desteği sağlamaktadır. Üstün yetenekli bireylerin değerlendirilmesi sorunu milli eğitimi yönetenleri ilgilendirdiği ölçüde bütün ülke vatandaşlarını da ilgilendirmektedir. Üstün yetenekli bireyler ülkede nadir yetişen kamusal değerlerdir (Bilgili, 2000: 49).

Tarihi Perspektiften Üstün Yeteneklilerin Eğitimi

Türkiye’de üstün yetenekli bireylerin en iyi değerlendirildiği dönem, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Enderun Mektepleri’dir. Enderun Mektebi II. Murat zamanında 15. yüzyılın ortalarında kurulmuş ve işlevini Fatih Sultan Mehmet zamanında kazanmıştır (Akkutay, 2004: 86,87,94,95). Enderun mektebine üstün yetenekli öğrenciler bir komite tarafından Türk ve Müslüman olmayan ailelerin, 8-18 yaş aralığındaki erkek çocukları arasından öncelikle 10-14 yaş arasında olanlardan seçilirdi (Enç, 2004: 52,72). Enderun Mektebindeki eğitim süresi 8-10 yıl

sürerdi. Üstün yetenekliler eğitiminin planlı, kapsamlı ve sistematik olarak uygulandığı dünyadaki ilk eğitim kurumu Enderun Mektebi’dir Enderun Mektebinde, devrin yüksek medreselerindeki derslerin yanı sıra, sanat eğitimi ve karakter ile kişilik eğitimi gibi eğitimlere de ağırlık verilmiştir. Enderun Mektebi’nde hayata hazırlanan öğrenciler arasından üst düzey yöneticiler ve bilim insanları çıkmıştır. (Akkutay, 1984: 26, 29).

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde de üstün yeteneklilerin eğitimi ile 1960’lı yıllara kadar daha çok bireysel nitelikli çalışmalar yapılmıştır. 1925 yılından itibaren Atatürk’ün isteğiyle zeki ve yetenekli öğrenciler üniversite eğitimi için yurt dışına gönderilmeye başlanmıştır. Bu uygulama 1929 yılında 1416 sayılı Kanunla yasal zemine oturtulmuş ve üstün yetenekli bireylerin sınavla seçilmeleri ve yurtdışında eğitim görmelerine olanak sağlanmıştır (Bulut ve Taylı, 2006: 34). 1940 yılında 3803 sayılı Kanun ile köy enstitüleri açılmıştır. Ülkenin kalkınmasını sağlamak amacıyla diğer öğrencilere göre yetenekli oldukları tespit edilen öğrencilerin yetiştirilmesi köy enstitülerinde gerçekleştirilmiştir. Köy enstitüleri 1950 yılında kapatılmıştır (Meclis Araştırma Raporu, 2012: 169).

Üstün yeteneklilerin eğitimi 1959 yılında özel sınıflar ve türdeş yetenek sınıflar açılarak devam etmiştir. Bu çalışma kapsamında ilk öğrenci Ankara Sarar İlkokulu’nda, 1960 yılında Ankara Ergenekon İlkokulu’nda da “Türdeş İlkokul Sınıfları” denemesine başlanmış ancak uygulama 1966 yılında Talim ve Terbiye Kurulu’nun aldığı bir kararla durdurulmuştur (Levent, 2011: 91). Özel sınıf ve türdeş sınıf uygulamalarının rafa kaldırılmasının ardından 1980’li yıllarda üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi üzerine yeniden çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1993 yılında Bilim ve Sanat Merkezleri uygulamasına geçmek için beş tane pilot il seçilmiş ve üstün yetenekli öğrenci tanılaması yapılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak ilk olarak Ankara’da Yasemin Karakaya Bilim ve Sanat Merkezi 1995-1996 eğitim öğretim yılında eğitime başlamıştır (Taylı ve Bulut, 2006: 35). Üstün yetenekli çocuklara yönelik eğitimciler yetiştirmek amacıyla İstanbul Üniversitesi- Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi-Özel Eğitim Bölümünde, Üstün Zekâlıların Eğitimi Ana Bilim Dalı kurulmuştur. Bölüme, 2003-2004 eğitim öğretim yılından itibaren yüksek lisans, 2006-2007 eğitim-öğretim yılından itibaren de doktora programına öğrenci alınmaya başlanmıştır (Davaslıgil ve Zeana, 2004: 96). Millî Eğitim Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi arasında imzalanan protokol gereği, İÜ Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi tarafından yürütülen *Üstün Zekâlıların Eğitimi Projesi* için uygulama okulu olarak Beyazıt İlköğretim Okulu belirlenmiştir. 1990’lı yıllar sonrasında üstün yetenekli bireyler konusu Türkiye’de daha fazla ilgilenilen bir konu olmuştur. Bu kapsamda üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde üstün yetenekli çocuklara yönelik çeşitli çalıştaylarda ve kongrelerde üstün yetenek konusu detaylı biçimde tartışılmıştır.

Osmanlı döneminden günümüze kadar üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitiminde başarılı çalışmalar yapılmış ancak yaygınlaştırılmamıştır (Hızlı, 2014: 60) Ülkemizde Bilim Sanat Merkezleri Yönergesi dışında üstün zekâlılar ve yete-

nekliler eğitimi alanını kapsayan yasa ve milli eğitim mevzuatları bulunmamaktadır. Üstün yetenekli öğrencilere eğitim verecek okul ve bu okulun öğretmenleri ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmalı ve hayata geçirilmelidir.

Türkiye’de Üstün Yeteneklileri Tanılama Süreci

Ülkemizde üstün yetenekli bireylerin gelişimlerinin desteklenmesi amacı ile Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) açılmıştır. Son zamanlar bu merkezlerin sayıca fazlalaştırılması sağlanmıştır. 2015 itibarı ile ülkemizdeki Bilim ve Sanat Merkezlerinin sayısı 70’dir¹ Bilim ve Sanat Merkezi üstün yeteneklilerin eğitimi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik Ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Yeteneklilerin Eğitimi Şube Müdürlüğüne bağlı olarak çalışan bir kurumdur. Bu merkezlerde IQ puanı 130 ve üstü alan öğrenciler okul saatlerinin dışında eğitim görmektedirler. Türkiye’de üstün yeteneklilerin tanılama ve BİLSEM’lere öğrenci yerleştirme süreci okullarda başlamaktadır. Merkezlere, öğrenci alımı için öncelikle örgün eğitim kurumlarındaki öğretmenler Bakanlıkça hazırlanan gözlem formatı ölçütlerine göre BİLSEM’lere aday göstermektedir. Aday gösterilen öğrenciler, Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan grup değerlendirmesi testine alınmaktadır. Test sonucunda yeterli performans gösteren öğrenciler, Millî Eğitim Bakanlığı uzmanları tarafından yapılan bireysel incelemeye alınmaktadır. Konunun uzmanlarınca üstün yetenekli olduğu tespit edilen öğrenciler BİLSEM’de destek eğitimine alınmaktadır.

Ancak günümüzde BİLSEM’lerin de yeterliliği sorgulanmaktadır. BİLSEM’lerde eğitim programı, fiziksel yapı, öğretmen yetiştirilmesi, proje çalışmaları konusunda önemli sorunlar olduğu tespit edilmektedir (Kaya, 2013:119). Üstün yetenekli bireylerin eğitiminde önemli görevlere sahip olan BİLSEM’lerde yaşanan sorunlar giderilmelidir. Örneğin, üstün yetenekli çocukların eğitiminde Yüksek Lisans ve doktora mezunu öğretmen sayısının artırılması gerekmektedir. Üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminde yeni bir model oluşturulmalı ve yeni politikalar geliştirilmelidir.

Devlete bağlı resmi bir kuruluş olan BİLSEM’lerin yanında çeşitli özel eğitim kurumları da üstün zekalı ve yetenekli öğrencilere eğitim vermeye başlamıştır. TEV İnanç Türkeş Özel Lisesi, TÜZYEKSAV Koleji gibi okullar bu okullardan bir kaçıdır. Bu okulların daha da yaygınlaştırılması gerekmektedir. Ancak bu okulların maliyetine katlanmak orta ve düşük gelirli bir aile için oldukça zordur. Bu okullara çocuklarını gönderemeyen ailelerin çocuklarının okul müfredatına uyum sağlamalarına yardımcı olmaları gerekmektedir. Ancak bu müfredat ile çocukların yeteneklerinin fark edilip geliştirilmesi mümkün gözükmemektedir. Üstün yetenekli çocukların eğitimi için bu gibi özel okulların yanı sıra devlete bağlı okulların da kurulması ve yaygınlaştırılması gerekmektedir.

¹ Ülkemizdeki Bilim ve Sanat Merkezlerinin adresleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://orgm.meb.gov.tr>

Ülkemizdeki üstün yetenekli öğrencilerin büyük bir bölümünün tanılanmamış olması bir kayıptır. Üstün yeteneklilerin tanılanması sürecinde disiplinler arası (aile hekimi, çocuk doktoru, okul öncesi eğitim öğretmeni, psikolog vb.) işbirliği ve eş güdümünün yetersiz olması, üstün yetenekli öğrencilerin tanılama sürecinde ortaya çıkan eksikliklerdir (Ek-1 Üstün Yetenekli Bireyler..., 2013: 10).

Türkiye’de Üstün Yetenekli Çocukların Eğitim Politikasını Oluşturma Süreci

Türkiye’de 1960’lı yıllarda üstün yetenekli çocukların eğitimi konusunda çalışmalar hız kazanmıştır. 1961 yılında kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 50’nci maddesinde özel eğitime muhtaç çocukların eğitimi için özel hüküm konulması ve bunun gereği olarak 222 numaralı İlköğretim ve Eğitim Kanununun çıkarılması üzerine özel eğitimde planlı bir dönem başlamıştır. Bu planlı dönem ile birlikte üstün yetenekli çocukların eğitimine önem verilerek üstün yetenekli çocukların eğitim politikasını oluşturma sürecine girilmiştir (Çağlar, 2004: 67-68).

Bu dönem üstün yetenekli çocuklarla ilgili eğitim politikası oluşturmak için üstün yetenekli çocuklar konusu birçok platformda tartışılmış ve devletin farklı politika dokümanlarında yer almıştır.

Devletin üstün yeteneklilik eğitimi ile ilgili belirlediği hedefleri detaylı olarak incelemek için kalkınma planları ve millî eğitim şûra kararları rehber olmaktadır.

İlki 1963-1967, sonuncusu 2007-2013 dönemini kapsayan toplam 9 kalkınma planının sonuncusu olan Dokuzuncu Kalkınma Planı hariç tüm planlarda üstün yetenekli çocuklar konusu kalkınma planlarında işlenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967): İlk kalkınma planı döneminde kabiliyetli bireylerin eğitimin her kademesine ulaşmasını kolaylaştırmak için “Eğitimin her kademesinin toplumun en kabiliyetli elemanlarına açık tutulmasını sağlamak için yeterlik esasına dayanan seçme usulleri uygulanacaktır.” politikası belirlenmiştir.

Böylece eğitim alanında kabiliyetlere göre bir seçme yapılarak kabiliyetli olanlara eğitim imkânı tanımak ve eğitim sistemini toplumdaki çeşitli görevlerin yurttaşlar arasında kabiliyetlerine göre dağıtılmasını sağlayacak şekilde düzenlemek; toplumda hem sosyal adalet, hem de fırsat eşitliği ilkelerini gerçekleştirecektir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Yüksek kabiliyetli fakat imkânları sınırlı olan, düşük gelirli gençlerin eğitime erişiminin kolaylaşması için eğitimin her kademesinde burs imkânlarının geniş ölçüde artırılması hedeflenmiştir. Bunun yanında Türkiye’nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması on beş yılda ulaşılabilecek hedefler arasında sayılmıştır.

1960'lı yıllarda üstün yetenekli çocukların eğitimine **önem verilerek** üstün yetenekli bireylerin eğitimi konusunda düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972): İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında da “İstidat ve kabiliyetlere sahip olan gençlerin gelişmeleri için gerekli ortam ve özel imkânlar sağlanarak, gerek millî kalkınmaya gerekse çağdaş uygarlığa üstün seviyede katkıda bulunmaları teşvik edilecektir.” politikasıyla gençlerin yetenekleri doğrultusunda gelişmeleri için gerekli şartların sağlanması hedeflenmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977): “Yükseköğretim, insan gücü gereklerine göre planlandığı için, ortaöğretimden yükseköğretime geçişte bir sınav barajı bulunacak, ancak mesleki ve teknik öğretimi bitirenlerden üstün yeteneklilerin de kendi alanlarında yükseköğretime devamını sağlamak üzere, mevcut sınav sistemi yeniden düzenlenecektir.” politikası ile üstün yeteneklilerin yükseköğretime entegre olmaları kolaylaştırılmaya çalışılmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): Planda Türkiye'nin, ulusal birikimlerle ve ulusun üstün yetenekleriyle sorunları çözebilecek ve gelişme yolunda daha büyük atılımlar yapabilecek güçte olduğu belirtilmiştir. İlâveten planda yetenekli çocukların yararlanacağı eğitim ve özendirme koşullarının geliştirilmesi konusunda süregelen uygulamalara yeni katkılar getirilemediği dile getirilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989): “Özel eğitim gerektiren geri ve üstün zekâlılarla, işitme, konuşma ve ortopedik özürlüler; uyumsuzlar ve sürekli hastalığı olan çocukların eğitimine gereken önem verilecektir. Bu amaçla; özel eğitim alanında görev alacak öğretmen ve personelin yetiştirilmesi için gerekli tedbirler alınacaktır.” ve “İnsan gücü ihtiyaçları açısından, üstün zekâlı ve özel yetenekli çocuklara özel eğitim hizmetlerinin götürülmesi bir programa bağlanacaktır.”

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sınırlı olanaklardan dolayı üstün yeteneklilerin bir sonraki eğitim kademesine erişiminin kolaylaştırılması politikasının yerini akranlarından farklı olduğu düşünülen bu çocukların özel eğitim alması gerektiği düşüncesine bırakmıştır.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): “Özel eğitim gerektiren üstün yeteneklilerle, zihni, konuşma ve ortopedik özürlüler, uyumsuzlar ve sürekli hastalığı olan çocukların eğitimi için gerekli altyapı geliştirilecektir”.

“Eğitim ve öğretimin çeşitli kademelerinde uygulanan parasız yatılılık ve burs

verme sistemi islah edilerek öncelikle üstün yetenekli, fakat maddi imkânları sınırlı öğrencilere yöneltilmesi amaçlanacaktır.”

Planın insan gücü hedefleri arasında bilim insanı, öğretim üyesi ve öğretmen yetiştirilmesine özel önem verilerek üstün kabiliyetli gençlerin bu alanlara yönelmeleri için gereken tedbirlerin alınması vardır. Çocukların yeteneklerine uygun bir ortamda yetişmelerini sağlamak amacıyla gerekli eğitim kurumlarının geliştirilmesine önem verileceği ve özel sektörün bu alandaki girişimlerinin destekleneceği belirtilmiştir. Ayrıca başarılı ve üstün yetenekli öğrencilerin öğretmen ve öğretim üyeliğine yönlendirilmesi de amaçlanmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): Planda üstün zekâlı çocukların yeteneklerine uygun bir ortamda yetiştirilmelerini sağlamak amacıyla gerekli eğitim kurumlarının geliştirilmesine önem verilmesi ve özel sektörün bu alandaki girişimlerinin desteklenmesi vardır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005): Planda üstün zekâlı çocukların yetiştirilmesine değinilmemiştir ancak üstün yetenekli çocuklar konusu Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na hazırlık öncesi oluşturulan özel ihtisas komisyonlarında tartışılmış ve komisyon raporlarına konu olmuştur.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013): Planda üstün yetenekli çocuklar konusunda herhangi bir politika hedefi belirlenmemiştir.

Türkiye üstün yetenekli çocukların eğitim politikasını oluşturma sürecinde yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin bu konuda yıllar öncesinde elde ettiği deneyimden de faydalanamamıştır.

Milli Eğitim Şuralarında Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi

Milli Eğitim Şura kararlarında üstün yetenekli çocukların eğitimine ilk olarak 1982 yılında yapılan On birinci Şura’da yer verilmiştir. Bu Şura’da üstün zekâlıların eğitimi özel eğitim dalları içerisine alınmıştır (MEB, 1982, 21). On ikinci Şura’da ise üstün yetenekli ve üstün zekâlı çocuklar için “Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimine önem verilmesi, zekâ seviyesi yüksek çocuklar için özel sınıfların açılması, gibi kararlar alınmıştır. Bununla birlikte fen liselerinde üstün yetenekli ve üstün zekâlı çocukların eğitimine yönelik programlara yer verilmesi de kararlaştırılmıştır (MEB, 1988, 4). 2006 yılında On yedinci Şura kararlarında ise üstün ve özel yetenekli çocukların eğitimi ve istihdamı konularında politikalar oluşturulmasına yer verilmiştir (MEB, 2006, 3). Üstün zekâlı çocukların eğitimlerinin

üniversitelerce açılacak sertifika programlarını bitiren öğretmenlerce yapılması da üzerinde durulan konulardan biridir. Bununla birlikte üstün zekâlı öğrencilerin eğitimi için madalyon okullar, cazibe merkezi olacak araştırma birimleri vb. kurumların açılması, bu kurumlara gidecek öğrencilerin ailelerine maddi olarak destek sağlanması da kararlaştırılmıştır. On yedinci Şura kararlarında Bilim ve Sanat Merkezlerine öğretmen seçiminde Fen Liseleri ve Anadolu Liselerinde görev alacak öğretmenlerin seçiminde kullanılan kriterlere benzer kriterler getirilmesine vurgu yapılmıştır. Şura'da üstün zekâlı çocukların kendi hızlarında ilerlemelerine fırsat sağlanması ve bunun için ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarının 6-12'nci sınıfları arasında öğrenci odaklı sınıf sisteminden disiplin (ders) odaklı sınıf sistemine geçilmesi tavsiye edilmiştir. Son olarak Şura'da, TÜBİTAK, Milli Eğitim Bakanlığı ve üniversitelerin iş birliği ile üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi konusunda yaz-kış kamplarının düzenlenmesi gibi kararlar alınmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye'de günümüze değin geçen sürede üstün ve özel yetenekli çocukların eğitim konusunda bir politika oluşturulamamıştır. Günümüzde üstün yetenekli çocukların eğitimlerinin BİLSEM'ler tarafından desteklendiği görülmektedir. Ancak bu destek yeterli değildir. Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitimi ile ilgili kapsamlı ve nitelikli bir kamusal politika oluşturulması gerekmektedir. Üstün zekâlı ve yetenekli çocukların eğitiminin bu çocukların eğitimine uygun olarak hazırlanacak bir müfredatla, üstün zekâlı çocukların eğitimi konusunda eğitim almış öğretmenler tarafından, resmi okullarda gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Ülkemizde üstün zekâlı ve yetenekli bireyler hakkında kongre, seminer ve toplantılar yapılmakta ancak yapılan bu çalışmalar gerçek hayata yansımamaktadır. Bu çalışmaların sonuçları okul programlarına entegre edilmek yerine sadece kağıt üzerinde kalmaktadır. Ayrıca üstün yetenekli öğrencilerin belirlenmesinde farklı kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmalı, bu verilerin elde edilmesi çocukların gelişim özellikleri göz önüne alınarak sürece yayılmalıdır. Tanılamada kullanılan testlerin ve test dışı yöntemlerin güncel, geçerli, güvenilir ve kullanışlı olmasına dikkat edilmelidir. Bununla birlikte tanılamamanın erken yaşlarda yapılmasının çocuğun gelişimsel süreç içinde desteklenmesinin, öğrenme, araştırma ve keşfetmeye yönelik isteğinin artarak devam etmesini sağlayacağı unutulmamalıdır (Tarhan, Kılıç, 2014: 40).

Kaynakça

AKKUTAY, Ülker (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Basımevi.

AKKUTAY, Ülker (2004) "Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi", *1.Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, İstanbul.

BİLGİLİ, Ahmet Emre (2000), “Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi Sorunu-Sosyal Sorumluluk Yaklaşımı” *M. Ü. Atatürk Eğilim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı:12, (s. 59-74).

BULUT, Sefa ve Aslı Taylı (2006), “Cumhuriyet Dönemi Üstün Yetenekliler Eğitim Politikası”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2006-1 Sayı: 12

ÇAĞLAR, Doğan (2004) “Üstün Zekâlı Çocukların Eğitim Modelleri”, Üstün Yetenekli Çocuklar Seçilmiş Makaleler Kitabı içinde, 1. Türkiye Üstün Yetenekliler Kongresi, Çocuk Vakfı Yayınları No:63, İstanbul, s. 317-334.

DAVASLIGİL, Ümit ve Marilena Zeana (2004), “ Üstün Zekâlıların Eğitimi Projesi”, *1. Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Bildiriler Kitabı*, İstanbul.

ENÇ, Mitat (2004) “Enderun”, *1.Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi Seçilmiş Makaleler Kitabı*, İstanbul, s. 52, 72.

KAYA, Nisa Gökden (2013), “Üstün Yetenekli Öğrencilerin Eğitimi ve BİLSEM’ler”, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt-Sayı:15.-1Yıl (s.115-122)

LEVENT, Faruk. (2011). Üstün Yetenekli Çocukların Hakları El Kitabı. Çocuk Vakfı Yayınları Cilt: 68. İstanbul

MEB (1982) **XI. Milli Eğitim Şurası**, http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113508_11_sura.pdf (e.t.13.07.2015)

MEB (1988) **XII. Milli Eğitim Şurası**, http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/12_sura.pdf, (e.t.13.07.2015)

MEB (2006) **XVII. Milli Eğitim Şurası**, http://ttkb.meb.gov.tr/secmeler/sura/17_sura.pdf, (e.t.13.07.2015)

HIZLI, Emine (2014), “Üstün Zekâlı Ve Yetenekli Çocuklar Eğitiminin İncelenmesi: İsrail Sistemi”, Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2(2), s.52-62.

T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2013), Ek- 1 Üstün Yetenekli Bireyler Strateji ve Uygulama Planı 2013-2017, Ankara.

TARHAN Sinem ve Şükran Kılıç (2014), “Üstün Yetenekli Bireylerin Tanılanması ve Türkiye’deki Eğitim Modelleri”, Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 2014, 2(2), s.27-43.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Kalkınma Planı Birinci Beş Yıl (1963-1967)**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1963.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Kalkınma Planı İkinci Beş Yıl (1968-1972)**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1967.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl (1973-1977)**, Yayın No: 1272, Ankara, 1972.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Yayın No:1664, Ankara, 1979.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Yayın No:1974, Ankara, 1984.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Yayın No:2174, Ankara, 1989.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, Ankara, 1989.

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI, **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)**, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalknma%20Planlar/Attachments/2/plan8.pdf>

1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri

1960-1980 Period In Turkey And Foreign Socio-Economic Changes In The Orientation Of The Social Dynamics

Dr. Sinan DEMİRTÜRK *

Öz :

Modern Türk tarihi iki büyük örnek dönemle ayrılır: Tanzimat ile Cumhuriyet ilk ayrımı teşkil ederken, Cumhuriyet dönemi tek parça bir bütün olarak diğer aksı oluşturur. Bu makalede, 1960’tan günümüze Türkiye tarihini etkileyen. sosyal-ekonomik değişim öncelikle çok partili dönemin ilk askeri darbesiyle başlamıştır. Yeni anayasa, anayasaya bağlı olarak ilk defa kullanılmaya başlanan bürokratik kurumlar, “milli güvenlik algısının siyasi sistemin özü olarak legal ve meşru bir hukuki çerçeveye kavuşturulması bu dönemin ilk icraatları olarak incelenirken bunun ekonomik ve sosyal sonuçlarına yer verilmektedir. Türkiye’nin 1960 sonrası var olma mücadelesi ve yeni toplumsal zemin kazanma süreçleri de etraflı bir şekilde analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye sosyo-ekonomik gelişme, 1960 ve 1980 dönemi

Abstract:

Turkey's modernization (modernization) lies behind the story of the founding of the Republic in the previous century. This renewal period is known in Turkish history dates back to before the Tanzimat period. Almost two centuries to be closer to nature and gained a new political form of this modernization process with the declaration of the Republic of Turkey.

The young Republic of Turkey that took place beginning in the third decade of the establishment of political, social and economic events, pioneered the concept of social

* Gazi Üniversitesi Orta Asya ve Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (GORAM), sinandemirturk@gmail.com

change, the newspapers and magazines of the period, we will try to examine important publications, mainly referring to the testimony. Has become the subject of historical analysis of the economic and social turmoil is not possible to affect the social structure. That took place between 1960 and 1980 out of significant historical are cases in Turkey and Turkish society will change the scope of our analysis in this article.

Key words: Turkey, socio-economic, development, in 1960 and 1980 period

SİYASİ ALANDAKİ DEĞİŞİMLERİN TOPLUMA YANSIMASI DEMOKRASİ KÜLTÜRÜ

Yönetimde halkın iradesini esas alan politik terim olan demokrasi, mutlak olarak azınlık haklarına da sahip çıkabilmektedir. Demokrasi böylelikle partileri yarıştıran seçimde, çoğunluğun tercihine de öncelik veren sistemdir. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Atatürk, yeni inşa olan Türk devletinde bu olgunun yerleşmesi için gerekli altyapıyı oluşturma yoluna gitmiş ve bunun zamanla yerleşeceğini de beyan etmiştir. Yani Atatürk'ten sonra devamı ve yüceltilmesi millete kalan olgu, günümüze dek yeterli ileri adımı atamamıştır. Demokrasi, 1960'lerde olduğu gibi günümüzde de bilhassa kırsal kesimlerde henüz oturmamıştır.

1960'lı yıllar Türkiye'de toplumsal ve siyasi açıdan kalıcı izler bırakacak 27 Mayıs İhtilali'na sahne olmuştu. Askeri güçler, Demokrat Parti'nin hâkimiyetine son vermişti. Bu hareketle, yeni ve çeşitli demokratik birimler oluşturulmaya başlanmıştı. Ancak bunu yaparken de daha önceki yasaklı ve tehlikeli düşüncelerin önü açılmış oldu. Bastırılmış duygular ve fikirler, hızlı bir grafik doğrultusunda gün yüzüne çıktı.¹ Bu faktörler birike birike iç ve dış destekli olarak sonraki karanlık günlere kapı açacaktı. 1960'taki askeri darbe de zaten, Türkiye'de çok partili hayata geçişin bir meyvesi olmuştu.²

Demokrasi ve özgürlük kavramları, çok partili Türkiye'de her ağızdan bir söz getirmiş, partililik başlamıştı. Bu da kapitalizm ve emperyalizmin çeşitli şekillerde görülmesine yardımcı oluyordu. 1960-70'li yıllarda sanayi -her ne kadar montajcı olsa da- ilerlemeye başlamış, tüketim kültürü aşırı benimsenmeye başlamıştı.³ Temelleri bu dönemde atılan "tüketim=varlık" zihniyeti, 21. Yüzyılın başında da büyük bir arzla sürdürülmektedir.

Çoğunlukçu demokrasinin Türkiye'ye 1961 anayasası ile girdiği söylenilebilir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti tarihinde "hak ve özgürlüklerde" ilk kez bu kadar kapsamlı bir anayasa yapılmıştı.⁴ Bu da bir bakıma halk serbestisi açısından belli alanlarda çözülmeye ve bozulmaya yol açacaktı.

¹ Afife Batur, "Antkabir", CDTA, V, s.1405.

² Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", CDTA, III, s.846.

³ M. Belge, a.g.m., s.846.

⁴ Mevlüt Bozdemir, "Ordu-Siyaset İlişkileri", CDTA, X, s.2656.

27 Mayıs (1960) Devrimi olarak da anılan olay, halk üzerinde sosyal-psikolojik derin izler bırakmıştı. 1968 yılı da bir hayli olaylı geçmiş, gençlik ayağa kalkmıştı. Sosyalizm kavramı üzerinde yoğun tartışmalar ortaya çıkarken dış güçlerin kapitalist etkileri de Türk gençliği üzerinde hâkim olmuştu. Şehirlerde bombalar patlıyor, fakülteler baskına uğruyordu. Öğrenci olaylarının ardı arkası gelmiyordu. Bunları, 12 Mart 1971 Muhtırası izlemiş, daha sonra da 1980’de 12 Eylül Olayları⁵ baş göstermişti. Toplumun içinde bulunduğu karmaşa ortamı, Türkiye’yi siyasi-iktisadi ve sosyal alanda adeta kasırgaya sürüklemişti. 1960 ve 1971 tarihlerinden sonra 1980’de Türkiye Cumhuriyeti üçüncü açık askeri darbeyi yaşamıştı. Halk üzerinde keskin etkiler gösteren bu darbeler, toplum üzerinde ilmi, fikri ve vicdani açıdan büyük olumsuz cereyanlarda bulunmuştu.

Toplumda müthiş bölünmelerin yaşandığı bu dönemlerde, kimi halkçı, kimi milliyetçi kimi ise sosyalist vb. ideolojilerle büyük kavgalar veriliyordu. Hâlbuki bu sonuç, kapitalist ülkelerin istediği bir sonuçtu. Türk gençliği, dış güçler tarafından kapitalizm, sosyalizm, komünizm ve faşizm gibi terimlerle boğuşurken millî varlık, birlik-beraberlik ve kardeşlikten “sağ-sol” adı altında büyük tavizler veriyordu. Yangınlar bu yüzden çıkıyor, insanlar bu yüzden öldürülüyordu. Çünkü her ideolojik kitle, kendine yaraşır bir özgürlük ve demokrasi arıyor, bu uğurda girdaba düşüyordu. Çünkü öyle bir hale bürünmüştü ki gençlik; kardeş kardeşi gözünü kırpmadan öldürebiliyor, bunun adını da “özgürlük ve demokrasi arayışı” koyuyorlardı. Günümüzde de bu tür grup ayrımı, 1980’li yılların bir hatırası olarak halen sembolik olarak da olsa devam etmektedir.

Peki, bu bölünmeler nereden geliyor?

Geçtiğimiz yıllarda Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, bir konuşmasında adeta bir mesaj vermişti Türk halkına: “Türkiye’yi Trabzonsporlular, Beşiktaşlılar, Galatasaraylılar, Fenerbahçeliler, diye dört gruba bile bölebilmek mümkündür...” İşte bu bölünmelere maruz kalmamak için Atatürk’ün altı ilkesini “olduğu gibi” ve gerçek manasıyla anlamak, algılamak ve kabul etmek gerekiyordu. İşte kargaşanın ve birlik bozukluğunun panzehiri bu idi. 1960 ve 1980 yılları arası ortaya çıkan bu kanlı olaylar ve gerginlikler aslında Atatürk’ün altı ilkesini tamamen değil de kısmen alıp, birtakım emellere ulaşmak için kullanmaktan geliyordu. Örneğin, halkçı olanlar, milliyetçi olanlar, laik olanlar... Ancak bu ilkeler birbirinden ayrı tutulduğunda, bölünmüşlük ortaya çıkıyordu. Fakat altı ilkeyi bir bütün olarak yaşamak, aslında bu sorunları çözmek demektir... Durumun en ilginç yanı ise, bu ayrılıkları siyasi partilerin söz konusu demokrasi ortamında desteklemeleriydi. Çünkü bir ülkenin ihtiyaçları ne ise başa geçecek parti onları tespit edip, halkın ihtiyacına bütüncül olarak cevap vermeliydi. 1960’lı çoğulcu demokrasi ortamında, Atatürk’ün yaptığı gibi halkı ayırma sürüklemekten, bir bütünlük içerisinde halka hitapta bulunulmalıydı: “...Türk Milleti çalışkandır, Türk Milleti zekidir!” ancak maalesef ki biz, 1960-1980’li dönemlerde bunu yapmamışken, tutup bir de bunları büyük bir

⁵ 12 Eylül 1980’deki genel durum konusunda bkz: Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Tarih yay., İstanbul, 2002, s. 278.

hayranlıkla bizi bitirmeye çalışan güçler için söylemiştik; bazı aydınlarımız⁶ bunu aşılamaya çalışmıştı, Türk gençliğine...

SİYASİ OLAYLAR VE HALK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Günümüzde basın-yayına dayalı göstergelerde, 17 Eylül 1961'de DP'li Adnan Menderes'in idam edilmesi, "Türk demokrasi tarihinin önemli ve geri dönülmez bir gelişim noktası"⁷ olarak karşımıza çıkar. Ancak, Menderes'in idamı Türk halkı üzerinde derin izler de bırakmıştır. Ayrıca demokrasinin gelişiminde dönüm noktası olarak kabul edilen gelişme, ilginçtir ki, idamla sağlanmıştır. Bu da şunu gösteriyor ki; "demokrasi" kavramı siyasi olaylara göre vasıflandırılmış ve kullanılmıştır. Şunu da ilave etmek gerekir ki; o günkü Menderes yandaşları, bugüne dek siyasi değişimin toplumsal etkilerinden kurtulamamışlardır. Yani 1960'lı yıllarda büyük bir kitle, demokrasiye bu şekilde küstürülmüştü. Öyle ki, Menderes, 17 Şubat 1959'da Londra'da 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan uçak kazasından yara bile almadan kurtulmuş, halkın gözünde "ermiş bir kişiliğe sahip" olarak algılanmıştır.⁸

1975 yılında Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin "Milliyetçi Cephe" kabine adıyla kurdukları hükümetten sonra 1977'de aynı yapıyla "İkinci Milliyetçi Cephe" kurdular. 1979 yılında da Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi katılımıyla yeni bir Süleyman Demirel Hükümeti oluşturuldu. Bu koalisyonlar döneminde Türkiye en buhranlı yıllarını yaşadı⁹. Zaten bu tarihlere kadar toplum üzerinde bir ekonomik yığınlık vardı. Arayışlar şiddetli biçimde devam ediyordu. Büyük savaşları, büyük ekonomik bunalımları, büyük ambargoları yaşamış ve sineye çekmişti. O halde yeni arayışlar doğal olarak ortaya çıkıyordu. Cumhuriyet Halk Partisi döneminde ekonomik ve sosyal manada yıpranan ve zorlanan halk, ülkenin o günkü içinde bulunduğu dönemi sorgulamaksızın, kendilerini refaha kavuşturma garantisi veren yeni partilere bel bağlamıştı. Kırsal kesimlerde ayakkabı vb. şeyler dağıtarak halk arasında büyük yankı uyandıran yeni partiler sayesinde halk durumun daha iyiye gittiğini düşünüyordu. İktisaden durumu kötü olan bir ülkenin, birdenbire bu faaliyetlere nasıl giriştiği halk arasında konu bile olmuyordu. İşte siyasiler, halkın zayıf noktalarını bu şekilde tespit ediyorlar ve gerekli işlemlerde bulunuyorlardı. Politikanın işlevinden bihaber olan kırsal kesim, 1960 ve 1970'li yıllarda oyların en büyük kısmını oluşturuyordu. Bununla birlikte henüz "tarım toplumu" imajından kurtulamayan Türkiye halkı, ülke ekonomi açısından önem arz ediyordu. Bu durum siyasilerin, kırsal kesim üzerinde daha çok yatırım yapmalarını gerektiğini gösteriyordu.

⁶ Bkz: 13. Dipnotun olduğu paragraf.

⁷ Tevfik Çavdar, "Demokrat Parti", *CDTA, VIII*, s.2074,2075.

⁸ İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", *CDTA, VIII*, s.2078.

⁹ M. Tunçay, "Siyasal Gelişimin Evreleri", *CDTA, VII*, s.1987.

İlk defa 1945 yılında çıkarılan Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, 1967’de tekrar yürürlüğe girmişti. Ancak hazine topraklarından dağıtıldığı için bu toprakların yetmemesi anında meralar ve verimsiz arazilerden dağıtımlar gerçekleştirildi. Bu dağıtımlara ise maddi destek sağlanamadığından dolayı birçok “az topraklı köylü” aileler yaratıldı.¹⁰ Siyasiler bu defa da “şehircilik” politikasından ödün vermeye başlamışlardı. Çünkü toprağı az olan köylüler, geçim kaygısıyla birlikte şehirlere gelişigüzel yerleşmeye ve ilgili planları mahvetmeye başlamışlardı. İkinci Dünya Savaşı yıllarında başlayan gecekonduculuk faaliyetleri bu dönemde müthiş bir artış göstermişti. Çünkü çalışma alanı kıtlığından ve benzer sebeplerden ötürü köyden şehre göçler başlamıştı.

1973 yılında “Toprak ve Tarım Reformu Yasası çıkarılmıştı. Bu yasanın amacı; “toprak mülkiyeti dağılımının, tasarruf ve işletme şeklinin ve işletmelerde ilgili yapının verimlilik ve sosyal adalet ilkelerine uygun olarak düzenlenmesi” idi. Yasanın uygulanmasına ilk olarak Şanlıurfa’da başlanmış, ancak 1977’de Anayasa Mahkemesi yasayı iptal etmiştir.¹¹ Bu tür uygulamaların feshedilmesi de köyden şehre yeni göçlerin tetiklenmesine sebep olmuştur. Artık her fırsatta ve çeşitli sebepleri temel alarak köyden kente göçler 1980’li yıllardan itibaren daha da hızlanacaktır. Toplumda görülmeyen bir sürü sebep de vardı ki; bunlar da göçün hızlanmasına dolaylı yahut doğrudan etki ediyorlardı. Alınan siyasi kararlar, ailelerde huzursuzluklara yol açıyor, arazi kavgaları neticesinde aileler şehre iniyor hatta bu yolda vurgunlar gerçekleşiyordu. Köyden şehre yapılan göçler ise Türkiye toplumunda yeni bir sosyal tabakanın ortaya çıkmasına sebep oluyordu. Bu kısır döngüde hükümet yeniden bu tabakalara yönelik kararlar alıyordu. Gecekondu kültüründen göçmen kültürüne, çeşitli sosyal ayrılıklar meydana geliyordu. Bu bağlamda dönemin hükümetleri, “köycülük” ile “şehircilik” politikaları arasında zaman zaman gerekli atılımları yerine getirememişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygınlaşan sosyal konutlar, Türkiye’de Emlak ve Kredi Bankası, Sosyal Sigortalar Kurumu gibi destekleyicilerle gerçekleştirilmişti¹². Bununla birlikte konut sorunu Türkiye’de hiç bitmemiş, siyasilerin söylem verdiği konular haline gelmişti. 1961’de yürürlüğe giren anayasada konutla ilgili maddeler yer almakla birlikte, bu dönemde kurulan İnönü hükümeti de konut konusunun üzerinde önemle durmuş ve “dar gelirli ailelerin ihtiyaçlarını ön planda tutan sosyal konut politikası” izleyeceğini belirtmişti¹³.

Hükümet, kıra yönelik kalkınma planlarını geliştirmeye başlamış, 1967 yılında “Toplum Kalkınması” modelini benimsemiştir. Bu model, “ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarını geliştirmek, toplulukları ulusun bütününde kaynaştırmak ve milli kalkınmaya tam olarak katılmalarını sağlamak için devletin çabaları ile bütünleştirme sürecidir. 1967 yılı sonuna doğru “her ilden bir ilçenin”, 1977 yılı

¹⁰ Cevat Geray-Ruşen Keleş vd., “Şehircilik”, *CDTA, IX*, s.2372.

¹¹ C.Geray-R.Keleş vd., *a.g.m.*, s.2372.

¹² C.Geray-R.Keleş vd., *a.g.m.*, s.2365.

¹³ Yıldız Sey, “Cumhuriyet Döneminde Toplu Konut Sorunu”, *CDTA, IX*, s. 2382.

sonuna doğru ise “tüm köylerin” toplum kalkınmasına alınması planlanmıştır¹⁴. 1960’lı yıllardan sonra artık yavaş yavaş tarlalara traktör ve diğer makineli tarım araçları girmeye başlamıştır. Bu süreç, günümüzde daha da modern birçok tarım aracını tarla, bağ ve bahçelere sokmuştur. Hatta öyle ki, yamaçları bol Doğu Karadeniz Bölgesi’nin köylerine yakın geçmişte ekin ekme makineleri çıkmış, iş insan emeğinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Bunun getirdiği eksi ise Türk kültüründe birlik ve beraberliği sağlayan etkenlerden biri olan “imece usulü”nün bu alanda kullanım dışı bir gelenek olmaya başlamasıdır. Bu tür hadiselerde siyasetin dolaylı etkileri ilk bakışta çıplak gözle görülmeyebilir. Fakat şu örnek olayı biraz daha izah edici tarzda olacaktır: Doğu Karadeniz köylerinde fındıkçılık halkın ana meşgalesidir ve fındık bahçesi de haliyle bakım ister. Mesela her yıl bir defa bahçelerin yabancı otlardan arındırılması gibi... Bölge halkı buna “kırkma” der. Son on yılda yakıtlı “kırkma makineleri” çoğaldı ve bu makineler günde 5–6 insan gücünü telafi ediyor. Böyle olunca insanlar, imece usulü yerine bu makineleri tercih ediyor. Birlik, beraberlik ve insan ihtiyacı azalıyor veya ortadan kalkıyor. Peki, bunu yaygınlaştıran ve teşvik eden güç nedir? Siyaset tabi ki... Çünkü siyasi güçler, bağ-bahçe ve tarla sahiplerine belli ölçüde yakıt temin ediyor. Yakıttan ziyade “yardım” adı altında para da veriyor. Çalışma gücü düşüyor, işsizlik artıyor ve çoğalan nüfusa karşı azalan iş ve artan işsizlik piyasaya çıkıyor. Ancak bu siyaset istikrarlı ve devamlı hale getirilirse bu sorunlar yaşanılmayacak ve varlık içinde darlık çekilmeyecekti... Bugünden verdiğimiz bu örneklerin neticesine dayanarak şunu da söyleyebiliriz: 1960–1980 yılları arasını kapsayan sürede de hükümetlerin bu tür “teşvikçi” politikaları olmuştur. Fakat günün başka problemleri de olduğu için yahut daha başka sebeplerle istikrarsızlık yaşanmış, bunun faturasını da halk ödemişti.

Siyaset-toplum arasındaki ilişkinin bir örneği de hükümetin halka sunduğu yardımlardır. Atatürk’ten sonraki hükümetler Batı tarzı birçok uygulamalarda bulunmuştu. 1960’lı yıllarda olduğu gibi, günümüzde de bu tür uygulamaların devam ettiğini görüyoruz. Yaşlılık maaşı, dul maaşı, yetim maaşı, sakat maaşı, (belli koşullarda) işsizlik maaşı, bebelere sosyal destek maaşı (daha çok kırsalda), afete uğrayanlara yardımlar, vb... Bu uygulamalar toplum içinde birtakım adi suçları¹⁵ engeller; elbette ki, bunlar “sosyal devlet” olmanın gereklilikleridir ama bazen de siyasi amaçlar için kullanılmaktadırlar. Bu da toplumun bazı kesimlerini tembelliğe alıştırtırken genel manada da üretimi düşürür. Atatürk bu konuda şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “Üretici olmak lazımdır, tüketici olmak iyi değildir...”

70’li yıllara damgasını vuran bir olay da Kıbrıs Harekâtı’dır¹⁶. Son aşaması 1974 yılında meydana gelen olay, Bülent Ecevit’i, tatlı bir söylemle, “Karaoğlan” olarak yüceltmıştır. Bu dönemlerden sonra Ecevit’in kazandığı seçimlerde, bu siyasi başa-

¹⁴ C.Geray-R.Keleş vd., *a.g.m.*, s.2366.

¹⁵ Her sıkıntılı dönemlerde olduğu gibi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı döneminde Türkiye’de adi suçlarda adeta bir patlama yaşanmıştı. Elbette ki, bu suçların büyük kütlesi ekonomik sorunlardan kaynaklanıyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mevlüt Kaya, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nda İzmir’de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri”, *yayınlanmamış makale*, İzmir, 2008.

¹⁶ Bu konuda bkz. Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım yay., İstanbul, 2005, s. 785,801.

rısı da mutlak etkin olmuştur. Adeta “demokratik sol olmayan” bile Bülent Ecevit’e başarılı bir bürokrat gözüyle bakmış, siyasi olurunun bu doğrultuda kullanılmıştı.

Kıbrıs Harekâtı’nın bıraktığı hatıralar bugün halen müşahhas olarak yaşamaktadır. Çıkarma sırasında Kıbrıs’a vatani görevini yapmaya giden Türk gençlerinin, bugün gözlük takıp okudukları ve büyük bir övünçle anlattıkları anı defterleri, elde edilen bu siyasi başarının yanı sıra ayrıca bir kazanım olmuştur. Bu tür anlatılar ise Türk insanına bilinç kazandırmış ve destek olmuştur.

60’lı yıllar, çok partili dönemin bir getirisi olarak; yeni akımların ve oluşumların oluştuğu yıllardı. Siyasi partilerin bölünme süreçleri de kendiliğinden doğuverecekti. Bir yandan milliyetçi cepheler oluşacak, diğer yandan halkçı gruplar ortaya çıkacaktı. Halkın meşgul olduğu siyasi ikilemlerden biri de sosyal demokrasinin yeni oluşumlar meydana getirmesiydi¹⁷. Bu hadiseler, Meclis’ten kahvehanelere dek ağzılara sakız olacak, her kesim arasında gruplanmalar yaratacaktı. Bu tür faaliyetlerde aslında 1980’lerdeki ideolojik çatışmalara temel hazırlayacaktı.

60’lı dönemlerde hükümet, partizanlığın ve halk arasında benzeri fanatikliğin kalkması ve iç işlerine siyaseti karıştırmama gibi önlemlerin alınmasını dile getirdi. Bu uğurda karma bir hükümetin de kurulabileceğine dikkat çekildi. Bu daha çok eşitliğin temini ve asayişin sağlanması için yapılmalıydı¹⁸. Bu sıralarda güvenlik tedbirlerinin yanı sıra ekonomik politikalar üzerinde de özenle durulmaya çalışılıyordu. Halk israfa karşı uyarılıyordu¹⁹. Tutumlu olmanın gerekliliği halka her fırsatta anlatılıyordu. Yine bu dönemlerde işçi-işveren ilişkileri düzeltilme yoluna gidilecek ve çalışma barışı sağlanacaktı. 70’li yıllarda bu gibi uygulamalar adına pek çok karar alınırken, hükümet programlarında köy kesimi için de alternatifler yer alıyordu. Ulaşım kolaylığı ve coğrafi bakımdan birbirine yakın olan köyler arasında köy kentler kurularak buralara tam bir kent havası verilmesi, her bir avantajın elden geldiğince sağlanması, kırsal kesimde yaşayan halkı yeni maddi ve manevi imkânlarla tanıştıracaktı. Böylece belli ölçüde de olsa köyden göçmeler önlenecekti. Havası, suyu ve diğer doğal ortamıyla köy insanını sosyal bakımdan zenginleştirecekti²⁰. Tabi ki bu düzenlemeler Türkiye’nin birçok sorunu bir anda yaşayan atmosferinde kayda değer biçimde uygulamaya geçemedi. Göçler önlenemedi ve kırsal alanda nüfus giderek azaldı. Genç ve üretici nüfus için “köyden kente göç etmek” adeta gelenek haline gelmişti bu dönemlerde. Kimi arazi kıtlığından, kimi aileler arası anlaşmazlıktan, askerlik parası biriktirmek için ve bazı bölgelerde ise özellikle “başlık parası” biriktirmek için köyden kente göç ediliyordu. Bir de şu gerçek vardı ki; artık gençler, televizyonlar vasıtasıyla özendiği hayatı bulmaya onların ağzıyla “medeni yaşamaya” gidiyorlardı köyünü terk ederek... İşte bir kısım 60’lı-70’li yıllar manzarasıydı bu...

¹⁷ Sosyal Demokrasi’nin bu dönemlerde başlattığı yeni oluşum hareketleri, 1980 olaylı yıllarından sonra devam edecektir. Bu konuda bkz. Teoman Ergül, *Sosyaldemokraside Bölüşme Yılları (1986-1991)*, Gündoğan yay.,Ankara, 2000.

¹⁸ Neşe Erdilek, “Hükümetler ve Programları”, *CDTA, IV*, s.1000.

¹⁹ N.Erdilek, *a.g.m.*, s.1000.

²⁰ N.Erdilek, *a.g.m.*, s.1032, 1033.

Göç veren köylerin hali ne oluyordu?

Köylerde genç nüfus kalmıyordu. Tarıma dayalı ekonomik yapı dengesizleşiyordu. Makineler yapılan iş gücünü çoğaltıyor ama iş çeşidi azalıyordu. Şehirlerde işsizlik artıyor, suçlar çoğalıyordu. Kırsaldaki hayvancılık, 60'lı yıllardan itibaren bir hayli düşüş göstermiş ve bugün adeta yok olmuş gibidir. Köylerde yapılan hayvancılık, büyük oranda kırsala hitap eden bir meşgaleydi. Genç nüfus kırsaldan çekilince de ülke et vb. hayvan ürünleri ihtiyacını kısmen dışarıdan karşılar hale geldi. Bu da küreselleşmenin sadece bir ayrıntısıydı.

	1970	1980	1990
SIĞIR	114 493	130 380	360 704
MANDA	20 000	10 660	11 445
TAVUK	97 320	240 163	401 658
ET			
KEÇİ	59 000	52 600	66 000
KOYUN	267 000	239 400	304 000
HİNDİ	4 660	6 500	9 000
KANATLI(TAVUK, VB.)	104 221	250 000	415 000
TOPLAM	571 695	687 683	1 160 869
SIĞIR	5 722 600	7 710 600	7 960 640
SÜT			
KEÇİ	481 600	483 000	337 535
KOYUN	860 000	1 147 395	1 145 015
MANDA	279 000	273 905	174 225
TOPLAM	7 343 200	9 614 900	9 617 415
TAVUK YUMURTASI			
(1 YUM=58 GR.)	9 5 700	206 736	384 930

(1970–1990 Yılları Arası Türkiye’de Hayvansal Üretim)²¹

²¹ C.Çakmak, (sunum); http://www.fp7.org.tr/tubitak_content_files//268/fabre/TURK_HAYVANCILIK_SEKTORUNUN_ONCELIKLERI-SON.pdf.

TOPLUMDA BELİREN DEĞİŞİMLER

İŞ, İŞSİZLİK VE PARA

Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra Türkiye, aşırı bir batıcılık politikasına yöneldi. Bu yöneliş Türkiye için siyasi-iktisadi-sosyal ve kültürel değişimlerin kaçınılmazlığı demektir. 1960-1970’li dönemlerde, Türkiye’de bu değişimin havası somut hale geldi. Durum kimine göre ileri gidiş kimine göre ise gerilemekten ibaretti. Çünkü batıdan alınan krediler, ülkeyi günümüzdeki “altından kalkılamayan yük”e sürükleyecekti.

Türkiye’nin, 1960’lı yıllarda yaşadığı iç ve dış gelişmeler, şüphesiz dış politikasını etkilemekteydi. 1961 Anayasası’nın getirdiği özgürlük ortamı, halk içindeki azınlık grupları da harekete geçirmiş, bu olaylar dış ilişkilere de yansımıştı. 1950 yılında DP’nin başa geçmesiyle Türkiye, NATO’ya girme yolunda çabalarını sıkılaştırdı. Bu devrede gündeme gelen Kore Savaşı’nı iyi değerlendiren hükümet, 29 Haziran 1950’de BM Gücü’ne 4500 asker vereceğini bildirdi. Yani, Kore’ye asker yollamak, NATO konusunda büyük bir adım atmaktı²². Türkiye’nin NATO’ya üye olması, bir bakıma medeni dünyadaki yerini Batı’ya onaylatması demektir ve bölgesindeki önemli gücün kendisi olduğunu da Balkan Antantı ve Bağdat Paketi ile de pekiştirmişti.²³ Batıcılık politikası izleyen Türkiye planlarını bu doğrultuda yapıyordu.

1960’lara gelindiğinde; “sağ” olarak bilinen kesim tarafından, Cumhuriyet Dönemi’nde “sol” kesimin Cumhuriyet ile birlikte Türk-Müslüman kültürüne zarar verdikleri, şeklinde görüşler ileri sürülmüştür²⁴. Toplum bu düşüncelerle meşgul olurken her yönden olumsuz bir etkileşim meydana gelmiştir.

Türkiye’nin, Birleşmiş Milletler Örgütü organlarında bulunan ülkelerle ilgili dış politika tavrını etkileyen unsurlar, 1960’tan sonra da kendini göstermiştir. Bu unsurlar şunlardır²⁵:

I. Türkiye’deki rejim,

II. BM örgütünün iç yapısı,

III. Dönemin uluslar arası ilişkilerinin temel özellikleri.

1960’lı yıllardan itibaren Doğu-Batı çatışması adeta bir soğuk savaş halini almıştır²⁶. Batı’nın Liberal yanlarıyla buluşan Türkiye, içinde barındırdığı çeşitli kitlere kargaşaya götürülmüştür. Karşı devrim adeta, kapitalizmi ve emperyalizmi “demokrasi” adı altında yerleştirmeye çalışırken, hükümet ve Mustafa Kemal devrimcileri bunu acilen reddetmişlerdi. Çünkü Atatürk’e göre bizde olması gereken sistem, ne kapitalist ne de komünist sistemdi. Halk egemenliğine, halkçılığa karşı

²² Haluk Genger, “Türk Dış Politikası (1946–1980)”, *CDTA, II*, s. 541.

²³ İsmet Özel, “Şiir”, *CDTA, III*, s. 635.

²⁴ Şerif Mardin, “Batıcılık”, *CDTA, I*, s.250.

²⁵ H. Genger, “Birleşmiş Milletler Örgütü’nde Türk Dış Politikası”, *CDTA, I*, s. 284.

²⁶ H. Genger, *a.g.m.*, s.284.

olan emperyalizm, kapitalizmle birbirini tamamlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin halkçı yapısını sarsmaya çalışmıştı²⁷. Halkın ve hükümetin karakterinden antide-mokratik olan her çaptaki ibareyi kaldırabilmek, atabilmek için yargı ve yürüt-medeki usullerde yeniliğe giden 1961 Anayasası büyük bir girişimde bulunmuş-tur²⁸. Böylelikle bir dönem Almanya'da görülen faşizm akımı benzeri ağır toplum hastalıklarının Türkiye halkı üzerinde tesir gösterebilmesinin önüne geçilmeye çalışıldı. Bununla beraber yakın gelecekte Rusya'dan salgılanan birtakım toplum kemirici fikirlerin de önü kapatılmak istenmiştir. Ancak her dönem dış devletlerle hükümetin yaptığı ittifak yahut herhangi bir alanda yaptığı anlaşmalar toplumun belli kesimlerince yanlış algılanıp, başkaldırılara yol açabiliyordu. Bu da sosyal ha-yatta ister istemez etkisini gösteriyor, iktisadi gidişatı, işçi ve işveren alanında bir hayli etkiliyordu. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilgili münasebetleri ve yaptığı gümrük anlaşmaları bu gidişe yeterli örneklerdendi...

1960-1971 yılları arasında, 27 Mayıs 1960 olayları ile Türk-İş kendini yeni ortama uydurarak, "kafa bir kasa bir" anlayışını benimsedi. Akabinde Hür İşçi Sendikaları Uluslar arası Konfederasyonu üyeliği için Milli Birlik Komitesi'nden ilgili izin çıkmıştı. Sendikacılık faaliyetleri, gündemde büyük yer kaplıyordu. 1973-1980 yılları arasında işçi hareketleri, siyasi partilerle sıkı bir diyaloga girişe-rek, taraflılıkla yürüyen bir serüvene geçici kahramanlar doğurdular²⁹. Bir de 1961 Anayasa'sının işçilere getirdiği sendika ve grev hakkı³⁰ onları eylem haklarını ge-rekli noktalarda kullanmaya teşvik ediyordu. Türkiye'de zamanın iktisadi şartları da çoğu kez işçilerin bu haklarını kullanmalarına müsaitti. O dönemlerde özellikle Türkiye'nin büyük şehirlerindeki sokaklarda işçi grevlerine, pankart ve protesto-lara rastlamak gayet doğal göz alışkanlıklarındandı. İşte o günlerin dramını biraz olsun hissedebilmek bağlamında, pankartlarda yazılan işçi yazılarından birkaç örnek³¹:

"Sayın işçi uyuma, şimdi hakkını kullan, grev, grev..."

"Örgütlen, bütünlen, koru hakkını, grev senin son hakkın kullan onu, evvel Allah alacaksın hakkını..."

"Türkiye çiftlik değildir..."

"Humbert, Türklere ve onların mert kanunlarına hürmet edersen daha iyi olur..."

"Kanunlar, anayasaya aykırı..."

"Anayasaya bağlıyız..."

"Anayasa ve sendika özgürlüğünü alanlara derslerini vereceğiz..."

²⁷ Ali Nejat Ölçen, *Kemalizm'in Ekonomisi*, Güldikeni yay., Ankara, 2000, s.24.

²⁸ Mümtaz Soysal-Fazıl Sağlam, "Türkiye'de Anayasalar", *CDTA, I*, s. 31.

²⁹ Mehmet Şehmus Güzel, "Cumhuriyet Türkiye'sinde İşçi Hareketleri", *CDTA, VII*, s.1867,1868.

³⁰ Alpaslan Işıklı, "Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı", *CDTA, VII*, s.1829.

³¹ Burada verilen grev ve protesto sözleri, *CDTA, VII*, adlı eserde geçen çeşitli yazarların farklı sayfalardaki makalelerinde kullandıkları işçi pankartlarından alınmıştır (bkz. s. 1829, 1830, 1831, 1832, 1845, 1847).

“Sosyal haklarımız ve sendika hürriyeti (hürriyeti) için direniyoruz. Güçlüyüz...”

“Sendikalar kanunu geri alınıncaya kadar anayasal direniş yürütülecektir...”

“Hava ve ışıktan mahkûm insan geçim sıkıntısı çekmemeli... Derinlik 640 metre yevmiye 650 kuruş...”

“Devrimciler ölü, devrim sürer...”

“Necmettin öldü 1.000.000 daha var...”

“Necmettin öldü, işçi sınıfı ölmez...”

1970’e geldiğinde de en önemli olaylardan birinin işçi yürüyüşleridir. Adalet Partisi’nin sendika kurallarında yapmayı tasarladığı değişikliklere işçiler büyük tepki göstermişlerdi. Karmaşa içinde bazı mitingler düzenlendi. Bu vakitlere kadar işçi üzerine birçok eğilimlerde bulunan İşçi Partisi, emeklerinin karşılığını göremeyince tesirsiz hale gelmişti ve bu dönemde işçilerin kullandığı “ordu-gençlik el ele” sloganını da pek yerinde bulmuyordu. Hızla gelişen olaylarla birlikte, İsmet İnönü dikkatleri kendi yönüne çekmek için CHP’nin ortanın solunda bir parti olduğunu söylüyordu. Buna mukabil CHP’de istifalar görülmeye başladı. Millet bu durumda yeni arayışlar içine girmiş iken, bir kısım bu “iktidar boşluğunda” kendini güçlü hissetmeye başladı. Devrimciler, darbe bekleyerek ümitleniyordu. Bu nedenlerle, 1970’li yılların başında Türkiye’de kırsalda ve kentte “gerilla girişimleri” yaşandı. Neticede 12 Mart 1971 Muhtırası ve ardından gelecek olan “ara boşluğa” temel hazırlanmış oldu³². Yine de 70’li yıllarda başlayan olaylar furusu, çatışan görüşlerin vardiyalı faaliyetleriyle sokaklarda, yollarda ve köprülerde yazıya döküleceklerini her yağmurun silemeyeceği türden cümleler bırakmıştı.

Aslında işçilerin verdikleri mücadeleler basit şeyler uğruna değildi... İşçiler, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin “kendi kendine yeten” ortamında, dünyadan birtakım yansımalarla bozulmuş olan huzurlarını sağlama yoluna gitmişlerdi 1950’li yıllarda... Bunun yolu ise iş(=para) idi. İşte 50’li yılların Türkiye’sinde iç göçler³³ böyle başlamıştı... Ancak geçen kısa zaman içinde halk, bunun çözüm yolu olmadığını gördü ve artan nüfusa karşı doğan işsizlik, insanları dış ülkelere göçe başlattı. 1960’ların başından itibaren hükümet ve toplum, ülkedeki ciddi oturma sorununu tartışmaya başladı. 1970’lere geldiğinde de dünyanın içine düştüğü enerji kriziyle, dış göçlerden ziyade “yurda geri dönüş” yapıldığını ve bunların yol açtığı sorunlara çareler arandığı görülmektedir³⁴. Devletin bundan tek geliri de şüphesiz işçilerin beraberinde getirdiği dövizler oluyordu. Bu da dış borçların giderilmesinde önemli idi. Bu getiriye katkıda bulunanları teşvik etmek ve getirileri garanti altına almak için hükümet tarafından bayram tatillerine dönecek yurttaşlara özel tren tahsis ediyordu. Böylelikle, 1971–1971 yıllarında Türkiye’nin dış borcunda önemli bir düşüş olmuştu³⁵.

³² Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan Sonra)”, *CDTA, VII*, s.1958.

³³ Nusret Ekin, “Türkiye’de İstihdam”, *CDTA, V*, s.1159.

³⁴ N. Ekin, *a.g.m.*, s.1159.

³⁵ Seyfettin Gürsel, “Dış Borçlar”, *CDTA, II*, s.481.

Yurtdışına çıkan işçilerin Türkiye'ye döndüklerinde getirdiği sosyal değişiklikler de vardı... Bir kere, ekonomik refahı –gittiği yerde nasıl olursa olsun- Türkiye halkının gözünde “çok ileri seviyede” idi. Kendi memleketinin yaşantısından en ufak sorunda bile rahatsızlığını çekinmeden dile getiren insanımız, gittiği dış ülkede adeta “kan kussa kızcılık şerbeti içtiğini” söylüyordu. Emekli olup, Türkiye'ye dönenler, yerli halka göre “zengin”di. Ülkeler arası para değeri farkından kazanç sağlamışlardı. Bu şahıslara halk dilinde üstün bir nitelik verilir, gittiği yere göre; “Almanca, Amerikacı” lakabı verilirdi. Hele kırsal kesimlerde, ekonomik durumları iyi sayılan bu Almanca ya da Amerikacılar, istediği ailenin kızı ile oğlunu evlendirebilirdi. Bu da yurtdışı kültürüne, gelişmekte olan bir ülkenin bakış açısıdır ki; onlar daha medeni sayılır, az da olsa yabancı dil öğrenmişlerse ve yabancı dostluklarını yurdum insanına betimlemelerle anlatıyorsa, muhakkak “medeniyet görmüş” kişilerdi. Elbette ki, onlar dış ülke görmüş, yabancı görmüş insanlardı ve bize yabancıları anlattıkları kadar mutlaka onlara da bizi anlatıyorlardı... İşte bu da Türk insanının yurtdışındaki temsilciliğini yapmak oluyordu...

Ülke dışına gidip-dönenlerin Türk kültürüne etkilerine gelince... Bu dönüşlerle Türkiye'de yeni bir kültürel tabaka oluşuyordu. İnsanlar arası ilişkilerle birçok kültürel öge, adeta alışverişi gibi karşılıklı “geçiş”lerde bulunuyordu. Bu hayvan isimlerinden yemek isimlerine veya mimiklerden aksana, üsluba kadar kendini gösteriyordu... Günümüzde olduğu gibi, 1960-70'li yıllarda asıl kültürü işgal eden yabancı kültür, yeni bir sosyal-kültürel grup yaratmıştı. Aynı dönemlerde ortaya çıkan bazı akımlara bu yeni sosyal-kültürel grubun ister istemez doğrudan hizmet ettiği de açıkça görülüyordu. Türk insanı dış ülkede çalışırken, memleketteki yakınlarına ya da ihtiyaç sahiplerine bol bol para gönderir; döndüğünde ise oradan getirdiği teknolojik eşyaları hediye olarak yakınlarına yahut ailesine hediye ederdi. O yılların teknolojik gelişmelerden uzak Türk insanı, bu hediyeleri incelerken farkında olmadan bir kez daha komplekse girerdi: “Her şeyin en iyisini yabancıların elinde ve bunlar bizden daha üstün...” İşte bu olay, 1960 ve 1970'li yıllarda gelişen –ve günümüzde süren- psikolojik savaştan başka bir şey değildi ve bu savaşın çıkış sebeplerinden biri de ülkenin içinde bulunduğu vehim durumdan; kısır döngüden ibaretti...

1977 yılına gelindiğinde, işçilerin katıldığı törende, bir günün manzarası çok acı ve kanlı idi. Dünyada işçi ve emekçiler tarafından “dayanışma ve haksızlıklarla mücadele” için düzenlenen 1 Mayıs İşçi Bayramı vesilesiyle 1977 yılında Taksim'de yapılan tören sırasında patlayan silahlarla başlayan panik, 34 kişinin ölümüne neden olmuştu³⁶. Türkiye'de ilk kez 1923'te resmi olarak kutlanan İşçi Bayramı, Cumhuriyet tarihinde ilk defa 1976'da kutlanmıştı. 2008 Nisan'ında ise “Emek ve Dayanışma Günü”³⁷ olarak kutlanması kabul edildi.

³⁶ N.Erdilek, a.g.m., s.1029.

³⁷ http://tr.wikipedia.org/wiki/1_May%C4%B1s_%C4%B0%C5%9F%C3%A7i_Bayram%C4%B1.

1960 ve 1970’li yıllarda Türkiye’de sosyal tabakayı oluşturan ezici çokluk, işçilerden oluşuyordu ve işçilerin bu dönemlerdeki serüveni yalnız bu tablodan ibaret değildi... Hayat pahalılığı ve yurt çapındaki sermaye yetersizliği yeni atılımcıların önünü kapıyordu. Yani işçi sınıfı, bu gidişata göre hep işçi kalacak gibi görünüyordu. Bankalardan kredi alma zorlukları, miktar kısıtlılıkları hatta imkânsızlıkları, teşviki getirmezken tahrik de ediyordu. İşte bu tahriklerin neticesi de meydanlarda tıpkı 1 Mayıs 1977 olaylarına davetiye çıkarıyordu.

Halk içinde acil ihtiyaçları olan ya da bir iş yapmaya, başladığı işi bitirmeye çalışanların düştüğü bir kuyu olan tefeciler, bilhassa büyük şehirlerde yaygındı. Maddi açıdan darda kalan çiftçi, esnaf veya tüccarlara haciz veya ipotek yoluyla kredi veren tefeciler³⁸, toplumun çaresiz kesiminin kanını emiyor, iş sahiplerini iflasa sürüklüyordu.

Genel durumla ilgili olarak; Merkez Bankası ise 1976 itibarıyla enflasyonu hızlandırmıştı. 1972’den 1976’ya kadar yatırımların hızlanmasını sağlayacak şekilde Türk bankacılık sisteminde orta vadeli kredilerin genişlediği bir durum söz konusu olmuştu; burada merkez bankasının, yeni kanunun tanıdığı imkânları iyi kullanmış olduğu görülmüyordu. “Özellikle 1976’dan sonra Türkiye’nin yaşamaya başladığı bu hızlı enflasyon, Merkez Bankası’nın hükümetlerden bağımsız bir para ve kredi politikası izleyemediğinin bir kanıtı olabilir”.³⁹ Yine bu yıllara müteakiben bankerlerin genel durumlarını ele alacak olursak; her zaman ve dünyanın her ülkesinde olduğu gibi, bu dönemlerde de ekonomik aksaklıklar ve bozukluklar toplumun sırtındaki bir kambur gibiydi. Basında şu türden haberlere sıklıkla rastlanıyordu:

“100 milyonla kaybolan bankerin kasasından bir gül çıktı...”⁴⁰

“Halk kumar oynamıştır...”⁴¹

“Bankere para kaptıran adam intihar etti...”⁴²

“Bir bankerini hastanelik ettiler...”⁴³

“Batan, kaçan ve ölen bankerler: ...”⁴⁴

1970’li yıllarda devlet, esnaf ve sanatkâra “teşvik” maksatlı krediler vermeye başladı. Bunu, 1933 yılında tefecilerle mücadele etmek ve küçük esnaf ve küçük sanatkârları kredilerle güçlendirmek amacıyla kurulan Halk Bankası eliyle ger-

³⁸ Bu konuda ayrıca bkz. Ahmet Günlük, “Türkiye’de Bankerlik”, CDTA, I, s. 179, 180.

³⁹ İhan Tekeli-Selim İlkin, “TC Merkez Bankası”, CDTA, I, s. 153.

⁴⁰ *Hürriyet*, 22 Aralık 1981; A. Günlük, *a. g. m.*, s. 185.

⁴¹ Eylül 1980’de kurulan Bülent Ulusu hükümetinin Maliye Bakanı Kaya Erdem’in bankerlere para yatırarak hüsrana uğraması konusundaki açıklaması (Bakanın bu açıklamasından sonra halkın paniğe kapılması neticesinde piyasa bankerlerine itibar iyice yok oldu ve batışları hızlandı); A. Günlük, *a. g. m.*, s.186.

⁴² Günaydın, 28 Aralık 1981; A. Günlük, *a. g. m.*, s. 186.

⁴³ Günaydın, 24 Aralık 1981; A. Günlük, *a. g. m.*, s. 186.

⁴⁴ Günaydın, 24 Aralık 1981; A. Günlük, *a. g. m.*, s. 186.

çekleştirmeye başlamıştır. 70’li yıllarda kurulan kooperatifler ise verilen kredileri devlete ulaştırmada bir el olarak görülmüştür. Yine bu dönemde de amaç esnaf ve sanatkârı dara düşüklerinde tefecilere karşı korumaktır⁴⁵.

Elbette devlet, küçük esnaf ve sanatkârlara bu tür çözüm önerileri getirirken, Türkiye’de halkın üst tabakası, “holdingleşme” serüvenine girişmişti. 1960’lı yıllarda Türkiye’de ilk holdingler kurulmaya başlamıştı. Bu kuruluşlardan en köklüsü *Koç Holding* idi. 1984’lü yıllara kadar aile şirketi olma özelliğini taşımayı da sürdürdü⁴⁶.

Türkiye’de 1960–1980 döneminde politikacılar ve hükümetlerin yaptırımlarıyla iktisadi düzenin iskeleti böyle oluşmuştur ve bu, sosyal yaşamı da doğrudan tesiri altına almıştır. Şirket sahibi aileler arasında evlilikler gerçekleştirilmiş, böylelikle çoğu kez güçler birleştirilmiş olunarak, dönemin Türkiye toplumunda yeni bir etkin kitle oluşmuştur. Büyük kentler buna ön ayak olurken, o günlerdeki deyişle “köylü-sosyete farkı” daha da artmıştı. Fakat şunu da ilave etmek gerekiyor ki; holding ve benzeri kuruluşların ülkede varlığını göstermesi piyasayı/ekonomik yapıyı eskisine nazaran daha ileri götürmeye başlamıştı.

ÜRETİM AÇISINDAN AİLE ANLAYIŞINDAKİ DEĞİŞİMLER

Türk kültüründe önemli bir müessese olan aile⁴⁷, çağlardan beri vaktin genel şartlarına göre birçok değişimlere uğramış ancak Türk tarihinde Cumhuriyet’le beraber yepyeni bir şekle girmiştir. Teknolojik ve iktisadi gelişmelerin hızlanmasıyla, bilhassa 1960’lı yıllardan itibaren bu gelişim süreci hız kazanmıştır.

1960’lı Türkiye toplumundaki gelişmelerle birlikte, aile planlamasına bilhassa doğu illerinde gerekli eğilimde bulunulmamış, işsizlikte artış olmuştur. 1930’lu yıllarda nüfusa ihtiyaç vardı. Çünkü portre “savaştan çıkmış genç nüfusu bitmiş” bir Cumhuriyet Türkiye’sinden ibaretti. İşte bu dönemde devlet, altı çocuk yapan aileye altın ödül veriyordu. Bu sağlanmıştı ki; 1960’lı yıllardan 2000’li yıllara doğru devlet 2–3 çocuktan fazlasını yapmayı uygun görmemişti. Böylelikle geleneksel Türk aile portresi yeni bir evrimin içine girmeye başlamıştı. 1960’lı yıllarda tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olan Türkiye’de, bu değişim süreci ile tarım sektörü epey kan kaybetmiştir. Çünkü bu dönemlerde karşımızda henüz yapısı bozulmamış, çiftçi-üretici aileler vardı. Yediden yetmişe tüm ev halkı tarım işçisiydi. Kendi ürünleriyle gıda ihtiyacının aşağı yukarı büyük bölümünü karşılayan tarım ailesi, ülkeye de bir getiri sağlıyordu⁴⁸. Kent aileleri ise memur ve işçi sınıfından oluşuyordu. Bu dönemde kurulan fabrikalar, onların ilgi odağı, geçim merkezi oluyordu. Bu durum Türk ailesine şekli ve kültürel olarak büyük değişimler getiriyordu. En

⁴⁵ Nabi Dinçer, “Türkiye’de Esnaf ve Küçük Sanatkârlar”, *CDTA, III*, s. 756.

⁴⁶ İ.Tekeli, “Türkiye’deki Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Gelişme Süreci”, *CDTA, IX*, s. 2391.

⁴⁷ Türk Kültüründe aile müessesesinin yapısı ve gelişmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu yay., c. I-II-III, Ankara, 1992.

⁴⁸ Bu konuda ayrıca bakılabilir: Muzaffer Sencer, “Türkiye’de Çocuk ve Aile”, *CDTA, II*, s. 358.

azından çocuklara bakıldığına; kent çocuğu ile köylü çocuğunun oyunları bile farklı idi. 1960–1980 arası dönemlerde, kent ailelerine bakıldığına genellikle çekirdek aile, kırsal kesimlerde yaşayan ailelere bakıldığına ise geniş aile biçimi görülüyordu. Köyde yaşayan ailede; dede, babaanne, baba, anne, çocuklar yer alırken, şehirdekinde genellikle anne, baba, çocuk görülüyordu.

KADIN VE KADINA TOPLUMSAL BAKIŞ

Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlar özgürdür ve hukuken kadın, erkekle eşittir. 1960–1980 arası döneme baktığımızda; kadının çalışma hürriyeti uygulamada daha gerilerde bulunuyordu. Evet, kadın çok çalışıyordu ama evde ve tarlada bu gözlemleniyordu. Çocuk bakmaktan tohum atmaya kadar her alanda kadınlar daha faal idi. Bu husus köydeki kadınlar için böyleydi, şehirdekiler ise genel bir bakışla; zengin ailelerin evlerine temizlikçi/gündelikçi olarak gidiyordu ve bunlar işçi ve memur hanımlarıydılar. İnşaatlara malzeme taşımak, evde satmak için örgü örmek, terzi yanında çırak olmak, fabrikada işçi olmak, başkalarının çocuklarına bakmak, 1960’lı yıllarda kadınların ana meşgalesi oluyordu. Böylelikle kadın evin reisi olan erkeğe ve bütçeye destek sağlıyordu⁴⁹. Kadın, maddi ve manevi olarak erkek gibi getiri sağlayabiliyordu. Her şeyden önemlisi Türk toplumuna yeni bireyler yetiştiren eğitmen kadınlardı.

Kültürel bakımdan ele alınacak olursa, bu dönemde kadınlar arasında bazı hususlarda farklı iki kültür meydana gelmeye başlamıştı. Örneğin, o yıllarda –bugün de olabildiği gibi- kapalı kadınlar, yazın sahilde serinlemek için yalnız ayaklarını çıkarıyor, yüzen mayolu kadınları seyrediyorlardı⁵⁰. Ama ne olursa olsun bu iki farklı kültür birbirine şeklen zıt olsa bile küskün değildi. İnanışlar ve yaşam tarzları kadınları kısmen plajda ve kısmen tarlada bulundurabiliyordu⁵¹.

Ayrıca, 1960’lı yıllarda Türkiye’de ve bilhassa kırsal kesimlerde kadına bakışın iktisadi gölgeleri de bulunuyordu. Bugün az da olsa maalesef devam eden bir “kız okutulmaz” anlayışı vardır ki; bunu ortaya süren erkeklerin bilinçaltında kızın evde yahut tarlada (kentte fabrikada) yapacağı işlerin olması yatmaktadır. 1960–1980 yılları arasında zaten henüz ilkokullar her köye ulaşmamış iken okullu köylerde de okul dönüşü (erkek öğrencilerin tarlada) kızların ev işlerinde çalıştığı gerçeği görülmektedir. Kız çocuk okuldan gelir, evin küçük çocuğuna bakar, annesine yardım eder vs. Dolayısıyla kızların çoğunun bu dönemde aldıkları eğitimden okuma-yazma dışında pek bir karları olmamıştı.

⁴⁹ Kadın, Türkiye kırsalında günümüzde de aynı işlevini devam ettirmektedir. Kadının köylerdeki faaliyetlerinin Doğu Karadeniz Bölgesi örneği için bkz: Mevlüt Kaya, Bir Çepni Köyü Tarihi ve Kültürü, Yüksel Ofset, Samsun, 2007, s. 13-14.

⁵⁰ Bkz: Turgut Kut, “Kahvehaneler”, *CDTA, IV*, s. 872.

⁵¹ T.Kut, *a.g.m.*, s.873.

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
İsmet İnönü (1938–1950)	36.03	18.40	24.96
Demokrat Parti (1950–1960)	127.42	113.09	108.09
Mayıs 1960 Devrimi (1960–1970)	107.66	99.47	92.46

(İlköğretimde kentsel okullaşma artış oranı)⁵²

Dönemler	Kız	Erkek	Toplam
İsmet İnönü (1938–1950)	208.77	130.39	153.20
Demokrat Parti (1950–1960)	35.45	45.06	41.66
Mayıs 1960 Devrimi (1960–1970)	142.50	85.35	103.48

(İlköğretimde kırsal okullaşma artış oranı)⁵³

1960'lı dönemlerden günümüze doğru gelindiğinde, kaçarak evlenmelerde düşüş yaşandı. Eğitim ve kültürün gitgide gelişmesiyle birlikte, kadınlarımız daha bilinçli hale gelerek, bu tür eylemlere eskisi kadar sıcak bakmamaya başladılar. Küresel iktisat söz konusu dönemlerde artık kadınıımızı da duygularından ziyade, bilince yöneltmiştir.

Köylerde kurulan halı tezgâhları kızlara, ailenin geçimine yardımcı olabilme fırsatı veriyordu. Günümüze doğru ise ucuz malların piyasaya girmesiyle bu süreç kapanmıştır.

Gelelim 60'lı yılların üniversiteli kadınlarına... Bu döneme ait dini (İslamcı) görüşleri ön plana çıkararak MSP, genel olarak; Batı uygarlığının bunalıma girdiğinden ve yıkılmaya mahkûm olduğundan dem vururken, Türkiye'nin de batıcılıkla yanlış bir yol tuttuğunu, adeta batmak üzere olan bir gemiye bindiğini, bundan kurtulmak için de Türk milletinin kendi geçmişine öz değerlerine sahip çıkması gerektiğini vurguluyordu. Dönemin İslamcı kadın grubu da bazı olumsuz atılımlarda bulunuyor; Atatürk'ün mirasına yer yer karşı alıyordu. Bugün de olduğu gibi, toplumun belli kısmında milli bir kısmında da halkçı görüşe sahip gruplar yer alıyordu. Bazı kesimler, gelenek ve göreneklere sahip çıkmayı adeta “aynı kalmak/değişime her şekilde karşı çıkmak” olarak algılıyordu. Bunu o yılların belli önemli günlerinde asılan pankartlara baktığımızda daha iyi anlayabiliyoruz. İşte o pankartlardan⁵⁴ yalnızca iki tanesi şu şekilde yazılıdır:

⁵² Bernard Caporal, *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1982, s. 259.

⁵³ B. Caporal, *a.g.e.*, s. 259.

⁵⁴ Binnaz Toprak, “Milli Selamet Partisi”, CDTA, VIII, s. 2107.

“Kadın hürriyeti sokakta baldırbacak dolaşmak mı? 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’nda kullanılan kadın kıyafetlerine muhalif idi. Yalnız anlaşılması güç nokta da şudur ki; Mustafa Kemal’in büyük adımlar atarak kadınlara sağladığı eşitlik hakkını, yıllar sonra kadınlar protesto ediyordu. Bu başkaldırı, aynı zamanda Kılık-Kıyafet Kanunu’na da aykırılık taşıyordu. Buradan anlaşılacağı üzere, 1960’lı dönemlerde kadınlarımız, siyasetin istediği yönde kullanılıyorlardı.

“Kadını reklam aracı yapan kapitalist anlayış yıkılacaktır”

Evet, o dönemlerde de kadınlar bugün olduğu gibi belli ölçütlerde kapitalist amaçlarla belki de hakların yoksun bırakılıyorlardı. Bu pankartta kadınlar, doğrudan haklarını savunmuşlardı. Bunun birçok örneği vardı. Kadın erkek gibi bir varlık görülmeyip, fiziki ve cinsi yönden istismar ediliyordu. O gün de gazeteler kadın ekleri veriyordu ve bu ekler bugünkülerin benzeriydi. Eklerde, yemek tarifleri, leke çıkarma yöntemleri, çocuk yetiştirme, aile saadeti, dantel örnekleri, giyim-kuşam/moda, takı motifleri vs. yer alıyordu. Yani kadınların temel görevleri, bunlarmış gibi görülerek birçok hakları ellerinden alınıyordu. Toplumda erkekler tarafından uygulanan bu durumun, aslında “Türk toplumunda kadına verilen önem”den kaynaklandığını ve kadınlar da içinde olmak üzere tüm bireylerin bilinçaltına yerleşmişti. Elbette ki, yukarıda saydığımız faaliyetlerden “aile saadeti”ni sağlamak kadının değil tüm aile fertlerinin göreviydi. Bununla birlikte diğer faaliyetler de pekâlâ aynı fertlerin ortakça çözmesi gereken şeylerdi.

Tüm bunlarla birlikte 1960’lı dönemlerde –ve maalesef ki eski bir geleneğimiz olarak- Türk kadını bilimsel alanda üretimin dışında bırakılmıştı⁵⁵. Toplum öylesine safsatalarla doluydu ki; “kadın okumaz, kadın yazmaz, kadın araba kullanmaz, kadın arabada önde oturmaz, kadın gece tek başına dışarı çıkmaz, kadın erkeğin işine karışmaz, kadın dedenin yanında çocuğunu sevemez, kadın selam veremez vs. gibi sözler yakın tarihin –belki de yer yer bugünün bile- kulaklarını çınlatmaya yeterli oluyordu. Hatta bu boş sözler toplumda bazen daha da ileri götürülüyor, kadına bakış manevi hususta daha da gerilere gidiyordu. Bunu da o dönemlerin içinden gelen şu deyişlerden anlayabiliyoruz: “Neden kadın şair yok? Neden kadın mucit yok? Neden kadın peygamber yok?” İşte bu sorgulamalar kadına bakış açısında toplumu adımlarca geriye götürmüştü.

Kadınlarla ilgili bir diğer problem ise 1960’lı hatta 2000’li yıllarda bile devam etmekte olan çok eşlilikti. Çok eşlilik, çok çocuk (=işsizlik) getiriyordu. Ayrıca toplumun aile düzenini sarsarak kuru ve iktisaden üretkenliğin köreldiği bir manzara doğuruyordu. Ülke sanıldığığının tersine geriye gidiyordu. Çünkü plansız ve kontrolsüz bir kalabalık vücuda geliyor; devletin uğraşacağı işlerin en önemlisi iç işler oluyor, dışa açılım verimsizleşiyordu.

⁵⁵ Türkiye toplumunda kadının yeri, işlevi, önemi ve kadına bakış için bkz: Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2001.

Bu dönemlerde “eşzamanlı çok eşlilik” Türkiye’de bugünküne nazaran daha sık karşılaşılan bir durumdu. Bu hususta Mahmut Makal şöyle diyor: “Bizim köylerde tüm yetkiler dinsel yobazlığın elindedir. Bundan dolayı da birçok karı almak doğaldır ve kurallara uygundur.”⁵⁶ Evet, Makal’ın dediği gibi kırsal kesimlerde çokeşlilik, dini nikâhla ve sözde yetkililerin eliyle sağlanıyordu. Anadolu’ya kuma kültürünü getiren çokeşlilik, toplumu birçok yönden geriye götürüyordu. Aile içinde anlaşmazlıklar ve huzursuzlar, geçimsizlikler ortaya çıkıyordu. Bu da gerek aileyi gerekse tüm toplumu iktisaden zorluğa sürüklüyordu. Çoğu kere bir erkek birden fazla ailenin geçim ve sorunlarıyla baş başa kalıyordu. Ve yine olan “kadın” a oluyor; kadın toplumda esas işlevinden uzaklaşıyordu.

ÇOCUKLAR, GENÇLER VE ÜRETİM

Çocuklar, gelecek nesillerin mimarı olacakları için toplum adına büyük bir disiplinle yetişmeliydi. Ama bunun sağlanması için refah ortamına büyük ölçüde ihtiyaç vardı. Bunu sağlamak, toplumda üretimi, tüketimin en az iki katına çıkarabilmeye bağlıydı. Fakat 1960’lı yılların Türkiye’sinde bu ne derece mümkün olabilirdi. Elbette ki, bu tarihlere gelinceye kadar, bilhassa Adnan Menderes döneminde kalkınma en hızlı devrini yaşamıştı. İç işlerde ilerleme vardı. Ama 1960’lı yıllarda bir neslin kökten ve sağlıklı eğitimi politikacıların yeterince ilgilenmediği bir hal almıştı. Fakat gelişmiş bir iktisadiyat için en zorunlu şey eğitimdi. Okuma-yazma oranının düşük olduğu bu dönemlerde, bunun telafisi yapılmış olabilse dahi kalkınma adına daha ileri bir eğitim düzeyi gerekliydi. Bununla birlikte milli bir iktisat bilinci oluşturulup, ülke ileriye götürülebilir ve kapitalizmin önüne geçilebilir ve yıpratmalarına “dur” denilebilirdi.

Köy enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesi ve 1948’de köy ve kent ilkokullarındaki program farklılığının ortadan kaldırılması ile başlayan ilköğretimdeki hamleler bu alanda giderek gerileme kaydetmeye başlamıştı. Okul yapımı köylünün üzerinden alınmış, kırsal alanda da bazı hamleler yapılmıştı. Bundan ziyade, askeriye de okuma-yazma bölümleri açılmış, belli sürelerde öğretim hizmetinde bulunmuştur. Ancak 27 Mayıs 1960 Harekâtından sonra ilköğretim, siyasi çevrelerce üzerinde daha da önemle durulur bir hal aldı. 1962’ yılında Türkiye’nin 14 ilinde deneme amaçlı uygulanan eğitim programları 1968-1969’lu sezonlarda tüm ülkeye uygulanmış olup, bir ilerleme kaydedilmiştir. 1960 Harekâtından sonraki önemli hamlenin yapıldığı dönem ise 12 Mart 1971 Müdahalesinin ardından kurulan Nihat Erim hükümetinin “ilköğretimi sekiz yıla çıkarma önerisi”nin ortaya çıkmasıdır. Bu fikir ortaya atılmakla birlikte gerçekleşmesi için herhangi bir ciddi faaliyette bulunulmamıştır. Yine bu süreçte gelişmiş Amerikan usulü eğitim hakkında da düşünceler meydana çıkarılmıştır.⁵⁷

⁵⁶ Mahmut Makal, *Un Village Anatolien (=Bizim Köy)*, Paris, 1963, s. 92; B. Caporal, a.g.e., s. 484.

⁵⁷ İ. Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *CDTA, III*, s.

1960’lı yıllardaki bu girişimler çocukların Türkiye toplumu açısından eğitimi kazanca dönüştürmede elbette ki bir yatırım idi ama sosyal tabakada kültürel; devlet bütçesinde ise iktisadi yetersizlik olduğundan tam manasıyla gerçekleştirilemedi. Böyle olunca toplumun sancıları çeşitli ağırlıklar ve aralıklarla artarak yer yer patlak verdi. Gençlerde ekonomik ve manevi bakımdan oluşan boşluklar, siyasetle iç içe geçince ortaya çok daha farklı manzaralar çıktı. Holdinglerin kuruluş artmaya başlamasıyla da zengin-fakir ayrımındaki çizgiler, sosyal ve kültürel bakımdan daha da belirginleşti ve yeni bir kitle doğdu. Bu kitlenin adı “arabesk gençlik” idi. Maalesef ki bu değişim, genç beyinleri uyuşturarak demode etmeye başladı. 19690’lı yıllarda özlem duyulan bilinçli ve üretken gençlik maddi ve teknik üretime haiz olarak yeterli derecede fiiliyata geçirilemedi.

Ayrıca söz konusu dönemlerde çocuk sayısı kadar önem taşıyan bir diğer sorun da çocuk sağlığı idi. Bu sorun özellikle köy kesimlerinde ele alınacak kadar ileri seviyedeydi. 1963 verilerine göre Türkiye’de köylük kesimlerde çocuk ölümleri binde 278 gibi yüksek bir düzeydeydi. Kentlere bakıldığında ise aynı oran binde 150 idi. Yine bu oran, Orta Anadolu köylerinde binde 367’ye yükseliyordu⁵⁸. 1963’te yapılan bir ankete bakıldığında; bütün köylerde kadınların % 20.4’ü gebeliği önleyici çarelere başvurmuş, bu oranın 1968’de % 31.4’e yükselmiş olduğu görülüyordu⁵⁹.

Çocukların o dönemlerde köy şartlarında nasıl doğdurulduğu, hangi şartlarda büyütüldüğü konusu gerçekten dikkate değerdi. Köy ebeleri, devletin sağlık mekanizmasının ulaşamadığı her yerde faaliyette idi. Ebelerin küçük bir hatasında çocuk hatta anne ölümleri gerçekleşebiliyordu. Ve çocuk sıklığı anne sağlığını bozabilmenin yanı sıra, evli kadının verimini yahut mevcut üretkenliğini daha aşağı noktalara götürebiliyordu. İşte toplum olarak verilen kayıplar, bu kısıntılarla temelleniyor ve asıl çözülmesi gereken nokta haline geliyordu.

Gençlerin 1960–1980 dönemlerindeki Türkiye’de üretim payıyla ilgili incelemelerde bulunacak olursak; yukarıda bahsettiğimiz şartlarda büyüyen köy çocukları, gençlik dönemine geldiklerinde hala köy işleri (= bağ, bahçe, tarla) ile uğraşıyorlardı. Evet, bu dönemlerde de “gurbetçi-çareci” beyin vardı ama bu da toplumun her kesimine ilaç olmuyordu. Hele geleneklerin aynen yaşandığı yerleşim yerlerinde söz konusu dahi olamıyordu. Kimi gençler, askerlik parası biriktirmek amacıyla şehre iniyor ve herhangi bir işte çalışabiliyordu. Sonra gelip, köyünden evlenerek yine köy işlerine devam edebiliyordu. Ama bu gençler, şehre yalnızca iş-para kaygısıyla gidiyorlardı. Yani yalnızca bireysel problemlere eğilim göstermek durumunda oluyorlardı. İşte bu noktada Mustafa Kemal Atatürk’ün bir sözü akla geliyordu: “Kendiniz için değil; bağlı olduğunuz ulus için elbirliğiyle çalışınız. Çalışmaların

⁵⁸ N.A.Fişek, *Demographic Surveys in Turkey (=Türkiye’de Demografik Gözlemler)*, Turkish Demography: Proceedings of a Conference içinde yayınlanan: F.C.Shorter ve Bozkurt Güvenç, Ankara 1969, s. 10; B. Caporal, a.g.e., s. 481.

⁵⁹ F. Özbay, F.C. Shorter, *Turquie: Evolution Des Methores de RegulationDes Naissances de 1963 a 1968 (=Türkiye: 1963–1968 Arası Doğum Denetim Yöntemlerinin Evrimi)*, E tudes de Planning Familial, No. 51, 1970, s. 6; B. Caporal, a.g.e., s. 482.

en yükseği budur⁶⁰”. 1960’lı yılların Türkiye portresi ise “ekmek aslanın ağzında” olduğu tabiriyle, bireylere elbirliği ile ulusal olarak çalışmaktan ziyade “kendini kurtarma” mantığını aşıyordu.

Köy kesimlerinde yetişen gençlerin ayrıca bazı davranışlarında bastırılmışlık olması da olağandı. Böylelikle kendini yeterince ifade edemeyen köy çocuğu, çoğu kez bilinçaltına sinen ezilmişlikle gelecekte toplum adına sağlıklı getirilerde bulunamayabiliyordu.

Kentte yaşayan çocukların durumları kırsal alandakilerden çok daha farklıydı. Elbette ki çalışmak için köyden kente inen çocuklar⁶¹ her şehir vardı. Fakat yerli-şehirli çocuklara bakıldığında genelde şu manzara görülür: Aile çekirdek ailedir. Baba-anne memur veya işyeri sahibiydi. Çocuk ise bu durumda çalıştırılmıyor, bununla birlikte en az ergenliğe kadar ailenin içindeki önemli bir tüketici durumunda kalıyordu.

1960’lı dönemlerde edebiyat alanında çocuklara yönelik adımlar atılmaya başlanmıştı. Bu dönemde çocuklar için şiir, roman ve hikâyeler yazılıyordu. Çocuklara yönelik il ciddi girişim, 1964 yılında Doğan Kardeş Yayınları’nın açtığı çocuk romanı yarışması idi. Birincilik “Bir Gün Büyüyeceksin” adlı romanla Mehmet Seyda’ya, ikincilik “Korkusuz Murat” ile Vala Nurettin/Karamağralı’ya, üçüncülük ise “Toprağa Basınca” ile Talip Apaydın’a verilmişti. Bunların yanı sıra 1970 yılında Milliyet Yayınları’na ait ciltli çocuk kitapları da bu yönde önemli bir adım olmuştu⁶². Çocukların sağlam bir eğitimden geçmesi ve ileride milli uygarlığa kazandırılması, ülkeyi iktisaden ileriye götürmesi ancak bu yolla sağlanabilecekti. Çünkü onların genç zihinleri daha o yaşlarda sağlam ve emin eller tarafından zapt edilirse, hayal dünyaları genişleyecek; ufukları açılarak üretici-yaratıcı beyinler topluma kazandırılacaktı. Başka dillerden yapılan ve bu dönemde üzerinde durulan çeviriler de çocuklara dış dünyanın farklı kültürlerini tanıttacak, dünya uygarlıkları hakkında bilinçlenmelerini sağlayacaktı.

1960-1980’li dönemlerde çocukların ziyade gençler açısından da çözülecek birtakım yapılandırmalar vardı. 20 Haziran 1973 tarihli Üniversiteler Kanunu gereğince 2.5 yıl içinde 9 adet üniversite kurularak, yurttaki üniversite sayısı 18’e yükselmişti⁶³. Yurtta bu tür kurumların sayısı arttıkça, genç beyinlerin üretken hale gelme olanağı daha da artacaktı. Farklı bir bakış açısı daha da getirecek olursa; tüm yurttaki saptamalarda bulunan Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)’nin aldığı sonuçlar, artan üniversite sayısı ile birlikte, işsiz (tüketici) genç sayısını daha da az gösterecekti. Çünkü öğrenciler her ne kadar geleceğin üreten elleri olacaksa bile; öğrenim görürken çalışmadıkları halde doğrudan işsiz yani tüketici olarak hesaba katılmalıydı.

⁶⁰ Atatürk’ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler, derleyen: Selman Kılınc, Truva yay., İstanbul, 2005, s. 19.

⁶¹ Bu tarihlerde çocuklarda çalışma yaşı 10’a kadar inebiliyordu.

⁶² Alpay Kabacalı, “Çocuk Edebiyatı”, *CDTA, III*, s.609.

⁶³ M.Tunçay, “YÖK”, *CDTA, III*, s. 686.

3.1960–1980 DÖNEMLERİNE AİT DEMOGRAFİK-İSTATİSTİK VERİLER

Yıllar Oran (%)

1965	16.7
1970	18.4
1975	19.3
1980	20.2

(Nüfus sayımlarına ilişkin veriler: Gençlerin Toplam Nüfus İçindeki Yeri)⁶⁴

Yıllar Erkek (%) Kadın (%)

1965	52.	47.5
1970	52.3	47.7
1975	51.7	48.3

(Gençlerin Cinsiyet Açısından Oransal Dağılımı)⁶⁵

	<u>Erkek</u>	<u>Kadın</u>
Hiç Evlenmeyen	3.090.978	2.002.029
Evli	921.101	1.637.544
Eşi Ölen	15.843	14.841
Boşanan	6.327	12.417

(1960–1980; Genç Kuşağın (15–24 Yaş) Medeni Durum Yönünden Dağılımı)⁶⁶

Doğuştan sakat olanlar	27.095
Trafik kazasında sakatlananlar	4.265
İş kazası sonrasında	7.485
Hastalık	15.385
Diğer nedenlerle	9.247
Nedeni bilinmeyen şekilde	5.575
TOPLAM	69.052

(1960–1980; 15–24 Yaş Grubunda Görülen Sakatlık)⁶⁷

⁶⁴ T. Çavdar, “Cumhuriyet Döneminde Gençlik”, *CDTA, III*, s. 802.

⁶⁵ DİE; T. Çavdar, *a.g.m.*, s. 803.

⁶⁶ DİE, 1975 Nüfus Sayımı’nın Sosyal ve Ekonomik Sonuçları; T. Çavdar, *a.g.m.*, s. 804.

⁶⁷ DİE, 1975 Nüfus Sayımı Sonuçları; T. Çavdar, *a.g.m.*, s. 804.

Tarım Kesimi	4.888.983
Madencilik	19.397
İmalat Sanayi	482.381
Elektrik, Gaz ve Su Hizmetleri	5.612
İnşaat	149.026
Ticaret, Lokanta ve Otel	199.415
Ulaştırma	103.611
Mali Kurumlar	153.963
Hizmetler	626.663
Diğer Kesimler	58.792

(1960–1980; 15–24 Yaş Grubunda İktisadi Bir Uğraş İçinde Bulunanların Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı)⁶⁸

Eğitim Düzeyi	%
Okuma Yazma Bilmeyenler	19.5
Sadece Okur-Yazar Olanlar	5.2
İlkokul Mezunlar	54.5
Ortaokul Bitirenler	9.5
Orta Dengi Meslek Okulu Mezunları	1.9
Lise Bitirenler	5.1
Lise Dengi Meslek Okulu Mezunları	2.2
Üniversite ve Yüksekokul Mezunları	2.1

(1960–1980; Oransal Dağılım Olarak, 15-24 Yaş Grubunun Eğitim Düzeyi)⁶⁹

⁶⁸ DİE, 1975 Nüfus Sayımı Sosyal ve Ekonomik Nitelikler Bölümü; T. Çavdar, *a.g.m.*, s. 804.

⁶⁹ T. Çavdar, *a.g.m.*, s. 804.

1960–1980 Döneminde Türkiye’de Sosyo-Ekonomik Değişimin ve
Dışa Yönelişin Toplumsal Dinamikleri

<u>Ders Yılı</u>	<u>Lise</u>	<u>Üniversite ve Yüksekokul</u>
1960–61	6094.4	2240.8
1965–66	8958.4	3339.4
1970–71	20446.6	5826.8
1975–76	31078.9	7820.4
1979–80	42848.8	8934.4

(Lise ve Üniversiteye Devam Eden Öğrencilerin Sayı Olarak Gelişimine İlişkin İndeks)⁷⁰

Yıl	Toplam			Şehir			Köy		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
1960	27 754 820	14 163 888	13 590 932	8 859 731	4 771 433	4 088 298	18 895 089	9 392 455	9 502 634
1965	31 391 421	15 996 964	15 394 457	10 805 817	5 783 813	5 022 004	20 585 604	10 213 151	10 372 453
1970	35 605 176	18 006 986	17 598 190	13 691 101	7 312 714	6 378 387	21 914 075	10 694 272	11 219 803
1975	40 347 719	20 744 730	19 602 989	16 869 068	9 004 842	7 864 226	23 478 651	11 739 888	11 738 763
1980	44 736 957	22 695 362	22 041 595	19 645 007	10 272 130	9 372 877	25 091 950	12 423 232	12 668 718

(1960–1980 Yılları Arası Türkiye’de Nüfus Durumu)⁷¹

<u>Yıllar</u>	<u>Gecekondu Sayısı</u>	<u>Gecekondu Nüfus</u>	<u>Kentli Nüfusa Oranı (%)</u>
(Türkiye)			
1960	240.000	1.200.000	16.4
1970	600.000	3.000.000	23.06
1980	950.000	4.750.000	23.4
(Ankara)			
1950	12.000	62.400	21.8
1960	70.000	364.000	56.0
1970	144.000	748.000	60.6
1980	275.000	1.450.000	72.4

(Türkiye’de ve Ankara’da Gecekondu Tahmini)⁷²

⁷⁰ DIE, Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) ve Milli Eğitim Bakanlığı sayısal bilgilerine dayanılarak hesaplanmıştır; T.Çavdar, *a.g.m.*, s. 805.

⁷¹ www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:20.12.2008, saat: 23.04.

⁷² Bu konuda açıklanmış resmi bir rakam bulunmamasıyla birlikte, İstanbul ve İzmir için tahmin düzeyinde bile zaman serisi bulunmamaktadır. Ruşen Keleş, “Nüfus, Kentleşme, Konut ve Konut Kooperatifleri” (“Konut’81” içinde, Kent-Kooperatifi yay., Ankara, 1982, s. 23); İ.Tekeli-Yiğit Gülöksüz, “Kentleşme,

1975-1980		1980-1985		1985-1990		
Net Göç	Net Göç Hızı	Net Göç	Net Göç Hızı	Net Göç	Net Göç Hızı	
En Fazla Göç Alan İller						
Kocaeli	53.640	112.94	41.287	67.00	83.262	108.21
İstanbul	288.653	73.44	297.598	60.49	656.677	107.56
Antalya	17.142	26.52	25.339	32.82	82.737	89.65
İçel	40.273	57.48	49.593	56.50	74.717	68.30
İzmir	119.896	73.75	82.173	41.93	146.208	63.76
Bursa	58.720	61.04	47.434	41.09	83.641	61.62
Tekirdağ	4.849	16.50	3.438	10.30	17.907	46.69
Muğla	1.659	4.29	3.058	7.03	15.998	32.88
Aydın	9.382	16.66	9.365	14.73	19.077	27.05
Ankara	49.499	20.63	36.631	12.96	69.511	24.90
En Fazla Göç Veren İller						
Ağrı	-24.986	-80.55	-19.005	-53.48	-37.312	-95.40
Artvin	-12.687	-61.21	-61.21	-10.855	-51.13	-20.372
Muş	-16.937	-66.43	-14.346	-49.36	-33.829	-100.46
Sivas	-50.302	-75.36	-37.687	-54.62	-76.451	-105.83
Erzurum	-46.093	-66.34	-48.745	-64.82	-88.298	-113.17
Bayburt					-13.808	-133.16
G.hane	-21.762	-86.16	-14.075	-54.15	-22.305	-135.29
Siirt	-10.922	-29.47	-18.232	-41.70	-31.311	-140.73
Tunceli	-13.318	-93.72	-17.797	-123.90	-20.332	-153.81
Kars	-70.872	-113.06	-50.426	-77.94	-105.25	-163.54

(1975-1990 Dönemindeki Net Göç Hızına Göre En Fazla Göç Alan ve Göç Veren İlk On İldeki Göç Eğilimi/1975-1990)⁷³

SONUÇ

Türkiye'nin yenileşme (modernleşme) hikâyesi Cumhuriyetin kuruluşundan önceki yüzyılında gerisine uzanmaktadır. Türk tarihindeki bu yenileşme döneminin Tanzimat devri öncesine kadar uzandığı bilinmektedir. Neredeyse iki asra yaklaşacak bu modernleşme süreci Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla yeni bir mahiyet ve siyasi form kazanmıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun üçüncü on yılından itibaren ceريان eden siyasi, sosyal ve ekonomik hadiseleri, toplumsal değişme kavramının öncülüğünde, dönemin gazete ve dergileri başta olmak üzere önemli yayın organlarının şahitliğine başvurarak incelemek mümkündür. Tarihin inceleme konusu haline gelmiş iktisadi ve içtimai hadiselerin toplum yapısını etkilememesi mümkün değildir. Türkiye'de cumhuriyet idaresine geçiş, önemli bir siyasi gelişme olarak, tarihsel bir kırılma noktasını oluşturur.

Kentleşme ve Türkiye Deneyimi", *CDTA*, V, s.1234.

⁷³ AAK, 2002; <http://www.acikarsiv.gazi.edu.tr/dosya/3.pdf>.

KAYNAKÇA

I. MAKALELER

BATUR, Afife, “Anıtkabir”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (CDTA)*, V.

BELGE, Murat, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan Sonra)”, *CDTA*, VII.

_____, “Türkiye’de Günlük Hayat”, *CDTA*, III.

BOZDEMİR, Mevlüt, “Ordu-Siyaset İlişkileri”, *CDTA*, X.

ÇAVDAR, Tefik, “Cumhuriyet Döneminde Gençlik”, *CDTA*, III.

_____, “Demokrat Parti”, *CDTA*, VIII.

DİNÇER, Nabi, “Türkiye’de Esnaf ve Küçük Sanatkârlar”, *CDTA*, III.

EKİN, Nusret, “Türkiye’de İstihdam”, *CDTA*, V.

ERASLAN, Cezmi “Atatürk’ten Sonra Türkiye’nin İç Politikası”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (TCT)*, II, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2004.

ERDİLEK, Neşe, “Hükümetler ve Programları”, *CDTA*, IV.

GERAY, Cevat -Ruşen KELEŞ vd.,”Şehircilik”, *CDTA*, IX.

GERGER, Haluk, “Birleşmiş Milletler Örgütü’nde Türk Dış Politikası“, *CDTA*, I.

_____, “Türk Dış Politikası (1946–1980)”, *CDTA*, II.

GÜNLÜK, Ahmet, “Türkiye’de Bankerlik”, *CDTA*, I.

GÜRSEL, Seyfettin, “Dış Borçlar”, *CDTA*, II.

GÜZEL, Mehmet Şehmus, “Cumhuriyet Türkiye’sinde İşçi Hareketleri”, *CDTA*, VII.

İŞİKLİ, Alpaslan, “Cumhuriyet Döneminde Türk Sendikacılığı”, *CDTA*, VII.

İTEKELİ, “Türkiye’deki Şirketlerin Gelişimi ve Kapitalin Gelişme Süreci”, *CDTA*, IX.

KABACALI, Alpay, “Çocuk Edebiyatı”, *CDTA*, III.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1987.

KAYA, Mevlüt, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımında İzmir’de Yankesicilik, Gasp ve Hırsızlık Faaliyetleri”, *yayınlanmamış makale*, İzmir, 2008.

KELEŞ, Ruşen, “Nüfus, Kentleşme, Konut ve Konut Kooperatifleri”, (“Konut’81” içinde, Kent- Kooperatifi yay., Ankara, 1982, s. 23)

KUT, Turgut, “Kahvehaneler”, *CDTA*, IV.

MARDİN, Şerif, “Baticılık”, *CDTA*, I.

_____, “İslamcılık”, *CDTA*, VII.

ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih”, *Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Yayın Yönetmeni: Sina Akşin, Cem Tarih yay., İstanbul, 2002.

ÖZEL, İsmet, “Şiir”, *CDTA*, III.

SENCER, Muzaffer, “Din ve Toplum” *CDTA*, II.

_____, “Türkiye’de Çocuk ve Aile”, *CDTA*, II.

SEY, Yıldız, “Cumhuriyet Döneminde Toplu Konut Sorunu”, *CDTA*, IX.

SOYSAL, Mümtaz-Fazıl SAĞLAM, “Türkiye’de Anayasalar”, *CDTA*, I.

SUNAR, İlkay, “Demokrat Parti ve Popülizm”, *CDTA*, VIII.

TEKELİ İlhan, -Yiğit GÜLÖKSÜZ, “Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Dene-yimi”, *CDTA*, V.

_____, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi”, *CDTA*, III.

_____, -Selim İLKİN, “TC Merkez Bankası”, *CDTA*, I.

TOPRAK, Binnaz, “Milli Selamet Partisi”, *CDTA*, VIII.

TUNÇAY, Mete, “YÖK”, *CDTA*, III.

_____, “Siyasal Gelişmenin Evreleri”, *CDTA*, VII.

_____, “Laiklik”, *CDTA*, III, İletişim yayınları.

II. GAZETELER

Cumhuriyet, 30 Haziran 1965.

Hürriyet, 22 Aralık 1981.

Günaydın, 24 Aralık 1981.

Günaydın, 28 Aralık 1981.

Vatan, 10 Mart 1966.

III. KİTAPLAR

ARMAOĞLU, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım yay., İstanbul, 2005.

Atatürk’ten İnsanlığa Yol Gösteren Sözler, Derleyen: Selman Kılınç, Truva yay., İstanbul, 2005.

CAPORAL, Bernard, *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1982.

ERGÜL, Teoman, *Sosyaldemokraside Bölüşme Yılları (1986-1991)*, Gündoğan yay., Ankara, 2000.

ERZURUMİ, Hasan Basri, *Kur’anı Kerime Göre Sağlık ve Solculuğun Manası ve Solcu Yazarlara Cevap, Türk Milliyetçilerinin El Kitabı*, Garanti Matbaası, İstanbul, 1968.

FİŞEK, N.A, *Demographic Surveys in Turkey (= Türkiye’de Demografik Gözlemler)*, Turkish Demography: Proceedings of a Conference içinde yayınlanan: F.C.Shorter ve Bozkurt Güvenç, Ankara 1969.

HAFIZOĞULLARI, Zeki, *Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Fikri Temelleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu yay., Ankara, 2001.

KAYA, Mevlüt, *Bir Çepni Köyü Tarihi ve Kültürü*, Yüksel Ofset, Samsun, 2007.

KIRKPINAR, Leyla, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara, 2001.

MAKAL, Mahmut, *Un Village Anatolien (=Bizim Köy)*, Paris, 1963.

ÖLÇEN, Ali Nejat, *Kemalizm’in Ekonomisi*, Güldikeni yay., Ankara, 2000.

ÖZBAY F.-F.C.SHORTER, *Turquie: Evolution Des Methores de Regulation Des Naissances de 1963 a 1968 (=Türkiye: 1963–1968 Arası Doğum Denetim Yöntemlerinin Evrimi)*, E tudes de Planning Familial, No. 51, 1970.

Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu yay., c. I-II-III, Ankara, 1992.

IV. KURUMLAR

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 1975 Nüfus Sayımı’nın Sosyal ve Ekonomik Sonuçları.

DİE, 1975 Nüfus Sayımı Sonuçları.

DİE, 1975 Nüfus Sayımı Sosyal ve Ekonomik Nitelikler Bölümü.

DİE, Devlet Planlama Teşkilatı(DPT) ve Milli Eğitim Bakanlığı Sayısal Verileri.

V.BİLİŞİM KAYNAKLARI

AAK, 2002;<http://www.acikarsiv.gazi.edu.tr/dosya/3.pdf>.

ÇAKMAK,C.,(sunum);http://www.fp7.org.tr/tubitak_content_files//268/fabre/TURK_HAYVANCILIK_SEKTORUNUN_ONCELIKLERI-SON.pdf.

http://tr.wikipedia.org/wiki/1_May%C4%B1s_%C4%B0%C5%9F%C3%A7i_Bayram%C4%B1.

www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi:20.12.2008, saat: 23.04.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 06.10.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Türk Dünyasında Masal Tarih İlişkisi*

Fairytales World History In Turkish Relations

Dr. Ali Osman AKALAN **

Öz :

Halk anlatılarının, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla olağanüstü durum ve olayları yine olağanüstü kahramanlara bağlayarak anlatan türlerine masal denir. Masallara olağanüstü durum ve olayları anlatırken, yer yer zamana ve tarihe yer vermektedir. Bununla birlikte cumhuriyetin ilk yıllarında millî devlet ilkesi gereğince Ziya Gökalp'in de belirttiği gibi üretilerek veya var olan değiştirilerek tarihi kahramanların çocuklar eliyle topluma anlatılması ilkesini de yerine getirmişlerdir. Makalemizde çok da kesişmesi mümkün olmayan ciddi bir kavram tarih ile itibari bir zaman ve yer üzerinden anlatılan halk kültürü ürünlerinin aslında ortak noktalarının olduğunu ve bunların toplumlar için kullanılabileceğini belirtmektedir.

Anahtar kelimeler: masal, tarih, ilişki, folklor, ideoloji.

Abstract:

Folk narratives, word of mouth, that had continued from generation to generation, often called fairy tale describing the types of emergencies and events by connecting extraordinary hero again. Tables describing the exceptional circumstances and events, gives place to place, time and date. However they also fulfill the republic's first year in accordance with the principle of national states Ziya Gökalp also produced historical heroes as stated by changing the hands of children or the

* Tatarakay'dan Keloğlan'a Türk Masalları Uluslararası Sempozyumu'nda (4-5 Haziran 2013) sunulmak için hazırlanan bu çalışma genişletilerek makale haline getirilmiştir.

** Araştırmacı, Tarih Uzmanı, alosay@yahoo.com, Ankara-Türkiye

principle to explain to the community. Our article is too serious a concept impossible to date as of the intersection of time and the common folk culture actually refers to the product described over the place and they can be used for society.

Key words: tales, history, relationships, folklore, ideology.

Dünya üzerinde sınırlar ötesi etnik, dil ve bazı durumlarda da din bağları ile bağlı olan fakat kaderin bir cilvesi olarak politik sınırlarla ayrılmış olan halkların en iyi örneği olarak Türkleri verebiliriz (Yeşil 2014; 15, Bainbridge 1995; 7-9). Doğu Avrupa'dan başlayan ve Çin'in Kuzey Batısında sona eren diğer bir deyiş ile Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar büyük bir coğrafyada yaşamaktadırlar (Yeşil 2014; 15-16, İsmailov 2002; 142). Bu durum dünya üzerinde yaşayan Türkleri sınıflandırırken ve onları isimlendirirken bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. Hatta Jean-Paul Roux Türklerin tarihi adlı eserinde bu hususa değinerek Türk tanımını yaparken ortaya çıkan çelişkileri ifade etmiştir. Türkleri tanımlar ve tasnif ederken, ırka göre yapılan tanımında, konuşulan dile göre yapılan tanımında bir takım eksikliklerinin olduğunu belirtmiş bütün Türkçe konuşanların Türk sayılması veya bütün Müslümanların da Türk sayılması gibi değişik durumların varlığından irken saf bir Türk bulmanın zorluğundan bahsetmiş ve tanımını kültür ve hissetme eksenli yapmaya çalışmıştır. (Yeşil 2014; 16, Roux 2007; 142-143) Türk Dünyası kavramı Türk halklarının Orta Asya, Anadolu, Kafkasya, Rusya-Sibirya, Orta Doğu, İran ve Balkanlar coğrafyasında genel bir yayılım gösteren Türk halklarını ve Türk devletlerini ifade etmektedir. (Yeşil 2014; 16) Bu toplulukların hepsi Türk soyundan olmakla birlikte içlerinden bazıları kendilerini Türkçe konuşan uluslar veya benzeri biçimlerde nitelemektedir. Dil ulus olmanın en önemli özelliklerinde biri olduğuna göre kendilerini bu şekilde niteleyen ulusları da Türk Dünyası'nın bir parçası olarak görmekteyiz. (Yeşil 2014; 16) Farklı coğrafyalarda yaşayan, farklı inanç sistemi bulunan Türkçenin şive ve lehçelerini konuşan bunlarla sözlü veya yazılı bir edebiyat meydana getirmiş olan fakat hepsi Türk ırkına mensup insanların toplu olarak yaşadıkları bölgelerin genel adı Türk Dünyası'dır. (Yeşil 2014; 15-17)

İnsanın gerçekle gerçeküstünü harmanlayıp, olmasını hayal ettiği dünyada, geçmişte belirsiz bir zamanda, sıradan insanların çoğu kez gerçeküstü güçlerle donanımlı olağan veya olağanüstü varlık ve olaylarla mücadelesinin anlatıldığı hikâyelere masal adı verilir. Bu hikâyelerde bazen hayvanların da insanlar gibi davrandığı; düşünüp, konuşabildiği hatta mahkeme kurup birbirlerini yargılayabildikleri görülmektedir. Sesin, kelimenin sihriyle güç kazandığı; yeraltı, su altı ve gökyüzü dünyalarının içi içe girdiği vakidir. (Dilek 2007, s. 17)

Türkçe lügatlerde "masal" kelimesi hakkında çeşitli tarifler yer almaktadır. Ahmed Vefik Paşa Lehçe-i Osmânî'de, "masal" maddesinde şöyle demektedir: "Mesel, hâlâ hikâye, dasitan, menkabe mânâsına fıkra ve kazıyyeden gayri." Muallim Naci, Lügatinde "masal"a değil de "mesel"e yer verir: "Dâsıtân, kissa-i meşhûre. (Masal) bundan muharrefdir." Kitâb-ı Müntahabât-ı Lügat-ı Osmânî müellifi Mus-

tafa Şükrü'nün tarifinde bazı değişik unsurlar da vardır. “Misâl”maddesinde şöyle denilmektedir: “Ahlâk ve âdâta müteallik olan kıssa ve hikâye ve rüya ki uykuda görünür gibi mânâsına.” Şemseddin Sami Kamûs-ı Türki'de “Mesel” maddesinde şu tarifi vermektedir: “Âdâb ve ahlâk ve nasâyihe müteallik küçük hikâye. (Masal bundan galattır).” Mehmed Salâhî'nin tarifi de Şemseddin Sami'ninkine pek yakındır. O da Kamûs-ı Osmânî'de “mesel”le ilgili olarak şöyle demektedir: “Dâsitân, kıssa; (masal) bundan muharrefdir.” Hüseyin Kâzım Kadri Türk Lügat'inde “masal”ı şöyle tarif etmektedir: “Arapça mesel, emsal muharrefi; hikâye, menkıbe, destan.” Türk Dil Kurumu'nun çıkardığı Türkçe Sözlük'ün “masal” maddesi şöyledir: “Çocuklara anlatılan ve çoğu olağanüstü olayla süslenmiş bulunan ilgi çekici hikâye. “ Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'inde “mesel” maddesi şöyledir: “Terbiye ve ahlâka faydalı, yararlı olan hikâye.” Türkçe sözlük hazırlayan yabancılar da masalın tanımına yer vermişlerdir.

F. Wilhelm Radloff, 'ın Arapça meselden geldiğini kaydettikten sonra “hikâye, fabl” demektedir. Adıyla anılan lügatin hazırlayıcısı Bianchi ise “masal” için “düzme” demektedir. Görüldüğü gibi, eski kaynaklar umumiyetle “mesel” şeklini tercih etmektedirler. Radloff'ta ise “masal” şeklini iki ayrı “s” ünsüzü ile yazılmasına mukabil aslının “mesel” olduğu kaydedilmektedir. (Sakaoğlu 2002, s.1-5)

Türk dünyasında ise masallar için aşağıdaki terimler kullanılmaktadır.

TÜRK BOYU	KULLANDIĞI TERİM
Çağatay	Erteği, Tuntak
Kazak-Kırgız	Ertek, Ertegi, Ertegi
Kazak	Şabur-şabis
Kırgız	At çabu, çöö comak
Teleütler	Çorçak
Sagay	Imak
Şor	Nıbak, Sersek
Azerbaycanlılar	Nağıl
Çuvaşlar	Hallep
Doğu Türkistanlılar	Çoçek, Çöçek
Uygur	
Başkurt	Ekıyet
Özbek	Ertek
Türkmen	Erteki
Tatar	Ekıyet, Akıyat
Yakut-Saha	Olonho, Olanho, Ostuoroy
Kabardin	Şapıs
Altaylar	Çörçök
Tuvalar	Toll
Hakaslar	Nımah

Asya Türkleri arasında masal karşılığı olarak çoğunlukla “Çöçek” kelimesi kullanılmaktadır. Balkanlarda ise masal kelimesi canlı olarak yaşamaktadır. (Sakaoğlu 2002, 8)

Sosyal bilimler içerisinde ele alınan tarih; geçmişte olan olaylar veya bunlar hakkındaki belgelerin verileridir. (Köstüklü 1999; 11) Belgelere dayandırılmayan veya geçerli sayılabilecek kaynaklarla desteklenemeyen geçmiş; tarih biliminin konusu olarak algılanamaz. “Tarih” sözcüğü hem geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu, yani yaşanmış geçmiş adlandırmakta kullanılır; hem de bu sözcükle, bu yaşanmış geçmiş konu edinen bilim, tarih bilimi kastedilir. (Özlem 1996; 11)

Tarih derken kelimelerin üzerinde durmak lazım bir tanesi, historia, ikincisi tevarih, üçüncü tabir bilhassa tarih felsefesi açısından geçecek olan resgestae'dir. (Ortaylı 1996; 152) Tarih sözcüğünün batı dillerindeki tüm karşılıkları (Latince; Historia, İtalyanca: Storia, Fransızca: Historie, İngilizce:History, Almanca: Historie) Grekçe İstoria, İstorien sözcüğünden gelir. Sözcük İyon lehçesinde “bildirme”, haber alma yolu ile bilgi edinme anlamlarında kullanılmıştır. Attika lehçesinde ise sözcüğün görerek, tanık olarak bilme anlamlarının yanı sıra çok daha geniş bir anlam içeriğiyle fizik, coğrafya, astronomi, bitki hayvan bilgisi ve hatta giderek “doğa bilgisini kuşatacak biçimde kullanıldığı görülür. Aynı zamanda; Tarih kelimesi müşterek sami v-r-h köküne dayanmaktadır.

Buna göre tarihin manası, hakikatte “ay”ın tarihi demek olur ki, bu mana bir taraftan, bir hadisenin, bir tarihi olayın zamanını tayin ve tespiti, diğer taraftan da bir olayın meydana geliş anını zaman devresini ifade etmektedir. (İslam Ansiklopedisi C.11, 777) İstoria sözcüğünü sadece doğal olaylara ilişkin birikim bilgisi anlamı ile sınırlamayıp, insanların ve insan topluluklarının başından geçenleri kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamında ilk kez Herodotos'un kullandığı görülür.

Herodotos; yazdığı kitaba “istorias apodesis”, yani “tanık olunan ve haber alınan şeylerin anlatılması” adını vermiştir. Herodotos böylece istoria deyimini ağızdan ağza aktarılan veya bizzat yaşayarak tanık olunan insani toplumsal olaylar hakkında da kullanmış oluyordu ki, istoria, insani toplumsal olayları aktarma kaydetme yoluyla edinilen bilgi anlamını ilk kez kazanmış bulunuyordu.

Daha sonra ise Thukidides, istoria sözcüğünden sadece bir aktarma ve kaydetme işini değil aynı zamanda geçmişte kalan insani –toplumsal olayları değerlendirme ve yorumlama etkinliğini de anlayacaktır. (Özlem 1996; 17-18) Böylece “Tarih” sözcüğü günümüzde taşıdığı anlam içeriğine de kavuşmaya başlamıştır.

Kıscası tarih, toplumun zaman içindeki gelişme yönünü belirleyen, insanın kendi toplumu ile diyalog kurmasını ve bütünleşmesini sağlayan, ondaki toplum şuurunu canlı tutan bir kültür hazinesidir. (Turan 2002; 189)¹

¹ Çalışmanın Tarih bilgisi ve tanımları kısmında, Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN'in *Tarih Nedir? Niçin Öğretilmelidir?* Adlı ders notundan etraflıca yararlanılmıştır.

Milletler yalnız millî kültüre ait eserlerle yetinmemeli, bunun dışında milletlerarası kültürlerin ürünlerine de değer verip onlardan zevk almalıdır. Gökalp'in folklorla yönelik çalışmaları arasında masalların yeniden düzenlenmesi, Dede Korkut hikâyelerinin bireysel üslupla yeniden kaleme alınması görülür. Geleneksel motiflerin yanı sıra bireysel yaratımının sonucu ortaya çıkan ve öğretici nitelik taşıyan çalışmalarının gayesi yeni oluşacak medeniyetin temellerinin atılmasıdır. (Çek Cansız 2014; 64) Masallar eski karakteri, eski mefkûreyi sağlayan eserler (Çek Cansız 2014; 64) olduğu için tarihi açıdan büyük bir görevi ifa etmektedir. Belirtilen bu unsurun irdelenmesi, Masal ve ninni gibi türlerin anlatıcılarının büyük oranda kadınların olması Türk sosyo-kültürel yapısı içinde kadının tarihsel değişiminin tespitini gerektirmektedir. (Çek Cansız 2011; 62)

Masalların coğrafi ve tarihi taşınmasına İbrahim Dilek'in Altay masallarıyla ilgili çalışması örnek olarak verilebilir. Bu çalışmasında Dilek, Altay masallarının Türkiye'deki versiyonları üzerinde durarak aralarındaki değişimleri göstermiş, masallardaki bu değişimlerin inanç ve coğrafyaya bağlı olarak yoğunlaştığını belirtmiştir (Dilek:2007). Şüphesiz Dilek'in üzerinde durduğu husus, diğer Türk boylarının masalları için de geçerlidir.

Masalalar genel olarak itibari bir yerde ve itibari bir zamanda geçtiği için net bir tarih ifadesini bulmak çok kolay değildir. Ancak masalarda sık sık tekrarlanan 3, 5, 7, 40, formelleri gün, ay yıl ifadelerinin önüne getirilerek zaman ve tarih belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Fakat cumhuriyetin ilk yıllarında genç Cumhuriyet'in temel felsefesi olan milli devlet ilkesinin teşekkülü için; ulus devleti inşa ederken, millî kahramanları anlatan çocuk masalarında tarihi olaylar ve onların kahramanlıkları anlatılmıştır. Sovyetler Birliği Döneminde de Türk boyları üzerinde folklor politikalarında da bunun örnekleri görülmüştür. (Kalenderoğlu 2011)

Türk edebiyatı tarihi, halk edebiyatı etkisinin, genellikle kültür ayrıcalıklarının halka açılması çabası olarak kabul edilen siyasi ve toplumsal hareketle paralel gitmesine en güzel örneği verir. Tanzimat'tan önceki yüksek kültür edebiyatında halk edebiyatının etkisinden bahsedilememektedir. Tanzimat devri yazarlarında ise, dili sadeleştirmek için yapılan büyük gayretler arasında, halk edebiyatından yararlanma eğilimi az da olsa vardır: Şinasi, atasözlerini bir araya getirir, Vefik Pasa tercüme ve atasözleri derlemeleriyle halk tabir ve ananelerine yabancı kalmaz. Ziya Pasa ve Namık Kemal ise, dilde sadeleşme çabalarına rağmen, folklorik edebiyata kuramsal da olsa bir önem vermekten uzak kalırlar. 1908 inkılâbından sonra Ziya Gökalp, Türk ve İslam kültürlerinin kaynaklarına el atmak zamanının geldiğini ilan eder. Edebi dili, İstanbul konuşma dili esas tutularak sadeleştirme, edebiyatın içerigine de yeni amaca hizmete kabiliyetli bir karakter verme girişimlerinin teorisini söylemekle kalmayıp, ilk örneklerini de kendi verir. Onun Altın Işık'taki masallarının birçoğu ve Kızılelma'daki bazı manzum hikâyeleri, halk masal ve efsanelerini, içeriklerini bozmadan güzelleştirmek yolundaki çabalarının ürünüdür. Kızılelma'daki parçaların çoğu ise masal, destan, türkü, ilahi sekline bürünmüş siyasi-ideolojik propaganda ürünleridir (Boratav, 1982; 58).

Bu tarz kurama metinlerle folklorun ideolojiye hizmet etmesi kullanılarak devlet ilkeleri çocuklardan başlayarak topluma yayılmak istenmiştir. Masal metinleri ait oldukları zamanlara ait birçok tarihi unsuru barındırır. Masal metinlerindeki tarihi unsurları iki gruba ayırarak inceleyebiliriz. Bu unsurlar bazen söz konusu zamana dair kesin bazı çıkarımlar yapmamıza yardımcı olacak ipuçları taşırken bazen sadece söz konusu alanla ilgili genel bir fikir verir. Örneğin masal metinlerinde en sık karşılaştığımız durumlardan biri söz konusu alanda bulunan bir kaleden, bir savaştan, bir karakterden ya da bir silahtan bahsetmesidir. Bu tarihi unsurlar masalın ait olduğu zaman dair bilgi vermekle beraber söz konusu zamanı diğer zaman dilimlerinden ayırt etmede yeterli bir bilgi içermez.

KAYNAKÇA

- Bainbridge, Margret, (1995) *Dünyada Türkler*, Birinci Bs. İstanbul. SAY Yay.
- Boratav, Pertev Naili; (1982c). *Folklor ve Edebiyat I*, İstanbul: Adam.
- Çek Cansız, Songül; (2014) *Ninnilere Bağlam Merkezli Bir Yaklaşım*, *Turkish Studies*, Vol 6/4 Fall 2011, s.61-75.
- Çek Cansız, Songül; (2014) *Ziya Gökalp'in Düşünce Sistemi ve Folklorla Bakışı*, *Milli Folklor*, Yıl 26, Sayı 103, s. 59-68.
- Dilek, İbrahim; (2007) *Altay Masalları*, Alp Yayınevi, Ankara.
- İSMAİLOV Prof. Dr. Zeyneş, (2002) *Kazak Türkleri*, Ekim 2002, Ankara, Yeni Türkiye Yay.
- KALENDEROĞLU , İhsan (2011), *Sovyet Dönemi Türkmen Folkloru*, "Sovyetler Birliği Döneminde Türkmenistan'da Folklor Politikaları ve Çalışmaları (1917-1954)", Kurgan Edebiyat Yay. Ankara.
- Makas, Zeynelabidin; (2000) *Türk Dünyasından Masallar*; Kitabevi Yay., İstanbul-
- Roux, Jean-Paul, (2007) *Türklerin Tarihi*, Kabalıcı Yay., İstanbul-2007, s. 11-30
- Sakaoğlu, Saim; (1999) *Masal Araştırmalar*, Akçağ Yay., Ankara.
- _____; (2002) *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Akçağ Yay., Ankara.
- Nuri Köstüklü; (199) *Sosyal Bilimler ve Tarih Öğretimi*, Günay Matbaası, Konya.
- Doğan Özlem,(1996) *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar yay., İstanbul.
- İlber Ortaylı, (1996) "Tarih Nedir?", *Türkiye Günlüğü*, sayı:39, Mart-Nisan 1996.
- İslam Ansiklopedisi, "Tarih" maddesi, M.E.B yay., C:11, s.777
- Refik Turan, (2002) "Kültür Alanındaki Gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyet Tarihi (Komisyon)* , C.II, Atatürk Araştırma Merkezi yay. Ankara.
- Yeşil, Yılmaz, (2014) *Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri*, Eskişehir 2013 *Türk Dünyası Kültür Başkenti*, Ankara, Grafiker Yay.

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 10.10.2015
Yayın Kabul Tarihi: 12.12.2015

Ağız Kopuzundan Çene Arpına; Türk Enstürmanının İzinde

From The Mouth Kopuz To The Jews Arp; On The Track Of The Turkish Musical Instrumnets

Dr. Yılmaz YEŞİL *

Öz :

Eski Türk müzik aletlerinden birisi olan ağız kopuzu günümüzde dünyanın pek çok farklı bölgesinde tanınmakta ve kullanılmaktadır. Bu makalede ağız kopuzunun çıkış noktası ve günümüzde ne kadar yayıldığı ve bu yayılma neticesinde toplumlar tarafından kabul edilmesinin işlevsel halk bilim kuramı açısından değerlendirilmesi yapılacaktır. Ayrıca ağız kopuzunu anlatırken şaman inancından ve şaman inancında ağız kopuzunun öneminden de bahsedilecektir. Jews arp veya jaws arp olarak karşımıza çıkan ağız kopuzunun farklı kaynaklardaki karşılığına geçmeden, ağız kopuzunun mensubu olduğu kopuz ailesi ile ilgili bilgilerde verilecek, ağız kopuzunun aslında dilli kopuz olduğu ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: ağız kopuzu, kopuz, şaman, işlevsel kuram, jews arp

Abstract:

Former Turkish lute one mouth, one of the instruments now being recognized and used in many different parts of the world. The starting point of this article, and that today lute mouth spread and how to be accepted by society in the dissemination of results will be evaluated in terms of the functional theory folklore. Also at the mouth of the lute describing shamans and shamanic belief in the importance of oral lute it will be discussed. Jews harp or before the jaws of our money from different sources as opposed to the mouth harp lute, lute giving mouth to be a member of the lute family with the information, It was stated that the is mouth kopuz actually tongue kopuz.

Key words: mouth kopuz, harp, lute, shaman, functional theory, jew's harp

* Okutman, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yyesil@gazi.edu.tr.

Giriş;

En eski Türk çalgılarından birisi olan kopuz, Türk kültür tarihi içinde müstesna bir yere sahiptir. Türk kültürü ve edebiyatıyla ilgilenen pek çok yerli ve yabancı bilim insanının dikkatini çekmiştir. Yazılı kaynaklar kopuzu 1000 yıl önceye götürseler de Pazırık Kurganları'nda bulunan tarihi eserler dikkate alındığında en az milattan önce 3. ve 6. Yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Bu da en az üç bin yıllık bir geçmişe sahip olduğunu gösterir. Türk müzikisinin başlangıcına kadar dayanan tarihe sahip olan kopuz hakkında ilk bilgiyi Fuat Köprülü "*Türk Edebiyatının Menşei*" adlı çalışmasında bizlere aktarmaktadır. Köprülü, Her milletin nağmelerini terennüme mahsus milli bir sazının olduğunu ve hatırasının asırlarca devam ettiğini belirterek en eski Türk sazının; Türk baksı-ozanlarının, sagu'lar, destan'lar okunurken veya diğer yarı-dinî pratikler esnasında kullandıkları aletin ozanların temel çalgısının kopuz olduğu belirterek,¹ Türk musiki aleti kopuz olduğunu söyler.

Arapların uduna benzeyen bu alete en eski zamanlardan başlayarak muhtelif dönemlerde ve muhtelif Türk memleketlerinde sıkça rastlandığını dile getirir. En eski Uygur metinlerinden başlayarak, günümüze kadar Altay ve Kırgız Türklerinde baksılar veya şamanlar tarafından kullanıldığını belirterek günümüzde, batı Türklerinde saz olarak yaşamaya başlamadan önce kopuzun var olduğunu sonra zamanla değişmiş olabileceğini ama eskisinin gelişmiş şekli olduğunu belirtir.²

Ayrıca kopuzu anlatırken Baksı-Şamanların olağanüstü görevlerinden birisinin sağaltma olduğu ve hastalarını tedavi ederken kopuz eşliğinde dillerindeki duaları veya dini sözleri söylediklerini, bazı dini törenlerde kopuz ile -ucuna dört köşe bir tahtacık yerleştirilen etrafına ufak bir çok demir parçası olan- bir asa ile bu işlemi gerçekleştirdikleri anlatılmaktadır. Köprülü, Türk Edebiyatının Menşei makalesinin kopuz bölümünün sonunda Altay Türklerinin kalanlarında hala yaşayan bu millî musiki aleti en eski Türk şairlerinin başlıca terennüm vasıtaları idi. Sagular, yırlar, koşuklar kopuz eşliğinde söyleniyor, milletimizin bütün hisleri onda kendisine bir ifade vasıtası buluyordu. Altaylarda, Asya bozkırlarında, Çin İmparatorluğu içlerinde, Tuna boylarında, Macaristan ovalarında yaşayan doğu ve batı Türklerinin arasında yaşayarak Türk'ün sevinç ve üzüntüsüne sırdaş olmuştur.³ Demektedir. Orta Asya'da kopuz, tedavi edici, iyi ruhları çağıran, kötü ruhları kovan önemli bir çalgı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Altaylar ve kuzeyinde davullar da hasta tedavisinde ve dini törenlerde özellikle "şamanlar" tarafından⁴ kullanılmıştır.

¹ Ögel, Bahaeddin, (1984), *Türk Kültür Tarihine Giriş VI. Türklerde Tuğ ve Bayrak*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.118.

² Köprülü, Fuat, (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 3. Baskı TTK Yay, s.139.

³ Köprülü, Fuat (1999), age. s 103-109.

⁴ Somakçı, Pınar, (2003) *Türklerde Müzikle Tedavi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 15 Yıl : 2003/2 (131-140 S.), S. 133.

Asya'da Tataristan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Tuva bölgelerinde çalınan *kubız*,⁵ *kıl kopuz*, *kıl kıyak*, *morin khuur* ve *igil* adları verilen kopuz, Bu bölgelerde Türk halkların yaşaması, Türklerin gelişmiş ilk yaylı çalgısının *oklu kopuz* veya kısaca *okulu*- ıklığ gibi adlar alması bahsedilen çalgıların geçmişine ışık tutar. Orta Asya'nın pek çok bölgesinde var olmakla birlikte yaygın olarak Kazakistan ve Kırgızistan'da çalınan çalgı türüne, Tuva'da *iki telli* anlamına gelen *ikili-igil* denilmektedir. Kopuzun şekil özelliği ise teknesi, uzun sapı, at kılından yapılan telleri ve at figürüdür. Ayrıca tellere tırnak ile temas suretiyle icra edilmektedir.⁶

Türk boyları arasında yaygın olarak anlatılan Dede Korkut Destanları'nda adı sıklıkla geçen bir sazdır kopuz. Dolayısıyla Türkmenler arasında kopuz âdeta dutarın atası olarak görülür. Bu konuda Baba Veliyev'in yaptığı tespit şöyledir: “*XI-XII. yüzyıllarda Türkmen-Oğuzlar türküyü Türk halklarının en eski sazlarından biri olan kobuz (iki tarlı gıcak) ile söylerlermiş. Dutar ise ilk kez XV. yüzyıl yazarlarından El-Hüseyni'nin “Kanun” adlı çalışmasında geçmektedir. Bundan önce yazılan hiçbir eserde dutar ile ilgili bir kayda rastlanmamaktadır. Bu kayıttan sonra Türkmenlerde dutar (tamdır), olarak adlandırılan saz, destan türü ile birlikte ortaya çıkmış*” şeklinde bir değerlendirme yapılmaktadır.⁷ Nogay Türklerinde dombra da kopuz da kullanılmaktadır.⁸

Kopuz kelimesi Türk toplulukları arasında farklı çalgı türlerini ifade eden genel bir terimdir. Türkler eskiden beri dilli (ağız kopuzu gibi) ve telli (yaylı ve mızraplı çalgılar) grupta yer alan birçok müzik aletini ifade etmek için bu kelimeyi kullanmışlardır.⁹ Orta Asya'da kopuz üç şekilde görülmektedir. Bunlardan biri kıl kopuz, diğeri ağız kopuzu bir diğeri ise Türkiye'de saz olarak nitelendirilen kopuzdur. Ağız kopuzuyla atların yürüyüş şekli daha terennüm edilebilmektedir. Kıl kopuz ise “Korkut Ata”nın çalgısı olarak kabul edilmektedir. Kazaklarda Dede Korkut küyelerinin kıl kopuz ile çalınmasının müziğe ayrı bir değer katacağına, sevap kazanılacağına inanılmakta ve tercih edilmektedir.¹⁰ Burada da görüldüğü gibi dilli kopuz ağız kopuzudur.

⁵ Zarifova Çetin, Çulpan,(2009), Tatar Geleneksel Çalgılarının Halk Edebiyatında Görünüşleri, Karadeniz Dergisi, Sonbahar 2009, N-3, s. 76-91, s. 78.

⁶ Çolakoğlu Sarı, Gözde (2014) *Asya'dan Avrupa'ya Yaylı Çalgılar Tel Üzerinde Ses Elde Etme Tekniğine Göre Sınıflandırma*, International Journal of Social Science, Number: 25-1, p. 35-50, Summer I, s. 35-50, s.48.

⁷ Kalenderoğlu İhsan (2011), Türkmen Bahşılık Geleneği, Gazi Kitabevi, Ankara, s.19.

⁸ Kalenderoğlu İhsan (2010), Mamay Nogay Türklerinin Destanı, Türksoy Yay. Ankara. s.x.

⁹ Deligöz, Atakan, (2014), *Türk Dünyasında Tırnakla İcra Edilen Yaylı Bir Çalgı: Kılkopuz*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal Of Turkish World Studies, Xiv/1 (Yaz 2014), S.141-154., s.142; Mahmut. R. Gazimihal, Ülkelerde Kopuz Ve *Tezeneli Sazlarımız*, Ankara 1975, S. 15-16; Bolat Sarıbayev, *Kazahskie Muzikalnie Instrumentı*, Alma-Ata, 1978, S. 111–113; İrfan Gürdal, “Kopuz Ve Türk Dünyası Halk Çalgıları”, Türkler Ansiklopedisi, Ankara 2002, C.19, s.105.

¹⁰ Çımar, Ali Abbas, (1994) Türk Dünyasında Âşıklık Geleneğinin Karşılaştırılması, II.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, Ankara, s. 61.

Rus kaynaklarından örnek vermek gerekir ise, Rusya 'da yayımlanan ve Türk dillerinin karşılaştırmalı etimoloji sözlüğü olan “*Etimologičeskiy slovar*” *Tyurkskih Yazıkov, VI, Moskova.*” Künye bilgisini taşıyan çalışmanın VI. cildinde de günümüz tarihi ve çağdaş Türk dillerine ait kopuz ile ilgili verilerin ve kullanılış örneklerin hemen hepsi sıralanır. Buna göre kopuz esas olarak “eski bir telli çalgı; ağız mızıkası anlamlarını taşımaktadır.¹¹ Ağız mızıkası olarak geçen ifadenin ağız kopuzu olması muhtemeldir.

Ağız kopuzu:

Damboi veya ağız kopuzu, çıkış yeri Türk yurdu olan, eski çağlardan günümüze kadar gelmiş bir çalgı aletidir. Adını “dammm dammmmm” şeklinde çıkardığı sestene alır. Ağız kopuzu Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Kuzey Moğolistan taraflarında çeşitli alaşım metallere, Hindistan ve okyanus adalarında ise bambu sıyırmasından yapılan, esas işlevi hem enstrümanın titreşimi hem de ağız boşluğu hacminin ve de nefes yönünün değiştirilerek ses meydana getirilmesi olan, yaklaşık 6000 yıllık bir geçmişe sahip vurmalı-nefesli çalgıdır. Çeşitli boylarda ve şekillerde bulunan bu çalgıya Avrupa ve Amerika'da ise jew's arp, jaws arp, “çene arpi”, “ağız arpi” denmektedir. Özellikle etnik müziklerin ve şaman ayinlerinin vazgeçilmezi olan ağız kopuzu, Türk kültüründe izlerini ağızla tarak çalınması olarak göstermektedir.¹²

Ağız kopuzu pek çok farklı kaynaktan vargan, jew's arp olarak adlandırılarak sanki Türk milletine özgü bu enstrüman farklı bir milletin kültürüne ait gibi ifade edilmektedir. Juhan Suits tarafından yapılan *The Pärnu Type Of Wedged Jew's Harp Quest for Historical Sources and Manufacturing Techniques*¹³ adlı çalışmada bunun böyle olmadığı ifade edilmiştir. Buna göre, dış görüntüsü kullanılışı gereği çok fazla değişmemiş, çok eski bir çalgıdır. İlk şekillerinin tek parça ağaç, bambu ya da kemikten yapıldığı görülmüş; MS 8-9. yüzyıllarda metal örneklerinin yapımına da başlandığı belirtilmektedir.¹⁴ 13. yüzyıldan itibaren, metal ağız kopuzlarının veya dilli kopuzların Türk beldelerinde ortaya çıkarak zamanla Avrupa'ya, buradan da Afrika ve Amerika'ya yayıldığı düşünülmesinin nedeni, En eski arkeolojik örneklerine Moğolistan ve Başkırızistan'da rastlanması, Orta Asya ve Kuzey Asya halkları arasında, özellikle şaman inancının hâkim olduğu topluluklarda yaygın olarak görülmesinin yanında En geniş müzikal formlarının Saha (Yakutistan) Cumhuriyeti'nde bulunmasıdır.¹⁵ Yakut Türkeri'nde ağız kopuzu-vargan'a ve-

¹¹ Ölmez, Mehmet, (2011), Türkçe'de Ezgi ve Kopuz Hakkında, *Türkiye'de Müzik Kültürü*, Editörler Oğuz Elbaş, Dr. Mehmet Kalpaklı, Okan Murat Öztürk, AKM. Yay. s.483-484.

¹² https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C4%9F%C4%B1z_kopuzu (12.11.2015)

¹³ Suits, Juhan, (2007), *The Pärnu Type Of Wedged Jew's Harp, Quest for Historical Sources and Manufacturing Techniques* Master Degree Thesis, Faculty of Art Folk Culture and Teacher Education, Institute of Folk Culture, Telemark University. Rauland.

¹⁴ Suits, Juhan, (2007), age, 14.

¹⁵ Güdek, Bahar, (2014), Geleneksel bir Yakut Çalgısı Vargan, Bilig, Bahar 2014, S. 62, s.75-88, s. 75-76.

rilen önemin bir göstergesi de Yakutsitan'ın başkenti Yakutsk'ta, farklı malzemeden üretilmiş 5500 çeşit ağız kopuzunun veya dilli kopuzun bulunduğu ve 351'inin sergilendiği dünyanın ilk özel ağız kopuzu-vargan müzesinin¹⁶ bulunması gösterilebilir.

Bir Türk müzik enstrümanı olan ağız kopuzu, demir kopuz, awız kopuz, ağız kopuzu, domboi, awia gubuz, şankopız, gibi adlarla Türk cumhuriyetlerinde adlandırılmakta ve kullanılmaktadır. Def gibi ağız kopuzu da Şaman inancında sihirli bir tınıya sahiptir. Enstrüman olarak şamanın davulu ve tokmağı ile Altay kamlarının kopuzuyla, *yayılga* denilen bir çeşit *ağız kopuzu* bu hususta ilk akla gelenlerdir.¹⁷ Altay-Yakut ve diğer Sibiry Türk halklarının inancında yer altı ve yer üstü olmak üzere iki âlem bulunmaktadır. Şaman transa girerek bu âlemler arası iletişim kurabilmektedir. Bu esnada ağız kopuzu ve tef çalınarak şamanın trans anını kolaylaştırırken koruyucu ruhları çağırarak ve kötü ruhları kovmak için de def ile ağız kopuzu çalınmaktadır. Ağız kopuzunun Sibiry Türklerindeki kullanımlarına farklı örnekler de verilebilir:

Altay Türklerinde Şamanın davulunun ritmi ve söylediği "yır"ının sedası, töreniyle birlikte idrak edilebilir, Altay kamlarının kullandıkları ağız kopuzunun sesi de törenleri anlamlı kılmaktadır.¹⁸ Hakas Türklerinde ise Samur, av kültüründe özel bir sahiptir. Hakaslarda, samur avından sonra, albağı toy adı verilen şenlik düzenlenmektedir. Bu toyda, abırtı adı verilen tahıl içeceği samuru öldüren avcıya ikram edilir. Yine bu toy için, salamat adı verilen arpa ununun yağda kavrulması ile yapılan yiyecek hazırlanır. Avcıların akşamleyin ağaç dallarından hazırladıkları küçük kulübede kutladıkları bu bayramda, gece boyunca ağız kopuzu çalınır, destanlar anlatılır.¹⁹ Bu örnek ağız kopuzunun toylarda önemli bir görevi ifa ettiğini göstermektedir.

Tuvalarda insanların yaşamadığı yerlerde yaşayan; kendi oymakları, obaları olan, kendi aralarında düğün bayram yapan albısların (şeytan) insanlara zara vereceğine inanılır. Yakışıklı, delikanlı veya güzel kız gibi görünerek insanları yanıltıp zayıf düşürüp müzmin hastalığa tutulmalarına sebep olurlar. Bunlardan korunmak için albısların yurdu olarak kabul edilen bazı yerlerde saz ve ağız kopuzu çalınmaz.²⁰ Bu da ağız kopuzunun tınısının doğa üstü güçleri etkilediğinin göstergesidir.

¹⁶ Güdek, Bahar, (2014), agm, s.76.

¹⁷ Uğurlu, Serdar, *Türk Kültüründeki Dini Rakslara Birkaç Örnek*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29, s. 824.

¹⁸ Uğurlu, Serdar, (2013), *Tür, Şekil Ve Makam Örneğinde, Halk Edebiyatının Sunumunda Yeni Bir Yöntem Önerisi*, TÜRK DİL, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1 Sayfa:161-182, s.178.

¹⁹ Killi, Gülsüm, (2006) *Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükleri ve Örtmece*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 3 (Eylül 2006) s. 50-65, s. 57.

²⁰ Yıldız, Naciye, (2008) C5., *Sibiry Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S.4, Aralık 2008, s.89.

Azerbaycan Türkleri arasında da kullanılan ağız kopuzu müzik aletleri sınıflandırmasında çimdikli²¹ türler içinde gösterilmektedir. Ağız kopuzu Türkçe'den çinceye geçen kelimeler arasında da gösterilmektedir. buna göre; **chāngkēbùzīqín** "Özbeklerde bir çeşit ağız kopuzu" < Rus. *çang* - kobuz²² sözcüğü de bunu kanıtlamaktadır. *Çünkü sözcük olarak geçerken sözcüğün karşılığı olan eşyanın geçmemesi mümkün görülmemektedir.*

Sonuç:

Türk boyları arasında yaygın olarak kullanılan daha çok dini ve büyüsel tınıları sebebiyle şamanlar tarafından kullanılan ağız kopuzu, kültürel etkileşim yoluyla farklı milletlere ulaşmış Avrupa, Afrika, Hindistan ve Amerika kıtasına kadar tanınmıştır. Bu durumu işlevsel halkbilim kuramı açısından çözümlemek istersek folklorun işlevini Bascon'un belirttiği işlevlerle değerlendirebiliriz²³.

Folklorun hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi bağlamında ağız kopuzu onu kullanan milletlerin eğlenme ve hoşça vakit geçirme ihtiyacını karşılamak için farklı kültür coğrafyalarına yayılmış edilebilir.

Folklorun diğer bir işlevi ise değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek vermektir. Dini pratikleri uygulamak toplumların korunma, sağaltma gibi ihtiyaçlarını yerine getiren din adamlarının şamanların kullandığı bu gizemli tınıları kullanmak istemesi veya ihtiyaç duyması ağız kopuzunu farklı toplumlar tarafından da kullanılmasına imkân vermiştir.

Folklorun bir diğer işlevi ise kişiyi toplumsal baskılardan kurtarması, onu dinlendirmesidir bu cepheden baktığımız zaman ağız kopuzu ve onunla yapılan müziklerin insan hayatında bu boşluğu doldurması farklı topluluklar tarafından yayılması ve kabul edilmesini izah edebilir.

Genel olarak ağız kopuzunun çıkış noktası ve bu günkü yayılma alanlarına bakarak geçmişten günümüze kadar bir Türk enstrümanının ayak izlerini takip ederek ilk çıkış noktasını Türk boyları arasında olması ve hala büyük bir öneme sahip olması "jew's arp"*m* çene arpi ile ağız kopuzu arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.

²¹ Abdullayeva, Saadet, *Azerbaycan Müzik Aletleri Dünyayı Büyülemektedir*, İRS Kültür Sanart, www.irs-az.com s. 31.

²² İneyet, Alimcan, (2008), *Hanyu Wailacı Cıdianà (Hwc) Göre Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine*, Turkish Studies, Volume 3/1 Winter 2008, S.278-295, S. 293.

²³ Çobanoğlu, Özkul, (1999), *Halk bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, Akçağ Yay., s.226-229.

Ağız Kopuzu Resimleri:

Tarihi Bir Ağız Kopuzu²⁴

Kazak Türklerinde ağız kopuzu

İşlemeli kutusunda ağız kopuzu

²⁴ Güdek, Bahar, (2014), agm, s.76.

KAYNAKLAR

ABDULLAYEVA, Saadet, *Azerbaycan Müzik Aletleri Dünyayı Büyülemektedir*, İRS Kültür Sanart, www.irs-az.com.

ÇINAR, Ali Abbas, (1994) *Türk Dünyasında Âşıklık Geleneğinin Karşılaştırılması*, II.Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı, Ankara.

ÇOBANOĞLU, Özkul, (1999), *Halk bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, Akçağ Yay.

ÇOLAKOĞLU SARI, Gözde (2014) *Asya'dan Avrupa'ya Yaylı Çalgılar Tel Üzerinde Ses Elde Etme Tekniğine Göre Sınıflandırma*, International Journal of Social Science, Number: 25-I, p. 35-50, Summer I, s. 35-50.

DELİGÖZ, Atakan, (2014), *Türk Dünyasında Tırnakla İcra Edilen Yaylı Bir Çalgı: Kilkopuz*, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal Of Turkish World Studies, Xıv/1 (Yaz 2014), S.141-154..

FEYZİOĞLU, Nesrim (2006), *Türk Dünyası'nda Ve Anadolu'da Kopuz*, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 31, Erzurum.

GAZİMİHAL, Mahmut. R., (1975), *Ülkelerde Kopuz Ve Tezeneli Sazlarımız*, Ankara.

GÜDEK, Bahar, (2014), *Geleneksel bir Yakut Çalgısı Vargan*, Bilig, Bahar 2014, S. 62, s.75-88.

https://tr.wikipedia.org/wiki/A%C4%9F%C4%B1z_kopuzu (12.11.2015)

İNAYET, Alimcan, (2008), *Hanyu Wailacı Cıdian'a (Hwc) Göre Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler Üzerine*, Turkish Studies, Volume 3/1 Winter 2008, S.278-295, S. 293.

GÜRDAL, İrfan, (2002) "Kopuz Ve Türk Dünyası Halk Çalgıları", *Türkler Ansiklopedisi*, C.19, Ankara.

KALENDEROĞLU İhsan (2010), *Mamay Nogay Türklerinin Destanı*, Türksoy Yay. Ankara. s.X.

KALENDEROĞLU İhsan (2011), *Türkmen Bahşılık Geleneği*, Gazi Kitabevi, Ankara, s.19.

KİLLİ, Gülsüm, (2006) *Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükler ve Örtmece*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 3 (Eylül 2006).

KÖPRÜLÜ, Fuat, (1999), *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 3. Baskı TTK Yay.

ÖGEL, Bahaeddin, (1984), *Türk Kültür Tarihine Giriş VI. Türklerde Tuğ ve Bayrak*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ÖLMEZ, Mehmet, (2011), *Türkçe'de Ezgi ve Kopuz Hakkında, Türkiye'de Müzik Kültürü*, Editörler Oğuz Elbaş, Dr. Mehmet Kalpaklı, Okan murat Öztürk, AKM. Yay.

SARIBAYEV, Bolat (1978), *Kazahskie Muzikalne Instrumentı*, Alma-Ata, 1978,
SOMAKCI, Pınar, (2003) Türklerde Müzikle Tedavi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi Sayı : 15 Yıl : 2003/2 (131-140).

SUİTS, Juhan,(2007), *The Pärnu Type Of Wedged Jew's Harp, Quest for Historical Sources and Manufacturing Techniques* Master Degree Thesis, Faculty of Art Folk Culture and Teacher Education, Institute of Folk Culture, Telemark University. Ra-
uland.

UGURLU, Serdar, *Türk Kültüründeki Dini Rakslara Birkaç Örnek*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29.

UĞURLU, Serdar, (2013), *Tür, Şekil Ve Makam Örnekleminde, Halk Edebiyatının Sunumunda Yeni Bir Yöntem Önerisi*, TÜRK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:1, Sayı:1 Sayfa:161-182.

YILDIZ, Naciye, (2008) C5., *Sibirya Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar*, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S.4, Aralık 2008.

ZARİFOVA ÇETİN, Çulpan,(2009), Tatar Geleneksel Çalgılarının Halk Edebiyatında Görünüşleri, Karadeniz Dergisi, Sonbahar 2009, N-3, s. 76-91.

Arap Baharı'nın Suriye'ye Yansıması ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler (Gaziantep Örneği)*

Syrian Arab Spring Reflection And Turkey Refuge Refugees (Gaziantep Sample)

Veysel KARKIN**
Önder YAZICI***

Öz :

Arap Baharı olarak adlandırılan halk ayaklanmaları birçok İslâm ülkesinde yoğun çatışmalara neden olmuştur. Arap Baharının etkilerinin yoğun olarak hissedildiği ülkelerden biri de Suriye'dir. Suriye de 2011 yılından bu yana devam eden bu çatışmalar neticesinde binlerce insan hayatını kaybederken milyonlarca insan da ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Suriye yönetimi, otoriter yönetim ve bazı dış güçlerin desteğiyle takındığı bu baskıcı tutumu devam ettirmektedir. Muhafızların kendi aralarında bölünmeleri ve dış güçlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmeleri de Suriye'deki bu çıkmazın devam etmesine neden olmaktadır. Sınır komşusu olması dolayısıyla Suriye'deki çatışma ortamından en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye'dir. Suriye'den Türkiye'ye sığınanların sayısı yüzbinleri geçmiştir. Yaklaşık dört yılı aşkın bir süredir ülkelerinden uzakta yaşamak zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için çok fazla desteğe ihtiyaçları olduğu aşikârdır. Bu çalışmada Suriye'deki etnik çeşitliliğe, suni bölünmelerin sebeplerine, Arap Baharı'nın Suriye'ye yansımalarına ve Türkiye'ye sığınan mültecilerin Türkiye'de hangi şartlarda yaşadıklarına Gaziantep'te yaşayan mültecilerin bir kısmına ulaşılarak yapılan görüşmeler doğrultusunda cevap aranmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Baharı, Suriyeli Sığınmacılar, Suni Bölünme, Suriye, Mülteciler.

* Bu çalışma Suriye iç savaşından kaçanların Türkiye'deki hayatlarını incelemek için yapılmıştır.

** Gaziantep Üniversitesi Tömer, vkarkin_85@hotmail.com

*** Gaziantep Özel Çağdaş Bilgi Anadolu Lisesi, yazici2501@gmail.com

Abstract:

Public uprisings called Arab Spring have caused intense conflicts in many Islam countries. One of the countries where effects of Arab Spring are felt intensely is also Syria. While thousand of people have lost their life, millions of people have had to leave their countries as a result of this uprisings which have continued since 2011 in Syria. Syria administration has made this available pressure attitude by contributions of some external powers and authoritarian administration continued. Divisions among their own opposings and external powers' acting in line with their own interests have caused this dilemma to continue in Syria. One of the countries most affected by the conflicts in Syria because of being border neighbour is also Turkey. The number of Syrian refugees coming to Turkey from Syria has passed a hundred thousand. It is clear that Syrian refugees who have had to live away from their countries for almost more than four years need many supports in order to survive. In this study, ethnic diversity in Syria, reasons of artificial divisions, Arab Spring's reflections on Syria and in which conditions Turkmans taking refugee to Turkey live in Turkey have been looked for answer in accordance with interviews made by reaching to a part of Turkmans living in Gaziantep.

Key words: Arab Spring, Syrian Refugees, Artificial Divisions, Syria, Refugees.

Giriş

2010 yılı Aralık ayında Tunus'ta başlayan ve daha sonra Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün, Yemen, Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas'ta meydana gelen küçük ya da büyük halk ayaklanmalarına genel olarak Arap Baharı denilmektedir (Sağsen, 2011). Arap Baharı; Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve eşitlik talepleri doğrultusunda kendi yönetimlerine karşı bir nevi isyan hareketidir.

Arap Baharı diye adlandırılan halk ayaklanmaları birçok ülkede rejim ya da yönetim değişikliği ile sonuçlanmasına karşın Suriye'de değişim ve dönüşüm adına hâlâ bir adım atılamamıştır. Suriye yönetiminin kendi halkına karşı uyguladığı baskıcı tutum ve protestoların kanlı şekilde bastırılması binlerce sivilin hayatını kaybetmesine ve binlercesinin de kendi ülkelerinden kaçmak zorunda kalmalarına sebep olmuştur.

Türkiye'ye sığınan binlerce Suriyeliye Türkiye Cumhuriyeti Devleti Gaziantep, Kilis, Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Osmaniye, Adana, Mardin ve Malatya gibi Suriye sınırına yakın kentlerde barınma kampları oluşturmuştur. Bu sayede binlerce Suriyeli bu kamplarda hayatlarını devam ettirebilmektedir. **10 ilde bulunan 22 kampta 200 bin civarında resmi olarak kalan var kamplarda, tahmini 600 bin kişi var, hatta bu 800 bin bile olabilir** (Taştan, 2013). Bu kamplarda yaşayan Suriyeli sığınmacıların yanısıra şehir merkezlerinde de sayıları binlere ulaşan Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır.

1- SURİYE'DEKİ SUNİ BÖLÜNMELELER VE ETNİK GRUPLAR

Orta Doğu; Asya, Avrupa ve Afrika'nın birbirlerine en çok yaklaştıkları yerleri kapsayan ve birbirine komşu ülkelerin oluşturduğu bölgenin adıdır (Akalin, 2013). Akdeniz'den Pakistan'a kadar uzanır ve Arap Yarımadası'nı kapsar. Bu bölge tarihin ilk çağlarından beri dönemsel olarak değişen kaynakları dolayısıyla sürekli çatışmaların yaşandığı bölge konumundadır. Günümüzdeki anlamıyla ve sınırlarıyla basından, gazete manşetlerinden ve kitaplardan tanıdığımız bugünkü Ortadoğu, İtilaf Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında verdikleri kararlardan ve bölgeyi paylaşmak için çizdikleri sınırlardan doğmuştur. Büyük Britanya ile Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun nispeten sakin eyaletlerinden birini, dünyanın en istikrarsız, uluslararası tartışmalara en açık ve en yoğun çatışmaların yaşandığı bölgelerinden biri haline getirmişlerdir (Fildiş, 2013).

Ortadoğu'nun bir parçası olan Suriye, son yıllarda son derece karışık bir haldedir. Suriye farklı etnik grup, din, mezhep ve inanışları bünyesinde barındıran bir yapıdan oluşmaktadır. Bu yapının içinde ırk olarak Arap, Kürt, Ermeni, Çerkez ve Türk gruplar yer almakla birlikte inanış ve dinleri farklı olan gruplar Suriye'deki bu yapının bir parçasıdır. Genel olarak 1997 yılı tahminlerine göre, nüfusu yaklaşık olarak 16. 137. 899 rakamına ulaşan Suriye, Araplardan ve farklı ırklara mensup olan çeşitli azınlıklardan oluşmaktadır. (Akdemir, 2000) Araplar yaklaşık olarak nüfusun % 90'ını, Kürtler, Türkmenler, Çerkezler, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudiler gibi etnik azınlıklar ise, diğer % 10'nu oluşturmaktadır. Bu çeşitlilik içinde halkın %90'ını Araplar, %9'unu Kürtler, %1'ni Ermeni, Çerkez ve Türkmen gruplar oluşturmaktadır (Şen, 2014).

Dinî anlamda Suriye'nin geleneksel hâkim unsurunu Sünnî Araplar oluşturmaktadır. Arapların yaklaşık % 70'i Sünnî mezhebine, diğerleri ise, Alevî (Nusayrî), İsmailî ve Şii mezheplerine mensupturlar. Arapların içinde Hristiyan olanlara gelince, onlar da Ortodoks Grek Kilisesi'ne, Suriye Ortodoks Kilisesine ya da Katolik Grek Kilisesi'ne bağlı bulunmaktadırlar (Akdemir, 2000). İslami ve Araplık bilinçleri gelişmiş olan Sünnîler Baas rejimine kadar ülkedeki en önemli siyasi ve ekonomik aktör olarak ön planda kalmışlardır.

Dinsel ve kültürel bir grup oluşturan Nusayriler ise daha önceleri dağlık bölgelerde yaşayan köylü kesimden oluşmasına rağmen Baas rejimiyle birlikte ülke siyasetinin hâkimi olmuşlardır. Nusayriler, Baas rejiminin imkânlarını kullanarak ordu başta olmak üzere bürokraside etkili bir güç elde etmişlerdir; önemli bir kesimi de ekonomik alanda söz sahibi olmuşlardır.

Ülkenin güneyinde, özellikle Cebelu-d-Druz'da yaşayan Dürzîler de, zaman zaman ülkenin siyasetinde önemli rol oynamış olan etnik ve dinî bir azınlıktır (Akdemir, 2000). Dürzîler, Baas döneminde siyaset ve ekonomide güçlenme imkânı buldukları halde önemli bir kesimi özerkliklerini muhafaza edebilecekleri bölgelerden çıkmamayı tercih etmişlerdir.

Daha çok şehir merkezlerinde oturan ve orta sınıfı oluşturan Hristiyanlar ise Rum Ortodoks, Rum Katolik, Suriyeli Ortodoks, Suriyeli Katolik ve Marunîlerin oluşturdukları dinî cemaatler halinde yaşamaktadır. Arap milliyetçiliği gibi ideolojik hareketlerin gelişmesinde büyük rol oynamış olan Hristiyanlar ülkedeki entelektüel kesimin de öncülüğünü yapmaktadırlar. (Ataman, 2012).

Nüfusun yaklaşık %9'unu oluşturan Ermeniler ise 1915 yılından sonra Türkiye'den göç etmiş olan Ermenilerin oluşturduğu etnik gruptur. Kendi dillerini konuşurlar, kendi okullarında eğitim görürler, kendi gazetelerini okurlar ve kendi geleneklerini sürdürürler. Ermeniler'in büyük bir kısmı Halep kentinde toplanmışlardır. Çoğunluğu, Ermeni Ortodoks Kilisesine, çok az bir kısmı da Ermeni Katolik Kilisesine bağlıdır. Baasçı Arap milliyetçiliğinden rahatsız olan bazı Ermeniler, özellikle, 1960 ile 1970 yılları arasında başka ülkelere göç etmişlerdir (Akdemir, 2000).

Bölgedeki azınlık gruplarından biri olan Türklerin, bölgeye ilk gelişleriyle ilgili olarak Suriye'ye yönelik ilk Selçuklu fetihleri hakkında bilgi veren en erken kaynaklar Arap, Süryani ve Bizans müellifleri olup, bunlar umumiyetle Suriye'ye ilk Türk girişini kronolojik bakımdan 456/1063-1064 yılına tarihlendirirler. Bu ilk kaynaklara göre mezkûr tarihte Hanoğlu Harun isminde bir Türkmen Beyi'nin önderlik ettiği bin kişilik bir Türkmen kitlesi Halep yöresine gelmiştir ve XIII. yüzyıl Müslüman müelliflerinin kayıtları bu doğrultudadır. (Sevim, 1990) Türkler çoğunlukla Lazkiye ve Halep olmak üzere iki ana bölgede yaşamaktadırlar. Türkler, Araplar arasında asimile olmaya yüz tutmuşlarsa da hâlâ bazı örf ve adetlerini ve dillerini sürdürmeye devam etmektedirler. Türkler de Sünnî mezhebine bağlıdırlar (Akdemir, 2000).

Asimilasyona karşı koyan etnik gruplardan biri de, kuşkusuz, Çerkezlerdir. Bunun sonucu olarak bugün bile kendilerine özgü örf ve adetlerini sürdürmekte ve aralarında kendi dilleriyle konuşmaya özen göstermektedir. Bu yönleriyle Ermenileri yansıtmaktadırlar. Havran'ın kuzeybatısında yaşayan Çerkezler de Sünnî mezhebine bağlı bulunmaktadır (Akdemir, 2000).

Son zamanlarda bölgesel dengelerin değişmesine paralel olarak Suriye'nin geleneksel toplumsal yapısı da değişmeye başlamıştır. Uzun süredir Baas rejiminin kullandığı Araplık, İslamlık, Suriyelilik, Baasçılık ve sosyalizm gibi kavramlar ülke halkının bireysel ve grup aidiyetlerini gözden geçirmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla aile, etnik, dinsel ve bölgesel aidiyetler yerine daha geniş kapsamlı bir kimlik tanımlaması ön plana çıkarılmıştır. Baas döneminde Araplık ve Müslümanlık temelinde oluşturulmaya çalışılan ancak yeterince geliştirilemeyen Suriye ulusal kimliği, 2011 yılında başlayan protestolar dolayısıyla ciddi bir sınavdan geçmektedir. (Ataman, 2012).

2- SUNÎ BÖLÜNMELERE BÜYÜK BRİTANYA VE FRANSA'NIN ETKİLERİ

İtilaf Devletleri'nin bölgeyi işgalinden sonra Filistin Büyük Britanya'ya, geri kalan bölgeler, Suriye ile Lübnan ise Fransa'ya verilmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap eyaletlerinin sınırları aslında Nisan-Mayıs 1916'da imzalanan gizli Sykes-Picot Anlaşması'yla belirlenmişti. 1920 San Remo Konferansında manda yönetimleri karara bağlanmış ardından da Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmıştı. Manda yönetimlere izin verilmesinin sonucunda Suriye, Fransa mandası altına girmiştir. Bu manda yönetim döneminde Fransızların Suriye'ye bıraktığı en güçlü siyasi miras, kesin bir politik istikrarsızlıktı. Fransa'nın Suriye'de manda yönetimi döneminde uyguladığı ve Fransız çıkarlarına yönelik suni bölgesel bölünmeler günümüzde Suriye'de yaşanmakta olan çatışmaların ilk tohumlarını toprağa gömmüştür (Fildiş, 2013).

Suriye'nin bugünkü haline gelmesinin nedeni, bölgenin sözde yeniden şekillenmesini üstlenen Büyük Britanya ile Fransa'nın, kurdukları hanedanların, devletlerin ve siyasi sistemin dayanıklılığını sağlayamamaları tam tersine uyguladıkları politikalar sonucu bölgenin sorunlarının içinden iyice çıkılmaz bir hale getirmelerinin bir sonucudur. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bölgedeki eski düzeni geri dönülemeyecek şekilde yok edip Ortadoğu'daki Türk hâkimiyetini onarılamayacak biçimde yıkmışlardır.

Büyük Britanya ve Fransa 1920'lerde aldıkları kararlarla Büyük Suriye'yi parçalamış, hemen veya sonraki dönemde ortaya çıkan; Lübnan, Suriye, Filistin, İsrail, Ürdün gibi devletlerin sadece boyut ve sınırlarını değil, var olma haklarını da bölgesel bir sorun haline getirmişlerdir. 1920'lerdeki hesaplaşmalar kısmen ya da tamamen geçmişte kalmamıştır, aksine, Suriye'de ve genel olarak Ortadoğu'da sürmekte olan savaşların, anlaşmazlıkların ve yürütülen politikaların merkezinde Büyük Britanya ve Fransa'nın sömürgecilik politikaları yer almaktadır (Fildiş, 2013).

Suriye'deki rejim, ülkedeki siyasal, toplumsal ve ekonomik hayatı baskı altında tutan, milliyetçi, realist ve pragmatik totaliter bir rejim niteliği göstermektedir (Ataman, 2012). Bu yönetim kaos döneminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fransa'nın 1946 yılında çekilmesiyle, Suriye bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlık Suriye'ye düzen getirmemiş aksine Suriye'de 1950-1960 yılları arasında iki askeri darbe olmuştur. Bu istikrarsız dönem 1963'e gelindiğinde Arap milliyetçiliğini savunan Baas Partisi'nin başa geçmesiyle son bulmuştur (Süer, 2012). Baas Partisi lideri Hafız Esed, demokratik görünümlü otoriter bir rejim kurmuştur. Hafız Esed, yönetime yakın çevresini getirmiştir. Bu sayede yönetim Esed ailesinde kalacaktır, nitekim de öyle olmuştur. Babasının ölümüyle yönetime Beşar Esed gelmiştir. Beşar Esed 2000'de yapılan referandumda oyların %97'sini almıştır. Beşar Esed'in yönetimini sağlamlaştırmasıyla birlikte reform ümitleri de azalmıştır. Öreneğin çok partili sisteme geçme gibi adımlar atılamamış, çoğulculuk, şiddete başvurma, muhalefet arasında birlik ve demokratik değişim ilkeleri üzerinde Müslümanlar, Hristiyanlar, Kürtler ve diğer seküler gruplar ittifak oluşturarak Şam Deklarasyo-

nu'nu ilan etmişler. Fakat Beşar Esed bunun ABD ve İsrail çıkarlarına hizmet ettiğini ileri sürerek muhalif avına çıkmıştır. Basın organlarını baskı altına almış, deklerasyonu imzalayanların bazıları hapse atılmış bazıları da ülkeyi terk etmiştir. Esed'in bu baskıcı tutumu ve kurduğu otoriter yönetim değişen ve gelişen dünyaya ayak uyduramamaya başlamış, yeni taleplere cevap veremez hale gelmiştir (Şen, 2014).

3- ARAP BAHARI VE SURİYE'YE YANSIMASI

Arap coğrafyasında 2010 yılı sonunda başlayan yönetim karşıtı protestolar 21. yüzyılın en önemli tarihî olaylarındanlardır. 2010 yılının Aralık ayında Tunus'ta başlayan isyan dalgası ile İslâm coğrafyası köklü değişikliklerin olduğu bir döneme girmiştir. Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Bouazzizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan protestolar ve değişim talepleri Mısır, Libya ve Yemen'de yönetim değişiklikleriyle sonuçlanmıştır. Bu ülkeler dışında birçok Arap ülkesinde halk yönetimlerine karşı protestolar düzenlemeye başlamıştır. Bu halk hareketlerine Arap Baharı adı verilmiştir. Bölgede birkaç yıl içinde öylesine hızlı ve köklü dönüşümler yaşandı ki, yıllardır diktatörlük altındaki Suriye'nin de böylesi bir değişim dalgasına direnmesi mümkün görünmüyordu. Nitekim tüm Ortadoğu'yu kasıp kavuran bu sivil öfke patlaması, 2011 yılı Mart ayından itibaren Suriye'ye de sıçradı (Dağ, 2013). Suriye'de rejim halk ayaklanmalarına karşı büyük direnç göstermekte ve binlerce sivil öldürmektedir. Bölgedeki kargaşa ortamı devam etmekte ve beklenen demokratik ortam bir türlü yerleşmemektedir (Orhan, 2013).

Suriye'de olayların nasıl patlak verdiği konusuna gelince Mart ayının ilk günlerinde başlayan barışçıl gösterilere güvenlik güçlerinin sert müdahalesi, ülkede giderek daha fazla sayıda insanın hayatını kaybettiği bir iç savaşa yol açtı. Olayların fitilini ateşleyen ilk gelişme ise, güneydeki Dera kentinde iki gencin duvar yazıları sebebiyle tutuklanması sonrasında meydana geldi. Yoğun işkencelere maruz kalan gençlerin serbest bırakılması için mensup oldukları aşiretlerin sokağa dökülmesi, kentte gerilimi arttırdı. Gösterilerin ilki 15 Mart 2011'de başkent Şam'da yapıldı. Yaşanan acı olaylara tepki olarak düzenlenen ve "Öfke Günü" olarak adlandırılan gösteri şiddetle bastırılınca, 17 Mart'ta tüm kentlerde insanlar küçük gruplar halinde sokağa döküldü. 20 Mart'tan itibaren çatışmaya dönüşen olaylarda, kentteki Ömeri Camii'ne baskın yapmak isteyen silahlı güçlerle halk arasında çıkan çatışmalarda ilk kan döküldü ve 9 kişi hayatını kaybetti. 24 Mart'ta 20.000'i aşkın kişinin katıldığı gösterilerde hükümet protesto edilirken, bir ay içinde hayatını kaybedenlerin sayısının 50'yi aşması, diğer ülkelerde olduğu gibi, hilefetin tabanını genişletmeye ve olayların tüm ülke çapına yayılmaya başlamasına neden oldu. Tüm uluslararası ve bölgesel sonuçlarına rağmen Suriye rejiminin kanlı iç savaş sürdürme konusundaki ısrarı, resmi olmayan rakamlarla bir yıl içinde 30.000'e yakın insanın hayatını kaybetmesine neden oldu (Ataman, 2012).

Suriye'deki rejim değişikliği sorunu Tunus veya Libya'daki geçişlerin aksine, çok denklemlili bir yapı göstermektedir. Aralarında İsrail, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Rusya, AB ülkeleri ve ABD gibi ülkelerin bulunduğu bu denklem, sadece ülkenin değil tüm bölgenin geleceğini yakından ilgilendirmektedir. Suriye'nin Ortadoğu siyaseti içinde sahip olduğu özellikli konum, birçok ülkenin bölgesel hesaplarını etkilediğinden her ülke, Suriye'deki aktörler üzerinden kendi kozunu oynamaya çalışmaktadır. Böylesi karışık bir tablodan barış çıkması uzun zaman alacak gibi görünse de Suriye halkının yakın vadedeki ihtiyaçları ile uluslararası aktörlerin uzun vadeli hesapları kimi yerde örtüşmekte kimi yerde çatışmaktadır. Bu açıdan bakılınca, Suriye'deki trajedi olması gerekenden daha fazla uluslararasılaşmış ve değişim dinamikleri olması gerekenden daha fazla edilgenleşmeye başlamıştır. Rejimin ayakta kalmak için geçmişte hiçbir zaman olmadığından daha fazla dış desteğe dayandığı bir dönemde bu gidişin yolu halen dış aktörlerin ikna edilmesinden geçmektedir (Dağ, 2013).

4- BÖLGEDEN KAÇIŞLAR VE TÜRKİYE'YE SIGINAN MÜLTECİLER (GAZİANTEP'TE YAŞAYAN MÜLTECİLER)

Tüm uluslararası ve bölgesel sonuçlarına rağmen Suriye rejiminin kanlı iç savaşı sürdürme konusundaki ısrarı, resmi olmayan rakamlarla bir yıl içinde 30.000'e yakın insanın hayatını kaybetmesine neden oldu. Binlerce insan yaralanırken on binlercesi farklı ülkelere göç ederek mülteci konumuna düştü, daha fazlası da ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldı (Dağ, 2013).

Suriye'de yaşananlardan en çok etkilenen ülke Türkiye olmuş, Suriye'deki istikrarsız siyasi yapı, Türkiye-Suriye arasında büyük bir siyasi krize dönüşmüştür. Türkiye, Suriye'deki isyan karşısında ilk günlerde ihtiyatlı bir politika izlemiş, sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak ilerleyen günlerde, Suriye rejiminin sivil halka yönelik uyguladığı şiddetin artması ile birlikte, Türkiye, Esad yönetimini halkının taleplerine kulak vermesi konusunda uyarmıştır. Bu uyarı zamanla şiddetini artırmış, Türk Büyükelçiliğinin Şam'dan geri çekilmesine ve Esad karşıtı muhalif oluşum Suriye Ulusal Konseyine açık bir şekilde destek verilmesine yol açmıştır. Suriye Ulusal Konseyinin merkezi İstanbul olarak kabul edilmiş ve konseyin askeri kanadı olarak hareket eden Özgür Suriye Ordusu'na, Türkiye'nin askeri ve lojistik destek sağladığı iddia edilmiştir. Buna ek olarak Türkiye'nin Hatay ve Şanlıurfa illerinde kurulan çadır kentlerde, rejimin uyguladığı şiddet politikasından kaçan Suriyelilere sığınak sağlamıştır (Orhan, 2013).

YÖNTEM

Araştırma için her biri dörder katılımcıdan oluşan üç odak grup görüşmesi yapılmıştır. Veriler raportör aracılığıyla yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Her bir görüşme 120 dakika sürmüştür. Gruplara 15'er soru sorulmuştur. Görüşmeler yuvarlak masa yöntemiyle yapılmıştır. Katılımcılar kendilerini kısaca tanıtarak görüşmeye başlamışlardır. Görüşmelerin ekonomik durumları kötü, orta ve iyi gruptan eşit şekilde seçilmiştir. Gruplara şu sorular yöneltilmiştir;

1. Ne kadar zamandır Gaziantep'te ikamet ediyorsunuz, Gaziantep şehri hakkında neler düşünüyorsunuz?
2. Gaziantep'te ikamet ettiğiniz sürede Türkiye ve Türk halkı hakkındaki düşüncelerinizde bir değişiklik oldu mu? Olduysa hangi konuda ne gibi değişiklikler oldu?
3. Gaziantep'e geldiğinizde dil sorunu yaşadınız mı? Yaşadıysanız bu sorunu nasıl atlattınız?
4. Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin eğitim sorunlarını nasıl çözüyorsunuz?
5. Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin sağlık sorunlarını nasıl çözüyorsunuz?
6. Gaziantep'e geldikten sonra herhangi bir işte çalıştınız mı? Çalıştıysanız hangi işte çalıştınız? Çalışma koşulları hakkında neler düşünüyorsunuz? Ekonomik sıkıntınızı nasıl çözüyorsunuz?
7. Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin sosyal hayatında ne gibi değişiklikler oldu?
8. Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin dinî hayatında herhangi bir sorunla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız bu sorunlar nelerdir?
9. Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin şehir hayatıyla herhangi bir uyum problemi oldu mu? Olduysa bu problemler nelerdir?
10. Gaziantep'e geldikten sonra sosyal hayatınızı (düğün, cenaze merasimi, sünnet v.b.) Suriye'deki gibi yaşayabiliyor musunuz?
11. Memleketinizden uzaktayken en çok özlem duyduğunuz şeyler nelerdir?
12. Suriye'de savaş sona erdiği zaman ne yapmayı düşünüyorsunuz?
13. Gaziantep'e Türkiye'nin başka bir şehriden mi geldiniz? Geldiyseniz nedeni nedir?
14. Suriye'de yaşadığınız savaş sırasında ırkınızdan dolayı herhangi bir olumsuz muamele ile karşılaştınız mı?
15. Varsa ekleyeceğiniz konular...

Not: Mülteci 1, Mülteci 2, Mülteci 3, Mülteci 4 birinci odak grup; Mülteci 5, Mülteci 6, Mülteci 7, Mülteci 8 ikinci odak grup; Mülteci 9, Mülteci 10, Mülteci 11, Mülteci 12 üçüncü odak grup olarak belirlenmiştir ve isimleri saklı tutulmuştur.

GÖRÜŞMELERDE SORULAN SORULARA VERİLEN CEVAPLAR

1- Ne kadar zamandır Gaziantep'te ikamet ediyorsunuz, Gaziantep şehri hakkında neler düşünüyorsunuz?

Bu soruya 1. grup Mültecilerin verdiği cevaplar arasında farklılıklar görülmüştür. Mülteci 1, dört aydır Gaziantep'te yaşadığını, Gaziantep'i sevdiğini fakat hâlâ alışmadığını söylerken Mülteci 2, iki yıldır Gaziantep'te olduğunu; Mülteci 3 ve Mülteci 4, dört yıla yakın zamandır Gaziantep'te yaşadığını belirtmişlerdir. Dört kişi de Gaziantep'te yaşamın pahalı olduğunu belirtmişlerdir. 2. grup aynı soruya yakın cevaplar vermiş yine aynı şekilde pahalılıktan söz etmişlerdir.

2- Gaziantep'te ikamet ettiğiniz sürede Türkiye ve Türk halkı hakkındaki düşüncelerinizde bir değişiklik oldu mu? Olduysa hangi konuda ne gibi değişiklikler oldu?

Bu soruya 1. gruptan Mülteci 3 dışında kimse olumsuz bir durumdan bahsetmezken Mülteci 3, akrabalarına güvenerek Gaziantep'e geldiğini fakat yeteri kadar yardım görmediğini söylemiştir. Aynı konuda 2 gruptan Mülteci 5, Mülteci 6 ve Mülteci 7 söylemde bulunmuştur. Bu soruya diğer gruptaki kişiler olumlu dönütler vermişler Gaziantep ve Türk insanının hoşgörülü olduklarını belirtmişlerdir.

3- Gaziantep'e geldiğinizde dil sorunu yaşadınız mı? Yaşadıysanız bu sorunu nasıl atlattınız?

Üç grubunda tamamına yakını bu soruya sorun yaşamadıklarını belirtmişlerdir.

4- Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin eğitim sorunlarını nasıl çözüyorsunuz?

Bu soruya verilen cevaplarda farklılıklar görülmektedir. Maddi durumu iyi olan üçüncü gruptaki mültecilerin daha çok özel eğitim kurumlarını tercih ettikleri görülmüş fakat birinci ve ikinci gruptakilerin Millî Eğitim Bakanlığının düzenlediği misafir öğrenci kapsamında devlet okullarında eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca Gaziantep Üniversitesi TÖMER'inin yapmış olduğu Türkçe Eğitimi derslerine birçoğunun çocuklarını gönderdiği ya da göndermek istediği tespit edilmiştir.

5- Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin sağlık sorunlarını nasıl çözüyorsunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında Gaziantep'e geldikleri ilk zamanlarda bu konunun oldukça karmaşık olduğu ve zorlandıkları fakat son zamanlarda hastanelere kabulde çok sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Valilikçe verilen "Misafir Kimlik Kartları" aracılığıyla hastaneleri kullanabildiklerini belirtmişlerdir.

6 - Gaziantep'e geldikten sonra herhangi bir işte çalıştınız mı? Çalıştıysanız hangi işte çalıştınız? Çalışma koşulları hakkında neler düşünüyorsunuz? Ekonomik sıkıntınızı nasıl çözüyorsunuz?

Bu soruya birinci grubun tamamı evet cevabı vermiştir. Restoran, kuaför, ayakkabı fabrikası ve dokumacılıkta çalıştıklarını belirtmişlerdir. İkinci gruptan Mülteci 7 çiftlikte çalıştığını söylemiş, Mülteci 8 de kendisine ait bir terzihane kurduğunu söylemiştir. Üçüncü gruptan Mülteci 9, Mülteci 10 ve Mülteci 12 ticaretle uğraştıklarını belirtmişlerdir. Birinci ve ikinci grubun tamamı işlerinden memnun olduklarını fakat karşılığında verilen ücretin düşük olduğunu belirtmişlerdir. Görüşülen kişilerin tamamına yakını Türk vatandaşları ile aynı haklardan yararlanmadıklarından yakınmışlardır.

7- Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin sosyal hayatında ne gibi değişiklikler oldu?

Bu soruya da farklı cevaplar alınmıştır. Suriye ve Türkiye'deki hayat şartlarının sosyal hayata adapte olmalarına engel olduğunu belirtmişlerdir. Üç grubun da üyelerinin tamamına yakını Suriye'deki sosyal hayatlarının Türkiye'dekinden daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.

8- Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin dinî hayatında herhangi bir sorunla karşılaştınız mı? Karşılaştıysanız bu sorunlar nelerdir?

Bu soruya verilen cevaplara baktığımızda İslâm dışında bir dine mensup olanla karşılaşmadığımız için üç grup da herhangi bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir.

9- Gaziantep'e geldikten sonra sizin ve aile bireylerinizin şehir hayatıyla herhangi bir uyum problemi oldu mu? Olduysa bu problemler nelerdir?

Bu soruya üç grup üyelerinin çoğunluğu herhangi bir uyum sorunu yaşamadıklarını belirtmekle birlikte oradaki komşuluk ilişkilerini burada bulamamaktan yakınanlar olmuştur.

10- Gaziantep'e geldikten sonra sosyal hayatınızı (düğün, cenaze merasimi, sünnet v.b.) Suriye'deki gibi yaşayabiliyor musunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında üç gruptan on iki mülteci hayır cevabını vermiştir.

11- Memleketinizden uzaktayken en çok özlem duyduğunuz şeyler nelerdir?

Birinci gruptan Mülteci 1 vatanını, Mülteci 2 ailemden geride kalanları, Mülteci 3 komşularımı ve evimi, Mülteci 4 şu anda görüşemediği dostlarını; ikinci gruptan Mülteci 5 evimi ve komşularımı, Mülteci 6 yakınlarımı, Mülteci 7 vatanımı, Mülteci 8 vatanımı; üçüncü gruptan Mülteci 9 hiçbir şeyi, Mülteci 10 hiçbir şeyi özlemiyorum, arada gidip geliyorum, Mülteci 11 sevdiğilerim orada kaldılar, Mülteci 12 hiçbir şey, demişlerdir.

12- Suriye'de savaş sona erdiği zaman ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Üç grubun da bu soruya verdikleri cevaba bakıldığında çoğunluğun savaş bitince geri dönmek istedikleri anlaşılmaktadır. Fakat ikinci gruptan Mülteci 5 ve üçüncü gruptan Mülteci 9 geri dönmek istemediklerini söylemişlerdir.

13- Gaziantep'e Türkiye'nin başka bir şehriden mi geldiniz? Geldiyse nedenidir?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığı zaman çoğunlukla doğrudan Suriye'den Gaziantep'e gelmişlerdir. Bunun dışında az da olsa Şanlıurfa, Mardin gibi kamplardan uyum sağlayamadıklarından Gaziantep'e geldiğini söyleyenler de mevcuttur.

14- Suriye'de yaşadığınız savaş sırasında ırkınızdan dolayı herhangi bir olumsuz muamele ile karşılaştınız mı?

Bu soruya verilen cevap çoğunlukla hayırdır.

15- Varsa ekleyeceğimiz konular...

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığından çoğunlukla "yok" olduğunu görmekteyiz. Bazıları genellenmekten şikâyetçilerdir. Bazıları da Türk halkına kendilerine kucak açtıkları için minnettar olduklarını dile getirmişlerdir.

SONUÇ

Gaziantep'te kamplar dışında yaşayan Suriyeli mültecilerle yapılan görüşmeler sonucunda mültecilerin hangi koşullarda yaşadıkları, dil ya da dinî yaşayışları konusunda ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, eğitim sorunlarını nasıl çözdükleri, hayatlarını nasıl idame ettirdikleri, Türk halkının kendilerine nasıl davrandıkları, geçimlerini nasıl sağladıkları, Suriye iç savaşı bitince ne yapmayı düşündükleri... Gibi konularda anket çalışması yapılmış bu konularda yaşanan sıkıntıların cevapları aranmıştır.

Bu çalışma kapsamında Suriyeli sığınmacılar için neler yapılabileceği konusunda ipuçları edinilmeye çalışılmıştır. Sorulara verilen cevaplara bakıldığı zaman genel kanı olumlu olsa da Türkiye'de yaşam standartlarının yüksek olması dolayısıyla yaşanan birtakım güçlükler olmaktadır. Mülteciler çoğunlukla vatanlarına, Suriye'deki yaşamlarına, sosyal ilişkilerine vb. birçok şeye özlem duymaktadırlar. Duygusal yönde oluşan bu boşluk geçmişlerine duydukları özlemi yoğun şekilde yaşamalarına sebep olmaktadır. İç savaş biter bitmez ülkelerine dönmek istemeleri muhtemelen bu özlemden kaynaklanmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akalın, H. (2009) “**Türkçe Sözlük**”, (haz.) TDK, Ankara, 512.
- Orhan, O. (Mart 2013) “**Suriye Türkmenleri: Siyasal Hareketler ve Askeri Yapılanma**”, Ortadoğu Analiz, cilt: 5, (Sayı: 51), 56.
- Sevim, A. , (1990) “**Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**”, TTK, Ankara, 35-36.
- Akdemir, S. , (2000) “**Suriye'deki Etnik ve Dinî Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü**”, Avrasya Dosyası, Ankara, 203.
- Ataman, M. , (Nisan 2012) “**Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi, Toplumsal Talepler ve Uluslararası Toplum**”, SETA Rapor, 11.
- Süer, B. , (2012) “**Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi**”, Akademik Ortadoğu, Cilt 6, (Sayı 2), 4.
- Şen, Y. , (2014) “**Suriye'de Arap Baharı**”, Yasama Dergisi, İstanbul, 57-59.
- Dağ, A. E. , (2013) “**Suriye Bilad-İ Şam'ın Hazin Öyküsü**”, İHH, İstanbul, 86-89.
- Orhan D. D. , (2013) “**Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği**”, Atılım Sosyal Bilimler Dergisi 3, (1-2). , 26.
- Sağsen, İ. , (Temmuz, Ağustos 2011) “**Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması**”, Orta Doğu Analiz, cilt: 3, Sayı: 31-32. , 57-60.

- Taştan, N. , (Eylül 2013) “**Koordinatör vali Veysel Dalmaz ile görüşme**”, İHD Sınır Raporu.

KAYNAK KİŞİLER

Hıba AL CUMAA, (Homs, 1988)

Arwa AL CUMAA, (Humus, 1992)

Norhan KHAN, (Homs, 1991)

Nesrin AHMAD, (Şam, 1996)

Fatma HÜSEYİN, (Halep, 1984)

Şerife KURT, (Halep, 1988)

Şükrü MİRHAÇ, (Halep, 1985)

Hatice KIZIK, (Halep, 1983)

Said MUSTAFA, (Halep, 1981)

Fatma FATİH, (Halep, 1986)

Gharam Mohammad TÜRKMANİ, (Daraa, 1994)

Fahri MAHLO, (Munbuç, 1974)

**TANITMALAR
REVIEWS**

Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler -İsimler, Eserler, Konular-

Nazım H. POLAT

Dr. Cemile KINACI *

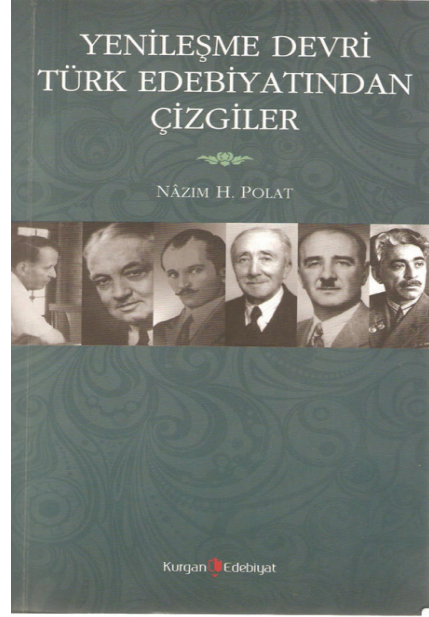
Yenileşme Devri Türk Edebiyatı Anabilim Dalı öğretim üyesi olan Nâzım Hikmet Polat, Tanzimat sonrası kültür hayatımızın süreli yayınlarda saklı olduğu inancıyla, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırmış bir bilim adamıdır.

Nâzım Hikmet Polat, yaptığı çalışmalara kısa bir süre önce bir yenisini daha ekledi. Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adını taşıyan bu çalışma, Polat'ın bu güne değin yazıp yayımladığı çeşitli makalelerden oluşmakta. 1980'li yıllara kadar makaleleri toplu olarak yayımlanan akademisyenlerden, sadece Fuat Köprülü ve Ahmet Hamdi Tanpınar isimleri akla gelirken, 1980'lerden itibaren akademisyenlerin makalelerini kitaplaştırması âdeta gelenek hâline gelmiştir. Polat da bu eserin böyle bir temayülden doğduğunu dile getiriyor. Kitaptaki bazı yazıların eskiyen tarafları olduğu için yazar, bu yazıları gözden geçirmiş, eklemeler ve çıkarmalar yaparak yeniden düzenlemiş, ancak yazıların ana yapısını bozmadan yazıları kitaplaştırmış.

Son zamanlarda yapılan toplu makalelerden oluşan kitapların okuyucu için oldukça faydalı olduğu kesindir. Bu bağlamda, Polat'ın daha önce çeşitli zamanlarda, farklı yerlerde yayımlanan makalelerini toplu olarak bu eserde bulmak da şüphesiz edebiyatseverler için faydalı olmuştur.

Eser, dört bölümden oluşmakta. İlk iki bölümde edebî metinler ve bu metinleri kaleme alanlar hakkında bazı düşünceler yer alıyor. Diğer iki bölümde ise, bilgilen-dirici mahiyetteki eserler ve çeşitli makaleler bulunuyor.

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

Kitabın birinci bölümü, “Şairler İçin” başlığını taşıyor. Bu bölümde ismi çok bilinen Nihal Atsız, Yahya Kemal, Şevket Rado, Samed Vurgun gibi şairlerin yanında Feyzullah Sacid Ülkü, Yahya Sâim Ozanoğlu, Sığırcızade Hayri, İdris Sabih Gezmen ve kadın şair İhsan Raif Hanım gibi adı daha az bilinen şairler ve şiirleri hakkında kaleme alınmış makaleler de yer alıyor. Bu bölümdeki makalelerden biri “Yahya Kemâl ve Memleket Edebiyatı”. Tanzimat’tan beri edebiyatta aranan ve sorgulanan şey kendi kimliğimiz idi, ancak bu arama/sorgulama süreci Yahya Kemâl’in edebiyatımıza girişiyle zaferle sonuçlandı. Polat’ın ifadesiyle, “Edebiyatımızda aranan şey, bizzat kendimizdik. Tarih içinde, coğrafya üzerinde, bizi biz yapan unsurlar”. Her sanatkârda bu unsurların bir kısmına rastlanmak mümkündür, ancak Yahya Kemâl milli hayatın bütün unsurlarını ifade gücüne sahiptir. Bu sebeple Yahya Kemâl, memleket edebiyatı veya millî edebiyat denilince çok özel bir yere sahiptir. Polat makalede, Yahya Kemâl’in memleket edebiyatı söyleyişlerini Türklüğün tarih içindeki macerasına, kültürel mücadelesine ve Yahya Kemâl’in bu mücadeleye karşı tavrına göre değerlendirir. Makalede, Yahya Kemal’in hem Türk’ün yaşayışındaki samimiyeti ve kahramanlığı dile getiren hem de aynı zamanda Türk’ün rintlliğini, musikisiyle eğlence âlemlerini de bütün şuhluğuyla, bütün güzelliğiyle dile getiren bir memleket şairi olduğu üzerinde duruluyor. Şairin Anadolu’ya Türk mührünün vuruluşunu terennüm eden “Süleymaniye’de Bayram Sabahı” ve “Akıncılar” gibi şiirleri yanında, Türk’ün rintlliğini, aktardığı şiirlerine de örnek veriliyor. Bu bölümdeki ilginç makalelerden birisi “İhsan Raif Hanım” ile ilgili olan makaledir. İhsan Raif Hanım, 20. asrın başlarında İstanbul’daki sanat çevrelerinin önemli isimlerindedir. O, edebiyatımızdaki nadir kadın şairlerden biridir. Polat, makalede İhsan Raif Hanım’ın asıl şöhretini aşk şiirleriyle yaptığını belirtmekle birlikte, şaire hakkındaki hiçbir kaynakta anılmamış “Ey Ehl-i İslam”, “Kadın ve Vatan”, “Yüksel Ey Türk” gibi hamasî şiirlerine de yer vermiştir. Polat’ın bu bölümde Türkiye dışından ele aldığı tek şair Samed Vurgun’dur. Makalede, Azerbaycanlı şair Samed Vurgun, bir “Sovyet Şairi” perspektifinden ele alınmış; ancak şairin yaşadığı dönem şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğine özellikle vurgu yapılmıştır.

Kitabın ikinci bölümü “Hikâye ve Roman Yolunda” başlığını taşıyor. Bu bölümde Polat’ın hikâye ve roman üzerine yazdığı çeşitli makaleler yer alıyor. Bu bölümdeki beş makaleden ikisi roman hakkında kaleme alınmış. Bu romanlar, Nihal Atsız’ın Ruh Adam’ı ve Necip Fazıl’ın Aynadaki Yalan adlı romanı. Bir diğer makalede Mitat Enç’in hikâyeleri ele alınırken, geriye kalan iki makalede de hikâye denilince ilk akla gelen isim olan Ömer Seyfettin’in hikâyeciliği değerlendirilmiş. Polat, Atsız’ın Ruh Adam romanını “Eserdeki Vak’a ve Şahıslar Hakkında Birkaç Söz”, “Üslûp ve Mizaç”, “Eserdeki Didaktizm”, “Eserdeki Edebî Fikirler” gibi başlıklara ayrılarak incelemiştir. Yine makalede felsefedeki ruh göçümü olarak bilinen tenasühe dikkat çekilmiş ve Ruh Adam’daki tenasüh konusu ele alınmış. Roman üzerine yazılan bir diğer makale “Aynadaki Yalana Dair” başlığını taşıyor. Bu makale, edebiyatımızda “şair”, “münekkit”, “muharrir”, “ideolog” ve “piyes yazarı” olarak bilinen Necip Fazıl’ın “romancı” olarak da anılmasına vesile olan romanı

üzerine Polat'ın intibalarından oluşuyor. Polat, romandaki siyasî ve sosyal meseleleri, siyasî, sosyal ve iktisadî doktrinleri, kadın konusunu ayrı başlıklar hâlinde ele alıyor. Nâzım Hikmet Polat eserinde eğitimci yazarlardan olan Mitat Enç'in hikâyelerine de değinmiş. Mitat Enç'in hikâyeciliği Uzun Çarşının Uluları başlıklı kitabındaki hikâyeler ekseninde ele alınmış. Polat "Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Kronolojik Gelişimi ve Farklı Tasnifleri" başlıklı makalesinde, Ömer Seyfettin'in hikâyeciliğinin seyrini ele alıyor. Hikâyelerdeki dil gelişimi ve tema gelişimi ayrı başlıklar altında irdeleniyor.

Üçüncü bölümün başlığı "Edebiyat Tarihçiliği". Bu bölüm, edebiyat tarihi ile ilgili dört makaleden oluşuyor. Makalelerden ilki, Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'e kadar olan dönemdeki Türk edebiyatı çalışmalarına genel bir bakış şeklinde yazılmış hacimli bir makale. Polat, Ziya Paşa'dan Cumhuriyet'e kadarki edebiyat tarihçiliği serüvenini üç safhaya ayırarak incelemiş. Bu üç safha:

1. Hazırlık çalışmaları,
2. İlk adımlar,
3. Olgunlaşmaya doğru.

Ayrıca makalenin sonuna eklenen, Türkiye'de basılan önemli Türk edebiyatı tarihleri listesi de araştırmacılar için oldukça faydalı bir çalışma.

Üçüncü bölümün bir diğer makalesi "Edebiyatımız, Edebiyat Tarihçiliğimiz ve Atatürk" başlığını taşıyor. Makalede, Atatürk'ün kendi döneminde hem bir edebiyatsever olarak hem de devlet başkanı sıfatıyla edebiyat çalışmalarına verdiği önem ve edebî çevreleri yönlendirmeleri ele alınıyor. Edebiyat tarihi çalışmaları içine dâhil edilen bir diğer makale, adı az bilinen Mehmet Fuat Bey'in Tarihçe-i Lisan-ı Osmanî adlı eseri üzerine yazılmış. Eser ne tam bir dil tarihi ne de tam bir edebiyat tarihi eseri değildir. Ancak, edebiyat tarihçiliğinin emekleme devrinde bulunduğu 19. asrın son çeyreğinde yazılmış, edebiyat tarihi olarak değerlendirmeye en yakın eserlerden biridir. Üçüncü bölümün son makalesi, bize bir karşılaştırmalı edebiyat örneği sunuyor. Makalede Azerbaycan sahasından Ferhat Ağazâde'nin yazdığı "Edebiyat Mecmuası" adlı eser ile yine aynı dönemlerde yazılmış Osmanlı sahası edebiyat tarihleri arasında bir karşılaştırma yapılıyor.

Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adlı eserin son bölümü "Eleştiri başlığını taşıyor. Türk edebiyatı tarihinde yapılan tenkitler üzerine yazılmış dört makale bu bölümü oluşturuyor. Makalelerden birinde "yeni nesil" ve "fecd-âti" arasında yaşanan tartışmalar, eleştiriler değerlendiriliyor. Bu edebî topluluklar arasında yaşanan karşılıklı eleştirilerin edebiyat tarihimizdeki önemine dikkat çekiliyor. Bu bölümün ilginç makalelerinden biri, Hüseyin Rahmi'nin Cadı romanı üzerine yapılan münakaşaları kaleme alan makaledir. Cadı 1912 yılında yayımlanmış, ama edebiyat çevrelerinde eserle ilgili tartışmalar 1914 yılına kadar yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Polat, Cadı üzerine yapılan münakaşaları bir makalede değerlendirmeyi uygun görmüş. Cadı üzerine yapılan münakaşalar edebiyat tarihinde önemli bir sorunu gözler önüne seriyor. Edebî eser üzerine yapı-

lan eleştiri, yerinde ve normal ölçülerde olursa, şüphesiz bu edebiyata bir zenginlik katar ve ilerleme sağlar. Ancak, yapılan eleştiri eser bir yana bırakılarak kişiselleştirildiğinde bunun edebiyata olan hiçbir katkısı yoktur. Dolayısıyla, yazarların eserleri üzerine normal ölçülerde yapılan eleştirilere açık olması da bir gerekliliktir. Bu makalede de Hüseyin Rahmi'nin kendi eserine yapılan eleştirilere çok da tahammül edemediği görülmektedir. Bu bölümün bir diğer makalesi, şahabettin Süleyman'ın gözüyle Namık Kemal değerlendirmesi. Makalede, şahabettin Süleyman'ın Namık Kemal'i edebiyat sahasındaki bütün faaliyetleriyle eleştirdiği ve toptan reddettiği, ancak fikir adamlığı ve inkılâpçılığı açısından onu kabullendiği görüldü.

Görüldüğü gibi, Nâzım Hikmet Polat'ın dört bölümden oluşan Yenileşme Devri Türk Edebiyatından Çizgiler adlı eseri, Türk edebiyatı ile ilgilenen araştırmacılara merak ettikleri çeşitli konularda faydalanacakları önemli bilgiler sunuyor. Nâzım Hikmet Polat'ın bundan sonra da Türk edebiyatına ışık tutacak yararlı çalışmalarının başarıyla devam etmesini diliyoruz.

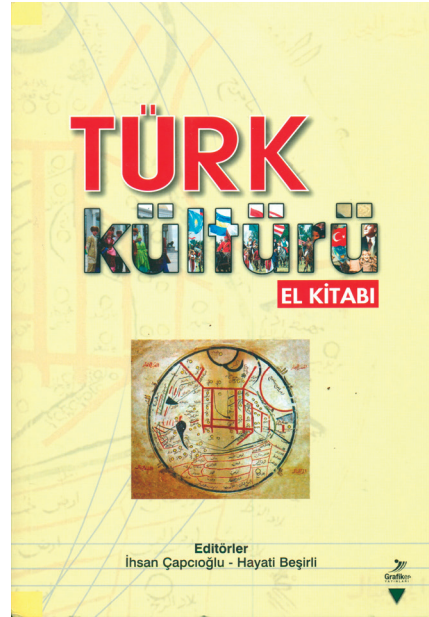
Türk Kültürü El Kitabı

İhsan ÇAPÇIOĞLU - Hayati BEŞİRLİ

Dr. Yılmaz YEŞİL *

“Zamanı Tanrı yaşar, kişiöğlü hep ölümlü türemiş” (Kül Tigin (Gültekin) Yazıtı) sözleriyle, Moğolistan’ın Orhun Nehri kıyılarında bulunan Türk Dili’nin en eski yazıtlarından alınmış bir cümle ile, başlayan Türk Kültürü El Kitabı; Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı andan günümüze kadar ortaya çıkardığı kültürü, medeniyeti ve dünya tarihine saptadığı katma değeri farklı bilim disiplinleri ile inceleyen bilim insanlarının sıkça sorup cevabını aradığı “Türk kimdir?” sorusunun cevabına bir nebze katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Grafiker Yayınları’ndan 2015 yılının Temmuz ayında çıkan ve Prof. Dr. Hayati Beşirli ile Doç. Dr. İhsan Çapçioğlu’nun editörlüğünü üstlendiği eser, Türklerin yaşadıkları coğrafyaları gezmiş, kültürlerini ve ortaya koydukları eserleri incelemiş, seyyahların ve onların yazdıklarını değerlendiren bilim insanlarının ortak noktalara işaret ederek, Türk kültür coğrafyasına ilişkin sayısız anlatının ve farklı vesilelerle oluşturulan kayıtların ışığında Türk kimdir sorusunun cevabını aramalarına değinir. Esere göre, başlangıçtan itibaren doğayla uyumu, kültürlerinin temel unsuru olarak gören Türkler, bu uyumun bir sonucu olarak “Bozkır Medeniyeti” diyebileceğimiz bir medeniyet inşa ettiklerini, aslında bozkırın ve konar-göçerliğin temel ekonomik unsuru olan hayvancılığın zorunlu kıldığı boyların organizasyonu ve teşkilatlanma hızı sayesinde devlet kurma kabiliyetini geliştirdiklerinden bahseder.

* Okutman, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yyesil@gazi.edu.tr

Ayrıca bu çalışma, Türklerin edinmiş oldukları bu hünerin, geniş bir coğrafyada önemli bir aktör olmalarını sağlayarak; yerleşik hayata geçişle birlikte sosyal, ekonomik ve kültürel hayatta sayısız eserler ortaya koymalarına imkân tanıdığını, Tarihin bu kudretli milletinin ipek ve baharat yolu üzerindeki hâkimiyetlerinin, 19. yüzyıla kadar dünya ekonomisi üzerinde de belirleyici olduğunu, bunun neticesinde Türklerin, yaşadığı veya kontrolünde şekillenen kültür coğrafyasında ekonomik zenginliği kültürel zenginliğe dönüştürmeyi başaran merkezler ortaya çıkarmasına fırsat tanıyarak, Kaşgar, Semerkant ve Buhara gibi kadim şehirlerin oluşması ile Türklerin köklü ve kalıcı bir kültür inşa etmesini farklı bölümler halinde ortaya koymaktadır.

Türk milletinin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren gerek milletimizin gerekse farklı milletlerden seyyah, tarihçi ve bilim insanlarının ortaya koymuş olduğu milletimizle ilgili geniş literatür karşısında Türk milletinin inşa etmiş olduğu bütün kurumları başvuru kaynağı ihtiyacına cevap verecek şekilde okuyucularına ve araştırmacılara sunmayı amaçlayan eserin bölümleri de alanında kıymetli çalışmaları ve geniş birikimleri olan değerli bilim insanları tarafından yazılmıştır.

Kitabın bölümleri ve yazarları aşağıda belirtilmiştir.

Türklüğün Kökeni ve Anayurdu / *Osman Karatay*

Türklerin Yaşadıkları / *Mustafa Kalkan*

Türk Tarihi / *Konuralp Ercilasun*

Türklerde Askerlik ve Ordu / *Mustafa Kalkan*

Ana Altaycadan Modern Türk Dillerine Genel Bir Bakış / *Süer Eker*

Türk Edebiyatının Tarihî Dönemleri ve Temsilcileri / *Nezir Temur*

Türk Halk Kültürü / *Nebi Özdemir*

Türk Mitolojisi / *İbrahim Dilek*

Türklerde Devlet / *Abdullah Gündoğdu*

Eski Türklerde Töre ve Hukuk / *Yunus Koç*

İslâmiyet Öncesi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Yapı / *Ali Ahmetbeyoğlu*

İslâmiyet Öncesi Türklerin Düşünce Hayatı / *Kazım Sarıkavak*

Türklerde Bilim ve Felsefe / *İbrahim Şirin*

Ana Hatlarıyla Türklerde Sanat / *Ali Osman Uysal*

Türklerin İslamiyet'i Kabulü / *Erkan Göksu*

Türklerin Dinî Hayatı / *Ünver Günay*

Türk Topluluklarının Dinî Coğrafyası / *Durmuş Arık*

Türk Siyasi Kimliğinin Gelişim Süreci ve

Cumhuriyet Döneminde Kimlik İnşası Açısından Kurumlar / *İbrahim Erdal*

Yanılan eser Türk kültürünün tanıtılmasına yönelik bir çabanın ürünüdür. Günümüze kadar Türklerle ilgili pek çok çalışma yapılmış, hâlen yapılmakta ve gelecekte de yapılmaya devam edecektir. Böylesine geniş bir alan karşısında ortaya konulmuş bir eser bundan sonra yapılacak çalışmalara; bakış açısı, yönelteceği kaynaklar ile yola çıkış süreci açısından rehber olması bakımından ilgililerine katkıları sunmaya namzettir.